శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

A DRAMA.

ఇది

ప్రస్తుత వేంకటగిరి ప్రభువులు

[illegible] అనగా

[illegible] ఇరువదనిమిదవ పురుషులు

అయిన

వెలుగోటి.

శ్రీ రాజగోపాల కృష్ణయాచేంద్రులవారి

ధనసహాయమువలన

చిలకపాటి - వేంకటరామానుజ శర్మ విరచితము.

చిలకపాటి - తిరుమలాచార్యులచే

1928

"[illegible]కర" ముద్రాక్షరశాలయందు

ప్రస్తావము.

ఓ విద్వద్భూషణులారా! మహాకవి కాళిదాసుని చరిత్రము రసికజనకర్ణామృతమని యెల్లవారు నెఱింగినదేగదా! అట్టియతని చరిత్రమునందు; భోజరాజకూఁతు లగు తరుణాంబుజా, విరజాంబుజ లను విదుషీశిరోమణులయు సదయాదిత్యుం డనువిద్యుద్రాజకుమారునియు చరితముతో సంబంధించినకథాంశము వినోదకథాకల్పవల్లి యను పేరఁ జంపూరూప మగుశ్రావ్యప్రబంధముగా రచియించి; ఆమహాకవి మదనసేన యను రాజకుమార్తెను, గాంచనమాల యను (విలాసవతి) వేశ్యాకన్యకను ధర్మపత్నీ, భోగపత్నులఁగాఁ జైకొన్నకథాంశమును బ్రకరణాంకములతో పేత మగుదృశ్యప్రబంధముగా రచించి ముద్రించినాఁడను. రసమును బ్రత్యక్షముగఁ గనంబఱచుటంజేసి దృశ్యప్రబంధము లనఁబడురూపక గ్రంథములు పూర్వకాలంబున నిప్పుడును సహృదయుల్లంబుల కానందనిష్యందంబులై యొప్పుచుండుట సుప్రసిద్ధము. కాన నాటకమునకు రెండవది యయినప్రకరణముగా నిది రచింపఁబడినయది.

ఏతద్గ్రంథకథాసంక్షేపము.

ఈగ్రంథమునందుఁ గర్ణాటదేశపుంగ్రమమాయింహాగళీచంద్రుండను సుధీజనము సంగాడి తలమోపుచారిం గలిసియుండెను మదనసేన యనురాజపుత్రిం జెంద్రావి కాళిదాసుం డనం బ్రసిద్ధినదనిపత్నిం గోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజుని నెయ్యమున నుండియుం దనసతిని బడసినచరిత్రము పద్యములును; చాటుపద్యశ్లోకములును గలిసియుండునట్లు మధురవచనశైలిచేఁ బదియంకములు గలప్రకరణముగా స్త్రీలును బాలురును సులభముగఁ జదివికొనునట్లు రచింపఁబడినది.

కథాంశాంశములవివరణము.

౧. ఒకయంకమున:—సుధనుంతపురాధిపతికూఁతు మదనసేనను దానివిద్యాగురుఁడుగా మించి చో...మును బలాత్కరించి యాకన్నియ దెల్పి హితముఁ బ్రతిపాలనము చేసి దానియందు వ్యతిక్రమము సేయం గడంగుట ; రసికుండన్నవాఁడు చూడవలసినట్టి శృంగారరసప్రతిబింబము.

౨. వయంకమున:—గౌతముఁడను సారథియును మదనసేనను మగనికిం బొందింపం బోయి లంబభుజాం డను నెఱుకం బట్టుకొన నమకట్టుఁగా ; నాయూరణ్యమునఁ దో నరించునపనాగరికసంభాషణాదులు హృదయంగమం బగుహాస్యరసంబుతో నొప్పుచుండు.

౩. వయంకమున:—నాగరికవేషము ధరింపంజేసి మహాపండితుఁడని చెప్పంబడిన లంబభుజుఁడు రాజసభయందు విభ్రాంతుండై గ్రామ్యోక్తులు పల్క గౌతముఁడు వానివచనములు సాధుతమంబు లని సమర్థించి రాజసుతకు భ్రమ గల్పించి వివాహంబు సేయించుట యద్భుతహాస్యరసంబులయావేశవిశేష మయి యుండు.

౪. వయంకమున:—కేళీమందిరమునందు లంబభుజుఁడు వెఱ్ఱిగుపడి యొనరించినపరిహాసనీయకార్యంబుల నారసి మదనసేన దుఃఖించుటయు; ఆకస్మికవలన నతఁడు గాళిదాసుం డగుటయు; గౌతముఁడు కపటంబున నాదంపతుల నెడబాపి మదనసేన నపహరించుటయు హాస్య, కరుణా, ఉద్భుతరసంబుల కాలవాలంబులై యుండు.

౫. వయంకమున:—గౌతముని నిబద్ధుం గావించి కరూశాధిపతి మదనసేన నపహరించుట వీరశృంగారరసములభూమికలై చూపట్టు.

౬. వయంకమున:—మదనసేనం గోలుపోయి కాళిదాసుండు దుఃఖించుటయు ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యను సంప్రాప్తయౌవనం గావించి రాజస్యాలకునిచేతం జిక్కికోనంబోయినయాకన్యను దప్పించి దానిం దనకుఁ బ్రణయపరిగ్రహము గావించుకొనుటయు విప్రలంభశృంగారము నద్భుతహాస్యరసంబులను బ్రత్యక్షీకరించు.

౭. వయంకమున:—రాజస్యాలకుఁడు గాళిదాసునిం జంపందలంచి కపటంబున బ్రహ్మరాక్షసునికడకుం జేర్ప నారక్కసుని మెప్పించి కవి తనపత్నియుండువిధంబుఁ దెలిసికొనుటయు; గాంచనమాలానురక్తుం డగు రాజస్యాలకుని భోజుఁడు స్త్రీవేషధారి యైనయర్జునుండను వానిచే వంచనాపరిహాసంబున వేలువుచ్చుటయు నద్భుతహాస్యమయంబులై వేడుకఁ బుట్టించు.

౮. వయంకమున:—కాళిదాసుండు కాంచనమాలయింటికిఁ జని విలాసోక్తుల నాయింతి నలరించుటయు, నాయతివ కవికిం గల ప్రియావిరహవ్యథం గనిపెట్టుటయు, బుద్ధిసాగరుండు కవిం గాంచుటయు శృంగారశాంతరసంబుల యవతారంబులై వెలయు.

౯. వయంకమున:—కాళిదాసునియత్యద్భుతకావ్యములు శృంగారసమస్యాపూరణములు భోజకాళిదాసులసమావేశమును అద్భుతరసప్రధానంబులై మహామోదదాయకంబులై యుండు.

౧౦. వయంకమున:—భోజలీలావతులును గాంచనమాలయుఁ గాళిదాసునికి మదనసేనం జేర్చుటయు; కడుశోచనీయావస్థయం దుండు ప్రియురాలిం గని కవిపరయం [illegible]చ్చుటయుఁ గరుణను శృంగారంబున నద్భుతంబునను మానసంబులం దేలించు.

శ్రీరాధానాథవిరజ మనుమూగ్రంథశాలయందు చిలకపాటి – వేంకట రామానుజశర్మగారిచే విరచితములైన గ్రంథముల జాబిత.

వినోదకథాకల్పవల్లి యను మహాకవికాళిదాసు చరిత్ర.

దీనియందు; నాటకశాల, మాయాసుందరీవిజయము, వసంతతిలకమను నాటకత్రయము గర్భితమై యుండును.

ఈ వినోదకథాకల్పవల్లియందు; వైదుష్యమునను కాళిదాసుని తోడనే సమానులయినభోజునికూఁతులం; దరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు ననువారల కద్వ్రాజకుమారుండగు సుదయాదిత్యునితో కాళిదాసుండు పెండ్లిసేయించినయతివిచిత్రచరిత్రము నుదాహరింపబడియుండును.

ఈ గ్రంథమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియుండు కథాసంక్షేపము.

విద్యాసర్వస్వవేదిని యనునొకపటువు వేశ్యాకశ్యాకతనరూపవయోవిలాసములను మోహించి వచ్చినవారలను కోశ్చర్యకరాగ్రతిని వేయువరకాల గ్గ కొని యట్లువచ్చినవారిని తనయింటి ఎదుర మంటపములయందుఁ గావలియుండువిదుషీశిరోమణులం గొని విద్యాప్రసంగంబున వోడించి తనకన్యకాత్వమునకు భంగంబు గలుగకుండ మాతా పాదులంబులం బ్రవర్తించుటయుఁ దెగి మహాకవికాళిదాసుఁడు కట్టెలమ్ముకొను వానివేషంబుతోఁ జని యరఁటియాకులఁగట్టును దన పెద్దముయి సాధనమంగీకేయి వరవాలకు విక్రయించి యాధనమునే వరవురోయిగ నొసంగి తనయవమానవిదుషీవిశేషంబు వెల్లడిసేయుచు నాకన్యాద్వారంబునందుం జెప్పులు శృంగారపద్యములు చెప్పుచు నావాకిలులఁగడచి లోనం బ్రవేశించి యావేశ్యతో విద్యావివాదంబు సలిపి దానింజయించి యదియేగృతిచి యయుండు ప్రతిసిద్ధాంతాసనంబుల వెలికొనిత స్వస్వకత లోఁపవ్యాసపూర్వకంబుగ జయించి నాటకశాల యనునొకయుపరూపకం బాడించి యారోపదంతి నతిచతురత్వంబునఁ బయల్పతిచి కాళికాదేవిని భోజభూపతిప్రముఖులకు సాక్షాత్కరింపంజేసి తదనుచరిగణంబువలన మాయాసుందరీవిజయ మనునొక యుపరూపకము నాడించి భోజునిరాణి పెంగనిగిన యపవాదంబు నివర్తింపఁజేసి తరుణాం బుజా విరజాంబుజలకు సుదయాదిత్యునిని బ్రణయవిశేషంబు ప్రవృత్తం బయినయాపు మనోహరచరిత్రంబును రససంజీవనమను పేరం బరఁగు వేదంకములనాటకంబుగ నాడి సయింపఁజేసి వసుధారిణి యనుమతియు రాజకన్యకారత్నంబులతో భోజసుతల నాక యాదిత్యునికిఁ బెండ్లిసేయించినకథ. వెల రూ. 8-0-0

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.—ఈగ్రంథమునందుఁ గరూశదేశపతి మంత్రికుమారుండు గళాచంద్రుండు గురుశాపమున గాడిదెలఁగాయువారిం గలసియుండి మదనసేన యనురాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుండనం బ్రసిద్ధివడసి పత్నింగోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజునిసెయ్యమున వెండియుం దనసతిం బడిసినచరిత్రము. వెల రూ. 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర భోజచరిత్రము.—ఇది "భోజరాజచరిత నాటకము" అనియు "భోజరాజ కవిరాజచరితము" అనియు రెండుభాగములుగల యొకసంపుటము. భోజరాజచరిత నాటకమునందు సింధులమహారాజు జరాభరంబున కౌర్వంబాలక కుమారుండగు భోజునికి బుద్ధిసెప్పి ముంజునికి రాజ్యంబప్పగించుటయు; భోజునిజన్మపత్రిక వినిముంజుండు భోజునింజంప వత్సరాజును నియమించుటయు; వత్సరాజు భోజునింజంప శ్మశానమునకుం దోడ్కొనిచనగా నాయిరువురకుం జరిగిన చర్యలును; ప్రాణపరిత్యాగంబుచేసికొనం గడంగిన లీలావతీకన్యకను మారువేషంబుఁ దాల్చినయమారుండు రక్షించుటయు; పుత్రవధశోకాతురుండై ముంజుఁడువహ్నిసారంబోనఁ గపటయోగిచే బుద్ధిసాగరుండు తప్పించి కుమారు నప్పుడు బ్రదికించినట్లు తెలిపి భోజునికి లీలావతీ పాణిగ్రహణంబును ధారానగరరాజ్య పట్టాభిషేకంబును; భోజరాజ కవిరాజచరితమునందు:—భోజరాజునకును; కాళిదాస, భవభూతి, భట్టబాణ, దండి మాఘు, మల్లినాథ, శంకర, శుక, క్రీడాచంద్ర ప్రముఖులగు ననేకకవిరాజులకును జరిగిన చరిత్రంబు సెప్పంబడియుండు. వెల రూ. 1 - 8 - 0

చమత్కారకథాకల్లోలిని. ఇది, రోచనుఁడను రాజకుమారుఁడు మందారమాల, మదనమాల, మదనసేన, వసంతసేన, మదలేఖ, చందనలేఖ లనువిద్వద్రాజ కన్యారత్నంబులను బరకీయాభావంబునఁ బరిణయమైన శృంగారచరిత్రము.
రెండుభాగములు. వెల రూ. 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర వచన బ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణము. ఇది వ్యాస విరచితమగు సంస్కృతమునకు సరియయినది సకలశ్రుతీతిహాస పురాణములయందు గలసందేహములం బోగొట్టుటకు. పురాణసూత్రమను నామాంతరముతో బదవమహాపురాణముగ నితర పురాణాదికథలకు మూలభూతములగు గోలోక భూలోక రాధాకృష్ణలీలాకథలును, లక్ష్మీ, సరస్వతీ, దుర్గా, సావిత్రీ, తులసీ, గంగా, వసుంధరాదిసమస్తస్త్రీ దేవతోపాఖ్యానములు నూఱును, నారాయణ, మహాదేవ, విరాట్పురుష, గణేశాది చరిత్రంబులనేకంబులు, తన్మంత్రోపాసనాదులును, జనులకావశ్యకముగ నెఱుంగవలసిన ప్రతి విషయంబులును మహర్షి దీనియందు జెప్పెను. దీనిలోని శాఖాకథలంబట్టి పురాణాంతరంబులు, నిందలి ప్రమాణములంబట్టి స్మృతులు ఏర్పడినవి. వెల రూ. 3 - 8 - 0

శ్రీరాధికాపరిణయము అను శ్రీగోపీకథాకావ్యము: — ఇందు పదుమూఁడు యూధములగోపికల యవతారంబులును; వారిపూర్వజన్మవృత్తాంతంబులును; ప్రస్తుతమున కృష్ణప్రాప్తికై వారురచించిన వ్రతాదులును; ఫలప్రాప్తియు; శ్రీరాధికావతారంబును; ఆమె పూర్వభవంబును; శ్రీరాధికావివాహంబును; శ్రీరాధ కృష్ణునినటవేషంబు గాంచి మోహించితత్ప్రాప్తికై తదాజ్ఞచేఁ దులసీవ్రతంబు నలుపుటయు స్త్రీవేషధారియైవచ్చి శ్రీహరి రాధను బరీక్షించుటయు గోపికలలోఁగలిగిన యంతఃకలహంబు నివృత్తంబుసేయ ముక్తావృక్షములను మొలపించి తనప్రభావము విశదపఱిచి శ్రీరాధాదేవి తనను గోకులపట్టమహిషిఁగాను తెల్పి యాదేవితో రాసోత్సవంబు ననుభవించి నందనందనుండు శ్రీరుక్మిణ్యాదికాంతల ప్రార్థనంబున ద్వారకకుం దోడ్కొనిపోవుటయు నిత్యాది కృష్ణచరితము లనేకములిందుగలవు. వెల రూ. 1 - 0 - 0

ఆంధ్రకల్కిపురాణము. ఇది శ్రీనారాయణమూర్తి యీకల్పాంతంబున నేయం బోవుపదవదియగు కల్క్యవతారమను కల్కిచరిత్రము. శ్రీవ్యాసవిరచితమైన సంస్కృత కల్కిపురాణము ననుసరించి పద్యకావ్యముగ రచింపబడినది. వెల రూ 1 - 0 - 0

ఆంధ్రతనిశ్లోకి. ఇది ద్రవిడభాషలో పెరియవాచ్చాంబిళ్ళగారు రచించిన తనిశ్లోకికి సరిగా సాంధ్రీకరింపబడినది. ద్వ్యదాస్యుతములగు ప్రమాణవాక్యములగ్రంథములో శ్రీరామాయణములో ముఖ్యములగు శ్లోకములకు శ్రుత్యాదిసమ్మతములగు పరార్థము లోకోక్తిపదమునకు వాక్యమునకు నలుపదేబదివిధములనుపన్యసింపంబడి యుండు.
వెల రూ. 1 - 0 - 0

శ్రీతులస్యుపాఖ్యానము. ఇది లక్ష్మీదేవి తులసియను రాజపుత్రికయై జన్మించి శంఖచూడునికింబత్నియై నారాయణునిచేత పాతివ్రత్యభంగంబునుబొంది తత్పత్నియై తులసీపత్రరూపమునుధరించి భగవంతునికేకాంతమైనదియైనపవిత్రచరిత్రము,
వెల రూ. 0 - 8 - 0

సుమనోవినోదనభాణము. ఇది శాకుంతలాదులవంటినాటకము. సుమశేఖరుఁడనుశృంగారనాయకుఁడు నవమంజరియను భోగముదాన్నైఁ దోలిగొన్నతీకముపెట్టిన శృంగార చరిత్రము. పద్యములుగలనినవచనశైలి బహురసవంతమైయుండును. 0 - 4 - 0

☞ వినోదకథాకల్పవల్లియు, కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబును, ఆంధ్రభోజచరిత్రంబును పరస్పరసంబంధముగలవిగానవీనిలో నొకటిజనుకున్న వారికి మఱిరెండు నత్యావశ్యకము.

చిలకపాటి — వేంకటరామానుజశర్మ అండు సన్స్.

నెం. 18, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి, మద్రాసు.

వెనుక నుదహరించిన గ్రంథములు వలయువారి క్రిందివిలాస దారులకువ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

1. చిలకపాటి. వేంకటరామానుజ శర్మ అండ్ సన్,

నెం. 16, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి,

సాహుకారిపేట పోస్టు,

మద్రాసు.

2. పిడుగు. వేంకటకృష్ణారావు పంతులు,

2/40, పెద్ది నాయని వీధి,

మింట్ బిల్డింగ్స్ పోస్టు,

మద్రాసు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.

ప్రథమాంకము.

నాందీపద్యము.

కం. ఇదె! పూర్వకవీంద్రులను । హృదయంబునఁ బొదలఁబట్టి నిరోగెలం బొగి,
ద్విదఁ బద్మవాసినీవా । గ్యువతులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్.
నాంద్యంతంబున సూత్రధారుండు రంగంబుఁ బ్రవేశించి,,

సూత్రధారుఁడు.

ఉం. సరసిజసంభవాదిసురసంతతి కైన నలభ్యుఁడైనమా,
పురుషుఁడు వేదవాక్యమతిభూతిఁ దెలంగుమహాత్మ గోపికా,
తరుణులఁ గూడి భక్తపరతారతిలీలలఁ దేలుచుండునా,
పరమదయామయుండు పశుపాలకబాలుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

అని పుష్పాంజలివికిరణంబుఁ గావించి,,

ప్రకరణార్థప్రకాశిక.

నాటకాదిరూపకములకు మొదటం జెప్పఁబడుపద్యము నాంది యనంబడును.

అందుఁగావ్యార్థసూచన ముండవలయు. ఇచటం బూర్వకవి యనుటవలన నేత త్ప్రబంధప్రతిపాద్యుండు పూర్వకవి కాళిదాసుండను కావ్యార్థము శబ్దసూచితముగుచున్నది.

మఱియుఁ బద్మవాసినీవాగ్యువతులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్,, అనుట వలన వారు సంపదయుఁ దత్సంపాదకమగువిద్యయుఁ గలవా రను నర్థము స్పష్ట మయ్యెడి.

ఈ నాందియందు ఎనిమిది పదము లున్నవి గాన నిది యష్టపద మైననాంది యనంబడు.

ఏలకో! నానేఁడుంగడంగినరూపకప్రయోగంబునకుం దోడ్పడువారెవ్వరును రాక యున్నారు?

నటి. ప్రవేశించి,,

ఆర్య! భవన్నియోగం బనుష్ఠింప నిదె యేగుదెంచినదాన.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! యిట్లైన నేతత్పరిషత్సమారాధనంబు సేయుటంబూని నాటకసహాయనై ప్రవర్తింపుము.

గీ. గీతకళాకుశలులు ప్ర। ఖ్యాతగుణోత్తరులు రసికు లధిగతశాస్త్రు,
వ్రాతమహితాత్ము లధికవి। నీతులు సభఁ జేరి రిప్పుడు నెమ్మి దలిర్పన్.

నటి. ఆర్య! యిట్టియపరిమేయవైదుషీభాషణులకుం బరితోషంబుఁ గల్పింపను మనకు శక్యంబగునే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! యట్లనుకొనకుము. పండితగోష్ఠి సంతోషపుచుట కష్టంబు గాదు. వారు గుణమాత్రగ్రాహకులు గాన సంతసింతురు.

నటి. ఆర్య! అగుఁగాక! ఇంతనుకం బ్రవృత్తంబులైన యుండురూపకంబు లెల్ల నీసరసాగ్రేసరులు గాంచియుండకపోరు. అట్టివి ప్రయోగించిన ఫలం బేమి?

గీ. అనుపమోదారరససమాహార్య మగుచు। నభినవాద్భుతసన్నివేశభాగ మైన,
రూపకవరంబు గాని నిరూఢిఁ గాంచ। దీయభిజ్ఞుల కెమ్మది కింపు నింప.

అట్టిది యారయం దగు!

సూత్రధారుఁడు. స్మృతియభినయించి హర్షంబుతో,,

ఓనటీ! భవద్వచనంబునం; దథావిధసుప్రశస్తి వడసియుండునది యిప్పుడు నా స్మృతి పథసంచారంబుం గాంచె. అది చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ రచియించిన కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబు.

నాందీశ్లోకంబు పఠియించి మొదటిసూత్రధారుఁడు నిర్గతుం డయిన నట్టివాఁడు మఱియొకరుండు ప్రవేశించి ప్రస్తావనాంగంబుల జరుపును.

సూత్రధారుండనఁగా:—నాంద్యుపకరణముఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు. సూత్రమనఁగా:—నాంద్యుపకరణములు.

నటి. ఆర్య! నాథ! ఏతద్రూపకప్రతిపాదితం బగు వస్తువు తొల్లి గుణాఢ్యాదిత్యప్రముఖులు తమతమప్రబంధములలో నఖిలాగమవేదు లయినరసికవరులు శ్లాఘింపం గవివరుసంఘం గలగౌరవవిశేషంబున నభినయించినది గాదే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! ఔను! తదనుసారంబుగ నీయాంధ్రకవి తెలుఁగు బాసం గల్పించిన వాఁడు.

నటి. ప్రమోదంబుతో,,

ఆర్య! మనసమాజంబునకుఁ బుద్ధిగతోఁచినయీశాస్త్రపాఠిత ప్రదర్శనంబుసఫలంబగు.

శా. శృంగారంబు రసంబు సాధుజననిస్వప్రమోదావహం,
బంగంబుల్ కరుణాదికంబు లతిచిత్రస్థంబు సద్వస్తువు,
ద్దుంగోదారయశుల్ ప్రభాసగుణు సంస్తుత్యస్వభావంబు లై,
యుంగారుం గవిపల్కు లన్నియుట సాహో కూడె మోదంబుగన్.

గానం దత్ప్రకరణప్రయోగంబు మహాప్రమోదదాయకంబు గాఁగలదు.

సూత్రధారుఁడు. అట్లగు నేని యీ ఋతువు నధికరించి గీతం బొక్కటి పాడుము.

నటి. ఆర్య! ఇదె భవన్నిదేశం బనుష్ఠించెదను.

పాడుచున్నది,,

కం. * మలయానిలమిళితోత్కట । కలమదకలకలవిరావకలకంఠంబై,
లలితమధులుబ్ధషట్పద । మిల మధువు ప్రమోదభరము నిగురెత్తించెన్.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! నీవు పాడినగీతంబు కడురసావహంబైయొప్పె. ఈవసంతాగమమును నేను వర్ణించెదను వినుము.

ఉ. చాయవనస్థలీనవవసంతవివాహమహోత్సవంబునన్,
సారసబాణవహ్నిశుభసాక్షిక మై తగుదానిముందు నా,
సారపికద్విజానరులు జాతముదంబున మాటిమాటికిన్,
జేరి మనోహరధ్వనులఁ జెప్పెడి మంగళమంత్రసంతతిన్.

---

* మలయానిలముసంబంధపడుటవలనఁ దక్షిణమాఱుతసందర్భమున గొన్ని కోవెలలు కలకలధ్వనులు సేయుచున్నవని యర్థము.

నటి. శ్లాఘించుచు,,

ఆర్య! మీర లోనరించినమధువర్ణనంబువలన వివాహోత్సవంబునందు ద్విజవరులు మంత్రపఠనంబు సేయుదు రనునర్థం బేర్పడుటం జేసి మధుమంతపురాధిపతి యగువిక్రమవంతునికూఁతురు మదనసేనకు వేదవిద్యాశిష్టనాదమనోహరంబుగఁ బరిణయంబుజరుగుట యభివ్యజ్యమానం బగుచున్నయది.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అది యిప్పుడెట్లుజరుగును? మదనసేనయందుందమకం బుంచె దానివిద్యాగురువుగౌతముఁడు దానితోఁ గలయ నువ్విళులూరుచున్నవాఁడు. రాజపుత్రియందు కొల్లదు. బ్రాహ్మణుండును గడుమోసగాఁడు. అలఁతింబోవు వాఁడు గాఁడు.

* నేపథ్యంబున,,

చం. అనుపమరామణీయకవిహారపదం బగుమోముదమ్మ్రియుం,
న్వినుతనవాభిరూప్యరమ వేడుకఁ గుల్కెడునంగయష్టియుం,
న్ననృతవిలాసవైభవమునంగు సెలంగెడుకాను నొప్పునా,
వనజదళాక్షిఁ గూడి సుఖవారిధిఁదేలనిజన్మ మేటికిన్.

సూత్రధారుఁడు. నేపథ్యంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి శంకించుచు,,

ఆ! ఇదె వచ్చుచున్నవాఁడు గౌతముఁడు! మోసగాఁ డని తన్నుం బల్కిన పల్కు వినియెం గాఁబోలు! అట్లగుచేని నాయందుఁ గినుకఁ గాంచు.

నటి. ఆర్య! ఇతఁడు గౌతముఁడు గాఁడు. తన్నేపథ్యధారి యయి చనుదెంచు మనమణికంఠుండు.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! నన్ను నయితమించుక భ్రమపఱచినయితనియభినయచాతురత కడు నభినందనీయంబు. ఇఁక మన మనంతరకరణీయంబునకుం బ్రయత్నింపం జనును. పోవుదము రమ్ము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

† ప్రస్తావన.

---

* నేపథ్య మనగా:—గాయకులు మొదలగువారుండెడు యవనికాంతర్స్థలము.

† ప్రస్తావన యనఁగా:—సూత్రధారుఁడు నటితోనైనండె, నటునితోనైనండె, విదూషకునితోనైనండె, మాటలాడుచుం జిత్రోక్తులం దనకార్యంబు నుడువుసెపమునం బ్రస్తుతకథోపక్షేపణము గావించుట. దీని నాముఖ మనియుం బేరు.

గౌతముఁడు ప్రవేశించి,,

ఆ! రాజసుతయగుమదనసేనరూపరేఖావిలాసంబులనెంతనివర్ణింపఁగలవాఁడ.

ఉ. పూర్ణశశాంకబింబమును బోలెడుముద్దులుగుల్కు మోమున,
ఘూర్ణితలోపరక్త ధవళాయతచంచల నేత్రపద్మముల్,
వర్ణితచంచలాలతలఁబోని సెలంగెడునంగయష్టియుం,
దూర్ణమవెట్టిదిట్టలను డోలఁగఁ జేయవె మానసంబులన్.

ఈమనోహరాంగి నాతో విద్యాభ్యాసంబు సేయం గడంగినకొన్ని నాళ్లను.

సీ. ఇంచుకించుక మించుచంచలభావంబు విప్పువాల్గన్నుల మెప్పుగుల్క,
శ్రీకరంబై స్మరస్మేరవిలాసము ల్మోముపంకజంబున మురువు లీన,
నున్నిలితంబులైయుండుటఁ జూపఁ గడంగుచురోరకంబులు గుబ్బతులొల్క,
నసమగ్రమయి యొప్పునరుణంపునునుఁజిగి యధరబింబంబున నందగింప,

గీ. భావసౌభగ మెదను జూపట్టఁ దొడఁగ,
నంగకంబుల లావణ్య మలవరింప,
యౌవనోద్భేదవేళ నీపూవుఁబోఁడి,
యుండుసింగార మాత్మ మోహార్తి ముంచు.

ఇట్టియతివిలోభనీయం బగుయౌవనోద్భేదంబున,

చం. చనువులు సెప్పునప్డు దలచానమనోజ్ఞవిలాసవైఖరుల్,
మదిని గలంప సాగ నగుమానవిలగ్నము నిండుకౌఁగిటన్,
బొదవఁదలంచి గ్రక్కునను బుద్ధి మరల్చుచుఁగామునేఁ దూఱుదున్,
మదవతి నవ్యవేశముఁగ్రమంబునఁ దెల్పెనపంబు దోఁపఁగన్.

అదియటుండఁగాక,

గీ. ముగుద చదివింపఁ గోరి నాచెంగిల నుండ,
దానిసోయగమే మదిఁ దలఁతుఁగాని,
శాస్త్రసారార్థములు వల్కుచాయ తెలమి,
నించుకేనిఁదలంచను శక్యమవదు.

మఱియు నాచంద్రవదనామణినగు మొగంబుం గనుంగొననియొక్క క్షణంబు నయుతము యుగసహస్రంబుగఁ దోఁచుచున్నది. క్రమక్రమంబున నోపఁబడం జేసి యేన దీనిం బెండ్లాడెదను. ఇది యెల్లవిద్యలయం దసదృశంబగు పాండిత్యంబుం గడించియున్నది గానఁ దనకంటె విద్యలయందుం దక్కువైయుండువాని వరియింపం గడంగదు. ఏన దీనికంటె నెల్లవిద్యలయం దధికుండను. నామనోగతార్థంబు నివేదితంబు సేయ వల్లెయును.

చింతయభినయించుచు ,,

ఏలకో ! యీదంతిగమన యింతదనుక రాకున్నది ! సూర్యోపస్థానాదు లొనర్చునప్పుడ నాసన్నిధికిం జేరునావచ్చెలాడి సూర్యుండు యుగాంతరాధిరూఢుం డయ్యును దడయుచున్నది.

ప్రోలం గనుంగొని ,,

ఇదె మదనసేనసఖి గుణమాలిని వచ్చెడిని ! దీనివెనువెంట నదియు వచ్చు !

గుణమాలిని ప్రవేశించి. ఊరుపునిగుడ్చుచు. ఆత్మగతమున ,,

ఇప్పటికిఁ గదా ! నామానసంబు సుస్వస్థతం బొందినది. రాజపుత్రి బాలబుద్ధితోఁ బ్రవర్తించుచున్నను బ్రాహ్మణుండు సుశాసనూన యగుశిష్యం గోరుట తగునా యని యెంచక మదనసేనయం దనురక్తుండై యున్నవాఁడు. తల్లక్షణంబులు పరీక్షించుచు, గురువునం దతిభక్తిగలదిగాన నాప్రియసఖి మదనసేనకది యేమనుకొనునో యని తలంచి యెఱింగింపక యుండెద. ఎప్పుడేని యీపాటుండు పదరి పైఁబడం గడంగు నని భయం పడుచు వీరిరువురసన్నిధానంబు వదలక మెలంగుచున్నదాన. నాగోరుచుండినరాజా ముదలయునేటి కయ్యె. ఇఁక నాకుం గంటికిం గూరుకు వట్టు. బ్రాహ్మణునికి వృత్తాంతంబు దెల్పెదను.

పరిక్రమించి ,,

ఆ ! ఈబ్రాహ్మణుఁడు మదనసేనయం దాసయిడికడు నిడుములం బడుచున్న వాఁడు.

ఉ. నిద్దుర లేక రక్తరుచినిర్భరమై కనుదోయి యొప్పెడిన్,
దద్దయు మేను పుష్పశరతాపము హెచ్చుటఁ జిక్కె వైళమే,
ప్రొద్దును జింతయుం జడత పుల్కలు నష్టము లైనయారుపుల్,
పెద్దయు నీతనిం దొడరి పీడితుఁ జేయుచునున్న వక్కటా,

ఈమందప్రతిభుం డందరానిపండున కన్ను సాచుచున్నాఁడు. కఠోరం బగు రాజాముదలకు వెఱగంది పదరక బాధలుపడుచుండెడిని. ఈయడియాసయానిత్తటిని నర్తింపంబోరెడి.

ప్రకాశముగ,,

బ్రాహ్మణోత్తమా ! వందనము !

గౌతముఁడు. ఓసి గుణమాలినీ! అభీష్టప్రాప్తిచేసలరుచుండుము. విశేషమేమి?

గుణమాలిని. వేదవిద్యావిశారదా ! నీపలుకులు వ్యర్థంబులగునే ! మీర లీవేళఁ * ప్రియార్థంబు వడయఁబోయెదరు.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో ఆత్మగతమున ,,

ఈగుణమాలిని పలికినపలుకు ; మదనసేన నాయందుం బ్రియంబుం గొనియున్న దనునర్థంబును సయితము బోధించుచున్నది. అట్లయగుచేని యింతకంటె ప్రేయంబు వేఱొండు గలదా !

ప్రకాశముగ,,

ఓసి ! ప్రియార్థంబని నీనుడివినపదంబు బహువిధార్థంబుల బోధించుచు నభీష్టార్థంబును బలపరుచుంజేసి మానసంబునందు వ్యార్తిఁగల్పించుచున్నయది. దానివివరింపుము.

గుణమాలిని. నవ్వుచు,,

గురుపుంగవా ! ఏపదంబునకైనిఁ దోఁచిన నిజభావానుసారముగ నర్థము స్ఫురించుటగలదు గాదె ! కాని మీకనేకార్థంబు లగుచున్నవేమో ?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున ,,

ఈగుణమాలిని బహుచతుర. నాకుం గలయుత్కంఠాప్తి నెఱింగియె యిట్లనుచున్నది. ఈయర్థంబుఁ బ్రుచ్చి యడిగిన నవ్వ చేలం జేయు. కావునిది మాని యొండర్థంబుఁ బ్రస్తావించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ ! రాజపుత్రి శాస్త్రపాఠంబు పఠియింప నింతతడవయ్యె నేల రాకున్నయది.

---

* ప్రియార్థము:—ఇష్ట మయినధనము,, అనునది పైకిఁదోఁచునర్థము. ప్రియ యనఁగా నిష్టురాలైననాయిక. తద్రూపమగునర్థ మనఁగా తదుణ్యాత్మకవస్తువు,, అనునది గూఢార్థము.

గుణమాలిని. గురువర్యా! ఇఁక నీశాస్త్రపాఠంబు లేల! అన్నియు ముగిసె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

అమునుగుదయు నావలె మదనశరార్తయయ్యె నేమొ? కానిచో, పాఠంబు లేల వదలుకొనును?

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలిని! మదనసేన శాస్త్రపాఠంబులు వదలుట యేల?

గుణమాలిని. ఓవిప్రోత్తమా! నీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె. అదియు కారణమనం జనును.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఈగుణమాలిని మాటలతీరు మదనసేన నాయందుం బ్రియంపడియుండుననునర్థం బుసూచితంబు గావించెడిని. ఇంకను నమ్మం జనదు. క్రమక్రమంబుగ మాటలపెంబడిన కలతెఱంగు విస్పష్టంబుగ నెఱుంగుదునుగాక.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ యింతదనుక నిగూఢార్థంబుగ మాటలాడితివి. కలిగినయర్థంబు వెల్లడి సేయుము.

గుణమాలిని. పండితవర్యా! గూఢార్థంబు మఱేమియు లేదు. భర్తృదారిక మిమ్ము గురుదక్షిణాప్రదానపరితోషితస్వాంతులం గావింప నవరత్నమణిగణపూర్ణంబులగు బంగరుపళ్లెరంబుల దాసిగణముచే నెత్తించికొని భవత్పాదార్చనంబున కేంచుక తడసి వచ్చు. అర్థంబెల్లరకుం బ్రియంబు. అదిపుణ్యఫలంబువలనం గాని ప్రాప్తింపదు. అదిమీకిపు డనంతంబుగఁ గలుగం బోయెడిని. కానఁ బ్రియార్థంబుం బడయంబోవు దరనియు మీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె ననియుఁ బల్కితిని. ఇందేమియు గూఢార్థంబు గానంబడదే! ఉండునుపో! మావంటిమూఢాత్ముల కేల తెలియవచ్చు?

గౌతముఁడు. వెలవెలఁబోవుమోముతో. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! తా నొక్కటి దలంప దైవం బొకటి దలంచు నన్నమాట యథార్థం బయ్యె. ఏను రాజపుత్రీపరిణయ పరిరంభాదిసుఖంబులం గోరుచుండఁ దదీయదర్శన సల్లాప వినోదంబుసయితము దుర్లభంబు గాబోయెడిని. హా! దైవంబు కడుఁ గ్రూరతరంబు. ఏమిసేయుదు!

అని తల వాంచుకొని యూరకుండె,,

గుణమాలిని. నవ్వుకొనుచు,,

ఓపండితోత్తమా! అపరిమితంబు లగుమణిగణంబులు మీకుఁ బ్రాప్తింపంబోయెడినని నేఁ జెప్పినవచనంబు చెవి సోఁక నవగతఖేదుండవై సుప్రసాదాతిశయంబుఁ గాంచిన మొగంబుతోఁ గనంబడవలసియుండ నట్లు గాక దీనతాభాజనం బనం దగిన వాఁడవువోలెఁ జూపట్టెద విది యేలకో? ప్రియశిష్య యగుమదనసేనం బాయ మనంబు రాకున్నది కాఁబోలు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఇది యప్రతివచనముగ నధిక్షేపించినట్టుది. రాజకులసంచారనిపుణ లిట్టియర్థంబుల నతిచతురలు గారె!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ! అందుకై కాదు! మఱియుం గొన్నిశాస్త్రంబులు పఠనీయంబులు గల వవి పఠియింపకయ విద్యాపరిచయమునుండి విరమించుకొనుట యేలకో యని విచారపడియెదను.

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! మదనసేన మీతో నీతిశాస్త్రంబు లభ్యసించె. ఇంకనిప్పటి కీయొలజవ్వని యభ్యసింపం దగుశాస్త్రం; బొండు గల దది దానిమగనితో నభ్యసింపంగలదుసూవె! అందు కేల మీరు విచారంపడియెదరు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటిక యిట్లు మాట్లాడినను మఱల్చుచున్నది. నామొగమువలన నేను భర్తృదారికయం దనురక్తుఁడనై యుండునర్థంబు రాఁబట్టం గడంగెడిని. అనువు మెయిం దప్పించుకొనుచు మాటలాడంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ! నీవక్రోక్తిచాతుర్యం బటుండనిమ్ము. ఇప్పుడేను రత్నంబుల కాంక్షించితి నా

గుణమాలిని. మందస్మితంబుతో,,

ఓమహాత్మా! భర్తృదారికగుణరత్నంబులపైఁ గోరిక యిడినమీకుఁ గేవల రత్నంబులయం దాద వాదముకే!

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటికకుటిలవచనంబు లేమందును. దీనిని సమర్థించెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి దాసీ! దానివినయాదిగుణంబు లట్టివె!

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! అట్లగుటంజేసి కాదె మదనసేనయందుం * బ్రియుంబుంచితిరి.

నేపథ్యంబునఁ గలకలము,,

గౌతముఁడు. ఓసీ గుణమాలినీ! ఆకోలాహలం బేమి?

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! భర్తృదారిక మీకు గురుదక్షిణ సమర్పింప మణిగణపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబులు దాసికలు గొనిరాఁ దూర్యస్వనములతో భవన్మందిరమున కేగుదెంచుచున్నది. ఆరాజపుత్రికం బలసికొని యే తెంచుగజఘటలయుం గుఱ్ఱంబులయుం ఘీంకారహేషితధ్వానంబులును భూషణగణవిరావంబులును వర్ణపరుల సాహోనినాదంబులును బెరసి యీమహాకలకలంబు వీతెంచెడిని. భర్తృదారిక యను దెంచు వృత్తాంతం బెఱింగింప దొలుత భవత్సన్నిధానంబున కేఁ జనుదెంచినదాన.

గౌతముఁడు. త్వరతో,,

ఓసీ గుణమాలినీ! నీవు వేగంబ భర్తృదారికకడ కరిగి నన్నస్వస్థశరీరుంగా నె ఱింగించి బలంగమును వాకిట నాపి ఒంటిమై రమ్మనుము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఇది యీవిప్రుండు మదనసేనతో నేకతంబున మాటలాడ నారసి చేసినయనువు. కానిమ్ము. ఇ ట్లొగునో!

ప్రకాశముగ,,

గురువర్యా! భవన్నియోగం బనుష్ఠించెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

గౌతముఁడు. కట్టా! ఏమి సేయంజాలుదు. మదవతీముఖచంద్రదర్శనోత్సవంబు సతతము నాకింక లభింపం బోదు. ఇప్పుడైన నీయిందీవరేక్షణతో మాటలాడి యేక తంబున మానసం బెఱింగింతు నటన్న నో గుణమాలిని దాని నెడబాయకుండుటంజేసి యనువుపడం బోలదు. దేవుం డెట్లు సేయనున్నవాఁడో!

---

* సంతోషముంచితిరి. అనునది పైకెదోఁచునర్థము. స్నేహముంచితిరనునదిగూఢార్థము.

చం॥ మదవతి నాకడ న్నిలిచి మాటలు సెప్పఁ గడంగు వేళ నా,
మది రొమిఁగించెద న్నియతి మంచిఫలంబు నిగుడ్చ నేని స,
మ్మదధరణీధ్రకోటితటమండలి కెక్కినవాడ నాదు పెం,
పొదవు నిలాతలంబున శుభోన్నతి యన్నది యయ్యె దారుణా.

అట్లు గానినాఁడు,

చం॥ సుమశరతాపదావశిఖి శుష్కతృణం బయి చచ్చుకంటె నా,
రమణిని కౌఁగిటం బొదిగి రాజనిభాననదేహసంగ భా,
గ్యముఁ బ్రుటి గాంచి భూరమణునర్పితదండన చేసు వాసి ని,
స్సముద మందుదు న్నికృతి శాలితఁ బట్టెదఁ గామినీమణిన్.

గుణమాలీద్వితీయయై మదనసేన ప్రవేశించుచున్నది.

మదనసేన. ససంభ్రమముగ నరుగుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! మనయాచార్యుం డింతయస్వస్థశరీరుం డగుటకుం గతం బేమొకో!

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ఈయర్థంబు * తన్మనోజప్రవృత్తివిశేషైకవేదనీయం బైయున్నది.

మదనసేనయు గుణమాలినియు గౌతమునిసమీపమునకుం జనిరి.

మదనసేన. వినయంబుతో,,

ఆచార్యులపాదకమలముల కంతేవాసిని మదనసేన యభివాదనము సేయుచున్నది.

గౌతముఁడు. రాజపుత్రి! బుద్ధిమతి వగుదువు గాఁక.

గుణమాలిని. ఇంచుక నవ్వుచు,,

బ్రాహ్మణవర్యులయాశీర్వాదంబు తథ్యంబు గావలయును.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీర లస్వస్థశరీరు లైయున్నారని వింటిని. నాజనకునిచేం జెప్పించి నిదానదక్షు లగుభిషక్ఛిరోమణుల రప్పించెదను. ముదలయే?

---

* మనస్సునం గలిగినవ్యాపారవిశేషంబున కొక్కటికే తెలియంగందగినది. అనఁగా:—అతనిమనోవృత్తికే యది తెలియును అనిభావము. ఇది శ్లేషం దోఁచు నర్థము. మనోజప్రవృత్తి విశేషము అనఁగా:—మన్మథావస్థావిశేషము. తదేకవేద్యము; అనఁగా:—అది యొకటికే తెలియునది. అనునీయర్థము గూఢము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈగోల నాకుంగలిగియుండువ్యాధిని నివర్తింపంజేయు సిద్ధౌషధంబు తానయై యుండ నది యెఱుంగక యితరుల వెజ్జుల రప్పించెద ననుచున్నది. ఇది దీనితో నేకతంబు సంపాదింపం దగువెరవు గాఁగలదు. ఈనెపంబున నీచేటిని వెడలనడిచితి నేని రాజపుత్రికి మదీయమనోరథంబుం దెలుపవచ్చు. దైవం బనుకూలంబై రాజసుత చేత నీమాట చెప్పించె.

ప్రకాశముగ,,

రాజపుత్రీ! వైళంబ యగదంకారులఁ బిలిపించుట యొప్పు.

మదనసేన. మహాత్మా! అట్ల యొనరించెదను.

గుణమాలినింగాంచి,,

ప్రియసఖీ! నీ వతివేగంబునం జని యాచార్యులయస్వస్థశరీరత నాజనకునికి విన్నవించి తత్ప్రేషితుల నగదంకారులం దోడ్కొని రమ్ము.

గుణమాలిని. విననియట్లుండెను,,

మదనసేన. ప్రియసఖీ॥ ఆచార్యునికి వ్యాధి ప్రతిక్షణము పెంపు వడయుచున్నది. కడునలసట యగును. ఇంకాలకుం బ్రతిక్రియ సేయం దడయఁ జనదు. నిన్ను వేఁడుకొనియెదనే! వైళంబ చని భిషజ్జనులం దోడ్కొనిరమ్ము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

భర్తృదారిక ఋజుహృదయ యగుటంజేసి కపటం బెఱుంగక నన్నుం బనుచుచున్నది. ఏ నియ్యెడ వాసి చనిన నీబ్రాహ్మణుం డీమానవేశ్వరునికన్యకయందతిక్రమంబుం గావింపంబోయెడిని. కాముకుల కెట్టియతిక్రమంబుఁ గావించుటకైనను మానసంబు తెంపుఁగొనును. రాజపుత్రియాజ్ఞను జరుపకపోరాదు. ఇచ్చోటువిడిచి పోతి నేని యీనాతికింగష్టంబు గల్గకపోదు. ఏమైన నేమిసేయవచ్చు. పోకతీరదు. ఇపుడు రాకమానదు. అగుఁగాక! నాశక్తికొలది తన్నివర్తనోచితసంవిధానంబునొనరించెద.

ప్రకాశముగ,,

భర్తృదారికా! నీచేసినముదల యనుష్ఠింపక యుండంజనునా! నే నెపాటిశ్రేయంబు సంపాదించినను నీకుం బరిచారికనే కదా! పరిజనమునకు భర్తృదారికలయాజ్ఞ దురతిక్రమణీయం బని యెఱుంగనా!

మదనసేన. అనునయముతో,,

ప్రియసఖి! యింతదనుక నీవు నామాటజవదాటి యొక్కింతయేనిం దడవు చేసిన దానవు గావు. ఇప్పు డిప్పిథంబున నావచనం బతిక్రమింప నింపులేనిదానవువోలెం బ్రవర్తించెదవు. ఇందుకుఁగతం బెఱుంగక యుమ్మలించుచున్నదానను. ఏనాఁడేని నీయందుం బరిజనమునందుఁబోలెఁ బ్రవర్తించియుంటినటె! నాజీవితనిర్విశేష వని తలంచియున్నదానను. నీవయితేని యాచార్యునిగోగమాలంబుఁ గలతెఱంగున నెఱింగించి తగువారలం దోడ్తెత్తువని పొమ్మంటిని. ఈయర్థంబు సేయం బ్రియుంపదవు. ఇదేలకో! ప్రియసఖి! కరుణించి పోయిరమ్ము.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నేను పోయి వచ్చునంతలోనన యీయాచార్యునికి వేదనాశాంతి గలుగఁబోలు!

మదనసేన. శంకయించుచు,,

ప్రియసఖి! నీనుడివినవచనంబున నర్థంబు నిగూఢంబై యున్నది. వైద్యులు రాక యింతలోవ్యాధి యడంగుట యెట్లు?

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నానుడిచినవచనంబులకు గూఢార్థం బేమియు లేదు. మీతండ్రికి నేనిది విన్నవించి వెండియు నిచ్చోటికి వచ్చునంతలో వైద్యులు చనుదెంచి యితనివ్యాధితాపం బడంపంగల రనియు నీకార్యము దీఱుపంబోయినదాన మరలి వచ్చునంతలో చక్కంబడు ననియు నింతవైళంబ ప్రవర్తించి పనియునర్పంగల వార లందెవ్వరనియు నావచనంబులభావంబు.

గౌతముఁడు. సాసూయముగ. ఆత్మగతమున,,

ఈదాసీపుత్రి భర్తృదారిక చెప్పినవచనంబు సేయక విలంబించు చున్నది. ఇదియీచోటు విడిచిపోకయే యిట్టిముక్కిడివచనంబులం బ్రొద్దుపుచ్చునని తోఁచెడిని. దీనిందఱుమక కార్యంబు గాదు. కాలం బతిక్రాంతం బయ్యెడిని.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రి! నేను శిరోవేదనాపీడితుండ నయి యున్నాఁడఁ గానమీయిరువురమాటలు వినుటకు నయితము కష్టపడుచున్నాఁడ. ఊరకుండుఁడు. నులివించుక యోనిలో నుండిన నది సంభృతార్థులకుం గొంత యుపశాంతిఁ జేయు.

మదనసేన. త్వరతో,,

ప్రియసఖి; ప్రియసఖి! యాచార్యునికి జ్వరార్తిక్షణక్షణమున కధిక మగు చున్నది. వైద్యులు వచ్చునంతలో నే మగునో! ఓసి! నాప్రాణంబులపై యాన. తక్షణమ నావచనం బనుష్ఠింపుము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున. సంతసించుచు,,

ఈలంజ యింక నేమి సేయగలదు. పోవలసినట్లు విధి యయ్యె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఋజుబుద్ధి యగునీభర్తృదారిక కింకను వీనికపటం బవగతంబు గాకయున్నది. నేను తనమాట సలుపనికోపమున నొట్టుపెట్టి చెప్పెను. ఇఁకేఁ బోక తప్పదు. ఇప్పుడు నాతి విస్పష్టంబుగ నీయర్థంబుఁ దెల్పుచుం జనియెద.

ప్రకాశముగ,,

వారువచ్చునంతలో నేమికావలయునో యది యగును.

అనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

మదనసేన.ఓమహాత్మా! ఇంతదనుకనొక్కనాఁడేని ఈగుణమాలిని మద్వచనంబు నకు మాఱు వల్కియెఱుఁగదు. ఇప్పుడట్లు సేయకుండుటకుం గతం బెద్దియో! ఆ యర్థం బటుండనిండు.

ఓమహాత్మా! మీ కిప్పు డిట్టిజ్వరార్తి దుర్భరంబై పెరుగుటకుం గారణం బే మొకో?

గౌతముఁడు. మందస్మితము సేయుచు,,

ఓకామినీమణి! యిది యిట్లు పెరుగుటకుం గారణంబు వ్యాధితత్త్వం బెఱింగి చికిత్స సేయం గడంగుటకు లేకపోవుటయే!

మదనసేన. ఓమహాత్మా! నాతండ్రికడ నుండువైద్యుఁడు సామర్థ్యముగల వారు. వార లియ్యెడకు రాఁగాఁ గలగుణం బెఱింగి ప్రతీకారంబు సేయుదురు. మీకు శరీరారోగ్యంబు గలుగుట కిద్దియే నీఁబూనియున్నదానను.

గౌతముఁడు. మోమున వింత యగువిలాసముతో,,

ఓకలువకంటీ! ఈ వ్యాధితత్త్వంబు వైద్యు లెఱుంగునదిగాదు. దీనినిగుదు ర్చుటకు వారు తగరు. నాకారోగ్యంబు గల్గుట కిద్దియైన నిచ్చెద నని నీవాడినపలుకు సత్యంబు గావించెదవేని నాకీజ్వరార్తియడంగు. కానిచో నంతకంతకు దుర్భరంబై ప్రాణాంతకంబుం జెందించు.

మదనసేన. మహాత్మా! అది తప్పిపోవుటయుఁ గలదే! కులపాలికాజనంబున కిది తగునే! మీకు దేహారోగ్యంబు గల్గుట కేదియే నే నున్నదానను. ఈవేదనం గుదుర్చుటకు వైద్యులు దగరని యానతిచ్చితిరి. మఱియెవ్విధంబున నీజ్వరార్తి యడంగు?

గౌతముఁడు. ఓమదవతీవతంసమా! నాకుం గలిగి యుండు వేదనకుం బ్రతిక్రియ వినుము.

చం. కమలదళాక్షి నీకు బిగికౌఁగిటఁ జేర్చి యధరోష్ఠచర్వణో
త్తమమనసిజకుంకుమంబును సుదారత నామె గలయంగ నొత్తిగా,
మమునను మోవిపానకముఁ గ్రక్కున నాకుఁగ నిచ్చితేని నా,
సుమశరసంజ్వరార్తి యిది శోభనగాత్రి యడంగుఁ జెచ్చెరన్.

మదనసేన. (పెడఁగుబడి. తలవంచుకొని యూరకున్నది.)

గౌతముఁడు. ఓవరవర్ణినీతిలకమా! ఏల మోము వంచుకొనియెదవు.

ఉ. దుర్భరతాపకారణముఁ దోయజనేత్రి వచింపఁ బూనుకం,
దర్భముదాఁకఁ దత్తరిలి తన్వియి దేలకో! యూరకుండెదు దా,
విర్భవదుత్కటార్తిఁ గని వేసరు బల్కనపల్కు సల్లరూ,
నిర్భరమన్మథాస్త్రశిఖి నిచ్చలు గ్రాఁగెదు సత్కుఁ గావుమా.

మదనసేన. (ఆత్మగతమున.)

ఆ! ఏమనవచ్చు! ఇట్టిసర్వవిద్యానిధు లయ్యు నీయాచార్యులు కామునిం జయింపలేకయున్నారు. కామాంధులు కృత్యాకృత్యంబులు తెలియంగరనుట నిక్కువం బయ్యె.

ఉక్తవాక్యంబధిఘోషించుచు,,

ఇట్టివారి కిదియుకదోసమా హో!

కరము విరక్తు లయినమహర్షులు సయితము కామినీమణుల యూపాతిశయములకు లోనను గరంగి తత్పరతంత్రతం గైకొన్నవారు. ఇంతమాత్రాన యీమహామతిని నిరాకరింపం జనునా! విద్యాగురుపూనందు భక్తి తొలంగినం దదుక్తంబులు గునర్థంబులు స్ఫురింపక నిరర్థంబులై పోవునని చెప్పుదురు. కాన నితనిం గుపితునింజేయం జనదు. అనువుమెయి ననువర్తించి యీదుర్వ్యవసాయంబువలన నివృత్తుంజేసెదను.

ప్రకాశముగ,,

మహాత్మా! మీర లిన్నిదినంబులదనుక యీయంతేవాసినియందు సుతావత్సలతం బ్రకాశింపంజేసి యిప్పుడివ్విధి ననుచితంబు లయినవచనంబు లాడుటదగవా? సమస్తధర్మంబులును మీవలన నేకదావింటిని. నాతండ్రి నన్నింక నంతఃపురంబుం బాసిరాఁజన దనిముదలయిడిరి. మీతో విద్య లభ్యసించినసందున మీకు గురుదక్షిణ లొసంగి యనుజ్ఞవడసి చనంజనుదెంచియున్నదాన. శిష్యవాత్సల్యంబున నాతెచ్చినవస్తువులం గైకొని నాకుం బోవ నాజ్ఞయొసంగుఁడు. అనర్ఘంబులగుమణులును బంగారంబును మాయయ్య మీకుం బంపియున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓమదవతీవతంసమా! ఈమణులు నాకేల? ఈబంగారమేల? అభినవరాగమనోహరం బగునీయధరవిద్రుమమణియ నా కిష్టంబు. నాకుఁ గావలసినబంగారము నీయొడలిబంగారమే! ఇది యెఱుంగక నీజనకుండు పెరయవి బంపిన నాకవియేల? ఓరసజ్ఞురాలా! నాతో విద్యాభ్యాసంబు సల్పినదానవు; సమస్తకళాకౌశలంబున సరస్వతిం బోలెడుదానవు; నీకంటెం గళాకౌశలంబున నధికుండు మదన్యుండు లేఁడు.

చం. ముదము దొలంగఁ జేడె యొకమూఢుని గూడి యడంగుకంటె నా,
మదవతి పండితోత్తముని మానితరీతి వరింప నుత్తమం,
బది. యొకరత్నహారము నియత్యభియుక్తిని గోఁతిచేత నా,
పదపడఁ జిక్కి; కాంచెడిని భద్రము రత్నగుణజ్ఞలబ్ధమై.

కాన నోమానినీమణీ! యితరములయినతలంపులు మాని మానసీయాత నన్నుం జేపట్టుము. నీకుం దగినవరుండు పండితుండును రూపయౌవనసంపన్నుండును నగువాఁడు నాకంటె శ్లాఘ్యతముండు లేఁడు.

చం. కమలముఖీవతంసమ! నికామరతి న్ననుఁ బెండ్లిగూడి భ,
ద్రముగఁ గళావళీజలధిఁ దాఁటిననేరుపు సార్థకంబు సే,
యుము. పెరవానిఁ గోరి విభవోజ్జ్వలహారసభావిజ్ఞతన్,
గ్రమము దొలంగ బుద్ధిసెడి కాననచంద్రిక సేయఁ బోకుమా.

మదనసేన. మహాత్మా! కన్యకాజనంబునకుం దగినవరుని సంపాదించుట తలిదండ్రులపని. ఇతరుల కందుం బ్రవర్తించుట తగదు. కొందఱు రాజకన్యకలు తామె మగల వరించిరి. సకల గురుజనశ్లాఘ్యతఁ బడయుటంజేసి యది యుక్తంబు లయ్యె. అట్లుగానినాఁడు తామ పతులం గోరువారు పుట్టినయింటికిం జెట్ట గలిగించువారలు గాక పోరే!

శ్లో. * పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే,
రక్షంతి వార్ధకే పుత్రా న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి.

అనునుక్తియు మీరు నాకుం జెప్పినదియ. మఱియు.

శ్లో. † జ్యేష్ఠా భ్రాతా పితా చైవ యశ్చ విద్యాం ప్రయచ్ఛతి,
అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితర స్స్మృతాః.

అని యుండుటంబట్టి మిమ్మును గోరం దగదు. పితృసమానుల రగుమీరు నన్ని శాస్త్రమర్యాదాపేతం బగుపథంబునకుం బూన్పం జనదు.

గౌతముఁడు. ఓమందయానా! నీవుడివినపల్కులు యుక్తంబుల. ఒండు వినుము.

గీ. జనకతుల్యుండ నగుట చేఁ జాన నీకు! కష్టసుఖముల నారసి యిష్టముగను,
హితముఁ దెల్పితి. దుఃఖింతు నెలమిఁ జెప్పి! నట్టిచదువులు వ్యర్థంబులగు నా
యనుచు.

ఓమతిమంతురాలా! నీ వలంకారశాస్త్రవిచక్షణురాలవు. విద్యాప్రదాత జనకతుల్యుం డనుటకు భావం బెఱుంగవే.

గీ. రెండువస్తువులకు సమరీతి గవులు! చెప్ప; నఖిలార్థముల నది యొప్పఁ
బోదు.

జనకతుల్యత హితకాంక్ష సలుప నగున! టన్నదే కాని; కా దఖిలార్థ
సమత.

---

* కుమారి యై యుండఁగాఁ దండ్రి రక్షించు. యౌవనమునందుఁ బతి రక్షించు. వృద్ధురా లైనఁ బుత్రులు రక్షించెదరు. కాన స్త్రీకి స్వాతంత్ర్య మనునది లేదు. ఇచటం గుమారి యై యుండునప్పుడు తండ్రి రక్షించుట యనునది; సముచితవరసంప్రదానంబు దనుక నని భావము. దీనఁ గన్యకకు వరసంపాదనము జనకుఁడు సేయునది గాన నందుం బాలస్వతంత్రయై ప్రవర్తింపం జన దని తెలియఁబడుచున్నది.

† జ్యేష్ఠభ్రాతయు, తండ్రియు, విద్య నేర్పినవాఁడును, అన్నమిడినవాఁడును, భయంబువలనం గాచినవాఁడును, అనునైదుగురు దండ్రు లగుదురు. ఇందు గౌతముఁడు విద్యాప్రదాత గానఁ బిత యయ్యె. పితరు పెండ్లాడఁ జనదు గాన నతనిని పెండ్లాడం వగ దని భావము.

ఈయర్థంబు బిల్హణు నేలుకొన్న యామినీపూర్ణతిలక వివరించియుండలేదా! ఆకవి విద్యాగురు వయ్యు నఖిలగుణగణంబు లొప్పియుండు రసజ్ఞశిఖామణి యనియేకదా! యా రాజముఖీమణి తాన కామించె. ఈ వర్ణిల సేయవు.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీరు నుడువినయర్థంబు సంగతార్థంబ యయ్యె నాదరణీయతం గాంచం బోదు. సకలధర్మతత్త్వవేది యగునర్జునుండు తనవలన నాట్యవిద్యాభ్యాసంబు సల్పినవిరాటదుహిత నుత్తరయనుదాని దానిజననీజనకులు పెండ్లాడం బ్రార్థించిన ను శిష్యయగుటంజేసి సుతానిర్విశేష యని యాదరింపక పోయె. కాన విద్యాప్రదాతకు జనకతుల్యత్వంబు సెప్పుటకుం బరిణయాదికార్యంబులందును నిషేధంబె భావం బగును.

గౌతముండు. నవ్వుచు,,

ఓసిచతురా! నీనుడివినవచనంబులు నీకే విరోధము లయ్యె. ఎట్లంటివేని! ఆయర్జునుం డుత్తర తనకు సుతానిర్విశేష యయినం దనకుమారుం డగునభిమన్యునికి సగర్భానిర్విశేష గాదె!

శ్లో. * గురుపుత్త్ర స్తథా భ్రాతా పోష్యః పరమబాంధవః,

అను ప్రామాణికోక్తి యెఱుంగకయ కాంక్షోలు! తనశిష్యను దనకుమారునికిం గట్టి పెట్టినవాఁడు. మహనీయులగు ద్వైపాయనాదిమునులును దాని కభ్యాసగమము సల్పిన, వారల! ఇవి యారసి చూడ నతనికి విరాటదుహితం దాను బరిణయము చేసికొనుటకుం బ్రియంబులేక వయో విశేషాదులం దదనురూపుండై యుండుటంజేసి తనకుమారునికిం దగునని యెంచి తన కాకన్య యిష్టముగా దనుమాటకు బదులుగా శిష్యయగుటంజేసి తానిష్టపడ ననియె నంతియ కాని శిష్యను బరిణయముచేసికొనం గూడదనికాదు; నీవు శాస్త్రార్థంబు నెఱింగినదానవు. ఆరసి చూడుము.

మదనసేన. మహాత్మా! మీరు బుద్ధిచాతుర్యంబునందు గీష్పతిసమానులరు ఏవచనంబుల కేకథల కేయాచారంబులకు నైన నభిమతార్థానుయోగంబుఁ గల్పింపం జాలినవారు. మీతో వివాదంబు సలుప నే నెంతటిదానను. విద్యాప్రదాత శిష్యం గోరుటయు నదియిచ్చికొనుటయు నిర్యోదియయ్యె రువురకులశీలయశోవిభవంబులకుం గళంకంబయగు.

గౌతముండు. విదుషీరత్నమా! నీ వఖిలపురాణంబు లెఱింగినదానవు. నానుడువంశోద్ధృతార్థం బందు విస్పష్టంబు గాదె! మహనీయు లగువారలు తాము గోరినపొందిక నయనలం గూడుటయె సంప్రదాయాగతం బగునర్థం బని యెఱుకపడుచున్నది.

* గురువు తండ్రియయినట్లు గురుపుత్త్రుఁడు భ్రాతయగు. అంతియకాక పోష్యవర్గంబునను జేరినవాఁడు. పోరానిచుట్టము నగు.

చం. లలనల రూపయౌవనకళావిభవంబుల నొప్పువారలన్,
గలయఁగఁ గోర్కి యుప్పతిలఁ గా నిటు లాత్మల సంశయించిరే,
సలిలజసూతి చంద్రుఁడును సర్వసుపర్వగణాధినేతయుఁ న్,
గలయరె కూఁతుతో గురునికామినితో మునినాథుపత్నితోన్.

మదనసేన. మహాత్మ! మీర లానతిచ్చినయర్థంబు విస్పష్టంబ. * తేజస్వు లగుటంజేసి వారికార్యంబులు పాపావహంబులు గాకపోయెనని సమర్థింపం జనును గాని ప్రమాణంబు లని యంగీకరింపంజనునా! చను నందురేని † నిషేధశాస్త్రంబులు నిష్ప్రయోజనంబు లగు. మఱియు.

చం. ‡ అలఘుమహత్త్వపూజితులయాచరణంబులు సుప్రమాణతన్,
వెలఁగవు. వారివాక్యములు సూవె ప్రమాణతరంబు లౌను. ని,
ష్కలుషునయోగవైభవులు దుర్గ్రహమై తగు కారణంబుచే,
నలసుజనాళి సేయనిక్రియల్ రచియించిరి తొల్లి యిచ్ఛమై.

సీ. § సృష్టికర్తయుఁ దొల్లిస్మృతివినాశము గల్గ భగవదాదిష్టయై బ్రాహ్మి నబ్జ, కాముకుఁ బోలినసూపి కామినియయ్యె నాతనికి వెండియు స్మృతిదప్పకుండ, చందురుం డలగురుచంద్రాననను గూడినమహత్యుందు వ్యతిక్రమంబుగురుఁడు, నలుపుటఁజేసి. యాసస్మార్తసక్తికి దౌష్యంతివంశంబు ధరణియందు.

ఇందుకుంబ్రమాణము. శ్రీభాగవతము.

శ్లో. * ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట ఈశ్వరాణాంచ సాహసం,
తేజీయసాం నదోషాయ వహ్నే స్సర్వభుజో యథా.

ఇందుకుంబ్రమాణము.

శ్లో. † నైతత్సమాచరే జ్జాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః,
వినశ్య త్యాచర న్మౌఢ్యా ద్యథా రుద్రోబ్ధిజం విషం.

ఇందుకుంబ్రమాణము.

శ్లో. ‡ ఈశ్వరాణాం వచ స్సత్యం తథై వాచరితం క్వచిత్.
తేషాం యత్స్వవచో యుక్తం బుద్ధిమాం స్తత్తదాచరేత్.

§ తొల్లి సరస్వతి భగవత్సన్నిధానమున నుండి ; బ్రహ్మకడాటునవినష్టమై పోయినస్మృతిని వెండియుఁ బుట్టించి యాస్మృతివిభ్రంశము వెండియు గలుగకుండ నాపద్మసంభవునిపండరన యుండు మని యాభగవంతునిచే నాజ్ఞాపితయై యట్లొనర్చె.

గీ. పితృతుఁ గల్పించి వెండియు విస్తరిల్లఁ,
జేయుటకె యట్టిమతిఁ గల్గఁ జేసె విధియు,
త్రిదశపతి గౌతమాహల్యకు మది గలయుట,
వేదములయందుఁ జెప్పఁగా వినమె యెపుడు.

శంభుఁడు లోకహితార్థంబు విసము మెసవె నని యది దినం గడంగినం బెర వారలు తనువు నిల్పకొనం గలరె.

,, గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! తన్నుం గట్టఁ ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొన్నట్లు దీనికి నిఖిలవిద్యా విశేషంబులం గఱపుట నాకె సంకిలు లయ్యె. ఉత్తరోత్తరయుక్తివాదంబున దీనిం జయింపలేను. జయించితినిపో! ఇది యీవిధంబున నీయర్థంబునకు సమ్మతింపదు.

మఱియునిట్లు ప్రశ్నోత్తరంబులు సలుపుచున్న గుణమాలిని సనుదెంచి శేనిఁ గార్యంబు సెడు. యింతలో నీయింతిని బలాత్కరించి యుద్దిష్టంబు నెఱవేర్చుకొనుటయుంగవు. విద్యాప్రదాతయనుగౌరవంబుచేతనైన నామనోరథంబు సనుకూల్ప ననుమతింపకపోదు. దీనిచరణంబులపై వ్రాలి వేఁడుకొనుదు నేని శృంఖలానిగళితయుగుకరేణువుపగిదిఁ గట్టుపడు.

ప్రకాశముగ,,

ఓపృథునితంబా! బింబాధరా! ఇందు కొడంబడుమా!

చం. కలికిరో యిట్టిపల్కులను గాలము వుచ్చుట యేల యూరకే,
సలిలజబాణబాణచయసంతతివర్ష మసహ్య మయ్యె నీ,
కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగొండలయండకుఁ జేర్చి కావు ని,
ర్మలమతి నీపదంబులకు మానిని మ్రొక్కెద నాదరింపుమా.

ఇదియుఁ జంద్రుడు తారను బట్టినకథయు నతివిపులముగ నిసాధీకరింపయందు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణమునం దెలిసికొనవచ్చును.

బృహస్పతి యుచథ్యునిభార్య యగుమమతయను దానిం బలాత్కరించి దానితోఁ గూడె. తనసహోదరునిభార్యయం దిట్టివ్యతిక్రమంబు సేయుటంబట్టి యితనిభార్యన పరుండపహరించునట్లు సంభవించినది. దేవగురువునకును మమతకును వితథుం డను వాఁడు జనియించి సంతానార్థియై యజ్ఞ మొనరించినభరతునికి దేవతలచే నీఁబడి యాతనికి వంశకరుండయ్యె. ఈకథ భాగవతనవమస్కంధమునఁ జూడవచ్చు.

అని నమస్కరించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. సంభ్రమంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈతఁడు కామపిశాచాభిభూతుండై కృత్యాకృత్యవివేకంబు లేని నాకుం బ్రణమించుచున్నాఁడు. ఇంతటిపనికిం బూనినవాఁ డిఁక నెంతటి కార్యంబునకేని యొడిగట్టునా! ఇఁక నిచ్చోటం దడయుట యుక్తంబు గాదు. ఈయర్థం బెల్లం గిరేశాఁబోలు గుణమాలిని నాపనుపునప్పుడు జంపు చేసినయది! దానిభావం బెఱుంగకమందబుద్ధినై కతినంబుగఁ బల్కి పంపితిని.

అని యనుకొనుచు గృహంబహిర్ద్వారాభిముఖి యై త్వరితముగఁ బరిక్రమించుచున్నది.

గౌతముఁడు ప్రణమించిలేచి,,

ఆ! ఇది నాకు శిష్య యయ్యెఁ బ్రణతుండ నైనన న్నాదరించె. ప్రణామంబునకుం గడంగినవాఁడను పైకొనుటకుం గడంగితి కేని యభిమతార్థంబు సమకూరి యుండదే! ఇదితొలుతం దోఁచక పోయె. ఏమిసేతు!'' * విప్రాః పశ్చాద్బుద్ధయః,, అన్నలోకోక్తి నాయందు యన్వయించె. ఇప్పటికిని కార్యం బేమియుఁ జెడలేదు. త్వరితగతి దానివెంట నంటియీయిల్లు దాఁటునంతలో నాపల్లవాధరంబట్టుకొని మనోరథంబుఁ దీర్చుకొనియెద.

అని సత్వరముగఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. వెనుకకు మరలిచూచి. భయపడుచు,,

ఆ! ఈతండు నావెంటవెంటనంటి సరభసగతి సేతెంచెడిని. నన్నుం బలాత్కరించి యాక్రోశంబు జరుపం బూనియున్నాఁడని తోఁచెడిని. నాకు రక్షణార్థంబుగ నఱుచెంచి యుండుభటులఁ బిలుచుచున్ననో వారలు కడుదవ్వుల నుండుటంబట్టి నాపిలుపు వారికి వినంబడదు. ఈగృహబహిర్ద్వారంబుం గడచునంతలో నే నితనిచేతం బడక తప్పించుకొనవలె నని తోఁచెడిని. శక్తి గలకొలందిఁ దప్పించుకొనఁ బ్రయత్నపడవలయు. అనంతరము దైవాయత్తము.

అని తలంచుకొనుచు ద్రుతతరంబుగఁ బఱువిడుచున్నది,,

గౌతముఁడు. పరువునంజనుచు,,

ఆ! ఇప్పుడు గదా! నానయనంబులు సఫలంబులయ్యె. ఈమందగమన గడుసంభ్రమంబున నరుగువిలాసం బుల్లంబునకుఁ గరము మోదావహంబయ్యెడిని.

---

* బ్రాహ్మణులు ముందాలోచనలేనివారు.

చం. కులుకుఁగుచంబులం బయిఁటకొంగు వెసం దిగజాఱఁ గట్టుకొం,
గలఘునితంబబింబయుగమందలికాంచిగుణానుషక్తమై,
నెలకొన ముంగురుల్ సెదరి నెమ్మొగమెల్లను గ్రమ్ముచుండ నీ,
యళికచ వోపునీటు సురతాంతవిలాసపులీలఁ గ్రాలెడిన్.

ఓ బాలికామణీ! యిదె చేతులంతిం జిక్కితివి. అని పట్టుకొనం దరిసెను.

మదనసేన. భయంపడుచు,,

హా! ఇతనిచేతం జిక్కుకొంటి నే!

అని పరువుపాఱుచున్నది,,

గౌతముఁడు ఓ రాకేందుబింబాననా! రావే రావే!! యని పైఁటంబట్టుకొనం బోయె.

మదనసేన. బిగ్గరగ,,

ఓ యయ్యా! సుతావత్సల! యీనిర్దయునిచేతం బడంబోవునన్ను సత్వరంబుగ వచ్చి రక్షింపుము రక్షింపుము.

సంభ్రమంబుతో రాజును గంచుకియుం బ్రవేశించిరి.

రాజు. ఆయుష్మతీ! భయంపడకుము; భయంపడకుము. నిన్నుంగావ నిదె చనుదెంచుచున్నాఁడను.

మదనసేన. నిలువంబడి నిట్టూరుపువిడిచి. తుఱుము చక్క నొత్తుకొని. చీర సవరించుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఆ! దైవగతి నిప్పుడు రక్షితనైతిని. ఇఁక స్వస్థచిత్తనయ్యెదను.

గౌతముఁడు. ఖేదముతో. మదనసేన కనుపడమున నిలువంబడి. ఆత్మగతమున, కట్టా! విపరీతపువిధి యీభూపతి నియ్యెడకు రప్పించె. వ్యర్థమనోరథుండనై చెడుటయగాక యార్ద్రాపరాధంబుతోఁ బట్టుపడినవాఁడనైతి. ఏఁడు దండింపక పోఁడు ఇప్పుడేమి సేయంగలవాఁడ.

రాజు. ఆయుష్మతీ! నీవిట్లు కాతరభావంబుం బొందం గారణం బేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పు డీతండొనరించినయపరాధంబు బయల్పఱచితి నేని నాయయ్య యీ విప్రుసందుంగడుఁ గ్రూరం బగునాగ్రహంబుం జెంది తలదునిమివేయక పోఁడు. బ్రాహ్మణహననంబున నైనపాపంబు దప్పక గలుగు; అంతియ కాదు. ఇతండు నాకు విద్యాగురువు గానగురుహత్యాదోషంబు సంభవించు. కాన నిప్పుడు భయ కారణం బన్యంబు వచించి యీతని రక్షించుటయ యుచితము.

ప్రకాశముగ,,

అయ్యా! మఱేమియు లేదు. ఆచార్యుండస్వస్థశరీరుండై యున్నాఁడని మీకడకు గుణమాలిని నగరంకాయలం బిలుచుకొని రానంపి యది రాఁదడవగుటయుఁ దన్మార్గప్రతిపాలనంబు సేయుఁ దలవాకిట శోధించుచుంటి. నుతియందుం గల భగ్నమంబున నొక యొక బ్రహ్మరాక్షసుండు నాపైఁ బడవచ్చినట్లుండె. అసహాయనై యున్నఁడు నన్నదానం గాను. కాన భయంపడినిన్నుం బిలిచితిని.

గౌతముఁడు. ఆ! ఏమి దీనిచాతుర్యంబు! జరిగినయర్థంబు ల్లేఖార్థోక్తియం బుగ సత్యాభాసవచ్ఛితంబు గావించె. తానపరాధంబుఁ జేసినవాఁడ నయ్యు నన్ను బట్టి భయాకుల దని యెంచి యిట్లు చేసె. దైవవశంబున మృత్యుదంష్ట్రలవలనం దప్పించుకొంటిని. ఏను నీమానినీమణిసచనానురూపముగఁ బల్కెదను.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజ! జయం బగుంగాత. ఏను కొన్నిదినంబులనుండి యుద్గ్రహంబుగా చి యప్పుడప్పుడు పొడసూపి జనుల భయపెట్టుచు వచ్చుచుండినయొక బ్రహ్మరాక్షసుని నుచ్చాటితునిఁ జేయ మంత్రోపాసనంబు సల్పుచున్నవాఁడను. దాన నా రాక్షసుం డిల్లు విడిచి పోవలసి నట్లయ్యె. కాఁబోపుకాలంబున నాయనుర యీ మదనసేన కగపడి భయంబుపుట్టించె. ఆబ్రహ్మరాక్షసుండును నిగృహీతుం డయినవాఁడు. ఇది భయభ్రాంతయై బిగ్గరగ నఱచుటం జేసి దీనిం గావ నేను త్వరితగతిం బఱతెంచుచున్నాఁడ.

రాజు. ఆశ్చర్యముతో, ఆత్మగతమున,,

ఆ! జ్యోతిషికుండు చెప్పినవచనంబులకు నిర్వ్యాజం జరుగుచుండు వృత్తాంతంబు సరిపోయినది. ఇది కర దుర్భరంబైతోఁచెడిని. ఆవృద్ధబ్రాహ్మణుండనయాము నా సేమంబ యాకాంక్షించుచుండువాఁడు. నక్షత్రశాస్త్రపరిశీలనంబున రాఁబోవు నెడరుఁ దెలిసి తాన సనుదెంచి నాకుం దెల్పినవాఁడు. ఇట్టిసంకటంబులందుఁ దొలుతం దెలిసి

తత్ప్రీతివిధానంబు గావింపఁ బనుచుటకేకద భూపతులు జ్యోతిషవిద్యానిధుల నపరిమితధనంబు లొసంగి తమకడ నుంచుకొని పోషించెదరు. బ్రాహ్మణపోషణంబు సేయువారల నారసిభగవంతుండు గాచుచుండుఁ గాదే! బ్రహ్మరక్షోభిభూత యగునా ముద్దులపట్టి నిట్టియనరునం గాఁచినవాఁడు గౌతముఁడు సూవె! ఇతండుచేరుపకుం బఱతెంచినకతంబున నారక్కసుండు నాకూఁతుం బాసి పోయెనోటు!

ప్రకాశముగ,,

ఓ పట్టీ! దైవవశంబుచే బ్రహ్మరాక్షసునివలన విముక్తవయితివి. ఇప్పుడు నిన్ను వెండియుం బుట్టినదానవుగా నను కొనియెదను. గుణమాలినిని నాకడ కంపితి వంటివి. అది నాయొద్దకు రాలేదు. ఆ చేటి నాసకాశమునకుం జేరునంతలో సేనాస్థానమండపమును బాసి వేఱొండుమార్గంబునం జనుదెంచియుండుదుం గాఁబోలు?

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లయిన మీర లిద్యోడ కిప్పుడు సనుదెంచుటకుంగతం బేమి?

రాజు. పుత్రి! వినుము. ఏను గొన్నినిమిషములకాలమునకు ముందు సభాస్థలంబున నుండునప్పుడు కాశికుం డనుమనయాస్థానజ్యోతిషకుఁడు త్వరితగమనంబునం జనుదెంచి నాయుచ్ఛ్రనర్ఘ్యాదికంబు నొప్పరికించి నన్నుం జూచి యిట్లనియె. ఓ రాజా! నీముద్దులపట్టి మదనసేనకు త్తరక్షణంబున బ్రహ్మగ్రహాభియోగంబుచే నొకరు దొడరం బోయెడిని. ఆయొడరునం గావ నీ పత్న్యబలకడ కలుగం జను. జంపు సేయం జనదు. నీపుత్రికజన్మపత్రికం బరికించుచుండి గ్రహసంచారానురూపముగ సంప్రాప్తంబు గాఁగల యీయొడరు నామానసంబున కదాటునం దోఁప నది నీకు దెల్పి తత్ప్రీతివిధానంబును గావింప నిదె యతిత్వరితగతిం జనుదెంచినవాఁడ. అనిచెప్పఁగా నే నదరిపడి చామరగ్రాహిణివలన నీ విద్యోడకుం జనుదెంచియుండుట యెఱింగి ససంభ్రమముగ నిదె పాదసంచారమునఁ బరువిడుచు నేతెంచితిని. దైవవశంబున నీవు సురక్షితవై యుండం గాంచితిని. ఓయమ్మ! నీ విద్యోడ నుండి గురుదక్షిణ లన్నియుం సమర్పింపం జాలవు. ఈకంచుకియె పరిచారికాసమానీతంబు లైననానావిధరత్నంబులును ధనంబులును వస్త్రవాహనాలంకారాదులును వెవ్వేఱ నీవిద్యాగురునకు సమర్పింపుము. నీవు బ్రహ్మగ్రహాభియోగజనితం బగుభయాతిరేకంబునఁ గడు నలసటం జెంది యున్నావు. వేగంబ నాతోఁ జనుదెంచియుండు పరిచారికాజనంబు గొల్వనీయింటి మొగసాలఁబునకుం జేఁబడియుండుకరేణుకాసత్తంబు సధిష్ఠించి నీతల్లికడకుం జనుము.

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లే! అనిపరిక్రమించుచు. ఆత్మగతమున,,

బ్రవర్తించినవిధంబు మానసంబునకుం దోఁచుచున్నది.

ఆ నా సఖి గుణమాలిని యాచార్యుండు నీయందు బోయెడు దురతిక్రమంబుం దొలఁ దనూహించి, వైద్యులం బిలిపింపఁ బంపు వడసి పోయినయాయాపద నన్నియెడల వలనం దప్పింప నను వారసి కౌశికునికడకుం జని యాతనిం గొని నాతండ్రి సెయ్యోడకుఁ బంపెను. నా యనుజ్ఞ లేక నాయయ్యకీగౌతమునిదుర్వ్యవసాయం బెఱింగింప నిచ్చగింపక యీపని యొనర్చినయది. దీన నే నీయాచార్యుని చేతం జిక్కుపడక తప్పించుకొనుటయును బ్రాహ్మణదండనజనితపాపంబు సంభవింపక పోవుటయు నయ్యె. నావిద్యాగురుని గురుద్రోహంబు విన్న నాయయ్య కరము కినుకం జెంది యాతని దండితునిం జేయకపోఁడు. ఇంత దను వారసి సమయోచితకార్యంబు సలిపినగుణమాలినికి గుణమాలిని యన్న పేరు తగినయదియ. ఏఁ జని దాని నభినందించెదను.

అనితలంచుకొనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

రాజు. గౌతమునిం గాంచి,,

ఓపండితోత్తమా! ఇంతకుం బూర్వమున నీవిద్యావశమున వచ్చునప్పుడు రాణీ! రాణీ! యని యెుకఁడు పిలిచినవిధంబు నాకుం గర్ణగోచరం బయ్యె. అందు సందియంబు నొందియున్నాఁడను. తత్ప్రకారం బెఱింగింపుము.

గౌతముఁడు. భయంపడుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈరాజు మోహావేశంబున మదనసేనను నేఁ బిలిచినమాటలు విన్నాఁడు. సంశయాకులుండై యడిగె. దీని నాబుద్ధిచతురతచే వేఱువిధంబుగ సమర్థించి యితనిమనఃకాలుష్యంబుఁ బోనడంచెదను.

ధైర్యంబుఁదెచ్చుకొని ప్రకాశముగ,,

ఓరాజా! రాణీ! రాణీ! యని నుడివినది యౌను. అవి నేను దొల్లి రచించిన పురవర్ణనమును బోధించుసంస్కృతపద్యంబులోనివి. అవి యిప్పుడుస్మృతిపథంబునకు వచ్చిపునరుచ్చరితంబు లయ్యె.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు వర్ణనంబునం గరము సమర్థుండు. ఇతఁ డొనరించినపురవర్ణనంబు కడు రసావహంబై యుండకపోదు. వినవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓపండితోత్తమా! మీరచించినపద్యంబు రసోత్తరంబై యుండు. కరుణించి వినిపింపుఁడు.

గౌతముఁడు. రాజా! వినుము. ఈపద్యంబు భవత్పురవర్ణనంబు గావించుచు నానుడివినయది.

శ్లో॥ * గేహే గేహే జంగమా హేమవల్లీ। వల్ల్యాం వల్ల్యాం పార్వణః చంద్రబింబః,
బింబే బింబే కోకిలానాం విరావో। రావే రావే మన్మథః పంచబాణః.

రాజు. పరమామోదంబుతో,,

ఓకవివరా! భవద్వచనసరణిం గలసారస్యం బేమని పొగడంగలను?

సీ. ఇక్షురససారసంపద తెలియఁ గాంచి। ముగుదతనమున నుండెడుముగుదమిన్న,
ప్రణయలజ్జానులాపాంగపట్టివోలె। నుల్లము హరించె నీపల్కు లరయ మాకు.

పండితోత్తమా! ఇఁక మీకుబాలికాధ్యాపనకార్యంబు లేదు. కాన మత్సభాస్థలంబున నుండి పండితులకుం బ్రముఖత్వంబుఁ దాల్చి యాసనస్నానాదులు వడయుచు నాకడకు దినదినము వచ్చుచుం బోవుచుండుఁడు. భవత్సల్లాపామృతధారలచే మా మోదించుచుండంగలవారము. ఇప్పుడు నాకంచుకి సమర్పింపంబోవురత్నంబులంగైకొనుఁడు.

కంచుకివలనికింజూచి,,

కంచుకీ! మదనసేనవిద్యాగురుదక్షిణావస్తువుల మోచుకొని వచ్చినపరిచారికాజనంబుల నిర్యోడకుం దవ్వుల నిలువంబడియుండువారిం దోడ్కొని వచ్చి తత్సమానీతంబులగురతనంపుంబళ్లెరంబుల నీపండితోత్తమునకర్పించి యతనితునిఁగొని నాకడకు రమ్ము. నేను సభాస్థలంబునకేగి కాళిదుని సన్మానింపవలయును. పోయెదను.

సంస్కృతశ్లోకమునకు సరి యయినవి సీసపాదములును, వానిభావముఁ దెలుపునట్టిది గీతము నీక్రిందిపద్యమునం దుండు.

* సీ. ఇంటింటఁ గన్గొన హేమలతాతతు లంచితరతి సంచరించుచుండు,
లతలత కొక్కకలలితపార్వణశారదేందుబింబము వొల్చుచుండ మమరు,
ప్రతిపార్వణేందుబింబంబునఁ గలకంఠకంఠనాదంబులు గడలుకొనును,
రావరావమునకు రతిపతి ధృతపంచబాణుఁడై మొనయుచు రాణఁ దెలఁగు,
గీ. ననఁగ బంగరుదీవెల కెన యనంగఁ। జాలుసొలజవ్వనపుశరవృందముఖుల,
కంఠనాదము కలకంఠకంఠరుతము। మాడ్కిఁ గలిగించు సంగతోన్మాద
మనుట.

కంచుకి. మహారాజ! ఇదె యుత్తమతురంగంబులం బూన్చినరథం బాయత్తంబై సారథిసమానీతం బగుచు వాకిలిముంగట నున్నది. మహారాజా సభాస్థలంబునకు విచ్చేయ రథారోహణంబు నొనరింపుడు నేలికనియోగంబనుష్ఠింప నేఁ జనుచున్నాఁడ.

రాజు. కంచుకీ! అగుగాఁక. రథంబుకడకుం జనియెద.

కంచుకి. దేవ! ఇటు! ఇటు!

రాజును గంచుకియు నిష్క్రాంతులైరి,,

గౌతముఁడు. మహాదుఃఖంబుతో,,

ఇఁక నేమి సేయంగలవాఁడను. ఇక్కన్యక నే నెంత యనుపత్తించినను నా వేఁడికోలున కియ్యకొనక పోయె. సకలశాస్త్రప్రవీణుఁడ నగునన్ను నొప్పరికించినది గాన దీనివిద్యాభిజనసౌభాగ్యగర్వం బడంగునట్లు మూఢుని నొక్కనిం బతి సేయవలయు. తదర్థ మను వారయుచుండి యది గావించి చూడు దీర్చుకొనియెదను. ఇప్పుడు కన్యకారత్నంబు చేయిజారిపోయె. తక్కినరత్నంబులైన నేల విడువవలయు. పోయి కైకొందుం గాక.

అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందుం

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీరస్తు.

---

* రంగప్రవేశంబుచే నాయకునిచరితము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించుచు; నర్థప్రకృతి పంచకమునం జేరినబిందువును వ్యక్తము సేయుచు నానావిధము లగు నవాంతరప్రయోజనములకును గథాసన్నివేశములకును రసములకు నాశ్రయమై యుండునది యంక మనంబడును. ఇది ప్రాయికము.

బిందువనఁగా:—అవాంతరఫలములచే విచ్ఛిన్న మయిన ప్రధానఫలంబు చెడకుండుటకుఁ గారణ మయిన యొకయర్థప్రకృతి.

శ్రీ ర స్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

ద్వితీయాంకము.

గుణమాలిని ధనమాలిని అనుచేటికలు ప్రవేశించిరి.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నన్నుం గాంచినప్పు డెల్ల సత్యాదరంబుతో మాటలాడుదానవు నే నేతెంచి యింతతడ వయ్యుఁ బల్కరించుకొనక యున్నా వ దేలనే!

గుణమాలిని. అనునయముతో,,

ప్రియసఖి! కోపగించుకొనకుము. నితాంతచింతాసంతానసమాకులస్వాంత నై యున్నదానను. ఈకతంబున నీవు వచ్చుటయుం దెలియంగను. నాతప్పు మన్నింపుము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! యుపచారోక్తు లటుండనిమ్ము. నీవు నాకు నాగుప్తచారంబు సల్పలే దని గాదు చెప్పినది! ఇట్టిచింతకుం గారణ మే మని యడిగినదానను.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! వేఱు కారణం బే మున్నది? మనభర్తృదారిక మదనసేన తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడేకాళ్లని సాధింపఁగడంగియున్నది. అదియే.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! మనభర్తృదారిక పట్టిన పట్టేమి? యేల యిట్టి పద్దుపట్టె?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ఈమదనసేనకుం బరిణయయోగ్య మగుప్రాయంబు సంప్రాప్తం బయిన దాదిగ మనరాజు సకలదేశములరాజకుమారులం బిలిపించి కూఁతుఁతో నీకుం బ్రియుండగువానిని పరియింపు మన నాటిబుద్ధియు నొక్కొక్కని నొక్కొక దుర్గ్రాహమగుసమస్య యిచ్చి యోడించి యిట్లందఱం దఱుముం గొట్టినయది. తనకంటె విద్యావిశేషసంపన్నునిఁ గాని పరియింపదట. అట్టివాఁ డిందఱకు దొరికినవాఁడు గాఁడు. ఈయర్థంబునం బ్రవర్తించి రాజును రాణియుఁ గడు నలయుచున్నవారు. పరునితో సంగతయైనకూఁతుం జూడఁ గోరి త్వరాకులితహృదయులై పరపంపాదనమునం దనాగతమాత్రవృష్టులు సెల్లించెదరు. ఇది యెట్లు పోయి యెట్లు వచ్చునో! ఈయర్థంబునం బ్రియసఖీ! నే నెంత చెప్పినను భర్తృదారిక పెడచెవిం బెట్టుచున్నది. ఇది మంచి కగునో! చెడుగున కగునో!

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! స్త్రీల కిట్లు మిక్కుటముగ విద్యాభ్యాసము సేయించుట యెప్పటికింగాని యనర్థావహంబు గాకపోదు. మనరాజు మదనసేనను సర్వవిద్యలయందుఁ గరము చతురం గావించినవాఁడు. దాన నిట్టికష్టం బనుభవింపవలసివచ్చె.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! తొల్లింటి రాజకన్యక లెల్ల నపరిమితవిద్యావిచక్షణత్వంబు గలవారలు గారే! వారివలన వారితలిదండ్రుల కిట్టిడుములు వడవలసివచ్చెనా! గౌతముఁడు రాజపుత్రికతోఁ దనకంటె విద్యావిచక్షణుండు లేఁడని గర్వించి పల్కెనట. కాన వానికంటె బండితునిం బరీక్షించి తెలిసికొని యట్టివానిని పెండ్లాడవలయు నని యున్నది. ఇది యిట్టిపట్టు పట్టుటకు మూలం బడియె. స్త్రీలకల్పవిద్య యగునేని యనర్థావహంబగుం గాని సత్సంప్రదాయలబ్ధం బయిననిరవధికవిద్యావిశేషంబు లిడుమలకు మూలంబు లగునే! మఱియు నట్టివారలు * సావిత్రీ, ద్రౌపదీప్రముఖులవలెఁ బతిసౌఖ్యప్రద లగుదురు.

సత్వరంబుగ వసుమాలిని యనునొకచేటి ప్రవేశించి. రొమ్మున చేయి యిడుకొని.

కట్టా! కార్యంబుగతి యిట్టు లయ్యెఁగా! దీన ననర్థంబు వాటిల్లక పోదు. ఈయర్థంబు ముగియుదనుక నుండి తనకుం దెల్పు మని చెప్పి నన్ను రాజకులంబున నునిచి యార్య గుణమాలిని యింటికిం జనినయది. త్వరితగతిం జని జరిగినవృత్తాంతంబు దెల్పెదను.

అని పరిక్రమించుచున్నది.

గుణమాలిని. ప్రియసఖిధనమాలిని! రాజకులంబునం జరుగువృత్తాంతంబుం దెలిసికొని వచ్చి నాకుం దెల్పు మని నాయనుజాతను వసుమాలిని నయ్యెడ నిలిపివచ్చితిని. ఈదినము కరూశాధిపతికుమారుండు మనభర్తృదారికతో విద్యావివాదంబు సేయ నేతెంచియున్నాఁడు. అతండు జయంబు వడసి రాజపుత్రిం జెట్టపట్టంగలండో? లేక యోటువడి పరిభవంబున కోడిగట్టం గలండో? యితండును విజితుం డయ్యెనేని యిప్పటిరాజకుమారులలో నింక నీమదనసేనం జయింపఁగలవాఁడు లేఁ డనవలయు. వృత్తాంతం బేమయ్యెనో వసుమాలినివలన నెఱుంగ నగు.

ముంగల దృష్టులు నిగుడ్చి. కుతూహలంబుతో,,

ఆవసుమాలినియ యిదె వచ్చుచున్నది. ఓసీ! ఆయుష్మతి వసుమాలిని! కరూశాధీశునికుమారుండు మనభర్తృదారిక యడిగినప్రశ్నల కుత్తరంబు లేమైనఁ జెప్పెనా!

---

* వీరు భర్తలకు సౌఖ్యముఁ గల్పించిన విధము గ్రంథాంతంబునఁ దెల్పంబడు.

వసుమాలిని. ఓయార్యా! ఉత్తర మన్నమాటయొక్కడిది! గౌతమునికపటమునం బరాతిసంధానంబునందుఁ బరమకౌశలముం గానిపించు మనభర్తృదారిక యొసంగు విషమసమస్యలకు గీష్పతి గాక మనుష్యమాత్రుం డుత్తరము జెప్పం జాలునే!

గుణమాలిని. ఓసీ! ఏమే యీవింత! సకలశాస్త్రపారంగతుం డనియుఁ గవితాసారసర్వస్వవేదియనియుఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచినయాకరూశాంధిసేతకుమారుండు నిట్లయ్యెనా! ఇతండు నితని నెయ్యుండు కళాచంద్రుండు నీయిరువురే మదనసేనను విద్యావివాదంబునం గెలువంగలవార లని యెల్లరుం జెప్పఁగొన విని సంతసంబు నందుచున్నందు కితనిగతి యిట్టు లయ్యెగా! కళాచంద్రుండు గొన్నినాళ్లనుండి యున్నచో టెఱుక పడకయుండెడిని. ఇంక మదనసేనను బెండ్లాడంగలవాఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొన శక్యంబు గాకయున్నది.

వసుమాలిని. ఓఆర్యా! గౌతముఁడు దగ్గఱనుండుదనుక నీరాజసుతను జయింప నెవ్వరికీ నలవి గాదు. అతఁడు మాయావి. కరము కుశలుఁడు. కపటయంత్రములచేఁ బరుని బరాభూతునిం గావించుసామర్థ్యం బతినేలంబుగఁ గడించి యున్నవాఁడు. రాజపుత్రికివాని నేరిపి దానిచే నఖిలవిద్యాసంతులను మోసపుచ్చుచున్నవాఁడు.

గుణమాలిని. ఓసి! మనభర్తృదారిక తనయందుం గపటవృత్తిం జరించుచున్నాఁడని గౌతముని నిరాకరింపకయున్నది చూచితివా! ఇవ్విధంబునం బండితుల నెల్ల నిరాకరింపఁగా భర్తృదారిక తన్నే పెండ్లాడు నని యెంచి సుమా? యీగౌతముం డిట్లు సేయుచున్నాఁడు. ఇది మదనసేన యెఱింగి యుండదా!

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! అంతయు నెఱింగియు నెఱుంగనిదానివలెఁ బలికెదవు. నీప్రేమం బట్టిది. మనభర్తృదారిక; గౌతమునికి గురుదక్షిణ సమర్పింపం బోయిన నాఁడతండు గావించినమహాతిక్రమమును సయితము గురుభక్తివిశేషంబున మనసునం దుంచుకొనక యిఁకని తఁడేమి సేయంగలఁ డని యుపేక్షించి యథాపూర్వముగ నతని యందు నిర్వ్యాజములగు వినయభయభక్తులతోఁ బ్రవర్తించుచున్నది. అట్టిఋజుహృదయ తక్కిన యవగుణలేశంబుల గణించునే!

గుణమాలిని. ఓసి! నీనుడివినది సరే! అనాఁడీగౌతముఁడు భర్తృదారికయందుం జేయంగడంగినమహాతిక్రమంబు రాజునకుం దెలిపియుండిన నప్పుడతండు దండితుండై యెప్పటికేని రాచనగరునం బ్రవేశంబుఁ గాంచకపోవుం గదా! అక్కాలంబున స్త్రీబుద్ధి సంజాతం బగుబ్రాహ్మణదండనపాపభీరుత్వంబు ప్రబలినకతంబున మదనసేన వానియెడయన

నుండి తప్పింప మాత్రమె తలంపుఁగొని రాజున కత్యంతగౌరవ్యుండును వృద్ధబ్రాహ్మణుండును తదీయక్షేమకాంక్షియు నై యుండు కార్తాంతికునిం బ్రార్థించి యాతనిఁ గొని భూపతిని భర్తృదారికను గావం బనిచితిని. అప్పుడు నాకు బుద్ధి పెడతలఁ బట్టియుండె. ఇప్పు డయినను రాజపుత్రికి గౌతమునికపటంబుఁ దెల్పుమఱల్పగు నన్ననో మదపతికిగలగురుభక్తివిశేషంబు నామాటను చెవిం జొరనీదని యెంచుచు నూరకున్నదాన.

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! ఇట్లనవరతము స్నేహాదర్శంబున నాపంగానిచింతాసంతానంబునం బొక్కుచుండునీకు నప్రతివిధేయం బైనవేఱొకసంకటమును సంప్రాప్తం బయి యున్నది. అది యెట్టి దంటి వేని! వినుము. ఈదినమునఁ గరూశాధీశాధీశుకుమారుని మదనసేన తనతో ననేకవిద్యల వివాదంబు సలిపి జయంబుఁ గాంచిన వానిం దుదకు విషమసమస్యల నోడించెను. అది రాజెరింగి తనపుత్రికయందుం గుపితుండై సమీపమున నుండిన గౌతమునిం గాంచి యిట్లనియె.

ఓ విప్రోత్తమా! ఈ మదనసేన భవదుపదిష్టం బగువిద్యావిశేషంబున గర్వించి యఖిలరాజపుత్రులవమానితులం జేసినయది. ఎతన్మూలకముగ రాజచక్రంబునకు నాకు యువిరోధంబునయ్యె. ఇఁక దీనికిం దగినవరుని సంపాదించుట నీ భరంబు. అందుకొఱకుఁ గావలసినధనసంచయంబులు మదీయాజ్ఞానుసారి యయి కోశాధికారులవలనం గైకొని యితరదేశం బులకరిగి యుచితుండైనవానిం దోడ్కొని రమ్ము. వాఁడు బ్రాహ్మణుం డయియుండె క్షత్రియుం డయియుండె నుండ నగును. అని ముదల చేసె. అది విని గౌతముఁడు కడుసంతసంబున పోని వెడ్కొని పోయినవాఁడు. గౌతముఁడు రాజపుత్రి కగ్గసీయఁ దలంచి యున్నాఁ డని నీవు భయంపడుచుండినదానికిం దగినట్లులు విధియుం బ్రవర్తించుచున్నయది.

గుణమాలిని. వెలవెలఁబోవుమొగంబుతో,,

హా దైవమా! యివ్విధంబున నా! కొనరించితివి. ఓ వసుమాలినీ! నాకు హృదయావేగం బుత్కటంబై శిరోవేదనాదిబాధలం గలిగించుచున్నది. అప్రతివిధేయం బగు కార్యంబున నేల యిట్టిచింత యని యనుకొనినను మానసంబు నివర్తింపక యుత్తలం పడుచుండెడిని. బాల్యంబుండొట్టి సహవాసంబు రచియించుచు వచ్చిన కారణంబున నెచ్చెలి కభద్రం బే మగునో యని చింతంగూరుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి గుణమాలిని! ఎందుకే యిట్లుమ్మలించెదవు! గౌతముఁడు తోడైవచ్చువాఁ డతనికంటెఁ గడు సమర్థుండై యుండఁడకో!

గుణమాలిని. ఓసి ప్రియసఖి ! దూరాలోచన లేనిదానవై పలికెదవు ! రాజపుత్రియందుఁ దమకంబుం గొనియున్నవాఁడు దానికిం దనకంటె వలంతిం దెచ్చి కూర్చునటే! ఇంతమాత్ర మెఱుంగవా! అతఁడు కడు మాయావి భర్తృదారిక తన్ను నిరాకరించిన దనుసూడు మనంబున నుంచుకొని యుండువాఁడు. యీరాజపుత్రికె విధి నైన గర్వభంగంబు సేయవలయు నని యాయా రాచనగరుదాసికలతోఁ జెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! గౌతముఁ డెవ్వనిఁ దోడ్తెచ్చినను మనభర్తృదారిక పరీక్షింపక పరిణయముఁ జేసికొనదు గదా ! పరీక్షసమయంబున నెట్టివాఁడైనదియు బయల్పడకపోదు.

గుణమాలిని. ఓసి! ఆపాఱుండు తాఁ జేయునిక్కృతిఁ బయల్పడనీఁడు. మూఢునిం బండితుం డని యనిపించు. ఎట్టివారికేని మతిభ్రమంబు గల్పించు. నిక్కృతికల్పనంబున మయశంబరమారీచాదులతోఁ దులఁదూగువాఁడు గాని సామాన్యుండు గాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! యేలనే యిట్లు లేనిపోనిచింతలు గల్పించుకొని దుఃఖించెదవు? వాఁడు నొసట వ్రాసినవాఁడు నేడు తుడుపఁబోఁడు.

శ్లో. † హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి,
లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్ష్టుం నశక్యతే.

అని నీతికుశలులు వక్కాణించి యుండలేదా? యీచింతమానుము. జరుగవలసినది జరుగకపోదు. ప్రోవం బోవుచుం బ్రియసఖివగుట నిన్నుం జూడ వచ్చితిని. యింటికిం జనవలయు.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని ! మంచిది ! అట్లయినఁ బొమ్ము.

వసుమాలినిం గాంచి,,

ఓసి వసుమాలినీ ! ఇప్పు డేమియు మాటలాడుటకు మనం బొల్లదు. నేను గొంతతడవు విజనస్థలంబున నుండినంగాని యీమనోవ్యాకులత యుపశమింపదు. నీవు గృహకార్యంబులు చూచుకొనుము. నే నీయింటిచంద్రశాలయందు వివిక్తం బయిన చోటఁ గొంతతడవుండి హృదయవిశ్రాంతిం బడసెద.

---

† హరియైనండె హరుఁడైనండె బ్రహ్మయైనండె సురలైనండె నొసటివ్రాఁత దుడుపంజాలరు.

అని యందఱు నిష్క్రాంతులైరి.

ప్రవేశకము.

గౌతముఁడు. ప్రవేశించి,,

ఆ! మదనసేనకు మగని సంపాదింపు మని రాజు నుడివిననుడువు నెంతసంతసంబునం గైకొంటినో! అంతసంతాపంబు పడుచున్నాఁడను. ఎంతకష్టము సంభవించినను దాని కోర్చుకొని మఱియుం గొన్నిదేశంబులు సంచరించియైన మదనసేనకు గర్వంబడంగ నేనుద్దేశించినవానిం దెచ్చి పెండ్లిసేయవలయునని పట్టు పట్టితినే! కట్టా! నాయభీష్టంబు నెఱవేఱుట యెట్లో! అభినవమన్మథసమానం బగురూపంబు గలిగి కరము మాహాత్మ్యుండై యుండెడువాఁడు గదా మదీయాభిప్రాయంబు తుదముట్టించువాఁ డగును. అట్టివాఁడు దొరకుట కడు దుర్లభంబై యున్నది. పెక్కుదేశంబులు దిరిగి యూరకైనవాఁడు నేఁటూరమి మరలి మధుమంతపురసమీపకాంతారంబుం జేరి యున్నాఁడ. ఇఁకఁ నెయ్యెడ వెదకుదు. ఉద్దిష్టకార్యంబనుకూలతావిరహంబున నాయాసప్రద మయినకారణంబుచే మనంబునం గలయుల్లాసంబు దక్కె. ఏపనులయందు నితికర్తవ్యతాజ్ఞానంబు స్ఫురింపకయున్నది. నేఁ దలంచియుండువాఁడు బ్రహ్మక్షత్రవంశములలోనివాఁడు గాక నీచకులజాతుండైనను దోడ్కొని పోయి యుత్తమవంశజుం డనిబొంకియైనఁ గార్యము ముగింపవలయు. నాతోఁ జనుదెంచియుండుసారథి జయసేనుఁడు బహుదినములుగా నొప్పుకొనకయుండి దేశాటనశ్రమంబున కోర్వక తుదకట్టివానినైన రాజున కల్లుండని తోడ్కొనిపోయినం జాలు నని తలంచి నాతో నో యార్య గౌతముఁడా! రాజపుత్రికి మగని సంపాదించుటయందు నీ కిఁకఁ బ్రతికూలాభిప్రాయము గలవాఁడఁ గాను. నీవు నన్నెట్లు పొమ్మన్నను నా కిష్టమే! ఎట్టివానినైనం దోడ్కొని శైశంబ యూరికిం బోయి చేరుట నాకుం బ్రియంబు. ఏపనిజరిపినను ఱేనికిసమాధానంబు చెప్పవలసినవాఁడవు నీవయ్యియున్నాఁడవు. అని నుడివి శిథిలప్రయత్నుండై యుండెడిని. ఇఁక నాచేయుపని కడ్డంకియు నుండదు. అయిన నేమి చేతు. రూపవంతుండును లేఁబ్రాయముగలవాఁడును దొరకినచో వానిని సువేషాలంకృతునిం గావించి పండితుం డని చెప్పి నికృతిమెయి నాబుద్ధిచాతుర్యంబున రాజును

---

* ప్రవేశక మనఁగా :— పూర్వాంకంబునందు శేషించియుండునవియు నుత్తరాంకంబునందు సూచితముసేయఁదగనవియు నయి యొప్పుచుండు కథాంశంబులం దెలుపునది. విష్కంభప్రవేశకములచే సూచ్యార్థంబు సూచిత మొనరించి యంకంబులందు దృశ్యమగు వస్తువును సందర్శితము సేయుదురు. ప్రవేశకము నీచపాత్రప్రయోజితమయి యుండు.

రాజపుత్రిని భ్రమింపంజేసి వానికి మదనసేన గంతముసూపున ట్లొనర్తు. జరగవలసిన కార్యంబుగతి యిట్టిదే! ఇట్లైనం గాని దానిగర్వం బడంగదు. ఇప్పు డిక్కాంతారంబున ననేకతరుషండమండితంబగుదానియందుం బ్రవేశించి దూరదేశప్రయాణాయాసంబు వాయం గొంతసే పుండి సురభికుసుమరాజివిరాజితం బగువనరాజిం గాంచుచు; రథరథ్యంబులనేటినీటం గడిగి పచ్చనిపచ్చిక కడుపార మేపి జయసేనుండు రథంబునకు రథ్యంబులం బూన్చి తోలుకొనివచ్చునంతదనుక గాలంబుఁ గడపెదను.

దూరమునకు దృష్టులు నిగుడించి,,

అదిగో యింతకుం జెంతల మనుష్యులు మెలంగువిధంబు జూపట్టెడు. వారి నారయుదును.

పరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

ఇరువురు కిరాతకుమారులు ప్రవేశించిరి.

ఒకఁడు. లంబభుజుఁడా! మనదొడయుండు పోతరాజునకుం బోతేరికిని జాతరసేయం గడంగినవాఁడు. ఆ దేవరరాతికిం బందిరి పెట్ట గట్టిగూటంబులునఱికి తెండని ముదలయిడెను. కానఁ దలంచుగ మన పెనచెట్టు లుండునిగన్నులకుం జని చెట్టులు నఱికి తెత్తము. గొడ్డలి మున్నగుకొలముట్లు గొనిరమ్ము. పోదము.

లంబభుజుఁడు., ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! పోవచ్చునుగాని నేనడిగినకత యింత చెప్పుము. మాయయ్య యిప్పు డున్నట్టుండి యీజాతర పెట్టుకొన్నాఁడ దేలా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ నీవెఱుంగవా! కడచినరేయి పెందలకడ నొకగద్దె చెప్పు నెఱుకలసాని మనచనుపకు వచ్చినయది. ఆమెం గూరుచుండంబెట్టి కొల్లాపురమ్మ తన బంధేరంబిడి యామెను మాపిల్లవానికిరాఁబోవుభాగంబు చెప్పుమని యడుగఁగా నా యెఱుకత తనయిలువేల్పులకు మ్రొక్కులిడి నీతలిదండ్రులతో నిట్లనియె. ఓ యెఱుక యొడయఁడా ఓ యొడయనిభార్యతీ! మీకొమరుం డీనాటేలు శౌని కల్గుండు గాఁ బోయెడి. వానిభాగంబు చెప్పం దరంబు గాదు. అనియెను.

లంబభుజుఁడు. సంతసముతో,,

ఓరీ అల్లుఁడ నగుదు నన్నుఁ గూఁతురిమగడనగుదు ననియెగదా! తెలిసెడి.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరి కూఁతురిమగఁడవుగాక మఱి మేనల్లుండ వగుదువా!

లంబభుజుఁడు. కౌతుకంబుతో చంక లెగరవేయుచు,,

ఓరీ రాజుకూఁతురు బాగుండు నందురు. మనకొదమగాడ దపలె నుండదటరా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ మనయూఁడంగు లప్పుడప్పుడు పాలపూస లమ్మకొన రాత నగరునకుం జని నవనృడంపుంబడంతులం పిలుచుకొని పోఁగా రాదగతిల లుండుచోటు

లకుం జనుట గలదు. మనగాజుపూసలకంటెం దళతళలాడు పెక్కువన్నెలబటువురాలు వ్రాదిగినసొమ్ములు వారు పెట్టుకొందురట. వారికన్నులు జింకపిల్లలకన్నులవలెఁ గడు సొంపై యుండునట. ఆకన్నులతోఁ బెదరి బెదరి చూతురట. వారినడుము కందిరీగకుంబోలెఁ గడు సన్నమై యుండునట. వారియొడలిచాయ పచ్చి పసుపుమోడితోఁ దులఁదూఁగుచుండునట. పిండితోఁ జేసిపెట్టిన బొమ్మలే యనవచ్చునఁట.

లంబభుజుఁడు. ఆ! అంత యందకత్తెలా యా పడంతులు. వారేనా నాకుం బెండ్లాలు గాఁబోయెడివారు.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ యందఱు గారు. అం దొక్కతెయే నీకుఁ బెండ్లామగునది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! ఒక్కతె నాకెందుకు! మనచుసపలో నెవ్వఁడైన నిరువురకు ముప్పురకుందక్కువగఁ బెండ్లిసేసికొనినవాఁడు గలఁడె? ఒక్కతెను జేసికొనుట గౌరవంబునకుం గొఱంత గాదా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ! ఒకతెను మగఁడవైన సంతసుం బైనఁజూచుకొనవచ్చును. దానికి వైమాటలు గదా నీవు సెప్పునది. ఇప్పుడు కూచములు నఱకుటకుం బోదము రా!

లంబభుజుఁడు. అట్ల కానిమ్ము,,

అని గొడ్డలిమొదలగు కొలిముట్లు గైకొని.

ఓరీ యింక బోదము రమ్ము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

గౌతముఁడు. ఇయ్యెడ నెలుకలు దిరుగుచున్నట్లు దోఁచెడి. వీరలుండుచను పదము సమీపమున నుండం బోలును. కొంతదూరము సని వారిం జూతము.

పరిక్రమించి. లంబభుజునిం గాంచి. ఆశ్చర్యంబభినయించి,,

ఔర! ఇట్టియుత్తమలక్షణవంతుం డగుమహాపురుషుని నింతదనుకఁ గాంచినది లేదు. ఏమి వీనిగాంభీర్యము! వీనినగుమొగం బున్నతభ్రూయుగశోభితంబు నతివిశాలలోచనద్వయశోభావిభ్రాజితంబు నీషచ్చలితకుటిలనీలకుంతలావృతనిటలతటఫలకాభిరామంబు నయి సౌందర్యలక్ష్మీనివాసం బగుకమలంబు నాఁ బొలుపారుచున్నయది. కర్ణంబులు దోస్తంభడోలాయమానంబులై యొప్పెడిని. భుజార్గళంబులు జానుభాగపర్యంత ప్రలంబంబులై యతిమనోహరంబులై పొల్చెడి. ఉరంబు కడువెడందయై యానందంబుం గూర్చెడిని. ఈలక్షణంబులను దేజంబును గనుంగొన నితండు బలవత్కారణంబున నీచులకలలోఁ జేరినవాఁ డనియు రాజకుమారుండొండె బ్రాహ్మణకుమారుండొండె నిట్లు కిరాతులతోఁ గలసికొనియున్నాఁ డనియు విస్పష్టం బయ్యెడిని. ఇట్టియాకారంబుండియు నా కేమియు నుపయోగము లేదు. మూఢుండునై యుండవలెఁ గా! వీఁడట్టివాఁడు నయ్యేనేని నాకోరిక పండినయది యగు. ప్రాయి

కంబుగ నిట్టివారు మూఢులై యుండరు. ఇంచుక తడసి చూచిన వీనియోగ్యతయు వెల్లడి యగును.

అనినిలువంబడుచున్నాఁడు,,

లంబభుజుఁడు. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! నే నీచెట్టున కెక్కెద. నీ వాచెట్టున కెక్కుము.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ! అగుఁగాక. నీవు వైళంబ యెక్కి యుఱవైనకొమ్మల నఱుకుము.

లంబభుజుఁడు. ఓరీ! యిదె నఱికెదను జూడుము నాదెబ్బ!

అని చెట్టెక్కి యాచెట్టుకొమ్మ నూర్ధ్వంబునం గూరుచుండి దాని యధోభాగంబును నఱికి దానితో నిలపయింబడి లేచి మరలమరల నట్లగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఆ! నే నిట్టివానిని సంపాదింపం దలంచి యుంటిని యట్టిమూఢుండె యతి సుందరవిగ్రహుండు నా కనుకూలం బయినవిధిచేతఁ గాన్పింపంబడియె. చెట్టుకొమ్మ కొనకెక్కి దాని మొదలు నఱుకువాఁడెట్టిమూఢాత్ముం డనవచ్చు. ఇట్టివానిని సంపాదింప నే ననేకదేశంబులు దిరిగి తిరిగి తుదకు మధుమంతనగరసమీపమునన గనిపెట్టితిని. కాలంబనుకూలించిన నేకార్యంబేని తనకుఁ దాన యనుకూల మగును. వీనిసమీపమునకుం జని వృత్తాంతము విచారింతము.

దగ్గఱకుంజని,,

ఓరీ యెలుకా యిటు రమ్ము.

లంబభుజుఁడు. మరలిచూచి. భయంబుతో,,

అయ్యలూ! ఏదో యొకదయ్యము నన్నుం దినం బిలుచుచున్నది. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! మన మిచ్చోట నుండం జనదు. నీవు నాతోఁ బరువిడుచు రమ్ము.

అనిపరువిడుచున్నాఁడు,,

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ వీఁడు మానిసివలె నున్నాఁడు! దయ్యము గాఁడు. మన మెన్నఁడును జూచినవేషంబు గాదు గాన బూఁచి యని తోఁచుచున్నది.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు. ఆత్మగతమున,,

నా నాగరికవేషంబుం గాంచి యిట్టివేషము ధరించినవారిని జూడనియూరన్యాసులుగాన వీరు నన్నుఁ బిశాచం బని యనుకొని దగ్గఱకు రా భయంపడియెదరు. నేను వీరితో సంభాషించినచో నీ సంశయంబు వీరికి నివర్తించు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరీ! నేను దయ్యమును గాను. మనుష్యుండను. భయంపడకుఁడు. దగ్గఱకు రండు.

లంబభుజుఁడు. ఓగోరి! దగ్గఱకుఁ బోకుము పోకుము. మోసపుచ్చి నిన్నుఁ దినం బోయెడిని. మానిసి దైన నిన్నాళ్లు రానివాఁడిప్పుడేల యిచ్చోటకు వచ్చె. ఓరీ మానిసిదైన వీఁడిచ్చోట కేల యేతెంచెనో యడుగుము. మనల నేల పిలుచుచున్నాఁడో తెలిసికొనుము.

గౌతముఁడు. ఓరీ! మీలో నొక్కరునితో నక్కరయుండి వచ్చితిని.

లంబభుజుఁడు. ఆ! తెలిసికొంటివా! వీఁడు మనలో నొక్కరునిఁ బట్టితినం బోయెడిని. వీఁడు దయ్యమనుట నిక్కువంబ. ఓరీ అక్కడ నుంటివేని యీదయ్యము వాతం బడం బోయెదవుసుమీ! వేగముగ రమ్ము. ఈ యడవులలో మానిసులుండుదురా? ఈచెట్లనడుమ దయ్యంబు లున్నవి యని విందుము. తనకుం జిక్కక పోవుదమని తలంచి యనువుమెయి నీపాటుఁ బన్నినయది. తప్పక పట్టుకొని తినును. వేగిరంబ రమ్ము. నేఁ బోవుచున్నాఁడను.

అని కిలకిలారవంబులు సేయుచుం బఱవిడెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర! వీఁడెంతమూఢుఁడు? వీఁడేమి చెప్పిన నొప్పుకొనఁడు. ఏమి సేయుదును. నేను దగ్గఱకుఁ బోవం బోవ వీఁడు బెగ్గడిలి పఱవిడుచుండం బోయెడిని. వీని నెట్లు పట్టుకొననగును?

చింత నభినయించి,,

జయసేనుండు నాకు రథంబుఁ దోలుకొనివచ్చినవాఁడు సనుదెంచెనేని వీని నిర్బంధపఱిచి పట్టుకొనును. ఇతరప్రకారంబునం గాదు. అతం డింతకుం జెంతల నేటి నీటి గుఱ్ఱంబులం గడగఁ దడసినవాఁడు. నేనును కాననలక్ష్మీవిలోకనోత్కంఠచే నింత దూరము చనుదెంచితిని ఇంక నతఁడు రాలేదు.

జయసేనుండు. రథంబుతోఁ బ్రవేశించి,,

ఆర్య! గౌతమ! ఇదె వచ్చినాఁడ. నాకేదేని ముదల గలదే!

గౌతముఁడు. కరముచే నపవారణముఁ గావించుకొని.

ఓజయసేన! నీరథచోదనసామర్థ్యంబు మెఱయించుచుం జని యీపొదసూళ్ళ కిరాతకుమారు నతి సుందరాకారుం బట్టిరథంబున బెట్టుకొని రమ్ము. ఇంతకు సమీపమునన యీతఁడు వసియించుచునుప యుండంబోలును. అందు వీఁడు సారెఁ బోనీక రథంబునడ్డంబుగ నడపి యనువుమెయి వీనిం బట్టితెమ్ము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! యట్లు కానిమ్ము.

రథమును లంబభుజునికడకుం దోలుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. చూచి నివ్వెఱపడుచు,,

ఆ! ఇదేమి! ఎన్నడును గాంచినది గాదే! కట్టా! ఇది నాకడకే వచ్చుచున్నది. వేగముగఁ బరుగెత్తి బిడారంబుం జొరవలయు.

జయసేనుఁడు. అనేకవిధము లగురథచర్యలఁ జూపుచు లంబభుజునిం బోనీక యలయించి పట్టుకొనెను.

కుటిలభుజుఁడు. కనుఁగొని.

ఆ! వీనిం బట్టుకొన్నాఁడిఁక నన్నుంబట్టుకొనును. వీనిచేతికింజిక్కక పరువిడెదను. అని నిష్క్రమింతుండయ్యె.

లంబభుజుఁడు. ఏడుచుచు,,

ఓయయ్యా! నన్ను వదలిపెట్టుము. నీపాదముల కెరఁగి మ్రొక్కెద.

అనిచేతులు మొగుడ్చుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నీపాదంబుల కెల్లరము మ్రొక్కవలసినకాలము వచ్చియుండఁగా నీవు మాపాదంబుల కేల మ్రొక్కెదవు?

లంబభుజుఁడు. దీనత్వంబుతో,,

సామీ! నన్నేమియు నిడుమలు వెట్టంబోకుము. నేను మీదాసుడను సామీ!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! యాతని నింతదనుక దయ్యం బని యంటివి గాదా!

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అంటినయ్యా! ఎఱుక లేక చెప్పినయీ మొఱకను మన్నింపుము.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నా చెప్పినచొప్పునం బ్రవర్తించెదవేని నిన్ను దండింపను. లేనిచో దండింపకపోను.

లంబభుజుఁడు. ఓ యయ్యా నీమాటకు జవదాఁటను. నీ చెప్పినదను వెల్లం జేసెద. మాయమ్మకడకుం దోడుకొని పోయెదవా?

జయసేనుఁడు. ఓరీ! ఆమాట యనం బోకుము. ఇఁక నమ్మయును లేదు. అబ్బయు లేఁడు. వారలం బాసి నీవు నగరంబునను రావలసియున్నది! ఇఁక నింటిమాట యనఁబోయెదవు సుమా!

లంబభుజుఁడు. శోకముతో,,

అయ్యలూ! మాయమ్మను జూడనీరా!

ఏడుచుచున్నాఁడు,,

జయసేనుఁడు. కశాహస్తుండై,,

ఓరీ నీవిట్లుంగ|త్తి యేడ్చెదవేని యీకశచేఁ గొట్టుదును. నోరు మూసికొనుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! ఏడవనయ్యా! కొట్టవలదయ్యా!

అని రెండుచేతుల నోరు మూసికొని వెక్కుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁడు కరము భయంపడినవాఁడు. ఇఁక వెఱపింపకుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! గానుగరోకట నలపక చెఱుకు! పాలిమ్మ నిన నిచ్చునా! సామంబున వీఁడు సాధ్యుం డగునే! ఇప్పుడు చూడు మే దేనిఁ జెప్పునా!

లంబభుజునిం గాంచి,,

ఓరీ! కిరాత యీతనికి మ్రొక్కుము.

లంబభుజుఁడు. కాళ్లు గౌతమునవలనికిఁ జాఁపి జయసేనునిం గాంచుచు నిలాతలంబునం బడియె.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ! మ్రొక్కు చేయవలసినవిధ మిదియేనా ఏమి? నీవు ఒడలెఱుంగక యున్నాఁడవు.

లంబభుజుఁడు. భయసంభ్రమంబులతో,,

దేవరా! యేను మ్రొక్కు చేసి యెఱుంగ. నాకు మీరు మ్రొక్కి చూపుఁడు. అట్లు గావించెదను.

జయసేనుఁడు. అతికోపముతో,,

ఓరి నీకావరం బెంత యనవచ్చురా!

లంబభుజుఁడు. దేవరా! కోపము సేయవద్దు. తెలియక యడిగితిని. ఎంతటివారికైనఁ జెప్పనిది యెట్లు తెలియును.

గౌతముఁడు. ఓరీ! యెఱుక! నీవు నేఁజెప్పినచోఁ ప్పాన నుంటివేని నీకుం గొప్ప మేలు సమకూరం బోయెడిని.

లంబభుజుఁడు. సామీ యట్లే వినియెదను. నాగాడిదకుఁ గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదురునా.

జయసేనుఁడు. కన్నులెఱ్ఱజేసికొని,,

ఓరీ యింకను గాడిదను దలంచుచున్నావు. మూఢ! ఆ మాట నీనోట నిఁక వచ్చెనేని నిన్ను పెడరెక్కలు విఱిచికట్టి కొట్టెదను సుమీ!

లంబభుజుఁడు. దైన్యంబుతో,,

అయ్యా! యది కోదమగా నున్ననాటంగోలె దాని నేన పెంచితిని. దాని నెట్లు విడుతును. దానికి నిన్న కాలు విఱిగినది. కట్టుకట్టి వచ్చినవాఁడను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూర్ఖ! యింక నీ కావిచార మక్కఱలేదు.

లంబభుజుఁడు. అగుఁగాక! అయ్యా! నా గాడిదెల నీవు గాచెదవా! అట్లైన నే నాతలంపు మానుకొనియెద.

జయసేనుఁడు. ఓరీ బుద్ధిహీనుఁడా! నీ కింక గాడిదెలవిచార మక్కఱలే దను మాటకు నే వానిని గాయుదు ననియటరా యర్థము! వినుము. అది యర్థము గాదు.

నీ కిఁక గాడిదెలఁ గాయవలసిన కష్టము లేదు. అది యిప్పటినుండి తొలఁగి నది యనుచున్నాఁడను.

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! గాడిదెలఁ గాయక యూర కుండిన నాకింట మా యమ్మ కూడు పెట్టదే! కూటికిఁ ద్రోవ యేమి?

జయసేనుఁడు. ఓరీ మందుఁడా! నీవు నగరంబునకు రాఁబోయెదవు. నీకు నీ తల్లియుఁ దండ్రియు నిం కేలా! అచ్చోట నీ కన్నమునకుం గొఱంతా! అన్నము పెట్టువారు లేరా!

లంబభుజుఁడు. అయ్యో! అక్కడ నా కొకయమ్మ యున్నదా! ఆయమ్మ గాడిదెలు గాయకయే కూడు పెట్టునా!

జయసేనుఁడు. కళం జూపుచు,,

ఓరీ నిన్నిఁక బిట్టు గొట్టెదను. ఇఁకఁ గాడిద యనుమాట యెత్తిఁ బోయె దవు సుమా!

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! లేదయ్యా లేదయ్యా!

అని నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓరీ కిరాత నీకట్టుకొనియుండుపుట్టము విడిచివేయుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యా బట్టలు నయిత మూడఁ బెఱుకుకొంటూరా! నేను దిస మొలతో నింటి కెట్లు పోదు. పోయిన మాచనువలోనివారు నన్ను దూఱుదురుసుమా నాబట్టలు మాత్రము విడుచ్చుకొనకుఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! జాల్మ! నీ దుర్భాగము లైవపుట్టములు మేము సంగ్రహించుకొనిపోవుటకుఁ గాదు నీబట్టలు వీడువుమన్నది! మఱి మహార్ఘంబు లగుటెట్లుఁగు వలువలు నీకుం గట్టుటకు!

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! నాబట్టలకంటె నవి నాకౌముగలవో! బద్దెలు పెద్దవిగా నుండునా! వీనికంటె మఱింత దళసరిగానుండునోటు!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! మూర్ఖ! ఈ క్షౌమవస్త్రము లనఁగా నిట్టివియే యని యనుకొంటివో. తొల్లింటిపుట్టములు వీడువుము. మఱియు నీ యాటుత ప్రేలాడుపాలపూసల దండలును దీసి వేయుము.

లంబభుజుఁడు. సశోకముగ,,

ఈ దండలు మాయమ్మ గట్టిన వయ్యా! ఇంటికిం బోతిచేసి నాతల్లి మెడదండ లెక్కడ నని యడిగిన నేమి చెప్పుదును? ఆపని వల దయ్యా!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! అనర్ఘమణిగణఖచితంబు లగుసాభరణంబులు దాల్చికొనవలసినయదృష్టంబు సమీపించియుండ నింక నీపాలపూసల కేడ్చెద వేమిరా! ఓరీ నీకు బుద్ధిలేదా!

లంబభుజుఁడు. సామీ! కోపగించుకొనవలదు. మీ కిది గావలయునా! కావలసియున్న మాయింట నున్నవి యెల్ల మీ కిప్పించెదను. నన్ను మాగుడిసెకుం బోనిండు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు, మనమాట వినఁడు. వీనిం బట్టి యీ చెట్టునకుం గట్టి యుదలితోలు ప్రేలం గొట్టుము. అట్లయిన వీఁడు తనవారల ప్రస్తావంబు మానును. మనయిష్టానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించు.

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! మీరు సెప్పినట్టు లుండెదనయ్యా! నన్నుం గొట్టవద్దు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! అట్లయిన రహస్యస్థలంబునకు బోదము రమ్ము. అచ్చో డెకుంజని యీపుట్టంబులు విడిచి మంచివి గట్టుకొని యీపాలపూసలకు బదులుగా రత్నహారములు దాల్చికొని రాఁ గలవు.

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! మీ రేమిచేసిన నేమి? మీ సేతలకు మాఱుసేత గలదా! అని దీనాననుండై జయసేనునితో నిష్క్రమించి; వస్త్రాభరణభూషితుండై ప్రవేశించి,,

జయసేనునితో,,

ఓయయ్యా! ఇవి నా ప్రాఁతపుట్టంబులు ప్రాఁతసొమ్ములు. ఇవి పదిలపఱిచి వెండియు నాగూఁడెమునకుం బోవునప్పుడు నా కిమ్ము.

అని ప్రాఁతపుట్టంబులును పాలపూసలును సారథిచేత కీఁగడంగుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ! అవి యట్టుండనిమ్ము.

లంబభుజుఁడు. వస్త్రాదులిలపయిం బెట్టి,,

అయ్యా! నా కిప్పుడు కైసేఁతచేసితిరిగదా! పోతేరి కిట్లు కైసేయఁగాఁ గోడి పుంజులను గొఱియలను బలి యిచ్చుటగలదు. అట్లు నాకుం బలివెట్టెదరా!

జయసేనుఁడు. ఇఁక వీఁ డివ్విధంబునన ప్రల్లదంబు లాడుచుండు. వీని మాట లాడకుండం జేయనగును. ఓరీ యిఁక నీవు నోరు దెఱచితివేని నీపడఁబోవుపాట్లు జూడుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! నోరుదెఱవకయున్నఁ గూడు గుడుచుట యెట్లు? కుడువనేని బ్రతుకంగలనా!

జయసేనుఁడు. ఓరీ కుటిలబుద్ధీ! మాటలు నిలుపు మంటిని గాని నోరుదెఱవ వలదన లేదు.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అట్లయిన సరే! నాయబ్బగోడు. ఇఁక మాటలాడను.

అని చేతులతో నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁ డాకారంబున నతిమనోహరుండై యుండెడిని. కాన రాజపుత్రి వీనిం బరిణయంబు చేసికొనం గడంగు. రాజు వీనికిం బ్రణామము చేసినప్పుడు గాని రాజపుత్రి నమస్కరించినప్పుడు గాని వారల నాశీర్వదింపకున్న మన కపటంబు బయల్పడి కార్యంబు చెడును ఇందు కొక్కయనువుఁ బన్నవలయును. ఇరువదేఁడునక్షత్రములపేళ్లు వీనికిం జెప్పి యివి వీనిచేత నాశీర్వచనంబునం జెప్పించి తదనుసారముగ సమర్థించుకొనియెదను.

అని యశ్విన్యాదినక్షత్రనామములు చెప్పి యవి చెప్పు మనుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నోరు మూసికొని యూరకుండెను.

గౌతముఁడు. అసూయతో,,

కష్టము కష్టము! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మాటలాడవల దన్నందు కిట్లూరకుండెడిని. ఓరీ మూఢ! నోరు తెఱవుము.

లంబభుజుఁడు. నోరు తెఱచుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. పెదనవ్వు నవ్వుచు.

ఓరీ నోరు తెఱవఁ గాదు; నానుడివినపలుకులు నుడువు మనుచున్నాను.

అశ్విన్యాదినామము లిఱువదియేఁడును జెప్పించెను.

ఓరీ! యిది రాజా నీకు మ్రొక్కుచేయునపుడు చెప్పుము. రాజపుత్త్రిక వచ్చి నమస్కరించునపుడు "త్రిపీడాపరిహారోస్తు" అని యాశీర్వదింపుము.

జయసేనునిం జూచి,,

సారథీ! పురోపవనసీమము జేరి మఱియు వీనిని దిద్దవచ్చును. వీని రథారూఢునిం జేయుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య గౌతమ! అగుఁగాక.

లంబభుజునింజూచి,,

ఓరీ! యీరథంబుపై నెక్కుము.

లంబభుజుఁడు. కడువేగముగ రథముకొన నెక్కెను.

జయసేనుఁడు. నవ్వుచు,,

ఆ! ఏమి వీనియాగ్ఘత!

కోపముఁదెచ్చుకొని,,

ఓరీ! అక్కడనా! కూరుచుండవలసినది.

లంబభుజుఁడు. భయం బభినయించుచు,,

దేవరా! నీవు పై నెక్కుమన్న నెక్కితిని.

కోపగించుకొనుచున్నావ దేమి? ఎక్కడ నుండు మనియెదవో! అక్కడనుండెదను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! యడుగునఁ గూరుచుండుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అట్లయ!

అని రథంబుదిగి దానియడుగునం గూరుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు,,

సారథీ! యీయనాగరికుని సముచితస్థలంబునం గూరుచుండం బెట్టుము.

జయసేనుఁడు. అట్లుగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! యిదె నేను రథం బెక్కెదను.

అని రథారోహణం బభినయించి,,

సారథీ! ఇఁక స్యందనంబును మందగమనంబునం బోనిమ్ము. నగరంబునకుం జేరునంతలో రాజుకడను రాజపుత్రికడను గార్యంబు ముగియునంతదనుకఁ బ్రవర్తింప వలసిన విధంబు గఱపెదను. ఇదె దినకరబింబంబు చరమగిరి సానుతటవేదిలంబమానంబై గగనలక్ష్మీకరగళితం బయినలీలారవిందంబుగతిం దోఁచుచున్నది.

చం. మరునిధనుర్విలాససుషమం జెలువొందెడుశుద్ధుఁ డాసుధా,
కరునికిఁ గాంతినిర్భరతఁ గల్గఁగఁ జేయఁ గడంగి సంధ్య యూ,
ద్ధురతరరాగయై వెలుఁగఁ దోఁచెడు తారకలక్ష్మి సోఁ బతిం,
పరయువకాంతరీతిని విభావిత యయ్యె నతిస్ఫుటంబుగన్.

జయసేనుఁడు. రథవేగమునిరూపించుచు,,

ఆర్య! గౌతమ! మహాజవంబు లగునశ్వవరంబులం బూన్చిన దగుటంజేసి శీఘ్రంబ పురసమీపంబునకు రథంబు వచ్చి చేరినయది.

గౌతముఁడు. సారథీ! అట్లయినఁ బురోపవనసీమకు రథంబుం బోనిమ్ము. అయ్యెడ కరదంబు నేఁడు నీవు దిగి మున్న ఱేనికడకుం బోయి మదాగమనంబుం దెల్పి యపరిమేయవైదుషీభూషితుం డగువరుండు దొరకినవాఁ డాతని దోడ్కొన రాఁజనునని యాభూపతికి నాచెప్పిపంపినరీతిం దెల్పవలయు.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! అట్లగాక,,

అని రథగమనంబు నిరూపింపుచు నందఱు నిష్క్రాంతు లయిరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందు

ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

తృతీయాంకము.

అంతఃపురమునందు దేవీసహితుండై రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజు. దేవీ! మనమదనసేనకు విద్యాధికుండైనవరుని సంపాదింప గౌతముఁడు దేశాంతరంబునకుం జని యున్నాఁడు. బహుకాలం బయ్యె నింతదనుక రాక యుండెడిని. అట్టివిద్యాధికుండు లభించిన మరలి రాక యుండునే! ఇంతదనుకఁ దొరకక యుండఁ దనితోఁచెడిని. ఈ చతురుదధివేలావలయితం బగుభూమండలంబునం గల బ్రహ్మక్షాత్రంబులందు నీ మదనసేనకంటె నధికుఁడు లేకయున్నాఁడా! ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

దేవి. ప్రాణనాథ! మదనసేనకుం దగువరుని సంపాదింపవలయు నన్నవ్యసనంబె మీమానసంబున నెలకొని యున్నది. దీనిచే ననుకలము వ్యాకులపడుచు నన్నము నిద్రయు ననాదరించి యుండెదరు. విధి దాని కనుకూలుఁ డగునేని తగువరుండు లభించు. కాఁడేని మన కట్టివానిని సంపాదింపం దరంబు గాదు. పురుషుండు దా నుద్దేశించినపనిఁ జేయంగడంగుటయె కాఁ జేయఁ దగినపని. సఫలంబు సేయుటకు దైవంబు స్వతంత్రంబు. మన మిట్లు చింతించియు నుపయోగంబు లేదు. కాన భగవంతునిపై భారంబు వైచి తదీయధ్యానంబు సేయుచుండం జనును.

రాజు. ప్రాణవల్లభా! ఏమి చెప్పెదవు! సంపూర్ణయౌవన లగు రాకేందుముఖులు రసభావాభిజ్ఞ లగువారు మగలఁబొందు వడయనినాఁడు వారియుసురులు దుర్విభావ్యంబులయి కాఁతియపెట్టుచుండు. ఎట్లనిన!

చం. మనమున నుప్పతిల్లఁ గలమానని కోర్కులు లీయమానతం,
గనఁ దమ బోటిజవ్వనులు కాంతులకౌఁగిళుల న్సుఖించుటల్,
మనఁ గొని చూచి దుఃఖమున మున్గుచు డెందము రాయి చేసికొం,
చనుగతమారవేదనల నన్వహముం దపియింతు రాత్మలన్.

ప్రతీహారి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ! గౌతమప్రేషితుం డగు సారథిపుత్రుండు జయసేనుండు ద్వారంబు కడ నిలుచంబడి లోనం బ్రవేశింప సెలకయానతిం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ముద్దల యయినం దోడ్కొనివచ్చెద.

రాజు. సత్వరంబుగ,,

ప్రతీహారీ! తడవేల! వైళంబ ప్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీహారి. మహారాజ! ప్రసాదంబ.

అని నిష్క్రమించె.

రాజు. దేవీ! జయసేనుండు రాఁగలండు. యవనికాంతరితవై యుండుము.

దేవి. నిష్క్రమించుచున్నది.

ప్రతీహారితో జయసేనుండు ప్రవేశించె.

ప్రతీహారి. సూతపుత్ర! అదె భూపతి పశ్చిమసంధ్యోపాసనంబుసలిపి భవత్సమావేశమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. దగ్గఱకుం బొమ్ము. అని నిష్క్రమించె.

జయసేనుఁడు. రాజు సమీపమునకుం జని,,

మహారాజ! విద్వజ్జామాతృలాభంబునం జేసి వర్ధిల్లుదువు గాత.

రాజు! సంతసంబుతో,,

భద్రముఖ! నీ యిట్టివచనంబు వల్కుటం జేసి నా కభివృద్ధి నిక్కంబ. భవద్వచనసుధాధారనానంబునం గలసంతాపం బార్చె. అనుకూలుం డగుజామాత లభించెఁ గా!

జయసేనుఁడు. మహారాజ! మన మిన్నిదినంబులదనుకఁ బడినయిడుమలు నేఁడు సుఖరూపంబు లయ్యె. నీ వొనరించిన పుణ్యయంబులవంట పండినయది. ఇప్పుడు న లభించియుండెడుజామాత మానవశరీరంబుం దాలిచినసరస్వతియే యనవచ్చు. ఆమహాపండితునెదుట మనగౌతముఁడు సయితము మాటలాడ నోపఁడు. పెరవార లెంతటివారు? బహుదేశములు దిరిగి మేము మానవలోకబృహస్పతిని సంపాదించితిమి; అతనిం దోడ్తెచ్చి యస్మన్నగరబహిరుద్యానసీమను విడియించి వృత్తాంతంబుం దెల్ప గౌతముఁడు నన్నంపినవాఁడు. ఇప్పుడ యతని నెదుర్కొని పట్టణంబునకుం దోడ్కొని రావలయు.

నేపథ్యంబునం గలకలంబు.

రాజు. ఆలకించి,,

సూతపుత్ర! మననగరువాకిటం బోలె నున్నది. ఇంతకలకలం బేల?

జయసేనుఁడు. మహారాజ! నేను గౌతమప్రేషితుండనై యతివేగంబున రాజరథ్యయందుం జనుదెంచుచుండ మంత్రిపుంగవుండు భవదీయంబు లగు రాచకార్యంబుల నాచరింత్రియగుట నింటికరుగుచుండువాఁడు నా కెదురుపడినన్నడిగి వృత్తాంతంబుం దెలిసికొని నన్ను విడిచిపుచ్చి యింటికిం బోక మరలి యేలిక పండితపర్యేషణోద్యో

పోవుటకుం దగురీతి నియోగిజనంబులచేత సకలసేనాసముదయంబులను రథాశ్వగజపా దాతంబును గణికాజనసంతానంబులను రప్పించి నీకు వృత్తాం తెలుకపడునంతలోఁ బౌరులను రప్పింపం బ్రయత్నించుచున్నవాఁడు. ఇప్పటి కందఱును జేరి యుండం జను. అకలకలరవంబ వీతెంచుచున్నయది.

రాజు. కరమనుమోదంబుతో,,

అట్లయిన మనమును ద్వరితగతి నరిగి గౌతమానీతుం డగుపండితుని బహూకరింతము.

అనిలేచి,,

ఎవ్వతె యక్కడ ?

చేటిక ప్రవేశించి,,

మహారాజ ! యిదె వానిన సాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు. ఓసీ మీము జామాతం దోడ్కొని వచ్చునంతలో నగ రంతయు మంగళాలంకారాలంకృతము గావింపవలయు. సర్వాంతఃపురసుందరీనికరంబులు సమస్తాభరణంబులలంకరించుకొని పరిణయకార్యంబులు సేయుచుండనగు. మదనసేనయు సర్వాభరణభూషితురాలై కన్యకాంతఃపురంబునం బ్రతీక్షించుచుండం జనును. మీర లెల్లను దేవ్యాజ్ఞానుసారిణులరై పరిణయకార్యంబులు దీర్పుఁడు. ఈవృత్తాంబు దేవితోఁ జెప్పి యెవ్వరి నెవ్వరి సేయుపనుల నియుక్తలం జేయునో వారు వారు తత్తత్కార్యంబులు సేయుఁడు.

చేటి. మహారాజాజ్ఞానుసారిణులమై ప్రవర్తించెదము.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

రాజు. సూతపుత్ర ! మనగౌతముఁడు మెచ్చి తెచ్చినవాఁ డెంతో మహాత్ముం డైయుండకపోఁడు. అట్టివానికడకుం బాదచారులమై యేగుట లగ్గగదా !

జయసేనుఁడు. మహారాజ ! భవదభిమతం బెట్లో యట్లప్రవర్తింపుము.

రాజు. అట్లయినం బోదము రమ్ము.

అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మంత్రి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ ! అభిమతజామాతృసంప్రాప్తిచేత సకులానందంబుం గాంచుము. ఏను జయసేనునివలన గౌతమసమానీతుం డయినజామాత యుపవనంబుననున్నాఁ డని విని యతండయ్యెడం దడయుట యుక్తంబు గా దని యెంచి నీతోఁ గదలిపోవుటకుఁ దడవగు నని సకల [illegible] వి విని

యుండుచోటికిం జని యాతని మత్తదంతిసమారూఢునిం జేసికొని తోడ్తెచ్చినవాఁడను. జామాతయు సేనఁగుం దిగి యిదె గౌతమసహితుండై వచ్చుచున్న వాఁడు. తత్సమావేశమహోత్సవసుఖం బనుభవింప సభాభవనంబునకువిచ్చేయుము.

రాజు. సంతసంబుతో,,

ఓమంత్రీ! నీవంటిమంత్రికుశలుండును గౌతమునివంటిపురోహితుండును భాగ్యవిశేషంబునఁ గాని లభింపరు.

మంత్రి. మహారాజ! అతిరూపగుణోపేతుం డగుజామాత దొరకుటంజేసి నీభాగ్యంబు సకలజనశ్లాఘనీయం బయ్యె. వైళంబ జామాతయు రాఁగలండు. సభాభవనంబునకువిచ్చేయవలయు.

రాజు. మంత్రీ! అట్లయగుంగాక.

అని మంత్రితోఁబరిక్రమించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుండును గౌతముఁడును బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,,

మహాభాగ! ఇటురమ్ము.

లంబభుజుఁడు. పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

రాజు. లంబభుజునిం గాంచి. సహాశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చందురుఁబోలుమోము నవసారసపత్రసమానభావముం,
జెందిననేత్రయుగ్మమును శ్రీరమణీయ ముర:స్థలంబు నిం,
దిందిరవారనీలరుచి దేరెడుముంగురులుం బ్రలంబ మౌ,
నందపుబాహుయుగ్మము మహాపురుషుం డితఁ డంచుఁ దెల్పెడిన్.

గౌతముఁడు. మహారాజ! నీకూఁతునకుం దగినవానిగని సంపాదించితిఁ. ఇమ్మహనీయుని పాండిత్య మనన్యాదృశము. మాబోంట్లెతని యెదుట నోరు దెఱచిన నుపయోగంబులేదు. సకలవిద్యాచతురుండు. ఇతనివిద్యాపరిశ్రమము నాకుఁగాక యితరులకుం దెలియదు. విప్రకులపయోరాశిపూర్ణచంద్రుండు. నాయొనర్చిననిర్బంధంబువలన నీవిశుద్ధయశస్కుండు భవత్కన్యకాపాణిగ్రహణంబున కొడంబడి భవద్వాంఛితంబు ననుగ్రహింప విచ్చేసియున్నవాఁడు.

రాజు. బ్రాహ్మణోత్తమా! యీమహాత్ముని యతిగభీర మగుసాకారంబు సకల సుజనశ్లాఘ్యాశేషమహీవిశేషభూషితునిగఁ దెల్పుచున్నది. నీవు నయితము మెచ్చుకొను నట్లుండ నింక నితనియోగ్యతావిశేషం బడుగవలయునా! ఈసాధుచరిత్రుని పాదపంకజములరజంబు సోకి నాయిల్లు పవిత్రంబయ్యె. ఏ ననుగ్రహీతుఁడ నైతి.

అనిలంబభుజునికి నమస్కరించెను.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,,

ఓమహాత్మా! యీభూకాంతుండె మీకు శ్వశురుండు గాఁబోయెడిని. ప్రణతుండయినయితని నాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతముగ,,

కట్టా! యీపాఱుండు నాకుం దొలుతఁ గఱపినది మఱచితిని. అది యిప్పుడు రాజు నమస్కరింపఁ గాఁ జెప్పవలసినదిసూవే!

అనితలంచుకొనుచునూరకుండెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూఢుఁడు తొలుతనే గఱపి; రాజు ప్రణతుండైనం జెప్పుమన్న దానిని మఱచిపోయినాఁడు. ఇది యితనికి స్మృతి కందంజేయవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహాత్మా! అశ్వపతికులంబునం జనించినవాఁ డీరాజు?

లంబభుజుఁడు. స్మరణంబునకుం దెచ్చుకొని,,

ఔనా! సరే!

తలపంకించి,,

అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక;

అని చెప్పి యూరకుండెను.

రాజు. భ్రమంపడుచు. గౌతముని ముఖంబుఁ గాంచి,,

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! యీమహనీయుఁడు నాల్గునక్షత్రముల నామములు మాత్రము వచువుటయును, అవియుఁ గ్రమంబు దప్పి యుండుటయును భావంబు స్ఫురింపక యున్నది. ఇది విశదీకరింపం గోరెదను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! వీని కే నశ్వన్యాదిక్రమంబుగ నిరువదేడునక్షత్రముల నామంబులు రాజు నెదుటం బ్రథమదర్శనంబు గలుగునప్పుడు చెప్పుమంటిని. తత్క్రమ [illegible]

పద్యములు రచించి రాజునకు మనస్సమాధానంబుఁ గల్పించు నగు నని యుంటిని ! ఈ వైధేయుఁడు నానుడివినక్రమంబు మఱచి యిట్లు సెప్పినవాఁడు. అయినను ఎగ్గేమి యు లేదు. నాబుద్ధిబలంబున సమర్థించెదను. ఇది యీమూఢునియందుం గరము గౌరవము గలుగుటకుఁ గారణము గాఁగలదు.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజా ! యీపండితాగ్రేసరునిభావంబు మాఁబోటివారలమానసంబులకు నయితము నిలుకడమీఁద గాని యెఱుంగ నను వుపడదు. అట్లుండ నితరు లెంతటివారు. ఈవిద్వన్మణివచనంబులభావంబు సాధారణులెఱుంగక దూషింత్రు. ఇతఁడు కరము మితభాషి. ఇప్పుడు అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక. అని యీకవిపుంగవుండు సెప్పినందుకు భావంబు ; సకలవిద్యాపరిశ్రమంబు గలవాఁడ నగుటం జేసి నా కింత సేపటి కెఱుకపడెను.

అతనిభావంబుఁ జెప్పెదను వినుము.

శ్లో. * అశ్వనీ భవతు తే తు మందురా మందిరే భవతు తే పునర్వసు,
రేవతీపతికనిష్ఠసేవయా కృత్తికాతనయవిక్రమో భవాన్.

అని యీకవి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు

రాజు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఇట్టియతిగభీరహృదయులభావం బెఱుంగ మే మేపాటివారము. ఈమహాత్ముండు పురుషమూర్తిఁ దాల్చినసరస్వతియే యన నొప్పును. ఇట్టిమహామతినిఁ బతింగాఁ బడయఁ గలనాకూఁతురగు మదనసేనభాగ్యం బేమందు. అలంతు లగు నెలంతల కీమహానీయునిం జెట్టపట్టం గలుగునే ! ఇన్నినాళ్లు మన మనురూపజామాతృసంపాదనార్థంబు పడినకష్టంబు లెల్లనీవిద్వద్రత్నలాభంబుచే సుఖరూపంబు లయ్యె.

గౌతముఁడు. ఓమహీపతీ ! ఇంతం బరిణయమునకు బాగు సేయం దగదు. మనమదనసేనయుం నితనిం బరీక్షింపవలసియున్నది. ఈసభాభవనంబున నందఱము గూరుచుండి విదుషీరత్నంబుచేఁ బరీక్షితునిఁ జేసి యనంతరకార్యంబునకుం గడంగుదము.

---

* తే మందురాతు = నీగుఱ్ఱపుఁజాగా, అశ్వనీ = ఉత్తమాశ్వములచే నొప్పునది, భవతు=అగుఁగాత. అనఁగా నీసేనాంగంబులు కడు పెంపుఁ జెందు చుండెఁ దగు ననుట. తే మందిరేతు = నీగృహమునందు, పునః=మఱియు మఱియుం, వసు=ధనము, భవతు = కలుగుఁగాత. రేవతీపతికనిష్ఠ = రేవతీదేవికిభర్త యగుబలరామునికిఁ దమ్ముఁ డగుకృష్ణుని, సేవయా = పరిచర్యచేత, భవాన్=నీవు, కృత్తికాతనయవిక్రమః= కార్తికేయుఁ డగుస్కందుని పరాక్రమమువంటిపరాక్రమము గలవాఁడ వగుదువుగాక,

రాజు. ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! నీమాట కద్దు గలదా.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మా! ఈరత్నపీఠం బలంకరింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఉన్నతాసనంబునంగూరుచుండెను.

రాజు. ప్రతీహారీ! నీవు కన్యాకాంతఃపురంబునకుం జని మదనసేనను ; స్వయంవరసముచితాలంకారముతో నుండుదాని నీయవనికాభ్యంతరంబునకుఁ దోడ్కొని రమ్ము.

ప్రతీహారి. మహారాజ యట్లయ.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

రాజు. ఓగౌతమా! బ్రాహ్మణోత్తమా! ఈయభినవసరస్వతీవిగ్రహంబుతో నొకింత సంలాపము సేయుటకేని మాబోంట్లకు యోగ్యత లేదు. ఇట్టిమహనీయుని సంపాదించిననీకు నే నేమి ప్రత్యుపకారంబు సేయంగలవాఁడను. నాయందుఁ గరుణించి నాసేయునర్చనం బంగీకరించి నన్నుం గృతార్థునిం జేయుము.

అని మంత్రియందిచ్చుమణిగణపరిపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబు లందుకొని గౌతముని పాదములందు రత్నంబులు గ్రుమ్మరించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నలువలంకులుఁ జూచుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈకాలమునఁ గోడలైన నీవన్నలగీఁత లేమిటివో!

స్మరణమభినయించి,,

చిత్తరువు లని చెప్పుదురు నూవె! చిత్తరువునందు రామాయణపుఁగతలు వ్రాయంబడియుండును అని వింటు. అవెక్కడనున్నవో!

నిరూపించిచూచి. చింతించుచు,,

మనచదువులలోఁ గైతగాండ్రు కతలు సెప్పునప్పుడు ఏవ్వరికో పదితల లున్నవని రామాయణకతలందు వినియున్నాఁడను. దానిపేరు సెప్పరాకున్నది.

సంతసంబుతో,,

ఆ! తెలిసెను దెలిసెను! అయినను బాపనయ్య నడిగెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓబాపనయ్యా! వీఁడేనా రావణుఁడు!

తక్కినవారందఱును సంశయాకులత్వంబుం గానిపించిరి.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

*ఈమహాత్ముని సర్వవిద్యాధిపునిగ గౌతముండు నుడివె. ఇతండు దురూహంబుగ వచియించినవాఁడు. ఇప్పుడు రావణుఁ డనవలసినశబ్దమును రాభణుఁడని పల్కుచుండెడిని. ఇందు మానసంబు సందేహాకులంబై యున్నయది. గౌతముని నడిగి తెలిసికొనం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓగౌతమా! లౌకికప్రయోగసిద్ధంబు రావణశబ్దంబు గాని రాభణశబ్దంబు గాదు. ఈమతిమంతుండు రాభణుఁ డని యుచ్చరించుట కుపపత్తి యేదియో యుండంగను. ఇది తెలియం బల్కుము.

గౌతముడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీవైధేయుని నోటి వెడవకుండు మని చెప్పియున్నందు కది మఱచి సభాభవనవిలోకనసంతోషాతిహృష్టహృదయుండై తాను వాడుకొనువిధమున రాభణుఁ డని వక్కాణించె. దీనిని చతురముగ సమర్థింపకపోతి నేని పెద్దు సంకటము వాటిల్లు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహీపతీ! యితం డనేకవ్యాకరణంబులు నడివి యున్నవాఁడు. వబలకు భేదంబు లేనట్లు వభలకును భేదంబు లేదు. మఱియు నామక్రమంబునకు భంగము లేక యుండవలెనని యీపండితోత్తముని భావము.

శ్లో. * కుంభకర్ణే భకారోస్తి భకారోస్తి విభీషణే.
అగ్రజశ్చ స్వయం రాజా రాభణో న చ రావణః.

ఇది యీతనిభావము.

మంత్రిప్రముఖులు. ఈయర్థంబు సమంజసంబు నతివిచిత్రంబునై యున్నది. ఇది వినమహాముదంబు గల్గినయది.

రాజు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

* పులస్త్యమునికుమారులు మువ్వురు. అందు రెండవవాఁడగుకుంభకర్ణుని పేర భకారమున్నది. మూఁడవవాఁ డగువిభీషణుని పేరను భకారమున్నది. అట్లుండ, అట్టి భకారము; రాక్షసకులశ్రేష్ఠుఁడును ప్రభువునగు పులస్త్యముని మొదటికుమారుని పేర లేకపోవుట క్రమభంగ మగును గాన రాభణుఁడని చెప్పుట తగును. రావణుడని చెప్పుట సరిగాదు.. వబలకభేద ముండును గాన వభలకు నభేదము. వకారముండుటచేఁ దోఁచునర్థము భకారముండినను దోఁచును. అనిభావము.

ఏమి యీమహాత్మునిజ్ఞానము! ఇది యెఱుంగ మావంటివారి కించుకయేని యందరాకున్నది. అలోకసాధారణం బీతనిపాండిత్యము. ఇతఁడు చెప్పినయర్థంబు లోకవిరుద్ధంబయ్యు నెల్లరు మెచ్చుకొనం దగియున్నది.

ఖేదముతో,,

ఆ! మదనసేన యింతదనుక రాలేదు. నైశంబ పరిణయమహోత్సవంబు నిర్వర్తించి కన్నులపండువుగాఁ జూడవలయు నని నామానసంబు త్వరాకులంబై యున్నది.

నేపథ్యంబున మంజీరధ్వని వినంబడుటయుఁ బ్రతీహారి ప్రవేశించి,,

మహారాజ! మదనసేన యవనికాభ్యంతరంబున శోభించియున్నది. మన్ముఖంబునం బండితోత్తమునికి నమస్కారరి తెలింగింపు మన్నది.

గౌతముఁడు. చేయిచాటునను లంబభుజునిం బిలిచి,,

ఓరి! రాజపుత్రి నమస్కరించుచున్నది. త్రిపీడాపరిహారోస్తు, అని యాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. త్వరపడుచు,,

త్రిపీడాస్తు,, అని చెప్పను.

ఎల్లవారు నివ్వెఱపడిరి.

గౌతముఁడు, ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూఢాత్ముండు త్రిపీడాపరిహారోస్తు అని చెప్పుమన్నం ద్రిపీడాస్తు అని యనెను. దీనికేమి సేయంగలను. ఇప్పు డిది సమర్థింపక పోయినం గార్యంబు చెడు. నాయభీష్టంబు నెఱవేఱదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రి! మదనసేనా! ఈవిద్యాస్వయంవరపతి నుడివిన త్రిపీడాస్తు అను దానికి భావం బెఱుంగవు గాఁబోలు! కానసే సంశయాకులవై యూరకుండెదవు. ఈ మహితచారిత్రునివచనములయందలిగభీరభావంబు నింతకుం గొంత ప్రవేశంబుఁ గాంచి యుండునాకుం గాక యితరుల కెఱుంగ శక్యంబు గాదు. త్రిపీడాస్తు అనుదానిభావంబు వివరించెదను వినుము.

*శ్లో. * ఆసనే బాలపీడాచ శయనే పతిపీడనం,*
భోజనే బంధుపీడాచ త్రిపీడాస్తు సదా తవ.

అని యీవిద్యానిధి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు.

ఇతనివచనంబులభావంబు వివరించునంతదనుక మనంబునకు సమాధానంబు చాలఁబట్టదు. నీ వేమేని యితనిం బరీక్షింపం దలంచితివేని వైళంబ యడుగుము.

పుష్పమాలాహస్తయై గుణమాలిని ప్రవేశించి,,

ఆర్య ! గౌతమ ! భర్తృదారిక యీమహాత్మునియందుం గలవైదుషీవిశేషంబునకుం గర మామోదించి మన్ముఖంబున నిట్లు విన్నవించుచున్నది. శిష్యనగునాయందుఁ గలవాత్సల్యవిశేషంబున మీరలు కడు పరిశ్రమంబుం బడి యిట్టిసరస్వతీస్వరూపుని సంపాదించి తెచ్చి యిచ్చినందుకుఁ బ్రత్యుపకృతి యేమి సేయంగలను ? ఇదె నీకంజలి యొనరించెదను. బృహస్పతితో సమానుండగునీమహాకవి నుడివినవచనంబులలో మాబోటివార లర్థంబుఁ దెలిసికొనఁజాలక యుండఁగా నితనిం బరీక్షించుట యన్నమాట లేటివి! ఇదె సర్వజనాభినందనీయముగ నీవిద్యానిధిని వరియించెదను. ఈపుష్పమాలిక మత్ప్రియాసఖీకరంబువలన నితనియంసంబున నిడియెద.

---

* ఓకాంతాతిలకమా ! నీకుఁ గుమారులు గలిగి నీవు సుఖాసనంబునఁ గూరుచుండునప్పుడు ఆశిశువులు నీపయిం బడి యాడుకొనుచు నిన్ను నలయింతురుగాక, అనఁగా నిట్టియలయిక ప్రార్థనీయము గానఁ దత్కారణ మగుపుత్రసంపద గలుగుఁగాక యనిభావము. మఱియు నీ వింటిపనులం దీర్చుకొని శయనంబుకడకుం జేరునప్పుడు నీభర్త కడుఁ దమకమున ననేకవిధరతిబంధములకు నిన్నుం దార్చి యలయించి నఖదంతక్షతాదుల నతిసుకుమార మగునీదేహమునకు శ్రమ గలిగించి "సురతమృదితా బాలవనితా తనిమ్నా శోభంతే" యన్నట్లు చూడఁ జూడ నానందము జనించుతెఱంగు దోఁపింపఁ జేయు నది పీడనమయ్యు సుఖప్రదంబు గాన నాయతిశయము నీ కగుంగాక. అనఁగా నీభర్తకును నీకును నిరవద్యయౌవనం బుండి యాసుఖం బనుభవించుచుండ నగు నని భావము. బంధుగులతోడ భోజనము సేయుట యుక్తమును గాన నట్టిసమయంబున వారలసమకూర్చికొనిపోవుటవలన నగుశ్రమము నీకుఁ గలుగుఁగాక అనఁగా "ఎప్పుడు సంపద గలిగిన నప్పుడు బంధుగులు వత్తురు" అన్నట్లు బంధుసమావేశమున సంపద కారణ మగుటంబట్టి నిరతిశయసంపద నీ కుండం దగు నని భావము. ఈమూఁడు బాధలు నీ కెల్లప్పుడు నుండ నగు ననియాశీర్వదించుచున్నాఁడు.

ఉ. ఈమహితాత్ము నైజగుణ మెవ్వరికైన నెఱుంగ శక్యమే,
భూమిని వాణి యీపురుషభూషణమై జనియించెఁ జూవె యీ,
శ్రీమహితాత్మపాదసరసీరుహయుగ్మముఁ గొల్వ నాకు నా,
శ్రీమహిళాప్రియుండు కృపచేసినవాఁ డధికప్రియంబునన్.

అని లంబభుజుని యంసంబునం బుష్పమాలిక యిడెను. నేపథ్యంబునం దూర్య వాద్యధ్వానములును మంగళాశీర్వాదవిరావంబులు వినంబడియె.

రాజు. సంతసంబుతో,,

ఎన్నిదినంబులుగానో యిమ్మహోత్సవంబుఁ గనుంగొనం గోరి యుంటిని. ఈదినము నాకోరికి సఫలం బయ్యె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమ్మున,,

నాపంతంబు నీడేర. నన్ను వరియింపు మన్నమాటఁ ద్రోచిపుచ్చినయీరాచ కన్నియ గాడిదెలమేపువానితో నేమిసుఖంబుఁ గాంచం బోయెడినో చూతము.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహారాజ. ఇఁక నగ్నిసాక్షికముగఁ బాణిగ్రహణంబు జరిపింపంజనును. తదర్థంబు వైళంబ ప్రవర్తింపం దగు. పరిణయమండపమునకు నీవధూవరులం దోడ్కొని పోవలయు. ఎల్లవారు నామహోత్సవంబుం గనుంగొన నయ్యెడకు రండు.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మా! పరిణయవేదికకడకేగుదము. లెమ్ము.

ఎల్లవారు నాసనంబులు విడిచి లేచిరి.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈబాపనయ్య నాతో రాజకూఁతురు గాడిదెకొదమవలె నందము గానుండు నన్నాఁడు. అన్యథంబునం గానంబడదు. నామూపుపై నొకలంజ వేసిపోయినయది యీ రాజకూఁతు రేమొ? ఇట్లైన నిది నాకేందుకు?

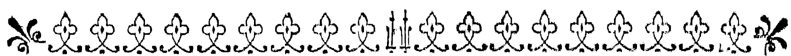
అందఱు నిష్క్రాంతులైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందుఁ

దృతీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

చతుర్థాంకము.

(వీణావాహినియై గుణమాలిని ప్రవేశించి. చింతయభినయించుచు,,)

అక్కటా! మనభర్తృదారికను గౌతముఁడు వంచించె నని తోఁచుచున్నది. సర్వవిద్యావిచక్షణు లగు దేశాధీశకుమారుల దప్పించి విద్యాగర్వంబువలన వారి నవమానితులఁ జేసినందుకుఫలము చేసేత సమకూరినయది గాఁబోలు ? ఈలంబభుజుఁడు గడు ననాగరికుండు. వీఁడు వచించునవి యెల్ల గ్రామ్యోక్తులు. గౌతముఁడు తనకుఁ గల విద్యానైపుణ్యంబున వాఁడువచించిన యనాగరికోక్తులనతిచతురముగ సమర్థించి చెప్పి మదనసేనకును రాజునకునుమతిభ్రమంబుఁ గల్పించె. రాజపుత్రి తన్ను వరింపక యుపేక్షించెననుమాడు తీర్చుకొన్నాఁ డని తోఁచెడిని ! పండితవర్యుండు గాన నపండితులతో మాటలాడఁడని కపటంబు నల్పి యుండఁబోలు. వీఁడు పండితుం డగు నేని పాండిత్యప్రకటనసమయంబునం దన కీడుగానివారలతోఁ బలుకక యుండును సంతియు కాని తనకుం గావలసినపనులకుం బరిచారకజనంబును బనుపకున్న నేయ దెలియక యుండుఁ దుగా. ఈమందుండు పురుషాకృతి గలరాతిబొమ్మవిధంబున నూరకయ యుండెడిని. అదియటులుండఁగాక.

ఉ. వీరభటాళిఁ గన్గొనిన వేమఱు లోఁ బెగడొంది కాంచుకిం,
గారవతీవతంసములు గన్పడఁ గా వెఱ గంది చూచు భూ,
దారునిమ్రోల భీతిలుచుఁ దా నిలుచు న్వెఱబొమ్మరూడ్కి నీ,
ధీరహితుండు గన్పడెడి దీనతతో వనచారికైవడిన్.

నగరవాసం బెఱుంగనిపండితుండై యుండంబోలు నని యనుకొనవచ్చున న్ననో ? యట్టిపండితుం డయ్యేనేని కావ్యనాటకాలంకారంబు లెఱింగి శ్రుతవస్తుసందర్శనంబున నామోదంబుం జెందువాఁడై యుండవలదా ? ఏమియుం గానఁబడదే ! సర్వవిధముల నారసిచూడ గౌతముఁడు మదనసేన తనకు వశగత గానిమూడు మనంబున నుంచుకొని రాజపుత్రికిఁ గరము యీదృశాత్మునిం దెచ్చి మగనిం గావించినవాఁడని నిర్ణయింపం జను. నిర్ణయించితినిపో! యిప్పు డేమి సేయంగలదానను. కార్యం బతిక్రమించినయది.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,)

ఏలకో ! భర్తృదారిక కడ నుండంబనిచినధనమాలిని సత్వరముగఁ జనుదెంచుచున్నయది.

సత్వరయై ధనమాలిని ప్రవేశించి,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలిని ! నీవు మనభర్తృదారికకేళికాగృహంబున సంగీతోప కరణంబులునిచి భర్తృదారికాప్రాణనాథు నయ్యుదయుం దోడ్తెచ్చి వృత్తాంతంబు నివేదింప ననుజ్ఞాతవైనదానవు ; శైఘ్రంబ జరుగవలసినయీకార్యంబునందు దురంతచింతాసమా క్రాంతస్వాంతవయినదానవువోలె నత్యాలస్యంబునం బ్రవర్తించుచున్నదాన వదేలా?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! యింతేటేఁ జింతించి చేయఁగల దేమున్నది ? ఎవ్వ రికింగాని పుట్టినప్పుడు బ్రహ్మ నొసట వ్రాసినవ్రాఁత తప్పింపం దరంబగునే. అది యట్లుండనిమ్ము. నీ విప్పు డింతత్వరతో వచ్చుటకుం గతంబేమి ?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! ఆ ట్లడుగుచున్నా వదేమి ? మనభర్తృదారిక యను భవించు నత్యంతార్తి యెఱుఁగనిదానవువోలె నడిగెదవు ! ఇప్పు డాయువ్వాల కుప్పసంగల వంకాకీఁకమెయిం జెరిగి యింతింతనరాని యిడుమల కాకమలనయన కొల్పఱుచుచున్నది. వినుము.

చం. నిరుపమతోద్యతప్రణయనిర్భరదుర్భరదీనభావయై,
యరుగుగఁ జండభానుని నహాబ్జినియుం న్మృగలాంఛను న్సరూ,
దరమున పాకముద్వతియుఁ దద్దయుఁ గోరుచునుండుచాడ్పునన్,
దరుణియు నాథుకేళికిఁ గృతత్వర వేమఱుఁ దక్తిల్లెడిన్.

అట్లు ధృతోత్క్రాంతయై యాకలకంఠి పడుచుండుపాట్లు వినుము.

చం. సొలయుఁ బరుండు లేచు మతి స్రుక్కును శోకము దైన్యసంగతిన్,
బొలయును బ్రిద్దులేచు నగవుంగొను నెవ్వఁబోవు నొంటిమైఁ,
బలుకును గోపగించుకొను బాష్పము రాలుచు నూరకుండు న,
గ్గల మగుతాపభారమునఁ గ్రాఁగు బయల్గను మూర్ఛఁ జైకొనున్.

ఈయర్థంబు నీకెఱింగించి యుద్దిష్టకార్యంబు శైఘ్రంబ సాధించుటకు నిన్నుంబ నిగుడంచితి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ధనమాలిని! నూతినీళ్లు వెల్లువఁ బోవు నని తమాత మాపదుటందంబున నున్నది. మనభర్తృదారిక యిట్లు సంభ్రమించుట యేలనే! ఆఁకలిఁ గొన్నవాఁడు రెండుచేతులం గుడువఁ గడంగునటే ! రాజును రాణియుఁ బరిణయ కార్యంబుకుదమ్ముట్టఁగా నిదంపతులం జేర్పం ద్వరపడుచు మంచిముహూర్తంబు విచా

రించుచుం గార్తాంతికులవలన నీరాత్రి సముచితం బని యెఱింగి యల్లునిం గూఁతుం గేళీమందిరసమావిష్టులం జేయం గడంగి తదుచితకార్యంబుల నెల్లఁ జేర్ప మనకు ముదల యిడియున్నవారు. మనమును శుభవేళ సంప్రాప్తం బగునంతలోఁ బనుల నన్నిటిని; బూర్వమున నిర్వర్తింపం దగు వానిని నిర్వర్తించుచుండెదము. ఇదె దినమణి యస్తం గతుం డగుడు భర్తృదారిక క్రీడాసౌధంబునం దననాయకునితోఁ గలయుం బోయెడిని. ఇంతలో నిట్టిదుర్విషహవిరహవేదనా యాసవశీకృత యగుట నన మాశ్చర్యకరంబై తోఁచుచున్నది. ఎందు నతిప్రవర్తనము కష్టసంపాదకం బగును సుమా! ఈ మదనసేనకుం గలిగియుండుమదనజ్వరార్తిం దలంచి చూడ నీ రాజపుత్రికకు మనోరథలాభం బున నష్టంకి లేక యుండనగునే యని మానసంబు చింతాకులత్వంబు నందెడిని. ఇందు **కేమి సేయంజాలుదును ?**

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! నీస్వభావం బెల్లప్పుడు నెల్లయర్థంబులందు నష్టాశంకం దగిలి వగలం బొగులుచుండుట మే మెఱింగినదె! లేనిపోనిసందేహంబులు గల్పించుకొని యత్తలంపడియెదవు. మదనసేన దనకుం దగినప్రాణనాయకుఁ డుపలబ్ధుం డగుడు సుచిరకాలంబునుండి యందుల కువ్విళులూరుచుండినయీయుండజయాన యిప్పుడు త్క్రాంతితయగుట యరుదా ! ఆదియునుం గాక యీమదనసేనసుగనిరూపరేఖావిలాసంబులు మానినులన్న వారలమానంబులఁ గొల్లబుచ్చకపోవునే !

ఉ. ఆనళినారిబింబరుచి కాశ్రయమై నగుమోముగోము నా,
జానువిలంబిపీనఘనచారుసువృత్తము లైనబాహువుల్,
సానుమదింద్రశైలసమసారమహోన్నత మంసయుగ్మముల్,
మానవరాసుఁ గీడ్పలుచుసుందరరూపము నాసఁ గొల్పదే.

వినుము. మఱియును.

ఉ. ఆనవమోహనుం గనిన దాదిగ నీపుటభేదనంబులో,
మానవతీమణుల్ మదనమార్గణవృష్టికిఁ జిక్కి స్రుక్కి స,
న్మానిశరీతిఁ జైకొన మనంబున నువ్విళులూరుచుండ్రు సు,
మ్మానవమన్మథుం గలయ నాసజనింపనిచాన లే దిటన్.

అట్టియతిరమణీయరూపకళావిశేషంబుల నొప్పుమగనిం బడసి తత్సమాగమసుఖంబునకు మదనసేన త్వరపడుట యొక్కచింతనీయం బైనయర్థంబె! సర్వకళాసారసర్వస్వవేదిని గదా యీమదవతీమణి !

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ ! నీనుడివినవెల్ల సత్యంబులే!

గీ. కనకకుసుమంబునకురూపగరిమయున్న । భ్రమరపాళికి మధువానఁ బాలుపడును,
యసదృశాహ్లాదభరితమా కుసుమమందు । యట్టిసుఖమబ్బు రతి గల్గు నాస మించు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నీనుడివినవచనంబులవలన ససమానరూపవైభవోపేతుం డయ్యు భర్తృదారికాకాంతుండు లజ్జావతుల జాతికళాచాతుర్యంబు లెఱింగి వారల నేలుకొనంజాలనియనాగరికుండై యున్నవాఁ డనునర్థంబు దోఁచెడిని. అట్లుండినను.

గీ. సర్వవిధవిద్యలం దతిచతుర గాన । మదనసేనయ తనసాటి మదనసదృశు,
రతికళానూనచాతురీగతులయందు । వానిఁ దాఁ దిద్ది యేల్కొన వలఁతి సుమ్ము.

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ! నీ చెప్పినచొప్పు నొప్పిదం బైనదియ. అయినను మదీయమానసంబు శంకాతంకాకులత్వంబుం బాయక యున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! "అతిస్నేహః పాపశంకీ" అని యుండ లేదా! మదనసేనయం దీ వతిప్రియుం బునిచినదానవు గాన నీమానసం బాయతిభయం దట్లు చింతం గూరుచున్నయది.

కం. ఎవ్వరి కెవ్వరు ప్రియులో । యవ్వారలు వారలందు ననిశ మతిభయముల్,
నివ్వటిలునో యటంచున్ । నెవ్వగలం బొగలుచుంద్రు నిరతప్రీతిన్.

ఇది లోకవ్యవహారసిద్ధంబు. ఇదియునుం గాక.

ఉ. ఇష్టజనంబు కష్టపడ నెయ్యది దోఁచక చింతఁ గూరుటల్,
నష్టవిశేషు లౌప్రజల న్ననుచుందు రార్యు; లద్ది సం,
తుష్టికరంబు గాదు; తమకోయమువారు మహార్తిఁ గుందఁ గా,
నిష్టముఁ గూర్పఁ గా గడఁగి యింపుఁ జనింపఁగఁ జేయు టొప్పగున్.

కాన మనము మదనసేన యిష్టసఖీజనం బగుటంజేసి యిది వేగిరపడుకార్యంబున నమరూపప్రవర్తనంబునకుం గడంగుట మనకుం గర్తవ్యంబు. ఈయుద్యుక్తకార్యంబునకుం ద్వరపడుము.

గుణమాలిని. నిట్టూరుపు విడిచి,,

ప్రియసఖీ! నీ వెంత బోధించినను నామనంబు సమాధానపడకున్నయది. ఏమి సేయ నగును? నిరతిశయాహ్లాదంబున నానందశిఖరి సమారూఢనువోలె నాచేయవలసిన యూపనులయందు మదీయప్రయత్నంబునం గాని కరచరణాదులు ప్రవర్తింపకయున్నవి. చిత్తంబును గరణాయత్తంబై యుత్తలంపడియెడిని. ఇందుకుం గతంబు స్ఫురిం

పక యున్నది. ఓసీ! ఎట్లున్నం దీయసీ! దేవి నిరోగం బనుష్ఠింపం జనునుగాదె! కాన నేను భర్తృదారికకేళీమందిరంబునకుం జని యామినీయు నయ్యొద్ద నునిచి మదనసేనమగని నందుం బ్రవేశపెట్టి భర్తృదారిక నాతనితోం జేర్చెదను. వైళంబ పనులం గావించెదను. భర్తృదారిక యింటి నుండం బోలదు. దానికడకుం బోవుట్ల ఇది కేళీగృహంబునకుం జని మరలి వచ్చెదను.

అని నిష్క్రాంతలైరి.

ప్రవేశకము.

అంతం గామయమానావస్థయై మదనసేన ప్రవేశించె.

మదనసేన. కటకటా! ఏమి సేయంగలదానను!

ఉ. నిద్దుర రాదు కంటికిని నిన్నటినుండి కరంబు దీర్ఘమై
ప్రొద్దును బోదు నెచ్చెలులపొందు మనంబునకుం బ్రియంబు గా,
దద్దియుం దోంచ దాత్మ కిపు డిక్షుశరాసనసాయకౌఘముల్,
తద్దయు నేంచ సాంగె నికం దాళంగం జాల వియోగవేదనల్.

ఏలకో దురంతం బగుకంతుసంతాపంబు త్రుటిక్షణవిశేషంబులోం బయిం బయి నెచ్చుచు వచ్చుచున్నయది. ఎవ్వారలకేని యింత వేగిరంబ యిట్టిదురవస్థావిశేషంబు సంప్రాప్తం బగునే! ఇప్పు డిట్టియవస్థంబు గల్గుటకుం గారణం బేమొకో! ఏమిది! మఱియొక కారణంబుం జింతింపవలెనా! ఎట్టి ధీర లయిన సాగసవదనాదులును మదీయప్రియతమునిరూపరేఖావిలాసంబులకుం జంద్రకాంతమణిస్తంభంబులు చంద్రకిరణంబులకుం బోలె గరంగి లతాంతాయుధనితాంతసంతాపంబులం బరవశలు గాక యుందురే! ఔరా! అసుకుమారాకారునిచక్కందనం బే మని పొగడం గలదానను.

చం. మదనుండు శాంబరీమహిమ మానవదేహముం దాల్చివచ్చెనో,
విదితగతి న్వసంతుం డురువిభ్రమవైభవ మూనం జూపన,
మ్మదమున భూజనంబు ననుమానము మానంగం గాన వచ్చెనో,
కద! యిటుగానిచోం బడయం గల్గునె యిట్టిసురూపసంపదల్.

మఱియుం బరిణయమండపంబున సారూపసాధనిర్మాణుని యభినవపరిణతచిత్రలక్ష్మీమనోహారం బైయొప్పునగుమొగంబుం గాంచిన దాదిగ మించుచుండు నుత్కంఠార్తిం దన్మయత్వంబుం జెంది డెందం బన్యంబుం దలంపక యున్నది. ఆ సౌభాగ్య మే మని వర్ణింపనగును?

చం. అభినవముగ్ధపంకజము నాఁగ వెలంగఁగఁ గ్రమ్ముకొంట్లు నా,
సుభగతఁ గాంచుముంగురులు సుందర మై శరదిందుబింబస,
న్నిభ మయి యొప్పు నెమ్మొగము నిండి వయింబయి గ్రమ్ముచుండఁగా,
యభినవకామమూర్తిసొబగెక్కులు గల్గుటకు న్ఫలం బగున్.

తలంచి చూడ నంకురితదరహాసభాసురంబై యరుణాధరదళశోభావిభ్రాజితం బగుచు నతినీలకుంచితకుంతలకులకోమలత్వంబుతో రామణీయకంబునకు నెలవు నా నొప్పునతని ముఖాంబుజంబు నాయెదుటఁ బొడసూపు నట్లున్నది.

నైలక్ష్యంబుతో. వియోగవేదనాసహ్యత నభినయించుచు,,

ఇంతదనుక సహింబు గానఁ దహింపఁ యుంచుక యడఁగియుండె. ఓర్వం జాలియుంటిని. ఇప్పుడు గాళరాత్రివోలె రాత్రియు సంప్రాప్తం బయ్యెడిని. ఇంకం బడంబోవునిడుములు కడుదుస్సహంబులై కాఁటియుం బెట్టక పోవు.

కన్నులనుండి వెడలు బాష్పంబులతో,,

ఉ. కట్టా! మారుఁడు క్రూరుఁడై పెలుచ నన్నారింపఁగా సాఁగె, నిం,
కెట్టో! తోడ్పడ రేవలం గితని ; కీయుక్కట్టు లెట్లోర్తుఁ! జా,
పట్టు నన్మట్టడి పెసి కూయఁ దొడఁగె న్బల్మారులు సీకోపిల్,
జుట్టుం బయ్యెర గ్రమ్మి ప్రాణముల నాకుప్రక్రియల్ దీపిడిన్.

అని మూర్ఛపోవుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రవేశించి, మదనసేనం గాంచి. తీరంబునఁ గరం బిడుకొని,

కట్టా! యీభర్తృదారిక యెట్టిదారుణదశావిపాకం బనుభవించెడిని!

త్వరితగమనంబున మదనసేన యుండుచోటికిం జని,,

ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! తేరడిల్లు మూరడిల్లుము!

నిరూపించి చూచి,,

కట్టా! ప్రియసఖికి మూర్ఛ కరము గాఢంబై వాటిల్లెడిని. ఏమి సేయుదును! ఇంతతడ వయ్యెఁ దలిదిఁ దెచ్చుకొన నలవడకయున్నది. చంద్రాతప, మలయమారుత, కోకిలాలాపప్రముఖంబు లెల్ల రాత్రియుగకతంబునం గంతునికిఁ దోడ్పడి దురంతం బగుసంతాపంబుం గల్పించుచున్నవి. గుణమాలిని ననుపించి ప్రాణనాథుని కడకుం దోడ్కొని పోవునంతలో నీకాంతాతిలకం బగదితము లగుపగలం బోగలు నని తోఁచెడిని. ఈకష్టంబుం గనుంగొనుచు నెట్లోర్తు! ఆహా! మారుండు క్రూరుఁ

గూరుండు. సుకుమారం బగుకులకుమారీజనంబునం దప్రియంబు గావించుటయ వాని పని. త్రిపురాంతకునంతటివానిపౌరుషం బద్ధంబు గావించినత్రిభువనమోహనంబు లగు వాతని యస్త్రంబులకు నీశిరీషకుసుమకోమలి యెట్లోర్చు? విధి యేమి సేయ నున్నాఁడో! ఒక్కయెడుగున నిట్టిదురవస్థ సంభవించుట కారణము చింత్యంబై యున్నయది. ఏమి సేయం గలను. సఖీజనకల్పనీయం బగువిరహతాపోపశమనంబు సంపాదించు శీతోపచారంబులు గొన్ని సల్పెదను. ఇంతదనుక నే మనసు సాధ్యము.

అని నాట్యంబున శీతోపచారవిధులు సలుపుచున్నది.

మదనసేన. ఇంచుకయాశ్వాసంబుం జెంది,,

ఆ! ఈమందభాగ్యకు సకలసౌభాగ్యభాగ్యసమాపతాయం డగు మనోహరునితోఁ గలయుసుఖంబు గల్గం బోదు! కాదేని పులువంతి యింత దురంతంబైన కాంతుని సమావేశంబగునంతలోని వెల్లింతయుం గాటియ పెట్టం బూనునో నూనే! మదీయంబు లగులావణ్యాదులు కాననంబునం గాయు వెన్నెలపటెఁ గాఁబోయెడినో! మఱ్ఱల దేవతలయనుగ్రహంబు నాకుంగలిగినం గాని యీభాగ్యం బబ్బునను టెక్కడిమాట!

నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు,,

ఉ. ఎప్పటి కాత్మనాథు నిఁక నేలోఁ గన్గనో మోద మారఁగా,
నెప్పటి కబ్బ వాసరసు నింపునఁగౌఁగిటఁ జేర్చు సౌఖ్యమిం,
కెప్పటి కానో రతుల నెక్కటి యప్పుడు సకళానిఁ గూడ సిం,
కెప్పటి కానో దయితునిం పగువాతెర నొక్కు సౌఖ్యఁ గటా.

ధనమాలిని. ఆత్మగతమున,,

సహజలజ్జాభూషణం బగుకులకుమారీజనంబు నయిలేము శీలం బుయ్యలిలంబు నేసి యివ్విధిం బ్రలపించునట్టు లానరించెడిని. ఈయునంగునర్థకారిత్వంబు నేమని చెప్పంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి! ప్రియసఖి! ఇంత వంతపడియెద వేల? త్వరిగతిం జని నీప్రియుత మునింద్తెచ్చి కేళీగృహంబున విడియించి యాలస్యంబు మాని నీకుం దెల్ప గుణమాలినింబనిచి వచ్చినదానను. అదియు నట్లప్రవర్తించు. ఇంచుక నీ వూరడిల్లియుండుము.

మదనసేన. తిరిగిచూచి. లజ్జపడుచు. ఆత్మగతమున,,

అక్కటా! ఏను మోహపరవశనై సిగ్గుమాలి యుత్కంఠా గ్రధునస్తకంఠంబుగ బల్కితిని. ఇంతకంటె నవినయంబు గలదే! కులకుమారీజనంబున కిది తగదే! ఏమి

యిట్టిచిత్తభ్రమంబు? ప్రియసఖి యేతెంచినయర్థం బెఱుంగక యిట్లు గావించితిని. మించిన కార్యంబునకు వగచి యేమి సేయం గలదానను?

అని యూరకుండెను.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! నన్ను నీవు నిరంతరపహృదయం బని యెంచి యుండెదు దానవు. ప్రియజనసంవిభక్తం బగుదుఃఖవేగంబు సహ్యవేదనం బై యుండుంగనుక నాకుం దెల్పి యించుక యాప్యాయత పడయుము

మదనసేన. సకరుణంబో,,

ప్రియసఖి! నీకు గోప్యంబు సేయునర్థం బేమి నాకుం గలదు! వేయిమాట లేల? చెప్పెదను వినుము.

చం. విలయకృశానులీలఁ గడు వృద్ధి వహించి వియోగతాప మూ,
కులపడఁ జేయ నా కిపు డసుంతయు సైప తమకంబు మీఱుటన్,
గలయఁగ నల్పకోటిశతకాలము గాఁ గనుపట్టెసాఁగె నా,
చ్చెలియును రాదు వేగఁ బతి జేరఁగ జేసిన దేమి సేయుఁగన్.

గుణమాలిని. ప్రవేశించి. వితర్కించుచు,,

కట్టా! కఠోరచరితం బగు దైవంబు మదనసేన కిట్టిదుఃఖంబుఁ గల్పించె? హా దైవమా! యేమియు నెఱుంగనిగోల నిట్టియిడుమలు వడం జేయ సమకట్టితివి రా! ఇందు నీ కగులాభం బేమిరా యెఱుంగ! సకలవిద్యాసారసర్వస్వం బెఱింగి యుపరభారతి యనం బోలు నీలీలావతి కొక్క ముక్కడిమానిసిం దెచ్చి కూరిచితివి. ఈ పసిబాలయందు నిస్సుఖదానసై పుణ్యంబుం జూపితివి. ఇం కేమి సేయంగలవు?

స్మరణ మభినయించి,,

ఔరా! ఏ మనపచ్చ నామానవునిమాహాత్మ్యంబు? చే నాపనచారిం దోడ్తెచ్చి చంద్రశాలయందుం బ్రవేశపెట్టునప్పుడు,

ఉ. కేళిగృహంబుఁ గాంచి బలు కేకలు వేయుచు ముక్కు నొక్కమై,
బాలిని గీలుబొమ్మలను భామిను లంచును బల్కరించుచున్,
వాలిడిపోలెఁ దాను వలపంతల జూపెను హంసతూలికా,
లాలితతల్ప మెక్కను లులాయము రీతిని పోరటిల్లుచున్.

వీఁడు నాగరికజనంబులం గననిమాహాత్మ్యం డని విస్పష్టం బయ్యె. అంతియ గాదు ! కడుదుర్భగులతో మెలంగుచుండినవాఁ డనియు దెలుపఁబడుచున్నది.

శా. కీలుంబొమ్మలఁ జూచి గాడిదలు సాఁగించుప్రకారంబునం,
దోలం బూని వితానమాలికలఁ జెందుం దాను బన్నుండెను,
త్తాలశ్రీకరకేతుసంతతుల సందర్శించి లంఘించి తా,
లీలం దన్నవచిత్రవస్త్రముల మాలిం దాల్చి ఖండించుచున్.

కట్టా ! ఏమి సేయుదు. భర్తృదారిక లోకంబున సాటిలేని విద్యావిశేష విచక్షణునిం గోర నందుకుం బ్రతిగ లోకంబున సాటిలేనిజడమూర్ఖుండు సంప్రాప్తుం డయ్యె. ఈవృత్తాం తెఱింగెనేని యీమదనసేన యిప్పుడు ప్రాణంబులు వాయు. కాన నెఱింగింపం జనదు. కాని వానిమూఢత్వంబు నెఱింగెనేని యెప్పటి కేవిధంబున నైన దిద్దుకొనును. ఈపంకజేక్షణ సర్వకార్యంబుల నతివిచక్షణ గాదె ?

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఇదె కన్యాంతఃపురంబున విరహోపచారంబులు పడయుచు భర్తృదారిక యున్నది. దగ్గఱిలి దీనితో దీనిమగనిని కేళిగృహంబున విడియించితి నని చెప్పెదను.

అనిపరిక్రమించి,,

భర్తృదారికా ! నీవల్లభునిం గేళిగృహంబున విడియించి యిట వచ్చితి. భవదాగమనమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ఆలస్యం బగునేని యతనికిఁ జెల్లునా ! లెమ్ము. పోదము రమ్ము.

మదనసేన. నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు. లేచి,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలిని ! ఏలకో యెఱుంగ ! పాతాళంబునం బడినదానం బోలె నేమియు నెఱుంగక యున్నదానను. ఏమి సేతు ?

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఓసి! దైవంబు నిన్నుఁ బాతాళంబునన ద్రోఁచినయది. ఇంకం జేయునదేమున్నది?

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి ! మోహాంధకారం బట్లు గ్రమ్మి నిన్నుం గాఱియ పెట్టుచున్నది. ఇంక నదియు నివృత్తం బగును.

మదనసేన. లేచి నిలువంబడి. కలయ నవలోకించుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! శారదచంద్రికాపూరపూరితం బగునీభువనాంతరాళంబు గంగాప్రవాహసహస్రసంప్లావితంబు వోలెఁ బొడసూపెడిని. చూడుము.

సీ. అమృతసాగరపూరవిభ్రమముఁ గ్రక్కు। నిందుమండలమిళజ్జ్యోత్స్న నిండఁ దోఁగ
పాండురద్వీపవరవాసభవ్యగరిమ। గాంచుచున్నది వోలె లోకంబు వెలఁగె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! ఇట్టియుదారకవితాచాతురీవిభూషిత యగుమానవలోకభారతి కెట్టి యొజ్జఁడు సంప్రాప్తుం డయ్యెఁగా! ఇట్టియననురూపఘటన కెందు విధి కేమి ఫలంబో? ఎఱుంగను.

మదనసేన. ప్రియసఖి! మద్విరచితం బగుచంద్రవర్ణనంబు నీమానసంబునకుం బోలినట్లు గనంబడదు. కాదేని పూర్వపుఁ దెఱంగున సావధానంబునం గలుగుణాగుణంబుల నుడువవా!

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! నీకుం గలయుత్కంఠాదిశేషంబుం గాంచి నాహృదయంబు సుగుణదుర్గుణవివేకశూన్యం బయి యాకులపడుచున్నయది. కాన నీవచనంబునం గలయర్థంబును నిరూపింప సమర్థను గాక యుండెదను. ఆయర్థం బట్టుండనిమ్ము. అంగనాజనానుష్ఠేయం బగుచంద్రోదయార్ఘ్యదానంబు నిర్వర్తించి కేళీగృహంబునకుం బోఁగడంగుము.

ధనమాలినిం గాంచి,,

ప్రియసఖి! భర్తృదారికకుం జందనోదకంబు లందియిమ్ము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి భర్తృదారికా! ఇదె వికచకహ్లారపరిమళసురభిళంబులగు చందనోదకంబులు నిండియుండుకనకభృంగారంబు! దీనిం గైకొని కుముదబాంధవున కర్ఘ్యం బిడుము.

అని భృంగారం బందియిచ్చుచున్నది.

మదనసేన. భృంగారంబుఁ గైకొని. అర్ఘ్యం బిడంబోయి, శిథిలితాంగుళిదయై బంగరుగిండిని యిలాతలంబునం బడవేసి. ఉలిక్కిపడి,,

ఏమీ యిది? ఈగిండినిసయితము పట్టుకొనం జాలక యున్నదాన. శిథిలితాంగుళినై పడవేసితిని.

గుణమాలిని. చింతపడుచు, ఆత్మగతమున,,

ఇదియు రాఁగలయనర్థంబునకు సూచకంబు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి భర్తృదారికా! ఎంతయు నస్వస్థశరీరవై యుండెదవు. ఆగిండి పోయినం బోఁగాక. ఇదె యీవజ్రకరకం బందుకొని తదంతర్గజలంబుల జలజవైరి కర్ఘ్యం బొసంగుము.

అనివజ్రకరకంబందియిచ్చెను.

మదనసేన. అందుకొని. చంద్రునింగాంచి,,

చం. నిరతము సాధుసంతతులు నెమ్మిఁ గ్రియ ల్రచియించి మించఁగా,
సరసిజబాంధవుం గలసి సమ్మదముం గలిగించుచుండు నీ,
వరుదుగ దేవత ల్పితరు లాదటఁ దృప్తి వహింపఁగా సుధా,
కరనికరంబు సల్పెదవు గైకొను మోశశి మత్కృతార్ఘ్యమున్.

అని చంద్రుని కర్ఘ్యం బిడి వజ్రకరకంబు ధనమాలినిచేతి కందిచ్చినిలిచెను,,

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! యింకం గదలుము. ప్రాణనాథునికడకుం బోదువుగాక,

మదనసేన. అడు గత్తిపెట్టి. దక్షిణాక్షిస్పందనముఁ జూచి. ఆత్మగతమున దుఃఖంబుతో,,

ఆ! దైవం బిది యొకటి యుపక్షిప్తంబుఁ గావించె. కట్టా! ఇది మహానర్థ సూచకము.

అని కూరుచుండెను.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున. చింతాకులత్వంబుతో,,

సర్వంబు ననర్థానురూపంబై ప్రవర్తిల్లెడిని. స్త్రీల కభీష్టకార్యోద్యోగప్రవర్తనమున దక్షిణాక్షిస్పందనంబు కామితార్థసిద్ధివిఘటన సూచకంబు. మఱియు ననభిమతార్థసంప్రాప్తికిం గారణంబు నగును. దీనికి మూఢుఁ డగునాథుండు సంప్రాప్తుండై యుండుటతో మఱియు నేమియిడుమ రాఁబోయెడినో! ఏదియయిన నేమి సేయం జాలుదును.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! దక్షిణాక్షిస్పందనంబు గూడనిది యని యుపవిష్టవ యితివో! ఇట్టివి యెల్ల ఫలియించుట కాకతాళీయ మని యెఱుంగుము.

కం. అనువాదికంబు స్వప్నం । బును గ్రహచరితంబు శకునపుంజము లివి యె,
ల్లను యాదృచ్ఛికముగ ఫల । మును గల్పించు నని తొల్లి మునియంగిరసుండున్.

కాన ప్రాజ్ఞ వగుని విందుకు భయంపడం జనునే! లెమ్ము. నాథుని చెంగటికిం బోదము గదమ్ము. ఇంక నొకత్రుటియే నాలసించితి వేని,

కం. అభినవశిరీషసుమమృదు । సుభగం బగు నీదు మేను సుందరి దుస్సహ,
స్నిగ్ధమదనబాణశిఖిచే । బ్రభ చెడి దుస్సహంపుసిడుము పాల్పడెడిందున్.

త్వరితతరంబుగం జన కున్న నీయనర్థంబు గలుగక పోదు. కాన దదయుక్త వెడలుటయ కరం బుచి వసిడియుదను.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా ప్రియసఖీ! గుణమాలినివచనంబులు సంగతార్థంబులయనం జనును. ఇటం బడని చేయంగల కార్యమేమి? రా సున్నది రాగమానదు, లెమ్ము.

మదనసేన. లేచెను. ముగ్గురును బరిక్రమించిరి.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ప్రియసఖీ! ఇదె నీకేళీకాగారంబుం జేరియుం జొచ్చితిమి. చంద్రకాంతశిలానిర్మితంబగు నీయుపవనవర్తికృతకగిరివలనం బొడము నిర్ఝరిణి భవదీయంబగు కేళీకామందిరద్వారోపకంఠంబున నిదిగో! ప్రవహించుచున్నది. ఇం దుద్యానతరువాటీసంచారసంక్రాంతం బగుపుప్పొడి వోవునట్లు పాదంబులు గడిగి కొని లోనం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునం బదంబులు గడిగికొని. ఆలకించి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! ఇదేమి? ఇయ్యెడ నాగం బొక్కటి బుసలుకొట్టుచున్నదియుం బోలె భీతిప్రదం బగుధ్వని యొకటి వినంబడియెడిని.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఆయొక్కెడు గుటుపెట్టుచుండు వికృతధ్వని యిది. భర్తృదారిక యెన్నండు నిట్టి నలివు విన్నది గాదు గాన భయంపడియెడిని. ఇంకుక భయంపడినం దీరునా!

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖీ! రాత్రివేళ యగుటం జేసి యొన్నియో ఘూకంబులు వికృతధ్వానములు సేయుచు నయ్యెడల మెలంగుచుండు. అందుల కీవు భయంపడవలసినది లేదు. మెల్లన సోపానంబు లెక్కి కేళీగృహంబుం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునం జొచ్చుచున్నది.

గుణమాలినీ, ధనమాలినులు. ప్రియసఖి ! భర్తృదారికా ! ఏము కన్యకాంతా పురంబునందు భవదీయం బగునన్ఘ్యమణిహారంబును గూఱుచున్నయెడ నొసఁది మఱచి తేచి వచ్చినారము. ఏనొండె నిదియుండెనా చోటు మఱచితిని. ఇది పోయి యన్వేషించి తెచ్చెదము. దానినే కద ! నీవు నీదయితునకుఁ గంఠాలంకారంబు గావించి యాసొంపుఁ జూచి యానందింపఁ దలంపుఁ గొనియున్నదానవు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఈ చతురలు నన్నుం గాంతునంతికంబునకుం జేర్చి తాము వెడలిపోవ నగునుపాయంబు గాన నీవ్యాజంబుఁ గల్పించుకొనిరి. వీరల నిప్పుడిచ్చోట నిలుపుకొనం జనదు,

అని యనుకొని యూరకున్నది.

గుణమాలినీ ధనమాలినులు నిష్క్రాంతలైరి.

మదనసేన. చంద్రశాలాంతరంబుఁ బ్రవేశించి. అలకించి. సభయముగ,,

తొల్లింటి భయావహం బగు బలితంపునలివు వండియుం బొడముచున్నది. మానసంబునకుఁ గరంబు భయం బయ్యెడిని.

అంతటం గలయ నవలోకించి,,

ఇం దెం దేని యేసత్వం బేనిఁ గానంబడదు. ఇచటఁ దపయ దౌర్గంధ్యంబు పొం కున్నది. ప్రాణనాథుని చెంగటికిం జనియెద.

అని త్వరితతరంబుగఁ జనుచు. నిలువంబడి,,

మదీయం బగు శయనమందిరంబునన యీనలివు పొడముచున్నట్లు తోఁచెడిని. పరీక్షించెదను.

అని శయనాగారంబులోనికిం జనంబోయి. భయపడి. వెనుకంజయిడి,,

కట్టా ! నాప్రాణనాథుం డెయిట్లు గుఱువెట్టుచున్నవాఁడు. ఈయర్థం బతివిచిత్రంబు. ఈయుత్తమపురుషలక్షణోపేతం బగునతిమానుషరూపసాగోదారం బైనవిగ్రహంబొక్కట్టవం బెక్కడ? కరము దుర్భగుల కుండందగునీగుఱువెట్టునపలక్షణగుణం బెక్కడ? ఇది కిది చందరునికిం గళంకంబువోలెఁ గానంబడియెడిని. «నహిసంత్యేకత్ర సర్వగుణాః,, అని పెద్దలు నుడువియుండలేదా ! ఇదియు గాఢనిద్రయు దూరప్రయాణాయాసంబు బలనను గలుగుట గలదు. బహుదూరదేశమునుండి చనుదెంచుటం జేసియు నిన్నదినంబులు పరిణయమంగళకార్యాతిపాతంబున నిదురగూర నయితిగామింజేసియు నధిక పరిశ్రాంతిం జెంది యీయతిసుకుమారాకారుం డిట్లుండెడిఁ గాఁబోలు ! సమీపమునకుం జని మేల్కొలిపెదను.

అని పరిక్రమించుచున్నది.

శయనంబున మోకాళులు కడుపులోనికి ముడుచుకొని పరుండినలంబభుజుండు ప్రవేశించెను.

లంబభుజుఁడు. నిద్రించుచు గుఱుపెట్టుచున్నాఁడు,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! నా ప్రాణనాయకుండు పాదంబులు ముడుచుకొని బహిర్భాగంబు పూర్వకాయంబునం బ్రవేశింప బరుండుటం జూడ నితఁడు కడు వనాగరికుండని తోఁచుచున్నది. ఇది కడు జుగుప్సావహం బయ్యెను. శీఘ్రగించుకొనం జనదు. తొల్లి ఋశ్యశృంగాది మహాత్ములు నిట్టున్నవారల యని యితిహాసంబులు పల్కెనే! గాఢ నిద్రఁ గూరువారల మేల్కొలుపం గూడదండ్రు. ఇంచుక సేపు వీణాగానంబు సేయ మేల్కొనకపోఁడు.

అని వీణ వాయించి,,

కట్టా! యితఁ డింతయును మేల్కొనఁడు. మోహానలంబు దేహంబును దహించుచున్నది. ఇతని మోమున మోవి ముద్దిడుకొనియెదను.

అని ముద్దిడుకొనుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! తొలఁగించి యుండుచోటఁ గట్టుమురా! పొంగంబు పయిఁజలికిలంబడుచున్నది.

అని చేతులం బట్టి త్రోసివేసెను.

మదనసేన. కట్టా! యితనివచనంబులు పకువాలకులపలుకులం బోలియున్నవి. ఇట్లగుటనుఁ గతం జేసెకో! పరికించి మాత్రము. ఇతఁడు కలవరించి నోటు దెఱచుకొని పరుండియుండెడిని. మృగమదఘనసారప్రముఖపరిమళసువాసితం బగువిడెయము మిసెదఁగాక. అంతట నైనను మేల్కొనఁడా!

అని తమ్ముల మాతనినోట నుమిసెను,,

లంబభుజుఁడు. తమ్ములమును దుపక్కున నుమిసి,,

ఓరీ! యీ పెంటిగాడిద పెంటికలు వేయుచున్నది. పెంటకట్టునకుం దీయ రోరి పోలిగో!

అని కూయుచులేచెను,,

మదనసేన. ఆశ్చర్యపడుచు. కొంతతడవు నివ్వెఱపడినిలిచి. సశోకముగ,,

కట్టా యీతండు గాడిదెలం గాయుచుండుమూఢమనుష్యుండని తెలిసె. హా దైవమా! నన్నీవిధంబున నా! వంచించితివి. సర్వవిద్యాపారంగతుం డగువానిం బతిం గాం బడయం గోరినందుకు నాగర్వం బడంగ గాడిదెలమేపువానిం దెచ్చి కూర్చితివే! ఇంక నాజన్మమేల! హా! అయ్యా! హా! తల్లీ! మీరు నాకై నెనసు ప్రయాసపడి యఖిలరాజచక్రవిరోధంబును సంపాదించుకొని మనంబులం దమముద్దులపట్టి మదనసేన సదృశవరసమాగమ సుఖంబున నానందింపం గాంచి కృతార్థుల మగుదుమని తలంపుం గొని యుంటిరి. ఆమనోరథంబు వమ్మయ్యె. అసమానసౌందర్యభూషితు లగు రాజకుమారుల ననాదరించి తుదకు మదనసేన యొకమూఢునిం గాడిదెలమేపువానిం జేపట్టె నన్నయూడికె వీనులం బడిన మీర లెట్టివగలం బొగలం బోయెదరో! అది వినునంతదనుక నాజన్మం బుండవలెనా! ఆ! దైవమా! కరము కఠోరుండవై యింతపని యొనరించితివి. ఇంకనైన నీయనాథ; నశరణ; నతిదీన; నదృష్టవిరహిత; ననుకంపనీయ; నను గ్రహించి మరణం బిచ్చితివేనిం గావుము.

అని మూర్ఛపోయి యిలపయిం బడి కొంతతడవునకు దెలిసి,,

అయ్యయో! నాప్రియసఖులు నన్నుం బాసి పోయిరి. ఈమూర్ఛ యైన నింకం గొంతకాల ముండక నివర్తించినది. ఇంక మరణంబు గాని శరణంబు లేదు. అదియు నీమందభాగ్యకు లబ్ధం బగుట యరుదు. రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణంబులు వాయుదునన్న నాత్మహత్య యొనరించుకొనువారల కంధతామిస్రంబు లనులోకంబులు సతతవాస్తవ్యంబు లందురు గాదె! ఇంక నేమి సేయుదును? ఏగతిం బ్రవర్తింతును? ఎవ్వనిం జేరుదును? ఎవ్వరితోం బల్కుదును? ఎవ్వరితోం జెప్పుకొందును? ఏది గతి? ఇట్టియపరిమితైశ్వర్యసంపన్నం బగుజన్మంబు వదలి యేందుపుట్టుదు? పుట్టి యపరిమితదైన్యదుఃస్థితివిశేషంబున నందఱ నొప్పించి మించిన నాకిదియా ప్రయోజనం బయ్యె! ఇట్టి దౌర్భాగ్యశాలిని నేం దెలవారంగా నెట్లు ప్రియసఖులమొగంబులు గాంతు. కన్యకాంతఃపురంబు వెడలునప్పుడు నాకైనదుర్నిమిత్తంబు లిట్లగుటకు సూచకంబై గదా పొడమె. ఇది యెఱింగియె కాంబోలు గుణమాలిని నాకుం బ్రాణనిర్విశేష యగుసఖి యుత్సాహంబుమాని యనుపదము చింతం గూరుచుండినయది. అది తెలియంగక యప్రవర్తించుచుంటి.

విచారంబుతో,,

ఔరా! యే నెంతయవిమృశ్యకారిణిని. లోకంబునం బ్రాయికంబుగ నెల్లవారును స్వప్నంబుననైన నరణరణకంబున నసంభావితార్థంబులు పదించుటయుం గలదు. అట్టులుండం బోలదా! కొంతదనుక నారసి చూచినం గాని నిక్కంబు దెలియదు.

అని సమీపమునకుం జనుచున్నది,,

లంబభుజుఁడు.

శయనంబున మోకరించుకొని కూర్చుండి. రాజపుత్రింజూచి. బెదరుచు.

ఆత్మగతంబున,,

అయ్యలూ! ఏమి యిదుమ గట్టి?

ప్రకాశముగ,,

అసాదు! బలుటక్కరిదయ్యమురా యిది! ఓరి! పోలిగాఁడూ! ఓరి! మారిగాఁడూ! ఈదయ్యమును మన మెప్పుడుగాని సూచియుండలేదుగో! ఓ రన్నా! యిది మిణుఁగురుంబురువులదయ్యమురా! ఓరి బాలిగాఁడూ! యిది యొంటం దళతళ లాడుమిణుగురుంబురువుల నతికించుకొనివచ్చినదిగో.

నలుదలంకులు సూచుచు,, ముందుఁ దాఁ గొనితెచ్చిపెట్టుకొన్నచిత్రవస్త్రంబులు శయనంబున నట్టెయ్యెడల నుండు వానిని ప్రోఁగుచేసి దగ్గఱ నుంచుకొని. రాజపుత్రింజూచి,,

ఓసి దయ్యమా! బలుసొయ్యారంబుగోఁ బయింబడం గడంగెదవే! ఓసీ! యిదమాఁడు. ఈబట్టలన్నియుం గట్టికొనఁ బెట్టున నీమూఁగ బగులం గొట్టెదను. చూడునాయేటు?

అని బట్టలు దిండుగాఁ జుట్టుకొనుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! మనంబున కొకతీరున నాశ్వాసంబుఁ గల్పించుకొంటిని. అదియు నిష్ఫలంబయ్యె. ఈతనిపలుకులవలన నితఁడు దయ్యాలతోడను గాడిదలతోడను వసించు వనచారి యగుమోటుమానిసి యని నిర్ధారితం బయ్యెను. ఆ! యింకనేమి సేయంగలదానను.

చింత నభినయించుచు,,

ఇతండు దూరదేశప్రయాణాయాసపరిశ్రాంతుండై గాఢనిద్రారణంబు వీడ కతాఁ జూచినవస్తువుల నిప్పుడు తడవుచున్నాఁడని యుం దలంపవచ్చు. ఏదియును వీనిం జేయి పట్టుకొనిగాని యడిగి తెలిసికొనం బోలదు. వీఁడు లేచి యూఁదనిబాసం గడంగెడిని.

అని సరసమున జేయుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. బెదురుచూపులం జూచుచు,,

ఓటక్కరిబూచీ! మోసమున దగ్గఱకుం జేరి పట్టుకొనం బోయెదవో! నీజిత్తు లే నెఱుంగనా! ఈయెలుక యిలంతిగ నీకు దొరకు ననుకొంటివో!

అని శయ్యాతలంబు దిగి బట్టలదిండును చేతం బట్టుకొని తిరిగితిరిగి చూచుచు నొడుగువాఁడునకు జనుచున్నాఁడు.

మదనసేన సశోకముగ. ఆత్మగతమున,,

ఇది యితనికి నిద్రావేగజనితం బయినరణరణకంబు గాదు. స్వాభావికంబు. వీనిమాటలవలన వీఁడెలుక యని తెలిసె. అక్కటా! యీమదనసేనజన్మంబు ఎంతటి దీనదశావిశేషవిదూషితం బయ్యె! అత్యుత్తము లగురాజసత్తములవంశంబునం జనించి యొకకిరాతునికిం గొంగు వేయ వలసివచ్చెఁగదా! హా! యింతలోఁ! మదనసేనజన్మం బును దాని జననీజనకులవంశంబును గడతేరినయది యౌ. ఇట్టి యతినీచకులునికిం గంఠంబు చూపవలసి వచ్చినమదీయదుర్భాగ్యంబు కఠోరముగు తాపవహ్నియుం మంద్రగాదక వృద్ధిం బొరయును. ఇప్పుడు ప్రియసఖులు సమీపమున నుండి వినోదం జేర్చిన నందుం దుమికి యీహృదయతాపంబు మాపికొనంగలను. నావిధిదుర్విధిత్వంబు వారల దవ్వులకుం గొంపోయె. ఏమి సేయుదును? ఎల్లి యుప్పరిమొగంబు గాని యెట్లుగాంతును,

వితర్కంబుతో,,

ఇతనియనవద్యం బగురూపంబుం గన నుత్తమవంశసంజాతుండని యూహింపించుచున్నది. సత్తమము లగుజాతిరత్నంబులు కృత్రిమరత్నంబులతోఁ గలసికొని యుండుటయుం గలదు. అట్లేపోతు వున నే నితఁడు కిరాతులతోఁ జేరియుండు నో! ఇది యూరయం జనును. ఉత్తమవంశజాతుం డయ్యేనేని మజ్జనకకులంబు దోషాస్పదంబు గాక యుండదుగా! కాదేని నావలన నీరాజవంశంబు యశోవిదూరం బయ్యె నని ప్రూసుకొనం జనును.

అని వెండియు నాలంబభుజునిసరసకుం జేరం బోయెను.

లంబభుజుఁడు. చూచి. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఇసీ! యీదయ్యము నన్నుం దినం బూనియున్నది. వదలదు కాఁబోలు? ఏమి సేయుదును? కానీ! దగ్గఱకు రానిచ్చి యీబట్టలదిండుతోఁ గొట్టెద. ఈదయ్యమును మనవనుపకుం దవ్వుల నెప్పుడుగాని కనుగొన్నది లేదు. మఱి యనేకవిధంబు లగు దయ్యంబు లెప్పుడెప్పుడు గానంబడుచున్నవి. ఇది వదలిపోక వెంబడించుటం జూచిన నలంతిగం బోనిపెనుమాయలది యని తోఁచెడిని.

అనివస్త్రములమూఁట చేతం బట్టుకొనుచున్నాఁడు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు కరము మూర్ఖుం డనుటయందు సందియం బొకింతయు లేదు. నయవచనంబుల సమ్మతిం గైకొనిగాని చెంగటి కేగం జనదు. వాస్తవార్థంబు దెల్పి నన్ను దయ్య మనుకొనియుండు నితని భ్రమంబు వాపెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్త్వమా! ఏను దయ్యమను గాను. భయంపడవలదు. ఇదియుం జనుల గాదు. ఈయుద్యానవనంబునందలి కేళీగృహంబు నాతోన. ఇవి మగరాలసొమ్ములు. మిణుగురుం బురువులు గావు.

లంబభుజుఁడు. సస్మరణముగ,,

ఔనౌను! బాపనయ్య నన్నుం దోడ్తెచ్చెఁగా! అది మఱచితిని. ఇది రాచనగరని తెలిసికొంటిని. అట్లయిన నీ వెవ్వతవు?

మదనసేన. ఓసత్త్వమా! నేను రాజపుత్త్రిని.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! యింతకుమున్ను నీవంటి రాజపుత్త్రికలు పెక్కండ్రు నన్నుం బలసికొని కాళ్లు పట్టి యీడిచియుం జేతులు పట్టి సలిపియుం మొగము పట్టి ప్రేలాడియు నిట్లు పలుతెఱంగుల నన్నుం గాసిపెట్టి తుదకుఁ దాళంబాలక నే విఱుగనడచిన నిడ పడియున్నవారు. కనుంగొనుము. వారు నాతో మాటాడక పోయిరి. నీవు మాటలాడెదవు.

అని భగ్నము సేయంబడియుండు కీలుంబొమ్మలఁ జూపుచున్నాఁడు.

మదనసేన. కనుంగొని,. ఆత్మగతమున,,

ఔరా! యితండు రాఁగానే యితనికిం బరిచర్య సేయంబనిచినకీలుంబొమ్మలు తన్నుం బలసికొన నితండు జంత్రపుంబొమ్మ లని యెఱుంగక వానిం గలయఁ గమకించియుండు. కానకే యివి యను వతింగి నవపం బెలియుటచేత నితనిఁ గాసియపెట్టి యితనిచేఁ గొట్టువడి యిట్లయిం బడియున్నవి.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్త్వమా! యివి జంత్రపుంబొమ్మలు. రాజపుత్త్రికలు గారు.

లంబభుజుఁడు. సరి! సరి! ఈవిశాలకే యొక్కొక రొక్కొక్కటి చెప్పుచుండుదురు కాఁబోలు! తొలుత నే వచ్చినప్పు డొకలంజె పూలుగ్రుచ్చినట్టి యొకదాని

నాయఱుతఁ బడ్రేయ నదియు రాజకూఁతురు దనకొంటిని. ఆబాపనయ్య నాకుం జెప్పునప్పుడు రాజకూఁతురు బలితంపుకంపుగలిగి మొత్తనై యుండు నని నాకుం జెప్పె. అంతనది గాకపోయె. నీవు మాత్రము రాజకూఁతుర వని నమ్మం గారణ మేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు సెప్పునట్టిబాపనయ్య ఎవ్వఁడో! క్రమంబుగ నెఱుంగవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఏను రాజపుత్రిక ననుటకు నాకుం గల సౌందర్యాదిగుణంబు లట్లుండ సకలవిద్యలయందును సామర్థ్యము సంపాదించి యున్నదాన నగుటయుం గారణమగు.

లంబభుజుఁడు. సోత్ప్రాసముగ,,

ఓసీ! ఎల్లచదువు లెఱుంగుదు ననుచున్నావుగదా! గడ యెక్కి దొమ్మరియా టయాడఁగలవా! ఎగిచి యెగిచి పులుఁగులం బట్టం బోగలవా! కొండలమీఁదులు దెక్కి మొందుగఁ జెఱలు గొట్టి తేనియలు పట్టంగలవా! ఈఁతపుల్లు చీరిచి గంపు లల్లంగలవా! గాడిదలను మేపుకొని రాఁగలవా!

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఔరా! యివియా విద్యలు? అరణ్యకు లగునెఱుకల వాండ్రైనవి యీవిద్యలు!

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీనుడివినవి నాగరికు లభ్యసించునవి గావు.

లంబభుజుఁడు. ఆ! ఆలాగా! ఆనాగరికవిద్య లెట్లుండునో మాకుఁ జెప్పవా.

మదనసేన. సత్తమా! అట్లే తెలిపెదను. ఆనాగరికవిద్యలలో నుత్తమంబు గానము. అందు వీణావాదనంబు కడుమనోజ్ఞము. అదివినుము.

వీణియుం గైకొని స్వరసంయోజనము సేయం దంత్రులు సవరించుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈనాలిముచ్చలినచేల యీసన్నంపువానిం ద్రెంపకొక యిదుము గుడుచు చున్నది. ఇదియు గాఁబోలు నాగ్గరికవిద్య యన్నది. ఇది యేమెఱుంగజా!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి యీవిద్య నాకును దెలిసినదే! అది యట్లుండనిమ్ము.

అని చేతులు సాచెను,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఎల్లవిద్యలతీరంగియు నిద్దానింబోలెఁ దోఁచుదోష్టంబేమి యితండు? కాదేని వీణెవాయించు సామర్థ్యం బుండునే! అది గలదేని సంతసంబ యగు. చూతము.

వీణెయు నందిచ్చుచున్నది,,

లంబభుజాఁడు. కైకొని. క్రిందం బెట్టుకొని,,

ఇసీ! యింత తేలిక యగుదీని ద్రాల్లు దెంచుట యొక కష్టపడిచేయందగుపనియా! ఇదె చూడుము. ఈపని యొవఁడు సేయం జాలఁడు.

అని వీణెతంత్రులు తెగదీసి,,

ఓసి చూచితివా! నే నొకచిటికవేయునంతలోఁ జేసినాఁడను. ఈపనికి గాఁబోలు! నీవు కష్టములు పడుచుంటివి.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమి వీనిమూర్ఖత్వము? ఈమూర్ఖుని కెఁక నేమి సెప్పఁగాఁ దెలియంగలదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీ వభ్యసించినవిద్య కరము గొనియాడందగినదియ. మీవిద్యలతో మానాగరికవిద్యలు సరిపోలవు!

లంబభుజాఁడు. ఓసీ! యది యట్లుండనిమ్ము. రాజపుత్రి నాకుం బెండ్లామయ్యె నని వాకొనయ్య యనిరొకో! నీ కేనా యాపెండ్లామువు?

మదనసేన. ఔను. నేను నీప్రాణవల్లభను.

లంబభుజాఁడు. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఓసీ! తెలిసె! తెలిసె! నాప్రాణంబులకు నీ వేలిక నంటివి గనుక నీవు దయ్యమవే! నాప్రాణంబులు గొన వచ్చియున్నదానవు? నిక్కము. ఇదె చూడుము, నేను నీకుంజిక్కుదునా!

అని చంద్రశాలోర్ధ్వభాగంబున కెక్కి కూరుచుండెను,,

మదనసేన. చింతాకులత్వంబుఁ గాన్పించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇతనిమూఢభావంబుం గనిన నీక నే మేను వాయుట గ్గనిలోఁచుచున్నది. ఇతనియందంబుం జూచిన మించినయనురాగంబుచే నట్లుసేయ మనంబు రాదు. ఇతని శక్తికొలఁది దిద్ది చూచిన యనంతరముగాని యేది సేయుటకును నిశ్చయింపం జనదు. అనువుమెయి నితని నామాటకు వశంవదుండై ప్రవర్తించునట్లు చేసికొనందగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను దయ్యమును గాను. నీ పెండ్లామునే! నీయిచ్ఛానుగుణముగనే మనముప్రవర్తింతము. దిగి రమ్ము.

లంబభుజుఁడు. భయపడుచు దిగివచ్చి. వీఁపుమీఁది పుట్టంబుఁ దీసికొని మరలిచూపి,,

ఆబాపనయ్యయును నతనికి బండిఁదోలుకొనివచ్చినవాఁడును నన్ను గుద్దులుంజరుతలతోఁ గొట్టిన దెబ్బలవద్దులు గాంచితివా! నాకొరినకొరిగె దెబ్బం గూడ వసి వారు నన్నుంగొట్టిరి. అట్లుండ నే నెట్లు సెప్పుదును?

మదనసేన. లంబభుజునివీఁపునదద్దులు గనంగొని దుఃఖించుచు,,

ఆ! కడు నిర్దయులై వార లీసుకుమారశరీరు నిట్లు గొట్టిరి. ఔరా! మనుజునికేముండియును బుద్ధి వికలంబయ్యెనేని యేయుపయోగంబు నుండదు గదా! కట్టా యీయుత్తముఁ డిట్టికఠోరప్రహారంబుల కర్హుండె?

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! గతించినకార్యంబునకుం జింతింపనేల! నాసరసనుండ యుండిన గాన నిఁక వారలవలనిభయంబు మానుము. నీయిష్టంబు నడుపుము. అవశ్యముగ నెఱిఁగించెదను.

లంబభుజుఁడు. ఓసి యట్లయేని నాచేతఁ జేయి వేసి కలిసి గావించెదవా!

అని చేయి చాచెను,,

మదనసేన. ఓసత్తమా! అట్ల యగుఁ గాక.

అని యతని చాచియుండు కరంబుఁ గాంచి. ఆశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

చం. హలకులిశాదిచిహ్నయుత హైమ యరుణాంబుజరాగలీలలన్,
తెలయుచు సర్వభూతలము వార్ధిపరీతము నేలఁజాలుదు,
జ్వల మగుభాగ్యరేఖ యుతమౌను సన్మహీపతియౌననియు మా,
లలితకవిత్వ వైఖరి నెలంగుసుకీర్తిఁ గరంబు దెల్పెడిన్.

కాన నీయుత్తముండుత్తమకులసంజాతుండనుటయందు సందియంబులేదు.

అని యతనిహస్తంబునందు హస్తంబిడి,,

ఓసత్తమా! నీయభీష్టంబు నెఱవేఱుతును బల్కుము.

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! నేను మాచనుపకుం బోయి మాయమ్మం జూడవలె!

మఱియు నా కొకగాడిదెకొదమ గలదు. దానికిం గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదిరినదా లేదా తెలిసికొనవలయు.

మదనసేన. ఓసత్తమా! మీచనుప యెచ్చోట నున్నది! మీయమ్మ పేరేమి? మీయయ్య యెవ్వఁడు? వచింపుము. వారలకడకుం దోడ్కొనిపోయెదను.

లంబభుజుఁడు. ఓసీ మాయయ్య యెఱుకలకోఁడు; వికటఫాలుం డనువాఁడు. మాయమ్మ నెలబాల యనునది. ఈ యూరికిం జెంగట నుండునడవిలో మాచనుప యున్నది.

మదనసేన. ఓసత్తమా! నీవు వారలకుం బుట్టినపట్టివా!

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! కాను.

మదనసేన. కడుసంతసంబుతో ఆత్మగతమున,,

నీ వితఁ డుత్తమవంశసంభూతుండై యుండనోపునని తలంచినతలంపును పరమార్థంబగు నేమో? ఎఱుకలకుం బుట్టినవాఁడఁ గా నని యితఁడు వల్కుటచేఁ బావకజ్వాలాదూయమాన మగుచుండు పాదపము జలధరితం బగుజలదంబునుఱుమునం బోలె సంతసిలుచున్నదానను. కలతెఱం గెఱుంగం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! కానంటివి! అప్పటి కీవు కిరాతులతోఁ గలసినవాఁడవే గదా! ఎవ్వనికిం జనించితివి? ఎట్లు బోయలలోఁ గలసితివి?

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! అది యొల్ల నామనంబునకుం దోఁచదు. ఇందు మాపాంగ పువారలొండొరు లాడుకొనినది యేను విన్నాఁడ. అది యిప్పుడు బుద్ధికిం దోఁచెను. చెప్పెదను తెలిసికొనఁగలవా!

మదనసేన. ఓసత్తమా! చెప్పుము.

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! వినుము. ఒకనాఁడు మాయమ్మకడ కొకసఖురాలు వచ్చి నన్నుం జూపుచు వీఁడు మీగారాబిడ్డను జేరిననాటినుండి మీలక్ష్మి యెట్లున్నది? యని యడిగిన మాయమ్మ యిట్లనియె. ఓసిరీ! ఈ శ్రీలంకేశులాఁడు మాలోఁ గలసినదాదిగ మాచనుప యన్నిటం గడు పెంపు వడయుచున్నది. మాగోధనములు రెక్కరెక్కవ యయ్యె. బేహారమునం గూడినసొమ్ము పెంచనైనది. వీఁడు గాయుచుండు గాడిద లన్నవో తండతండంబులై మెందుకొనుచుండెడిని. ఇంతకంటె మనకుం గావలసిన దేమి? వీఁ డింటఁ గాలిడినవేళ యెట్టిదో కాని యొకముగుసలిగోద గర్భమునం జచ్చినది గాదు. అట్లుండ మా కేమి తక్కువ? అనఁగా నాకొరపంబి యోబాలబాలా వీఁడు కడలేనిసిరిగలగొప్పవంగడంపుంబిడ్డం డని యెంచం బోలు? వీఁ డుండినచోటు వెల్ల నిట్టు లుండునుపో! మోకాళులదనుక వ్రేలుకాడుచేతులు గలవాఁ డుండుచోటుల సిరి కరంబు పెంపు వడయుచుండు. మఱియు నొక విసుమానము గల దది వినుము. ఏకొ కవిలాతికిం బోయి యుండి యయ్యోడ నాప్రోలి వసిష్ఠనిమంత్రికుమారుం డెల్లకల లోఁగలసినవాఁ డని విని యతనిరూపుంగల తెఱంగునం దెలిసికొని వచ్చినదాన. ఆచిన్న వానియందం బెల్ల నీచిన్నవానియం దున్నయది. ఇతం డామంత్రికొమరుండై యుం డంబోలుసుమీ! అనఁగా మాయమ్మ యేగుట్టిన తెఱంగును రనఁగా నాయెఱుకల సాని మాయమ్మతో నోబాలబాలా! ఆకొమరుండు మీబిడారమునం జేరకొన్నవాఁ డని యాయావిలాతులవార లాడుకొనుమాటలు నే వినియున్నదానను. కానఁబడిరిది. అని చెప్పి తనయిచ్చఁజనియె.

మదనసేన. కడుసంతసంబుతో, ఆత్మగతముగ,,

ఒకమహానీయవంశంబునం బుట్టినినాఁ డితని కీర్తిసురూపసంపద గలుగుట యెట్లు? నాతర్కం బభ్యుదయోదర్కంబయ్యె. నా సామర్థ్యంబున నితని నఖిలవిద్యాపారంగతునిం గావించి యితనితో సుఖింపెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసప్రియా! ఒకబాపనయ్య నిన్నుం గొట్టించె నంటివే! ఆ పాపుని నీ వెఱుంగు దువా!

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యెఱుంగుదును. వాఁడె నన్ను నగరమునకుం దోడ్తెచ్చిన వాఁడు. ఒకనాడు నేను బాపనయ్యలు గొందఱు నిద్రించుచుండఁగ [illegible] గొణుఁగుచు నాయుబోసిరి గదా! అందుచే వారియుద్యానమునందే వాఁడు దినములుగడిపి జనిరి. ఇదియుఁగలి వచ్చెదనని పోయినవాఁ డింతదనుక రాఁడుగదా యేమొ యుండెనేమో.

మదనసేన. ఆత్మగతముగ,,

నావిద్యాచార్యుండు గౌతముఁడె తనయభీష్టంబు నెఱవేఱునటులు మనయింట నా యందుం గొనసాగించి విద్యాధరుని సేవింపఁజేయఁ దలంచి నన్నుసామమునకుం బంపుటకు ప్రతిగా విద్యాగంధశూన్యుని నొక్కని నిప్పుడీ మనసీమ దెచ్చి నాకుం బతిచేసి నన్ను దుఃఖ పెట్టవలయు నని తలంచి తనమనోగతి నెఱుఁగుటకై యిటుల నన్నీ యుపాయంబున నొడ్డిచ్చి నాకుం బతిచేసె. ఇట్లొనర్చి తనమూఢుఁడు దిక్కులేనిదియు. ఇఁక నితని నెట్లైన విద్యాభూషితునిఁ జేసితి నేని మన్మనోరథంబు నిష్ఫలంబు. ఇప్పుడితనికిం గ్రమం బుగ విద్యలంగఱపుటకుం దగుసమయంబు గాదు. దేవతానుగ్రహంబునను యోగి కృపాదిఁ లభింపం జేయఁ దగును. బహుదినములనుండి నాయుపాసింపుచుండిన కాళీమంత్రంబును మదీయగురుప్రసాదా సాధితంబగుదాని నితనికుపదేశించి యుంతకాలంబు నాయొనర్చిన పునశ్చరణఫలంబు నొసంగిన నితఁడు కాళికానుగ్రహపాత్రుండై యఖిలవిద్యా పారంగతుండగును. చేయందగుకార్యంబిదియ. నిశ్చితముగ నిది సేయుంబెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసప్రియా! ఇఁక మీదనుపదుం బోదము. ఇదె యీ బంగరుగిండిలో నుండుజలంబులం బాదంబులం గడిగికొనుము.

అని యాయొద్దనుండు బంగరుగిండి యందిచ్చుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యూరికిఁ బోవుటకు ముందు గాళులం గడగికొన వలయునా?

మదనసేన. ఔను! మఱియు నాచమనము సేయవలయును.

లంబభుజుఁడు. స్మరణ మభినయించి,,

వత్స కళాచంద్ర! నీకు నే నొసంగినశాపంబు నిరతిశయాభ్యుదయంబునకు మూలం బగు. భారతీసమాన యగునరనాథసూతిం జేపట్టి మహాభాగ్యంబనుభవింపం బోవు దవు. ఆ రాజతనూజవలన నీకుఁ గాళికామంత్రంబు సంప్రాప్తంబగు. ఆమంత్రప్రభా వంబునం జేసి శాపమోక్షంబు నివృత్తంబై పూర్వస్మృతిం జెందెదవు. అప్పుడు నీకపరి మేయ వైదుషీవిశేషంబు గల్గం బోయెడిని. నీవు మూర్ఖత్వంబున నుండునప్పుడు భవదీయం బగుపూర్వస్థితి యెఱుకపడక యుండును గాన నీచత్వంబునుగూర్చి వగిం చుకొనక యుండంగలవు. అని నుడివిన నేనును శాపోపహతుండనై స్మృతి చెడి వికట ఘాంటవను పలుకలనేనిచనుపంజేరితిని. తన్మూలకముగ నిట్టిమహారాజతనూజలకు నందరాని భవదీయపాణిగ్రహణమంగళంబుం గంటిని. భవదుక్తం బగు కాళికామంత్రం బును బునశ్చరణంబు చేసి సకలకవికులతిలక సంస్తవనీయం బగు పాండిత్యంబు సంపా దించి నీమనోరథంబును బూర్ణము గావించెదను. నేను గాళికాలయంబునకుఁ బోయెద.

మదననేన. మహామోదంబుతో. బాష్పంబులు విడుచుచు,,

ప్రాణనాథ! నీరూపరేఖావిలాసవిశేషంబులు గాంచిన దాదిగ నన్ను మహోత్సవ ప్రమోదితుండవని తలంచుకొని యుండెదను.

ఇప్పుడు భవద్వచనసుధాధారలవలన నామానసతాపంబు శమనంబుం జెందినయది. మహానందగిరిశిఖరసమారూఢ నైతిని. నేను నారంభించి దనజ్ఞఁ దగునస్వదాస్యవతుఁ బుని బరిణయంబు చేసికొనఁ దలంచి నానాదేశంబుల విద్యావివాదంబునకు రప్పించి యోడించుచుండు నప్పుడు నాసభాజనంబు; లతిరసికాగ్రణులగు మదననేనవి ద్యావిశేషంబునకును రూపరేఖావిశేషంబులకుం దగినవాఁడు కళాచంద్రుండు గాని యితరుఁడు గాఁ డనుమాటలు విని వచ్చి నా కప్పుడప్పుడు చెప్పుచుండువారు. వారును నిన్నుం గనుంగొన నాస జనియించియుండెడి. నాకులదేవతలయనుగ్రహంబున వాఁడవు నీవు లభించితివి. ఇఁక నిన్నుం బాసియుండ నిముసంబైన యోర్వం జాల. ఏఁ జేసి యుండుమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు నీ కొసంగెదను. అది నిశ్చయముగఁ జేయంబడి నది గాన ననంతఫలప్రదంబై యొసంగునది; యిప్పుడు సహోదరత్వప్రతీతి వోవుటకుం బునఁ గడునైశంబ ఫలంబుం గూర్చు. దీనం జేసి నీవు చేవిదయావిశేషంబు పడసి స న్నానందవారిధిం దేల్పంగలవు.

అని తనమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు ధారవోసెను.

మహాకాళి. ప్రవేశించి, కళాచంద్రునిం గాంచి,,

ఓవత్సా! కళాచంద్ర నీప్రియురా లగు మదననేన బహుకాలమునుండి నన్నుం గొలుచుచు సర్వవిద్యాధిపుం డగుపతిఁ బడయం గోరి భక్తి నలుపుచున్నది. ఇక్కన్య యింతవఱకుం బూర్వ మనుభవించుచుండిన మహాదుఃఖంబుం గాంచి నయనాంచితద్రి

దీని మనోరథంబు సంపాదింపం దలంపుఁ గాని మదీయామంత్రపురశ్చర్యా ఫలంబును ఫలనిరపేక్షావృత్తిం జేసినదగుటచేత దేవతానుగ్రహంబుం గడు నైశ్చల్యంబు గలిగించుదాని నీరాజపుత్రి నీ కొసంగుదు నీవు నే సాక్షాత్కరించితిని. ఏను భవదుపాసితమంత్రదేవతనగు దానిని. నీవుం గోరినవరంబులీఁ బనుదెంచితి. మదనుగ్రహంబున సర్వవిద్యలు నీ కవగతంబు లగు.

మదనసేనయుఁ గళాచంద్రుండును. ఆశ్చర్యపడుచు. సర్వాలింగితభూతలంబుగఁ బ్రణమిల్లిరి.

కళాచంద్రుండు॥ భక్తిప్రశ్రయంబులతో సంజలిబంధంబుఁ గావించుకొని,,

* శ్యామలాదండకము.

---

*శ్యామలాదండకము అనఁగా = మాతంగీదేవతను వర్ణించుదండకము అని యర్థము. శ్యామలాదేవతయే మాతంగీదేవత. మంత్రరత్నాకరగ్రంథమున బాలాలఘుశ్యామలామంత్రకథనతరంగమందు.

శ్లో. న్యాసా దేవావిధా న్కృత్వా మాతంగీ మానసే స్మరేత్,
సువర్ణ్ణవాంతరీపస్థ రత్నమందిరమధ్యగే.

ధ్యానం. మాణిక్యాభరణాన్వితాం స్మితముఖీం నీలోత్పలాభాంబరాం,
రమ్యాలక్తకలిప్తపాదకమలాం నేత్రత్రయోల్లాసినీం,
వీణావాదనతత్పరాం సురనుతాం కీరచ్ఛదశ్యామలాం,
మాతంగీం శశిశేఖరా మనుభజే త్తాంబూలపూర్ణాననాం.
లక్షం జపేన్నృధూత్కో క్షౌ జుహుయా దయుతం శుభే,
మాతంగీప్రోదితే పీఠే లఘుశ్యామాం ప్రపూజయేత్.

అనుచోటఁ జిలుకరెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలుగుటంబట్టి శ్యామల యనియును వాయర్థమే శ్యామ యనుపదము దెల్పుచున్న దనియును దేర్పడుటయే. గాక మాతంగీప్రోదితమయినపీఠంబున శ్యామలను బూజింపవలెను అనుటచే మాతంగీశ్యామలల యేకత్వము సువ్యక్తమయ్యెడి. మఱియు॥ శ్లో. శాలీ శుకప్రియాయై చ విద్మహే మానసేతన॥ కామేశ్వరీ ధీమహి తన్నశ్శ్యామా ప్రచోదయాత్ ॥ అను మాతంగీగాయత్రియందు శ్యామలాపదమునే మాతంగీపదమునకుఁ బర్యాయముగఁ బ్రయోగించి యుండుటవలనను దానిమీఁదట శ్లో॥ ఏవాదితాసు మాతంగీగాయత్రీ సర్వసిద్ధిదా,, అనుశ్లోకమున శ్యామాఘటిత మగుదానిని మాతంగీగాయత్రి యని చెప్పుటచేతను మాతంగియును శ్యామలయును నొక్కతెయే యని సిద్ధించుచున్నది.

స్తోత్రము.

1. మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీం మదాలసాం మంజులవాగ్విలాసాం,
మాహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం మాతంగకన్యాం మనసా స్మరామి.

2. చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే కుచోన్నతే కుంకుమరాగశోణే,
పుండ్రేక్షుపాశాంకుశపుష్పబాణహస్తే నమస్తే జగదేకమాతః

3. మాతా మరకతశ్యామా మాతంగీ మధుశాలినీ,
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనవాసినీ.

---

1. మాణిక్యవీణాం=మాణిక్యములచే చెక్కఁబడిన వీణెను, ఉపలాలయంతీం=వాయించుచున్నదియు, మదాలసాం=యౌవనమువలనచే సొమ్మసిల్లుచున్నదియు, మంజులవాగ్విలాసాం=మనోజ్ఞమగు వాక్చాతుర్యముగలదియు, మాహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం=ఇంద్రనీలమణులకాంతివంటి కాంతిచేనొప్పు సుకుమారమగు అవయవములుగలదియు, ఐన; మాతంగకన్యాం=మతంగమునికన్యకను, మనసా=మనసుచేత, స్మరామి=చింతించెదను.

మతంగస్యమునేరపత్యం స్త్రీ మాతంగి, అని వ్యుత్పత్తి చెప్పఁబడియున్నది. కాన మతంగుఁడను మునికిఁ గూఁతురని చెప్పఁగునది. మతంగశబ్దమే మాతంగ అనియగును. కాన మాతంగుఁడనఁగా మతంగుఁడే. ఆతని కన్య యని యర్థము.

మాతంగి మతంగమునికన్యక యనుటకును ఈక్రిందిశ్లోకము యనుటకును ప్రమాణము.

సౌభాగ్యలక్ష్మీకల్పమునందు స్కందేశ్వరసంవాదమున దశమపటలమునందు,,
శ్లో. ఛందోనుష్టుప్ తథా ప్రోక్తం దేవతా శ్యామలాంబికా। మాతంగశ్యామలా బీజం కుర్యాత్ త్రైవర్ణికేతు। జననీం జగతాం ధ్యాయే మతంగమునికన్యకాం,, అని.

2. చతుర్భుజే=నాలుగుభుజములుగలదానా! చంద్రకళావతంసే=చంద్రరేఖను శిరోభూషణముగఁ దాల్చియుండుదానా! కుచోన్నతే=గొప్పదియగు కుచములుగలదానా! కుంకుమరాగశోణే=కుంకుమపువ్వుకాంతిచే ఎఱుపుమీఱినదానా! పుండ్రేక్షు, పాశాం, కుశ, పుష్ప, బాణ, హస్తే=తెల్లదామర, చెఱకు, పాశము, అంకుశము, పుష్పములు, బాణములు హస్తములఁ ధరించుచున్నదానా! జగదేకమాతః=జగములకు మొదటితల్లీ! తే=నీకు, నమః=నమస్కారము.

3 మరకతశ్యామా=మరకతమణివలె నల్లనిదియు, మధుశాలినీ=మదిరాఘూర్ణితయు, కదంబవనవాసినీ=కడిమిచెట్లతోడవియందు వసించునదియు, కల్యాణీ=మంగళమొసఁగునదియు, ఐన; మాతా=తల్లియొక్కరుస్వ, మాతంగీ=మాతంగి, కటాక్షంకుర్యాత్=కటాక్షముం జేయుఁగాత.

4. జయ మాతంగతనయే జయ నీలోత్పలద్యుతే,
జయ సంగీతరసికే జయ లీలాశుకప్రియే.

సంధానము.

1. జయ జనని 2. సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీపసంరూఢబిల్వాటవీమధ్యకల్పద్రుమాకల్పకాదంబకాంతారవాసప్రియే 3. కృత్తివాసఃప్రియే 4. సాదరారబ్ధసంగీతసంభావనాసంభ్రమాలోలనీపస్రగాబద్ధమాళీసనాథత్రికే 5. సానుమత్పుత్రికే 6. శేఖరీభూతశీతాంశురేఖామయూఖావళీబద్ధసుస్నిగ్ధనీలాలకశ్రేణిశృంగారితే 7. లోకసంభా

4. మాతంగతనయే=మాతంగమునియొక్క కుమారీ! జయ=... నీలోత్పలద్యుతే=నల్లకలువలవంటి కాంతిగలదానా! జయ=... సంగీతరసికే=సంగీతమందు ఆసక్తిగలదానా! జయ= ఎన్నఁగుము, లీలాశుకప్రియే=క్రీడాశుకమునందు ప్రీతిగలదానా! జయ=జయముఁ బొందుము.

1. జనని=తల్లీ! జయ=జయముఁ బొందుదువుగాక. ఈజయ యనుపదము ప్రతిశబ్దమునకుఁ జేర్చవలసినది, యిది సంబోధనముదగుఁగా సమన్వయించుకొనఁదగినది.

2. సుధా . . ప్రియే:—సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీప=అమృతసముద్రము నడుమఁ బొడమిన మణిద్వీపమునందు, సంరూఢ=మొలచిన, బిల్వాటవీ=బిల్వవనముయొక్క, మధ్య=నడుమనుండెడు, కల్పద్రుమ=కల్పవృక్షములు, ఆకల్ప=అలంకారముగాఁగల, కాదంబకాంతార=కడిమిచెట్లవనమున, వాస=వసించుటయందు, ప్రియే=ప్రియముగలదానా! జయ, ఇట్లే మీఁదటను.

3. కృత్తివాసఃప్రియే=శివునికిఁ బ్రియురాలా!

4. సాద. . త్రికే:—సాదర=ఆదరముతో, ఆరబ్ధ=ఉపక్రమింపఁబడిన, సంగీత=గానమును, సంభావనా=శ్లాఘించుటవలన, లోల=కదలుచున్న, నీపస్రక్=కదంబపుష్పమాలికచే, ఆబద్ధ=చుట్టఁబడిన, మాళీ=కొప్పుతో, సనాథ=కూడిన, త్రికే=నితంబోపరిదేశముగలదానా!

5. సానుమత్పుత్రికే=పర్వతమునకుఁగూఁతురైనదానా!

6. శేఖ..రితే:—శేఖరీభూత=శిరోభూషణమైయుండు, శీతాంశురేఖా=చంద్రరేఖయొక్క, మయూఖావళీ=కాంతిపుంజముచే, బద్ధ=పొత్తములయిన సుస్నిగ్ధ=కరము నునుపుమీఱిన, నీలాలకశ్రేణి=నల్లనిముంగురులగుంపులచే, శృంగారితే=అలంకరింపఁబడినదానా!

7. లోకసంభావితే=జనులచేతఁగొనియాడఁబడినదానా!

నితే 8. కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్పసందేహకృచ్చారుగోరోచనాపంకకేళిలలామాభిరామే 9. సురామే 10. రమే 11. ప్రోల్లసద్వాలికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండలోద్భాసిగండస్థలన్యస్తకస్తూరికాపత్రరేఖాసముద్భూతసౌరభ్యసంభ్రాంతభృంగాంగనాగీతసాంద్రీభవన్మంత్రతంత్రీస్వరే 12. భాస్వరే 13. వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోలతాళీదళాబద్ధతాటంకభూషావిశేషాన్వితే 14. సిద్ధసమ్మానితే 15. దివ్యహాలామదో

8. కామ . . . రామే :— కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్పసందేహకృత్=మన్మథునియొక్క లీలాచాపమునకుసమానమగు [illegible] మనపుష్పమో యనుసందేహమునుగలిగించునట్టి, చారుగోరోచనాపంకకేళీలలామ=సుందరమగుగోరోచనాపంకమునను౦చఁబడినవిలాసంపుతిలకపుబొట్టుచే, అభిరామే=మనోజ్ఞురాలా!

9. సురామే=ఉత్తమురాలైనకాంతా!

10. రమే=లక్ష్మీరూపిణీ!

11. ప్రోల్ల . . . స్వరే:—ప్రోల్లసద్వాలికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండల=కరముగాఁ గదలుచుండు బావిలీల ముత్యాలగుంపుల తెల్లని కాంతులచేఁ బోలుచు, గండస్థల=చెక్కిళులయందు, న్యస్త=వ్రాయఁబడిన, కస్తూరికాపత్రరేఖా=కస్తూరిచే వ్రాయఁబడినమకరికాపత్రములనుండి సముద్భూత=పొడమిన, సౌరభ్య=పరిమళమునకు, సంభ్రాంత=త్వరపడునట్టి, భృంగాంగనా=ఆఁడుతుమ్మెదల, గీత=గానముచే, సాంద్రీభవత్=అధికమగుచున్న, మంత్రతంత్రీస్వరే=మంత్రవీణెయొక్కస్వరముగలదానా!

12. భాస్వరే=ప్రకాశమానురాలా!

13. వల్ల . . న్వితే :—వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోల=వీణవాయించుటయందు కదలునట్టిదియు, తాళీదళాబద్ధ=తాటాకుచేఁ జేయఁబడినదియునగు, తాటంకభూషావిశేష=కమ్మలనుసొమ్ముతో, అన్వితే=కూడినదానా!

14. సిద్ధసమ్మానితే=సిద్ధులచే సమ్మానింపఁబడినదానా!

15. దివ్య. . . . . త్పలే :—దివ్య=దేవతాయోగ్యమగు, హాలా=మదిరవలనఁ గలిగిన, మద=మత్తుచేఁ బొడమెడు, ఉద్వేల=మేరమీరిన, హేలా=విలాసములచే, లసత్=వెలుఁగునట్టి, చక్షుః=కన్నులయొక్క, ఆందోళనశ్రీ=కూయరుపాటుతోఁ గలసిన తిరుగుడుపడుసొంపుచే, సమాక్షిప్త=చెదరిన, కర్ణైకనీలోత్పలే=ఒంటి చెవిమీఁది నల్లకలువగలదానా! మదిరామదమున ఘూర్ణితమగులోచనపుం గాంతిచేత నొక చెవిమీఁది కలువపూవొకకాంతి యాక్షిప్తమగు చున్నదని భావము.

ద్వేలహేలాలసద్వ్రీచిరాందోళనప్రశిథిలాశ్చ్యన్నిఘనీలోత్ప్రలే 16. పూరితాశేష లోకాభివాంఛాఫలే 17. స్వేదబిందూల్లసత్ఫాలలావణ్యనిష్యందసందోహసందేహకృన్నాసికామౌక్తికే 18. సర్వమంత్రాత్మికే 19. కుందమందస్మితోదారవక్త్రస్ఫురత్పూగకర్పూరతాంబూలఖండోత్కరే 20. శ్రీకరే 21. కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధదంతావళీనిర్మలాలోలకల్లోలసమ్మేళనస్మేరశోణాధరే 22. చారువీణాధరే. 23. సులలితనవ

---

16. పూరి ...... ఫలే :—పూరిత = సమగ్రముగానిండబడిన, అశేషలోక వాంఛాఫలే=ఎల్లజనులకోరికలపంటలు గలదానా !

17. స్వేద..... క్తికే :—స్వేదబిందు=చెమటబొట్లతో, ఉల్లసత్ = ఒప్పుమిగులు, ఫాల=నొసటి, లావణ్యనిష్యంద=లావణ్యపుజాలుల, సందోహ=గుంపులనియెంచు, సందేహకృత్=సందియమును గలిగించునట్టి, నాసికా=ముక్కునందలి, మౌక్తికే=ముత్యము గలదానా ! ముక్కుముత్యము చెమటబొట్లతోఁ గలసి ఫాలలావణ్యబిందుసందోహమా యనఁ దగియున్నదియని భావము.

18. సర్వమంత్రాత్మికే=సమస్తమంత్రమయురాలా !

19. కుంద.....త్కరే :—కుందమందస్మిత ఉదార = మొల్లలకాంతిఁగొల్లలాడుచిఱునగవు చేటుటంకితిని గలము మనోహరమైయున్న, వక్త్ర = మొగమున, స్ఫురత్=ప్రకాశించుచున్నట్టి, పూగకర్పూరతాంబూలఖండ=పోకచెక్కలును గర్పూరఖండంబులును తమలపుటాకులును, ఉత్కరే=తెగగలదానా!

20. శ్రీకరే=సంపత్కరురాలా !

21. కుంద.....ధరే :—కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ=మొల్లమొగ్గల యాకారముతో సమమైు, దంతావళీ=పండ్లవరుసల, నిర్మలాలోలకల్లోల=నిర్మలంపువన్నెలం జెన్నుమిగులుచుండు కాంతితరంగంబులయొక్క, సమ్మేళన = చేరికగల, స్మేర = చిఱునగవుతోఁగూడ, శోణాధరే=ఎఱ్ఱని పెదవిగలదానా ! మొల్లమొగ్గలవంటిపలువరుస యొక్కదీధితులు తెల్లనగవు నర్వఁగా నా నగవుయొక్క కాంతులు కెంపుమీఁదఁబడుచు తెల్లనివైపెదవియు నొప్పుచున్నదియని భావము.

22. చారువీణాధరే=మనోహరమగు వీణను దాల్చియుండుదానా !

23. సుల. . గరే :—సులలితనవయౌవనారంభ=సొంపుమీఱినదగునభినవతారుణ్యారంభమనియెడు, చంద్రోదయ = చంద్రోదయముచేత, ఉద్వేల = మేరమీఱు, లావణ్యదుగ్ధార్ణవ = లావణ్యమనియెడి పాలసముద్రమునుండి, ఆవిర్భవత్ = పొడముచున్నట్టి, కంబు=శంఖమునఁబోలుగల, బిబ్బోక=విలాసములను, హృత్ =అపహరించెడు, కంధరే=

యౌవనారంభచంద్రోదయోద్వేలలావణ్యదుగ్ధార్ణవావిర్భవత్కంబుబిబ్బోకభృత్కంధరే 24. మంథరే 25. బంధురచ్ఛన్నవీరాంగదభూషాసముద్యోతమానానవద్యాంగశోభే 26. శుభే 27. రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటాపల్లవప్రోల్లసద్దోర్లతారాజితే 28. యోగిభిః పూజితే 29. విశ్వదిఙ్మండలవ్యాప్తమాణిక్యతేజస్స్ఫురత్కంకణాలంకృతే 30. సాధుభిః సత్కృతే 31. వాసరారంభవేళాసముజ్జృంభమాణారవిందప్రతిద్వంద్విపాణిద్వయే 32. సంతతోద్యద్దయే 33. దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమసంధ్యాయమానాంగుళీపల్లవో

కంఠముగలదానా! అంతయు; నాకినాకినిదో మొదలైనయౌవనారంభమను చంద్రోదయమువలన నీమెఱుఁగులావణ్య మనియెడిసుధాసముద్ర మునఁ బ్రాఁగంగా నందుం బొడమెడు శంఖమో యనునట్లు వెలుఁగుచున్నదని భావము.

24. మంథరే=యౌవనమదమున నలసగమనముగలదానా!

25. బంధు...శోభే:—బంధురచ్ఛన్నవీరాంగదభూషా=మనోజ్ఞములగు వంక బిళ్లె మొదలగుసొమ్ములచే, సముద్యోతమాన=మిక్కిలి ప్రకాశించు, అనవద్య=దోషములేని, అంగశోభే=అవయవములకాంతిగలదానా!

26. శుభే=మంగళస్వరూపురాలా!

27. రత్న......రాజితే:—రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటా=రత్నములు చెక్కిన బాహుపురులమెఱుంగుల గుంపులను, పల్లవ=చిగుళ్లచే, ప్రోల్లసత్=మిక్కిలి ప్రకాశించు, దోర్లతా=బాహులతలచేత, రాజితే=ప్రకాశించుదానా! బాహువులు లతలవలెను కేయూరమణికాంతిరేఖలు పల్లవములభాతిం దోఁచుచున్నవని భావము.

28 యోగిభిః పూజితే=యోగిశ్రేష్ఠులచేత నర్చింపఁబడుదానా!

29 విశ్వ......కృతే:—విశ్వదిఙ్మండల=సమస్తమగుదిశామండలము నందును, వ్యాప్త=కలయంబఱపిన, మాణిక్యతేజః=మణులతేజముచే, స్ఫురత్=వెలుంగునట్టి, కంకణ=చేతికడియములచే, అలంకృతే=అలంకరింపఁబడినదానా!

30. సాధుభిః=సాధువులచే, సత్కృతే=పూజింపఁబడినదానా!

31. వాస.. ... .. ద్వయే:—వాసరారంభవేళా=ఉదయకాలమునందు, సముజ్జృంభమాణ=వికసించునట్టి, అరవింద=ఎఱ్ఱతామరపువ్వులకు, ప్రతిద్వంద్వి=సాటియగు, పాణిద్వయే=చేదోయిగలదానా!

32. సంతతోద్యద్దయే=ఎల్లప్పుడు నావిర్భవించుచుండు కృపారసముగలదానా!

33. దివ్య...దళే:—దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమ=దివ్యరత్నములు చెక్కిన ముద్దుటుంగరపుఁగాంతిపుంజముచే, సంధ్యాయమాన=సంజకెంజాయతోఁ దోఁచు, అంగుళీ

ద్యన్నఖేందుప్రభామండలే 84. ప్రోల్లసత్కుండలే 85. తారకారాజినీకాశహారా
వలిస్మేరచారుస్తనాభోగభారానమన్మధ్యవల్లీ వలిచ్ఛేదవీచీసముల్లాససందర్శితాకార
సౌందర్యరత్నాకరే 86. శ్రీకరే 87. హేమకుంభోపమోత్తుంగవక్షోజభారావనమ్రే 88.
త్రిలోకావనమ్రే 89. లసద్వృత్తగంభీరనాభీసరస్తీరశైవాలశంకాకరశ్యామరోమావలీ

పల్లవ = చిగుళ్లకొనలైన చేతివ్రేళులవలన, ఉద్యత్ = పొడముచున్న, నఖేందు ప్రభా మండలే = నఖచంద్రప్రభాపుంజముకలదానా! ముద్దుటుంగరములందు చెక్కంబడియుండు రత్నములకాంతులు వ్యాపింపనొప్పుచున్న వ్రేళులు సంధ్యారాగములవలెనుండ నఖకాంతి మండలము చంద్రోదయమయినట్లు ఒప్పుచున్నదని భావము.

84. ప్రోల్లసత్కుండలే = కడు నొప్పిదంబుగల కుండలములుగలదానా!

85. తార . . . కరే:—తారకారాజినీకాశ = నక్షత్రములవరుసతో సరిపోలు, హారావలి = ముత్తెంపుసరులగు హారములయొక్క, స్మేర = వికాసముచేత, చారు = మనోహరములగు, స్తనాభోగ = గుబ్బలనిబ్బరమువలనైన, భార = బ్రేఁగుచేత, ఆనమత్ = ఇంచుకవంగిన, మధ్యవల్లీ = కౌనుదీవియందలి, వలిచ్ఛేద = కడుపుమీఁదిముడుతల విభాగములయొక్క, సముల్లాస = నిక్కుచేత, సందర్శిత = కాన్పింపఁబడిన, సౌందర్య = సౌందర్యమనియెడి, రత్నాకరే = సముద్రముగలదానా! నక్షత్రపఙ్క్తిసమానములగు ముత్యాలపేరులు దాల్చికొనియుండుటంబట్టి సొంపుమీఱుచున్నవి గుబ్బలు. అట్టి గుబ్బలనిబ్బరంపుబ్రేఁగున నలిఁగాంచుచు నించుక వంగునట్టి కౌనుదీవియను నిక్కించు కానవచ్చు కడుపుమీఁదిముడుతలు వెలువడుచున్నవి. ఆముడుతలు సౌందర్యసముద్రమునకు తరంగములు. అట్టియా తరంగములు గాన వచ్చుటంజేసి సౌందర్యరత్నాకరము పొంగివచ్చినట్లున్నదని భావము.

86. శ్రీకరే = సంపత్కారిణీ!

87. హేమ.. నమ్రే:—హేమకుంభోపమ = బంగరుకుండలవంటివయి, ఉత్తుంగ = పొడవుమీఱిన, వక్షోజభార = కుచభారముచే, అవనమ్రే = కొంచెము వంగినదానా!

88. త్రిలోకావనమ్రే = ముల్లోకములవారిచే సేవింపంబడుదానా!

89. లస . . . వలే:—లసద్వృత్తగంభీర = పొలుపుమిగిలి బటువై లోఁతుగలదియగు, నాభీ = పొక్కిలియనెడి, సరిత్ = హ్రదముయొక్క, తీర = గట్టున మొలిచిన, శైవాల = తీఁగెప్రాఁచిదాయను, శంకాకర = సందియముం గలిగించు, శ్యామ = నల్లని, రోమావలి = నారు, భూషణే = అలంకారము గాఁగలదానా! అందముమీఱి గుండ్రనయి లోఁతుగలిగియుండు పొక్కిలియే హ్రదము. నారు దానిగట్టున నుండు నాఁచుతీఁగవలె నొప్పుచున్నది యని భావము.

భాషణే 40. మంజుసంభాషణే 41 చారుశింజత్కటీసూత్రనిర్భర్త్సితానంగలీలాధను శ్శింజినీడంబరే 42. దివ్య రత్నాంబరే 43 పద్మరాగోల్లసన్మేఖలాభాస్వరశ్రోణి శోభాజితస్వర్ణభూభృత్తలే 44 చంద్రికాశీతలే 45 వికసితనవకింశుకాతామ్ర దివ్యాంశుకచ్ఛన్నచారూరుశోభాపరాభూతసిందూరశోణాయమానేంద్ర మాతంగహస్తా ర్గళే 46. శ్యామలే 47. కోమలస్నిగ్ధనీలోత్పలోత్పాదితానంగతూణీరశంకాకరో దా

40. మంజుసంభాషణే = మనోజ్ఞముగమాటలాడుదానా.

41. చారు..బరే:—చారుశింజత్ = మనోహరముగ శబ్దించుచున్న, కటీసూత్ర = మొలనూలిచేత, నిర్భర్త్సిత = బెదరగొట్టఁబడినదగు, అనంగలీలాధనుశ్శింజినీ = మన్మథునిలీలాచాపగుణముయొక్క, డంబరే = ఆడంబరముగలదానా! కటితటంబునం దాలిచియుండురశనాదామముయొక్క మ్రోతలు మన్మథునిలీలాధనుర్గుణధ్వానమును మీఱి యున్నదని భావము

42. దివ్యరత్నాంబరే = దేవతావస్త్రములురత్నంపుసొమ్ములుగలదానా!

43. పద్మ...ర్గలే:—పద్మరాగ = పద్మరాగమణులచే, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించెడు, మేఖలా = ఎనిమిదిపేటలుగల మొలనూలిచే, భాస్వర = అందమువీఱు, శ్రోణి = నితంబముల, శోభా = ఒప్పిదముచే, జిత = జయింపఁబడిన, స్వర్ణభూభృత్తలే = బంగరుకొండచఱియలుగలదానా! పద్మరాగమణులు చెక్కినయెనిమిదిపేటల మొలనూలును పైనధరించియుండు నితంబబింబములు బంగరుకొండచఱియలను ధిక్క రింపుచున్నవని భావము.

44. చంద్రికాశీతలే = వెన్నెలవలెఁ జల్లఁదనముగలదానా!

45. వికసితనవకింశుక = వికసించిన క్రొత్తమోదుగుపూవలె, ఆతామ్ర = అంతట ఎఱుపువీఱు, దివ్యాంశుక = దివ్యవస్త్రముచే, ఛన్న = ఆవృతములయిన, చారూరుశోభా = అందమైనతొడలయొప్పులచే, పరాభూత = అవమానింపఁబడిన, సిందూర శోణాయమానేంద్రమాతంగహస్తార్గళే = సిందూరములంటించినయెఱుపుగలదియు గజ శ్రేష్ఠమునగుచుండు నైరావతపుఁదొండముగలదానా! అప్పుడువికసించినమోదు గుపూలవలె నెఱ్ఱనైనదివ్యవస్త్రముచే నావృతములగుటంజేసి తొడలు సిందూరము లందినట్టుండు; నింద్రునిమాతంగముయొక్క యర్గళములవంటి తొండములను ధిక్క రించియున్నవియని భావము..

46. శ్యామలే = చిలుకరెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలదానా!

47. కోమ...లతే:—కోమలస్నిగ్ధ = అందంపునునుపుగల, నీలోత్పల = నల్లక లువలచే, ఉత్పాదిత = కల్పింపఁబడిన, అనంగతూణీరశంకాకర = మన్మథుని యంబుల

జంఘాలతే 48. చారులీలాగతే 49. నమ్రదిక్పాలసీమంతినీకుంతలస్నిగ్ధనీలప్రభా పుంజసంజాతదూర్వాంకురాశంక సారంగసంయోగరింఖన్నఖేందూజ్జ్వలే 50 ప్రోజ్జ్వలే. 51 దేవ దేవేశ, దైత్యేశ, యక్షేశ, భూతేశ, వాగీశ, కోణేశ, వాయ్వగ్ని కోటీరమాణిక్యసంఘృష్టబాలాతపోద్దామలాక్షారసారుణ్యలక్ష్మీగృహీతాంఘ్రిపద్మద్వయే. 52. అద్వయే 53 సురుచిర నవరత్న పీఠస్థితే 54. సుస్థితే 55 శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే

పాదులో యను సందియంబుగలిగించెడు, ఉద్దామ=గొప్పవియగు, జంఘాలతే=తీగియల వంటి పిక్కలు గలదానా! జంఘాలతికలు మన్మథుని కందంపువల్లకులవలచే చేయంబడిన తూణీరములో యన్నట్టు లున్నవియని భావము,

48. చారులీలాగతే=మనోజ్ఞమగు లీలాగమనంబుగలదానా!

49 నమ్ర...జ్జ్వలే:—నమ్రదిక్పాలసీమంతినీ=నమస్కరించునట్టి దిక్పాల కాంతలయొక్క, కుంతల=ముంగురులయొక్క, స్నిగ్ధ=నునుపుమీరిన, నీలప్రభా=నల్లని కాంతుల, పుంజ=గుంపులవలన, సంజాత=కలిగిన, దూర్వాంకురాశంక=గఱికపోచలనియెడు సందియము పొందిన, సారంగ=(చందురునిలోనుండు) జింకయొక్క, సంయోగ=కూడికచేత, రింఖత్=ఒప్పుచుగుల, నఖేందు=నఖచంద్రునిచే, ఉజ్జ్వలే=ప్రకాశించుదానా! దిక్పాలకాంతలు ప్రణామముసేయునప్పుడు వారలకుంతలముల కాంతి పుంజము చేఁ చరణంబులపైఁబర్వఁగా నది గాంచి లీలా సారంగము పచ్చిగరికపోచ లని శంకించి చరణముల సాకుటకు రాఁగా నా సారంగము చంద్రునిలోని సారంగమనియు నది రాఁగా దానితోఁ గదలివచ్చిన చందురునింబోలె నఖంబులొప్పుచున్నవనియు భావము.

50. ప్రోజ్జ్వలే=కడునందమగు కాంతిగలదానా!

51. దేవ.....ద్వయే:—దేవ=దేవతలయు, దేవేశ=దేవపతులయు, దైత్యేశ=దైత్యనాథులయు, యక్షేశ=యక్షనాథులయు, భూతేశ=భూతపతులయు, వాగీశ=సరస్వతీనాథునియు, కోణేశ=మూలలకధిపతు లయిన వారలయు, వాయు=మారుతునియు, అగ్ని=అగ్నిదేవునియు, కోటీర=కిరీటములందలి, మాణిక్య=మణులచే, సంఘృష్ట=ఒరయఁబడినదియై, బాలాతపోద్దామ=లేఁతయెండవలె నొప్పుచునట్టి, లాక్షారస=లత్తుకయొక్క, ఆరుణ్యలక్ష్మీ=ఎఱుపుంజెల్వంబున, గృహీత=కప్పఁబడినట్టి, అంఘ్రిపద్మద్వయే=అడుగుందమ్ములదోయిగలదానా!

52 అద్వయే=సాటిలేనిదానా!

53. సురుచిరనవరత్నపీఠస్థితే=అందమగునవరత్నసింహాసనంబుననుండెడుదానా!

54. సుస్థితే=చక్కనిదానా! [దానా!

55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే=శంఖనిధిపద్మనిధులజంటచే నాశ్రయింపఁబడిన

56. ఆశ్రితే 57. దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైర్యుతే 58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే
59. భైరవైరష్టభిర్వేష్టితే 60. దేవివామాదిభిస్సంశ్రితే 61. లక్ష్మ్యాద్యశక్త్యష్టకైస్సేవితే
62. భైరవీ సంవృతే 63. పంచబాణేన రత్యాచ సంభావితే. 64. ప్రీతశక్త్యా వసంతేనచా
నందితే 65. భక్తిభాజాం పరం శ్రేయసే కల్పసే 66. ఛందసామోజసే భ్రాజసే 67. యోగి

---

56. ఆశ్రితే=భక్తులాశ్రయించియుండుదానా!

57. దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైః=దుర్గాదేవితో, వటవృక్షముతో, క్షేత్రపాలకులతో, యుతే=కూడినదానా !

58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే=యౌవనమదమునం బొదలుమతంగముని కన్యకలగుంపులు బలసికొని యుండుదానా!

59. అష్టభిః భైరవైః = ఎనమండ్రు భైరవులచే, వేష్టితే = పరివేష్టింపబడిన దానా !

ఉన్మత్తుఁడు, కపాలుఁడు, భీషణుఁడు, డమరుభాస్కరుఁడు, రవిశతభుజుఁడు, కాలుఁడు, చండుఁడు, మహాసంధానుఁడు, అనువారు భైరవు లెనమండ్రుగురు.

60. దేవివామాదిభిః=వామాదేవిప్రముఖులచే, సంశ్రితే=ఆశ్రయింపంబడినదానా!

61. లక్ష్మ్యాద్య ...... సేవితే=లక్ష్మ్యాది = లక్ష్మీప్రముఖులగు, శక్త్యష్టకైః= ఎనమండ్రుగురుశక్తులచేత=ఆసేవితే = సేవింపబడుచుండుదానా ! లక్ష్మి, చాముండి, బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, మాహేంద్రి అనువారు ఎనమండ్రుగురు శక్తులు.

62. భైరవీసంవృతే=భైరవీదేవతలచేఁ జుట్టుకొనంబడినదానా,

63. పంచబాణేన=మన్మథునిచేతను, రత్యాచ=రతీదేవిచేతను, సంభావితే=గౌరవింపంబడినదానా !

64. ప్రీతశక్త్యా = ఇష్టపడినశక్తిగలవాఁడగు, వసంతేనచ=వసంతునిచేత, ఆనందితే=సంతసింపబడినదానా !

65. భక్తిభాజాం=భక్తిగలవారలకు, పరం=మిగుల, శ్రేయసే = మేలుకొఱకు, కల్పసే=వలంతివయ్యెదవు.

66. ఛందసాం=వేదముల, ఓజసే=ప్రకాశమునకు, భ్రాజసే=బ్రకాశించెదవు.

67. యోగినాం=తపస్వులయొక్క, మానసే=మానసమందు, ధ్యాయసే=ధ్యానింపంబడియెదవు.

సాంద్రమానసే ధ్యాయసే 68. గీతవిద్యానురాగాతితృష్ణేన కృష్ణేన సంపూజ్యసే 69. విశ్వ హృద్యేనగద్యేనపద్యేనవిద్యాధరైర్గీయసే, 70. యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైర్మండితే 71. సర్వసౌభాగ్యవాంఛావతీభిర్వధూభిస్సురాణాం సమారాధ్యసే 72. సర్వవిద్యా విశేషాన్వితంచాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠమూలోల్లసద్వర్ణరేఖాన్వితం కోమలంశ్యా మలోదారపక్షద్వయం తుండశోభాతిదూరీభవత్కింశుకాభం శుకంలాలయంతీపరిక్రీ డసే 73. పాణిపద్మద్వయేనాక్షమాలాగుణం స్ఫాటికం జ్ఞానసారాత్మకం పుస్త

---

68. గీతవిద్యానురాగాతితృష్ణేన = గానవిద్యానుబంధమునం దనివిచెందని, కృష్ణేన = కృష్ణునిచేత, సంపూజ్యసే = బాగుగఁ బూజింపంబడియెదవు.

69. విద్యాధరైః = విద్యాధరులచేత, విశ్వహృద్యేన = ప్రపంచమునకు మనోజ్ఞమగు, గద్యేన = గద్యముచేతను, పద్యేన = శ్లోకముచేతను, గీయసే = గానము సేయఁబడియెదవు.

70 యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైః = యక్షులయుం గంధర్వులయుం సిద్ధులయుం ముగుదలగుంపులచే, మండితే = అలంకరింపబడినదానా!

71 సర్వసౌభాగ్యవాంఛావతీభిః = సర్వవిధసౌభాగ్యంబుం గోరెడు, సురాణాం వధూభిః = దేవకామినులచే, సమారాధ్యసే = పూజింపంబడియెదవు,

72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితం = ఎల్లవిద్యా విశేషములతోఁ గూడినదియు, చాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠం = చమత్కారపద్యములు నుచ్చరించుకంఠంబుగలదియు, ఉల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం = విశేషించినమంచిరంగులు దేఱు రేఖలతో నొప్పునదియు, కోమలం = అందమయినదియు, శ్యామలోదారపక్షద్వయం = శ్యామలవర్ణముగలగొప్ప ఱెక్కలజంటగలదియు, తుండశోభాతిదూరీభవత్ = ముక్కుయొక్క సొంపునకు దూరంబగుచున్న, కింశుకాభం = మోదుగుమొగ్గలసిగ్గు గలదియు నగు, శుకం = చిలుకను, లాలయంతీ = బుజ్జగించునదవై, క్రీడసే = విహరించెదవు.

73. అపరేణ = మఱియొక, పాణిపద్మద్వయేన = కేలుందమ్మిదోయిట, స్ఫాటికం = స్ఫటికమణి నిర్మితమయిన, అక్షమాలాగుణం = జపమాలికసరమును, జ్ఞానసారాత్మకం = జ్ఞానసారమయమగు, పుస్తకం = పుస్తకమును, బిభ్రతీ = తాల్చుచున్నదిగా, యేన = ఎవ్వనిచే, సంచింత్యసే = చక్కఁగఁ జింతింపంబడియెదవో! తస్య = అట్లుధ్యానము సేయువానియొక్క, వక్త్రాన్తరాత్ = వదనమునుండి, గద్యపద్యాత్మికా = గద్యపద్యస్వరూపిణియగు, భారతీ = సరస్వతి, నిస్సరేత్ = వెడలును. వీణియు నొకకేలను శుకంబు నొకకేలను మఱియొకకేలుందోయిట స్ఫటికాక్షమాలయుఁ బుస్తకంబును దాల్చియుండునట్లు భావించినవాఁడు మహాకవియగు నని భావము,

కం భ్రుకుటీయేన సంచింత్యసే తస్య సర్వాంతరాత్మద్యుతిర్భారతీనిస్సరే 74, యే
న వా త్వం సనాథాకృతి ర్భావ్యసే సోపి లక్ష్మీసహస్రైః పరిక్రీడతే. 75. కింన సిద్ధ్యేద్వపు
శ్శ్యామలం కోమలం చారుచంద్రావచూడాన్వితం ధ్యాయతః 76 స్తస్య లీలాసరో వారిధి
77 స్తస్య కేళీవనం నందనం 78 తస్య భద్రాసనం భూతలం 79 తస్య గీర్దేవతా కింకరీ. 80
తస్య వాచాకరీ శ్రీస్స్వయం. 81, సర్వయంత్రాత్మికే 82. సర్వమంత్రాత్మికే 83. సర్వ
ముద్రాత్మికే 84 సర్వశక్త్యాత్మికే 85. సర్వవర్ణాత్మికే 86. సర్వరూపే 87. జగన్మాతృకే

---

74 త్వం=నీవు, యేనవా=ఎవ్వరిచేతను, సనాథాకృతిః = పెనిమిటితోఁ గూడినయాకారముగలదానవుగా, భావ్యసే=చింతింపంబడితివో! సోపి=అట్లుధ్యానించువాఁడు, లక్ష్మీసహస్రైః=వేనవేలలక్ష్మీదేవిజనములతో, క్రీడతే=క్రీడించును. పెనిమిటితోఁగూడిన యాదేవిని ధ్యానించినవాఁడు విష్ణువుదనని బొందునని భావము.

75. శ్యామలం=చిలుకవంటి పచ్చవన్నెగలదియును, కోమలం=మనోహరమును, చారుచంద్రావచూడాన్వితం=మనోహరుఁడగు చందమామను శిరోభూషణముగఁ దాల్చినదియునగు, వపుః=ఆకారమును, ధ్యాయతః=ధ్యానమొనరించువానికి, కింనసిద్ధ్యేత్=ఏది సిద్ధింపదు.

76. తస్య=అట్లుధ్యానించువానికి, వారిధిః=సముద్రము, లీలాసరః=క్రీడా సరస్సగును.

77. తస్య=అతనికి, నందనం=నందనవనము, కేళీవనం = క్రీడోద్యానమగును.

78. తస్య=అతనికి, భూతలం=భూస్థలి, భద్రాసనం=భద్రపీఠమగును.

79. తస్య=అతనికి, గీర్దేవతా=సరస్వతి, కింకరీ=దాసురాలగును.

80. తస్య=అతనికి, శ్రీః=లక్ష్మి, స్వయం=తాను, వాచాకరీ=పలుకుబంటగును.

81. సర్వయంత్రాత్మికే=సకలయంత్రస్వరూపిణీ!

82 సర్వమంత్రాత్మికే=సకలమంత్రస్వరూపిణీ!

83. సర్వముద్రాత్మికే=సకలముద్రాస్వరూపిణీ!

84. సర్వశక్త్యాత్మికే=సమస్తశక్తిస్వరూపిణీ!

85. సర్వవర్ణాత్మికే=సమస్తవర్ణస్వరూపిణీ!

86 సర్వరూపే=సకలస్వరూపిణీ!

87. జగన్మాతృకే=లోకములకుందల్లియగుదానా!

88. హేజగన్మాతృకే 89. పాహిమాం 90. పాహిమాం 91. పాహిమాం 92. పాహి.

అని స్తుతించి భక్తిపరవశుండై నిలువంబడియుండును.

కాళి. కడుసంతసంబుతో,,

వత్స కళాచంద్ర! నీయునర్చనసంస్తవంబున కత్యానందంబు నొందితిని. భవదీయ కవితారసవిశేషంబునకు మానసంబున నలరి మహాకవి యను బిరుదనామంబు నొసంగితిని. మదనుగ్రహంబున నిట్టి విశేషంబు నీ కబ్బినందుకు నిదర్శనంబుగ నీ విక సుత కాళిదాసుండను నామంబు వహింపుము. నీవు కావ్యనాటకాలంకారాదుల నిర్మింప భూమి నందవతరించిన భారతీదేవివి గాని సామాన్యమగు మానవమాత్రుండవు గావు. ధారానగరి యందు భోజభూపతి భవదీయ కవితాసారసర్వస్వం బెఱింగి యపరిమితధనంబు లొసంగుచు నిన్నుం గారవించు. మఱియు భవదీయ సుకవితాచాతురికి మెచ్చి పెక్కురాజేంద్రులు దేశాధిపతు లగణితంబు లగు ధనసమూహంబులు సమర్పింపఁగలరు. కాన నిర్విచారుండవై రాజ్యతంత్రంబు నొప్పరించి యిప్పుడు కలికాలవశనష్టం బయియున్న గీర్వాణభాష నుద్ధరింపుము. సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం,, అన్నట్లు సుకవితావ్యక్తి జీవనోపాయంబుకన్న నష్టాంశవృత్తికి కారణమై యుండుట ముఖ్యంబు గావున నీ వందులకు నియ్యకొనవలెను. నీవు జాతిస్మరుండవై యస్మదీయంబు లగు పెక్కులు కార్యంబులు జరుపం బోయెదవు. ఇంకను నీయాపేక్షితం బేమి? నీవడిగిన వెల్ల నొసంగం గడంగియున్నదానను. మదనుగ్రహంబు వడసినవానికి సర్వంబు సిద్ధించు.

కాళిదాసుఁడు. ఓ లోకైకజనని! ఇంతకంటె నాకుం గావలసిన దేమున్నది? అయిన నొక్కటి యడిగెద.

చం. అనుకల మీవు నన్ను సదయాత్మతఁ జూచుచు వైరిసంఘముల్,
పనుపడి చేయు నిగ్గులను భవ్యగతిం దొలఁగించి కాచుచున్,
నిను మది నెంచునప్డు దయనిర్ఝరసత్కరుణాత్మమూర్తివై,
కనఁబడుచు న్నమస్తసకలాంతసదాంఘ్రినిఁ జేయుచుండుమీ!

---

88. హేజగన్మాతృకే=సర్వప్రపంచోత్పత్తికిం గారణభూతమగు ప్రకృతిస్వరూపిణీ

89. మాం=నన్ను, పాహి=కాపుము.

90. ,, ,,

91. ,, ,,

92. పాహి=కాపుము.

కాళి. వత్స ! కాళిదాస నీప్రార్థనంబు నంగీకరించితిని. భవదభీష్టార్థంబు నను గూర్ప నప్పుడప్పుడు నీకుం గన్పడుచుందును. భక్తజనాపేక్షితప్రదానంబునకన్న నాకుం బ్రియంబు లేదు. సుఖంబున నుండుము.

అని యంతర్హిత యగునట్లు నిష్క్రమించె నాదేవి.

మదనసేన. కరము సంతసించుచు,,

ప్రాణనాథ ! ఈదేవికి నీయందుఁ గలకరుణాతిశయంబు గడు సంస్తవనీయంబు. ఇట్టి నిన్నుం బతిగాఁ బడసిననాయదృష్టంబె పొగడఁదగి యున్నది.

చం. అభినవమన్మథుం డనుచు నంగన లెల్లను మెచ్చురూపమున్,
విభవసముజ్వలం బయినవిక్రమతేజముఁ దగు నాభిజాత్యమున్,
సుభగత మీఱుచైగుప్తియు శుద్ధయశోవిభవంబు నింద్రస,
న్నిభ మగుసంపద ల్వెలయ నిన్ను నలంతుఁ గాక పొందఁగన్.

ఏను నాతొలిపుట్టువునం జేసినపుణ్యం బెట్టిదియో ! ఇట్టిసుకవికులావతంసంబుం జేపట్టఁ గలిగితిని. మఱియు నీవు సరస్వతీనావతార మండ వనుటకు సందియంబు లేదు. కానిని మంత్రోపదేశమాత్రంబునన దేవి సాక్షాత్కరించి వరంబు లొసంగునే ! అదియునుం గాక యిట్టిరసాస్పదం బగుసుకుమారార్థపదబంధురం బయినపద్యరచనాచాతురి మనుష్యమాత్రుల కుండునే !

చం. అరుణకరప్రసారవికచాంబుజషండనికామనిర్గళ,
ద్వరమకరందబిందుఝరదైఖరిచారుపదావళీమనో,
హర మయి యొప్పునీకవిత నాస వినంగ సుధాబ్ధివీచికల్,
పరుసగఁ బైఁబయిం బరవి వచ్చువిధంబునఁ దోఁచె నాత్మకున్.

ప్రాణనాథ ! చిరకాలసంప్రార్థితం బగుచున్నమన్మనోరథంబు నాయర్చించుచుండిన కులదేవతయనుగ్రహంబున నిప్పుడు ఫలియించె.

కాళిదాసుండు. మహాహర్షంబుతో,,

ఓచంచలలోచనాతిలకమా ! వినుము.

చం. సురగరుడోరగప్రముఖశోభనగాత్రలకుం దరానియా,
నిరుపమరూపసంపదల నివ్వటిలంగల నిన్ను మున్న నన్,
నరభువనాంబుజాలయను నర్మిలిఁ బెండిలిజైతి నింక న,
చ్చెరు వగుజన్మభవ్యఫలసిద్ధి లభించెను నాకు నెచ్చెలీ.

నేపథ్యంబున వైతాళికుండు,,

చం. చెలువపుఁదీవ యోమదనసేనను బొందితిఁగదె మహోన్నతిన్,
తెలఁగుచుఁ గాళికావరముచేత మహాకవి నైతి నంగనా,
కులము పవిత్ర మయ్యె నతిలోకము గాను స్మరించెద నిప్పుడే,
జలజసఖుండు దోఁచుచుఁ బ్రతీచ్యను దక్కెఁ జెలులార గదే!

వెండియు నేపథ్యంబున నుండు వైతాళికుండు,,

చం. అమలిన మైనసీయాళిని దంతతుఁ బర్వఁగఁ జూచి [illegible],
యనుకలము స్వప్నఁంచు చిప్పదంబుజవైరియుఁ గ్రుంకుచున్నవాఁ,
[illegible] గూడుసం,
[illegible] దోస్పదయ్య! [illegible] గ జెలులారగదే!

కాళిదాసుండు. ఓ ప్రాణేశ్వరీ! దేవిసాక్షి [illegible] గాలంబు గడచుట యొకటంగమైతిమి. ఇప్పుడు శకున యయ్యె! ఏను కాపోతకాంతుండనై యుండు మనప్పుడు గంత్రమస్థానంబు నీయుగ మానుకొన్నందుకుం బ్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని విశుద్ధిం బొరయవలసియున్నది. ఈనగరోపకంఠంబునం గలపుణ్యనదిలో జని యందు స్నానంబు సల్పి ప్రాచితంబు చేసికొని మూర్ఖత్వదశాసాదులు దీర్చ వైకంబు వచ్చెద. మద్విరహంబున నీవు ఖిన్నతం జెందకుము.

మదనసేన. కాళిదాసుని గౌఁగిలించుకొని,,

చం. నిను నెడబాసి యొక్కత్రుటి నీరజనాయకమూర్ధకాళికిన్,
మనమున నోర్వఁ జాల నిఁక మానవలోకసుధామయాకృతిన్,
న్ననుఁగొనకుంటి నేనిఁ ద్రుటికాలము కల్పశతంబు గా నగున్,
ఘనతభక్తి రమ్ము వెస కాల్యసుకృత్యము దీర్చి యానతోన్.

మతియు నిట్లనుఁ,,

చం. నిను నెడఁబాయఁ బోవఁ గడు నిర్భర మైనవియోగవేదనన్,
మనము మహాంధకారమున మగ్నతఁ జెందినరీతిఁ గాంచెడు,
[illegible] దుర్భర మైన దిప్పుడే,
మునుకొని కల్గఁ బోవు నని ముస్సును దోఁచుచున్న దాత్మకున్.

అదియునుం గాక మన్మానసం బనిష్టాశంకి యై యత్తలంబడియుండెను. కాన నీ వొంటి నేగకుము. ఈభవనంబునకుం గావలియుండురక్షకభటవర్గంబును వెరువెంటఁ దోడ్కొని పొమ్ము. వేగ రమ్ము. సాయంకాలం గరుణ యుంచి యందుబుద్ధముగ్ధసరసిజ శోభామనోహరం బగునీనగుమొగంబు వైకంబ నొందియుం గానిపింపుము.

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! నా కన్నులను దోడు రావలయు నన్నది లేదు. అయినను నీమనస్సమాధానంబుకొఱకు వారలం దోడ్కొని పోయెదను. కాని యుక్తం బగుచింతచే నితాంతసమాకులస్వాంతవై యుండవలదు. ఓశ్రీలా! నీవంటి సుందరాంగులకు!

మదనసేన. ప్రాణనాథ! ఒంటి యన నేల! వేగున యరుగుము. ఇప్పుడె నాప్రియసఖులు గుణమాలినీధనమాలినులు రారు! అందుకుం జింతింపవలదు.

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! ఇట్టయిన సరే! పోయి వచ్చెద.

అని నిష్క్రమింతుం జరుగ్ము.

మదనసేన. కొన్నియడుగులు వెనువెంటం జని. తెఱవలసి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఆ! ఏమి యిది! ఇప్పుడు మూఁడవయామంబు ప్రవృత్తం బగుచున్నదని తార కలం గాంచినం దలఁప. వైతాళికులు చేసిన యరుపు నను గన్కొని. నాప్రాణనాథుని నన్ను నెడబాప నెవ్వఁడేని క్రూరుం డిట్టిసిన్పుతిం గావించెనో!

శంకాతంకంబులతో,,

వేసిన యరచ్యుచేని దీపములకాంతి తగ్గదా! ఇట్లు గానంబడెడి: దూరాలోచన సేయకయ పతిం బంపితిని. మానసంబు కలవరము నందుచున్నది. ఏమి సేయుదు! మానసంబునం దేవదేవుని యొకసాక్షిమాంబు గల్గింపఁ యుమసను తోఁచెడిని.

ఎదుటికి దృష్టుల నిగుడించి భయసంభ్రమంబులతో,,

నావిద్యాగురు వసుమంతంబున గౌతముండు మాణిక్యగృహంబుతో నుద్యోగము జనుదెంచుచున్నవాఁడు. కట్టా! ఇతండు నాపయిఁ బ్రేమం బుంచి తొల్లి నగ్రమంబు సేయం బూనినవాఁడు. ఇప్పుడు నేఁడేని యుచితంబునెఱుంగక చనుదెంచు చున్నాఁడని తోఁచెడిని. కాఁడేని యిప్పు డిట్ట్యేడ నేల నడచెడు. నే నిచ్చట నుండుట యుచితంబు గాదు. దభ్యాలకుం జనియెద. భవనపతి యగు నన్నిగహ్వరంబును లేదు. ఆర్యపుత్రునితోఁ జనియె. అహా! యొకనిమిషంబులోనన దురతిశయం బగుకష్టి యిడుమ సంభవించినయది!

అని వెనుకంజ యిడుచుఁ ద్వరితతరంబుగఁ జనుచున్నది,,

యావనభటసహితుండై గౌతముఁడు ప్రవేశించె.

గౌతముఁడు. ఓమదనసేనా! పోకుము పోకుము. ఇంకఁ దప్పించుకొన నీకుం దరంబుగాదు. ఇది నిశీథసమయంబు. నీ విశేషగృహంబునం బ్రవేశించుటకు నుండ గూఢగతి నేనీ వేళమం దెరంబుం బొచ్చియుండి యిందు జరిగినవృత్తాంతంబు నూచుచు

నీనాయకుని నిన్ను నెడబాపి నన్నుపసంహరింపం గడంగి [illegible] నుండి నన్నుఁ బోయి నాతని వెలువరించితిని. ఈవృత్తాంతము నాకుఁ గావలె దెచ్చుకొని సుందరబాహ్య స్థలంబున నిలిపి నీపతి వసతిం జనునప్పు డంతరంగంబు నొప్పించుకొని సచ్చినయాతనితోఁ జేరుకొని నిన్నుపసంహరింప నిట నరుదెంచినాఁడ. నీ కింక యమభాధ [illegible] గడచె నట్లు నీ కునై నాగొని తెచ్చియుంచినవాఁడంబు [illegible] జాయుంటికిఁ జనుదెంచితి నసుఁ జుండుము. అట్లు సేయుదనని నిన్నయావకుండు కరకలితఖడ్గధారాఖండిత గాత్రం గావింపం బోయెను.

మదనసేన. భయంబుతోఁ, ఆత్మగతమున,,

కట్టా! నాదురవస్థ [illegible] దోఁచకున్నది [illegible] పాల్పడ బయిన యిట్టి యాపదమునకు నోచినదాన. ఏమి సేయంగలదానను. ఇందాఁకను [illegible] చేసి యిట్టియీ పన్నుం బట్టుకొనుట నిక్కమంబు. అట్లు నాఁడు యితనివలనం బరిత్రాణంబు బూనినదానంగాని రక్షించెదకాను [illegible] నన్ను [illegible] యయ్యో [illegible] !

అని చింతించుచుండె,,

గౌతముండు. ఓసి రాజపుత్రి! యింకెంత గూరవుబలన మహాపాతకంబు లేదు. వదేలనము వదేలనము.

మదనసేన. శోకంబుతోఁ,,

ఓయనాథరక్షకా! ఆశ్రితవాత్సల్యజలధీ! గజేంద్రవరదా! ద్రౌపదీమానపాలా! రుక్మిణీనాథ! నీకింకెప్పుడు నాపై దిక్కెవ్వరున్నారు! ఈవిధమున గాచి నీవు నాప్రక్కన యున్నాఁడవని నమ్మియున్నదానను.

అని పెక్కుగు వేడుచున్నది.

గౌతముండు. ఓసుందరీతిలకమా! నాయభీష్టంబు తీర్చెదనంటి వని నిన్ను నేన రక్షించెదను. ఇంతటికిని గజేంద్రరక్షకునిం దడవ నేల! ఓసి కామినీమణీ! నీయిష్టంబుం దీర్చెదనని యుండ నీతోఁ గేళివిహారం బనుభవించి నిన్ను వదలి చనియెదను.

మదనసేన. భయంపడుచు! ఆత్మగతమున,,

కట్టా! నా కిద్యోగ మండక చనుటయు యిప్పటికి మేలు!

అని త్వరితగతిం జనుచున్నది.

గౌతముండు. ఓకాంతామణీ! నేను తుదకొకమాటు నీతో సుఖింపం గోరితిని. ఓ విభుడు నాకు సంతసము ప్రియంబు సేయం గడంగెదవు. నాకు నీవంటి యభీష్టప్రదరాలు గలదా! మంచిది పొమ్ము. రథం బారోహింపుము.

మదనసేన. అడుగులు దడఁబడ రథమునడవను ద్వరితగతిం బోవుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

గౌతముఁడు. వినుమింటంబనుచు,,

ఓరీ యావన! నావచనంబున నీసుందరి రథారూఢ యయ్యె. ఏను నిదె రథంబారోహించెదను. నీ పతివేగంబున నరదం బెక్కి రథ్యంబుల నడుపుము,

యవనభటుఁడు. ఓ బాపనయ్యా! అట్ల యొనర్చెద.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఉ. అంబుజపాణి నాకును స్వహస్తధనం బయి పొల్చె నిస్పృహో,
బింబఫలాధరిం గొనుచు భీతిల కయ్యెడ నైనఁ బోయి యీ,
యంబుదవేణిఁ గూడుచు సుఖాంబుధిఁ దేలుదు, మధ్యమార్గమం,
గం బరిపంథి యుద్ధమయి తోఁచకయుండిన మేలె యయ్యెడిన్.
అని యుత్సవముతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

పంచమాంకము.

విద్యగుప్తుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

విద్యగుప్తుఁడు. ఔర! మదనసేనయం గల సౌందర్యంబు లోకంబున నందుఁ బృథ్వీలోకంబులఁ గవ్వారలకేని యుండ దని యనుకొనియెదను.

ఉ. ఆ వనజాక్షి ముద్దుమొగ మక్షిపథంబునఁ దోఁచుటాదిగా,
భావిత మైనశీతకరపూర్ణబింబము నింపు గాదు. నా,
భావము దానిచంచలతరాంచలలోచనము ల్గనంగ ని,
చ్చాభరిఁ గాంచ దుత్పలనిసర్గవిలాసము లాత్మ మెచ్చఁగన్.

మఱియును.

ఉ. దానిబొమల్ గనుంగొనిన దర్పకచాపము దెంతకాను పో,
దానికుచ ల్ప్రరోహదములతండముల న్నిరసింపఁ జాలు న,
ద్దానియొడల్ కఠోరశిఖిత త్తనువన్న మనోజ్ఞరేఖయో,
దానికి నీడుగాదు సురతామరసాయతనేత్ర లెవ్వరన్.

అదియునుం గాక;

చం. రతి సౌందర్యవిలాససంపదల సారాజీవపత్రాక్షి భా,
రతి విద్యానిచయంబులందు సుకుమారంభంబున న్జూడ శ్రీ,
సతి దైశ్వర్యకలావిశేషమున సాటంత్రదాస్య తా నాశచీ,
సతి యౌ దానిని జూడకున్న నిఁక నాజన్మం బధన్యం బగున్.

ఇసీ! ఏమిది! ఏను దానితో విద్యావివాదంబున నోడినాఁడను. మఱియు న య్యిందువదన పెరవానిం బెండిలియయ్యె. ఏ నీవిధి నందరానిపండ్లకుఁ గఱ్ఱు సాచుచున్నాఁడ. ఇఁక నాకాకన్యారత్నము లభించుననుట యెక్కడిమాట. శాన్త్రాంతికుండగు విప్రుండు ధనలోభంబున నాకుం బ్రియవచనంబులు సెప్పి యాకామినీమణియందు నన్నుల యింపం జేసెడినో! దానియందుం గలయుత్కంఠాతిశయంబునం జేసి యాబాపనయ్య సెప్పినవచనంబుల నమ్మి యీచిమ్మచీఁకటులం బడి కడు నలయుచుఁ గరగలితం బయిన

రత్నంబు నన్వేషించుచాడ్పున వీథులవెంట నడచుచున్నాఁడను. ఆనిస్తులరత్నం బియ్యెడ దొరకునాయని మదికి నెవ్వేళయుఁ బాధమిక గలుగుచున్నది. విధి యనుకూలం బగు నేని యభిమతార్థంబు నన్యద్వీపముననుండి యైనను గొనితెచ్చి కాకతాళీయంబుగఁ జేర్పక పోదు. ఇట్టిదేకదా ! తొలుత నీరాజపుత్రికతో విద్యావివాదంబు సేయం గోరి యీయూరికిం జనుదెంచి పురబాహ్యోద్యానవనంబున విడిసియుండి మదనసేనాసందర్శనం బున నిచ్చ వొడమి యున్నవాఁడ నగుటం జేసి యుత్కంఠితం బయినచిత్తంబునకు వించుక వినోదంబు గల్పించుకొన నొంటరినై యీ యారామసీమం జెలువారు నానావిధతరునికరంబుల నిరీక్షించుచు నందుఁ గదంబవృక్షంబుం జనినాఁడ. వలని దైవంబుతో నద్యోచిత యాదృచ్ఛాసమాగత యయినయీ రామణీయకనిధిదర్శనంబు నయనంబులకు నమితఫలంబుగ సమకూరినయది. ఇమ్మహోత్సవంబు లభించినవిధంబున మఱియు నిట్టి జన్మఫలంబులు సంప్రాప్యంబులు గలుగం బోలును. ప్రాయికంబుగఁ బ్రాహ్మణులకుఁ గొల్లలు గావు. ఎందఱో రాజకుమారు లీరాజపుత్రికం గోరి వచ్చినవారలు దానితో వివాదంబున నోటువడి యవమానంబునఁ గోర్చి తమపురంబులకుం జనిరి. ఎవ్వఁడైనను నీమదనసేనం దోడ్కొని గాని మదీయపురంబుఁ బ్రవేశం బట్టం జన దని యీవిధంబునఁ బనిపట్టువారల సాహసం గలుగుటయుఁ దదనుగుణముగ నీనక్షత్రశాస్త్రి నేఁడు చెప్పుటయుం జూడ నభిమతార్థసిద్ధి గావచ్చు నని యుం దోఁచుచున్నది.

ససారథికం బగురథంబున నారూఢులై గౌతముఁడును మదనసేనయుం బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు. ఓ ప్రాణవల్లభా ! ఏల నీ వీయరదంబున శోకపంకసంకుచితాంగివై నిలువంబడి యుండెదవు ? వేడ్కమెయి సాయంకాలంబునం గూరుచుండుము.

చం. సరసిజపాణి నీబిగువుఁజన్నుల నన్నను రాగపూరభా,
సురగతిఁ జేర్చి హైకొనవె సుందరి నీసునమూదిపానకం,
బరుదుగఁ గ్రోలకున్న నిఁక నంగము నిల్వదు మన్మథాగ్నిని,
ర్భరతరకీలల న్దగిలి భస్మముగాఁగల దాదరింపుమా.
మదనసేన. శోకంబుతో,,

గురువరా ! ఈబుద్ధి మీ కుండం జనదు. ఏను మీకు సుతాసమానను. శిష్యను. మఱియు మీయింట దాస్యంబు సేయంగలకింకరిని. అట్టికార్యంబుల నిరోగించి నన్నంబావనతరపదవీపరిచ్యుతం గాకయుండునట్లు సేయుఁడు. ఇట్టి తుచ్ఛసుఖంబులు మాసాలపైతేనియ లని మీర లెఱుంగరా ! దయ యుంచి నన్ను విడిచిపుచ్చుఁడు.

శిష్యగుప్తుఁడు. చెవియొగ్గి విని,,

ఆ! ఈసుకేశిసమయంబున నెవ్వఁడో తనకుం గూర్చిదాని కోపమున నవమా-
నించి, దానిం బలాత్కారించుటకుం గూడి వచ్చి తనకుక్షియందుంచు నెవ్వ రాతోం
జేయునది లేక శోకభారాక్రాంతయై దుఃఖించుచున్నది. ఇది
కన్యకాంతఃపురోపవనసీమం జేరినారు నాటకమధ్యమందు వీరలు మాటలాడెదరు.
వీరలెవరో! అనియుందును.

స్త్రీప్రతినభినయించి,,

ఎవ్వరో యాన కేల! గౌతమునిం డెంకన్నికాంచద్యాగుడు వరెందు మదనసేన
యుండనుద్దుండని కందు. వీరలుపదనసందర్భంబు గౌతమమదనసేన లని తెలియంగాను
చున్నది. మదనసేనయు యాద్యుతిని నాతిసంబు వండె. బాగుగ పాలించి సీమంగల
కార్యంబునకుం గడంగెదను.

అని గౌతమాదుల సభిముఖంబుగ నడుచుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓసుందరీతిలకమా! ఈమాట చెల్ల మానుము.

కం. ఓమదనసేన వినుమా! రామామణి నీవు నాకరక్ష వయితో,
భామిని బహుకాలముగా! నే మది తపాతపాఁ బడెంగ నీ కొఱకని తోఁ.

వీర్యగుప్తుఁడు. సంతసంబుతో,,

ఏంతెంతించినయర్థంబు నిర్ధారితం బయ్యె. వీఁడు గౌతముఁడె! మదనసేన నప
హరించుకొనిపోవుట నిక్కంబు. వీనిం బట్టి బంధించి ఈనారీరత్నంబుం గొందును.

సరూపించి చూచి,,

ఇది వీరదత్తప్రియంబగునగరంబు నాసమీపమాగతం బయినయది. కష్టం బుప్పతి
ల్లెనని దిగులునొందు గాక్షిపోను యిరుగున. కాసఁ గోలాహలంబు గలుగనీకయు తోలుత
సారథి దనుమి గౌతమునిం బట్టి బంధింపవలయు. గౌతముండును సారథి యుఁ దవులో
కంపై యున్నారు. వీరలు తెలుకపడక రథం బెక్కిన నాయుద్దిష్టకార్యంబు సాధించు
కొనట గుకరము.

అని నాట్యంబున రథం బెక్కి గదచే సారథి నడచుచున్నాఁడు,,

యవనుఁడు. అయ్యయ్యో చచ్చితినిగదా! ఏ భూమిపయిం బడుచున్నాఁడ.

అని వస్త్రంబులు వదలి. ప్రకారవేదన నభినయించుచుఁ గరచరణక్షేపములతో
నిహన్యమానుఁడయ్యె.

మదనసేన. సంతసంబుతో,,

నా వేఁడుకొనిన దీనాలాపంబు లాలించి యా పాంచాలీమానసహంసుండు వీరిం నిరసింప నెంచెనో.

సకరుణముగ,,

ఓదయానిధీ ! యీ బ్రహ్మబంధువును బ్రాణంబులు దీయకుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఓకనకాంగీ ! నీ కింతవిప్రియంబు గావించినవాని దయయ్యెనా వీనిం జంపవల దంటివి. నీదయారసంబునకు మెచ్చుకొంటిని. నీకోరిక వరంబీఁ దలంచితిఁ గాని. ఇట్టిసుగుణ సంపత్తిగలనీయందు నీదుర్భగుం డిట్లు కట్టఁడియై ప్రవర్తించెం గాన వీనిం బట్టి శిక్షించెదను.

అని కుప్పించి గౌతమునినిగం బట్టి ధనుర్గుణంబుచేఁ జేతులు వెనుకకు విఱిచికట్టి,,

ఓగౌతమా ! పూర్వము నే నీరాజకన్యకతో విద్యావివాదంబు సేయుచుండ నప్పుడు నిత్కృతిమెయి నన్నవమానించి హాసం బాచిగ్రహీత గావలనీడదీనిం దప్పింతివిగదా ! ఇప్పు డేమి సేయఁగలవో చూచెద. ఇది వాగ్వివాదంబు గాదు. వీర్య సారవివాదంబు. నీ విందుం జేయఁగలపని యేమి ? ఇందు నిన్ను వధింపవలయు నన్నది భావ్యం బయ్యును బ్రాహ్మణుండ వని యీసతిమణి కనికరించి యట్లు గావింపకు మని ప్రార్థించినయందున కతంబున నాదారుణవ్యవసాయంబువలన నిప్పట్టుండ నైతి. ఇదె నిన్ను బంధించితి. ఇఁక నీకు విమోచనం బెప్పటికో !

అనిగుద్దులుముచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! ఏఁటిజీవనవిక్కృతిఁ జేసిన ఫలం బబ్బినయది. అట్టి కాళిదాసుగ్రహ పాత్రుని కళత్రంబును దొంగిలి తెచ్చుట యూరక పోవునే ! వీనికి నే నేమియుఁ బ్రతివచనం బొసంగఁజాల.

అనియూరకున్నాఁడు,,

వీర్యగుప్తుఁడు. మదనసేనం గాంచి,,

ఉ. చంచలనేత్రి నీవికచసారసపత్రవిశాలలోలనే,
త్రాంచలలీలఁ గాంచ మది నాకు జనించినవాఁడ నుత్కలీ,
కుంచితనీలముగ్ధశుభ కుంతలసంతతిసుందరంబుగా,
నంచితరీతిఁ గాంచు భవదాస్యసరోరుహ మెత్తి యానతో.

మదనసేన, సాతంకంబుగ, ఆత్మగతముగ,,

వీఁడు నన్ను రక్షింపఁ జనుదెంచె నని యనుకొన్నందుకుఁ ద్రోసి వేయం గూడని శత్రు వయ్యె. గౌతముఁడు బ్రాహ్మణుఁడు గాన మదీయధనుర్విద్యాగురునిం బోధించుటకుంబు లను భయంపడుచున తిరస్కరింపం జాలక యుండినవాఁడు. ఇతండు నాచే జయింపఁదగు వాఁడు గాఁడు. ఏమి సేయుదు.

ఆశ్వాసంబుతో,,

నాపుణ్యసన్నిధానంబు గలుగు; వీఁడు క్షత్రియుండు గాన కల్ప బుద్ధిగల ఋత్విగంపుంబలుంగులు తోఁచదు. సంపత్తికర్త ప్రవర్తనము. విద్యార్థి నిమిత్తమునఁ దప్పించుకొనవచ్చు నని తోఁచెడిని. ఇప్పటికి సహచరుడైనను గోరికొనినట్లు నన్నుఁ దాఁకకుండఁ జేసికొనియెద. బ్రాహ్మణులకు ప్రాణదానం బిప్పించు కొనుటకు బొంకులాడుట దోషంబు గాదని ప్రామాణికవచనంబు గలదు. మఱియు నితఁడు నావచనంబులు వినకపోఁడు. ఎట్లనిన!

కం. వనజాక్షులయం దాడుచు। గనినట్టియు దాగిలంబుచు లగువుగ నా,
వనజాక్షులవచనంబులు। విను జపదాంతరు తదీయగురుతుం బ్రియుండై.

మఱియు,,

కం. రసభావజ్ఞులు మదిలో। నసదృశ మగుప్రీతి యున్న సంగతులను,
ప్రసవంబులు కోరఁదగదు। లోఁబడక తపోతపోవల గూర్చ దత్కాలంబులై.

ప్రకాశముగ,,

ఓ విద్యాధురంధర! నన్నుం గొల్యమున నపహరించి తోడ్కొనిచనుచున్న యీపాపి ప్రుని శిక్షించితివి. ఇఁక నేను నీధనమును గాని యితరునిసొత్తు గాను. నాతల్లిదండ్రుల వలనఁ బొసఁగు భయంబుం గూడ నాయెడ లేదు మాకు. ఈ క్షత్రియవంశసంజాతు లగుభూపాలురు తాము చెప్పినమాట తప్పరు. కాన నిప్పుడు నాయందు సంతసించి కోరినవరం బొసంగెద నన్నవచనంబు యథార్థంబుగా నాకేఁడు అర్థం బంగీకరింపుఁడు. అది యొద్ది యంటిరేని. తదపులంబట్టి యొక వ్రతంబు సేయం బూనుకొనియున్న దానను. అది యొకవత్సరమునకు సమాప్తిం జెందు. అంతదనుక నాయందు మీర లుద్విగ్నులౌరం జనదు. ఇది నాకు మీరు కరుణించి యీఁదగు వరంబు. ఇది యొసంగిన వ్రతసమాప్త్యనంతరము భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేఱుచుకొనంజను.

వీర్యగుప్తుఁడు. సంతసంబుతో,,

ఓ సుందరీవతంసమా! అట్లయగుంగాత. రాజకన్యకం దోడ్తెచ్చినాఁడ ననుయశంబ నాకుఁ జాలును.

కం. ఇంటికిని లక్ష్మిరమ్ము నా। కంటికి దా నమృతవర్తికయుఁ బోలెను నీ,
వ్వింట ముదంబునఁ దేలఁ గ॥గంటికి ఫల మనుచు, నిన్నుఁ గనుఁగొనుచుంగ,

ఓసుందరీ ! ఏను మదీయం బగుగరూశదేశమునకు రథముదోలుచున్నాఁడను.

అని యరదముఁ దోలుకొనుచు నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

పంచమాంకముసమాప్తము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ రాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

షష్ఠాంకము.

గుణమాలినియు ధనమాలినియు సంభ్రమంబులోఁ బ్రవేశించిరి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని! నీవు యోచింతె! మనభర్తృదారిక యాగున దనసేనగృహంబున నిశీథసమయంబునందు వైతాళికులు నిద్రమేల్కొలుపు చున్నది. గాఢనిద్రాభిభూతగాత్రమతులై యుండుగ మేల్కొంచి యా వైతాళికులు ఏల యుండ గక యిట్లు గావించిరి గాఁబోలు ఈ పూర్వదినంబున జరిగిన కార్యకార్యవ్యగ్రతలై యుండుటం జేసి యిట్లు జరిగియుండవచ్చును. ఎట్లయినను మనము వైళంబ రాజపుత్రికవద్దం జనవలసినవారము గాదే! భర్తృదారిక యస్మదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించుచుండును. మనకును గతయామినియందు నిదురలేమింజేసి తెలవ యయ్యె నిశీథ మని తోఁచు చున్నదిరా! ఎందుకుఁగాని వైళంబ చనవలయు.

అని త్వరితగమనంబుగఁ జనుచున్నారు.

ధనమాలిని. శ్రమం బభినయించుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! మన కొంతవఱకు వచ్చిన యుద్యానమునందలి భర్తృదారిక యుండు కేళిగృహపుమార్గంబు మూగియున్నది. మనము భర్తృదారికను జూచి యంతకుం జనినకార్యం బుచితంబు గాదు. ఇప్పుడె యుంటం దలవాల్చితిమి. అప్పుడె లేచి యాగక వలసివచ్చె.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! యిట్లు వచ్చునని యెవ్వరికిఁ దెలియును!

ముందున దృష్టులు నిగుడించి, భయంపడుచు నిలిచి,,

ఓసీ! అదె కనుంగొనుము. యముభటుండువోలె నతిభయంకరాకారుం డెవ్వఁడో మరణవేదనకుం జొల్పడి యూర్పులు విడుచుచుఁ గాలుసేతుల నిలవం దాఁచుచుం బొరలుచున్నాఁడు. సమీపమునకుం జన భయం బగుచున్నది. ఈసంకటరథ్యయందుఁ బోయినంగాని వైళంబ భర్తృదారికకేళిగృహంబునకుం జేరలేము. ఏమిసేయనగును?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! భయంపడినం దీఱునా! భర్తృదారిక మనరాక కెంత తహతహపడుచుండునో! ఏమైనను గానిమ్ము. పోదము రమ్ము! భర్తృదారికకేళి గృహంబుం జూచిపోవుటం జేసి మన మపరాద్ధల మయి యున్నారము. అయ్యెడ నేడేని యొకయపరాధంబు జరిగిన మనకు మాట రాదకే!

గుణమాలిని. ఓసీ ! నీ వేమిచెప్పినను నామనంబునకు స్థైర్యంబు గల్గలేదు.

అని మెల్లన నడుగులిడుచు ముందు గోడలువంచి నిరూపించి చూచి.

ఓసీ ! వీఁడు మనభర్తృదారికయం దుత్కంఠితుండై యుండు గౌతమునిసహోదరుండు గిరిసారుం డనుయువవీరుండు. రథ్యాప్రదీపికాప్రకాశంబువలన బాగుగఁ దెలియంబడియెడిని. వీనిం గాంచి యీనగరంబునం గలకాఁచవాండ్రు బెల్లు భయపడుచుండిరి. వీఁడునచ్చుట సంతోషావహం బయ్యె వీఁ డిప్పుడు గతోద్రవ్యహారంబున నిలువం బ్రాల్గియుండుటంబట్టి గౌతముఁడు నిర్వృతిమైయి భర్తృదారిక కపోతంబుఁ గావించి మధ్యమార్గంబునఁ దననేస్తకానిం గోలుపోయి సంకటపడియున్నవాఁ డను నర్థంబు దోఁచుచున్నది. దీన మనభర్తృదారిక కేదియో యిడుము సంప్రాప్తం బయ్యె ననుట నిర్ధారితం బయ్యె. వైళంబ పోయి ప్రియసఖిం జూతము రమ్ము.

అని త్వరితతరంబుగఁ బరిక్రమించుచున్నారు.

గుణమాలిని. పురోభాగంబునను దృష్టులు వఱపి. నివ్వెఱపడుచు. త్వరతో,,

ఓసీ చూడవే ! మనతలంచునర్థంబు వివృతంబు లగునుద్యానద్వారకవాటంబుల చేత నిర్ధారితం బగుచున్నది.

ధనమాలిని. ఓసీ యంతియ కాదు. కేళీమందిరగవాక్షకవాటము లెవ్వరును గనంబడరు. దానికవాటంబులును దెఱవంబడియున్నవి. మఱియును నీమందిరంబు విజనం బయిన విధంబునం దోఁచెడిని. ఏమో ! యీకష్టము !

ఉరంబున మోఁదుకొనుచు.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! నీవాడుపలుకులు వినినంతన నాయంగంబులు విశ్లథంబు లయినయట్లు కార్యక్షమంబు లై ప్రసరింపకున్నవి. ఏమిసేయంగలాన !

ధనమాలిని. ఎట్లున్నను బోయి చూడవలయుంగదా! ఇంటం బ్రవేశించి చూతము రా! ఇరువురును మందిరాభ్యంతరంబుం బ్రవేశించుచున్నారు.

గుణమాలిని. కలయనవలోకించి,,

అయ్యయో ! మనభర్తృదారిక గనంబడదే ! కట్టా ! మదనసేనయు; సర్వవిద్యావిశారదయు; శారదాదేవిసమానయు; సకలైశ్వర్యసంపన్నురాలిని; మనప్రియసఖి యెట్టిగతి యాపట్టెను?

ఆకాశము లక్ష్యముచేసి,,

ఓప్రియసఖీ భర్తృదారికా! ఓప్రియసఖీ మదనసేనా! ఓప్రియసఖీ యభినవ మానవలోకశారదా! ఆ! ఎంతపిలిచినను బలుకవేమి?

సశోకముగ,,

ఓసీ! నే నింకేమి సేయంగలనే! హా ప్రియసఖీ! నిన్నే గతినుండు గాఢియం పెట్టెనో! ఏ క్రూరకర్మునిచేతం జిక్కు కొంటివో! అక్కటా! నీ కెంత పట్టెనో! అహా నీ వే యిడుమలు పడియెదవో! ఎవ్విధంబునం జిక్కియెదవో! ఏరీతి నోర్చుకొందువో! ఎవ్వరి నెవ్వరింజేరెదవో! ఏమని విలపించెదవో! ప్రియసఖీ! నీ విట్టి క్రూరదశావిశేషం బనుభవించెదవో! ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! ఏము నీయం గష్టము సంప్రాప్తమగు కాలమునను నిగ్గు ప్రాణాల మై యుదవాసి పోతిమి గదే! ఓముగ్ధా! మమ్ముఁ బ్రియసఖు లనినమ్మి యుంటివే! ఏము కృతఘ్నాత్ముల మై యిట్టిసమయంబున లేకపోతిమి గదే! నీతండ్రి నిన్నొకదినమునన్నను జూడక యుండలేఁడే! ఎల్లి సూర్యోదయంబున నెవ్వరి ముఖంబుం గాంచం బోను. దేవి మమ్ముం గాంచి మదనసేనసఖుం బడిగెనని యేమని సమాధానంగలవారము! ప్రియసఖీ! ప్రియసఖీ జగం బంతయు జీర్ణారణ్యం బయ్యెనే! ప్రియసఖీ! నిన్నిట్టు లచింతితోపనత మయిన యిడుమకుం బాలుచేసి యీగుణమాలిని భూమియందిఁక జీవింపవలయునా! ఓ దైవమా! కుటిల! యీతపస్విని కీ యాధునిం బట్టఁగాఁజేసిన కో అంత యుల్లుండ దిప్పుడు మొదటికే మోసము దెచ్చితివి. హా! యీ కాళరాత్రి నాకు వేగం బోదుసుమా! వేఁగినది పో! నేనెవ్వరి ముఖం బెట్లు గాంతు. ఓగుణమాలినీ! నీవు భర్తృదారిక ప్రాణరక్షణ యనియందువే! ఈమాట కల్ల యయ్యెఁగదా! నీవు వాని పోయినను ప్రాణంబులు పోకున్నయవి.

ప్రియసఖీ! మదనసేనా!

హా! యింకేలనే గుణమాలిని బ్రతుకవలె! హా! నీనాయకునిగతి యెట్లయ్యెనో గదే!

అని మూర్ఛపోయి యిలపయింబడియె

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఓసీ గుణమాలిని! మనభర్తృదారిక యగుమదనసేనదయితుండైనకళాచంద్రుండు తనప్రాణదయితకుం జెప్పు మని నా కాజ్ఞాపించి పంపినయర్థంబు విని యది రాజపుత్రికకుం జెప్పుము.

ఉ. ముద్దులగుమ్మ నిన్నుఁ గడు మోహముచే విడఁబాయలేక నేఁ,
దద్దయుఁ గుంది యున్నదిక దక్షిణ వచ్చితిఁ దీర్ఘమూడ నీ,
ప్రొద్దును దీర్ఘమై యెసఁగె పొల్తిగ నెందియు వత్తు నన్నదో,
కొద్దిగ లేయి యుండు నని కోమలి నిల్చితిఁ దాన యూఁదఁగన్.

కం. మానిని నీ లే ననుచున్,
మానసమున ముదముఁ దక్కి మనికితము పడం,
బూనుకొనఁ బోకుమీ యనన్,
మానింపక వేగ వచ్చి మన్నింతుఁ జెలీ. అని.

ధనమాలిని. సఖి ! సఖి ! యారటంబొందుము మనముదనకేనకు భర్త యయినవాఁడు కళాచంద్రుఁడఁట. అతఁడు నదీస్నానార్థంబు నని ప్రొద్దు గల దని యరుగ్యు దన తడసి యుండుకుం దనప్రాణదయిత యూస్తింపబడకుండఁ బ్రణయసందేశంబుం బంపి యున్నవాఁడు. దీనివలనం గళాచంద్రుఁడు మార్గమధ్యమున వచ్చి తనరూపంబు బయల్పఱచి నైతోళికులవచనంబుల మోసపోయి తనప్రాణవల్లభ యుంట యున్న దని యాసందేశ మంపినయర్థంబు సుస్పష్టం బయ్యె. అట్టికళాచంద్రునిం బతిఁ గాఁ బడసి యాసుకుమారాకారునితో సౌఖ్యంబుఁ గూరుటకు లేక యీరాజపుత్రిక యింత దీనదశం జెందిన యది. కట్టా ! యీతపస్విని కట్టెదుట యుట్టిపడెనే !

గుణమాలిని. ఆశ్వాసంబుఁగల్పించుకొని.

సఖి! మనప్రియసఖికిం గళాచంద్రుండు బతియయ్యె నన్నది యిప్పుడె తెలిసి దరిలేని దుఃఖసాగరంబున మానసంబు మునుంగకున్న ! ఆకళాచంద్రుండు కడుసమర్థుం డనియుఁ గరూశదేశాధీశునిమంత్రికుమారుం డనియు విందుము. మనము వైళంబ చని మదనసేన యిట్టిదుర్దశం గానంబడనివృత్తాంతంబు నతనికి నివేదింతము.

అని ధనమాలినితో లేచి. భటునింజూచి,,

ఆర్య ! కళాచంద్రుం డుండుచోటికి మమ్ముం గ్రక్కునఁ దోడ్కొని పొమ్ము. రాజకన్యకావృత్తాంతం బతని కెఱింగింపవలయు.

భటుఁడు. ఓసి గుణమాలినీ ధనమాలినులార ! రండు పోద మతని కడకు !

అనివారలం దోడ్కొని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

ప్రవేశకము.

కళాచంద్రుండు ప్రవేశించి. శోకముతో,

ఉ. మానవతీమణిం దలఁచి మానస ముత్కటదుఃఖసాగరా,
ధీనవిశీర్ణపూరమున దేలి మునుంగుచునున్న దక్కటా,
యానలినాయతాక్షి కుటిలాలకలాలితముండకోనలు,
శ్రీనవకాంత మామొగము చెలిమితో నిఁకఁ జూడఁ గల్గునే !

ఇది యిఁక నీమందభాగ్యుని కందరానిదియె యనితలంచెదను. నియతముగ నియతి యీకళాచంద్రునిం గష్టములఁ బెట్టం బూనికొని యున్నాఁడు.

ఉ. కోరుచునుంటి నేఁ దొలుతఁ గోమలగాత్రను పెండ్లియాడకుం,
గూరిచి నామనోరథము గూఢముగా విధి యిట్లు చేసెనా,
ఘోరవిరాగతాప ఘన గుంఫిత వేదన పాలుచేసె. న,
న్నారహి నేఁడు నీవియతి నేమి యొనర్చితివో విరోధముల్.

హా! దైవంబు తనకుంగలకష్టదాస్యపుణ్యంబు నాయందుం గాన్పించినవాఁడు.

ఉ. ఆనవరాహవాహాంగిఁ గనినంతన నాఁగిటఁ జిక్కె రేకనే,
మానసమోదభాజనము ప్రాప్తదియొంటి జోలిక కాల మా,
మానిని నాదు మోహదశ మానిచి యేలొక్కనఁ బూనసంతలో,
చానను నన్నుఁ బాసె విధి సహ్యమె యోరిక నైన నీవ్యథల్.

ఇఁక నీకళాచంద్రుని లోకయాత్ర యెట్లుఁ జరుగఁ బోవునో!

ఉ. కంటికి నిద్ర రాదు నృపకన్యకఁ జూచిననాటినుండి నా,
యింటికిఁ బోవఁ గా హృదయ మెల్లవిధంబుల సమ్మతింపదు,
తృంటికితత్వముం గనుచుఁ గాయము దాఁపఁ దాళలేదు న,
న్నింటరిఁ జేసె నీ విధి పయోరుహలోచనఁ బాపి క్రూరుఁడై.

ఇంక నీకళాచంద్రుండు భూతలంబునను భారభూతుండు గాని మానితజీవుండు గాఁడు.

ఉ. పాపపునాభిసం బిట్టుల ప్రాప్తఫలంబును గోలుపోయినం,
తాపపరీతమై తనువు దగ్ధతఁ గాంచుచు నున్న దింతియుం గా,
జేరఁబూవుఁ కొమ్మయొసఁగు చిత్తమున న్నూరియింత పేమింగో,

ఆశ్వాసంబుఁజేసికొని ,,

శ్రీపతిసద్దయామహిమచేత శుభంబులె కల్గు నన్నియుం జూ.

మదనసేనప్రియసఖులు గుణమాలినియుఁ ధనమాలినియుఁ నాకడకుం జనుదెంచి రాజకన్యక గానంబడ దని నాకుం దెలిపిన దాదిగ.

కం. పాతాళగుహను బడిన । ట్లాతత గాఢాంధతమస మలముకొనఁగాఁ,
భూతోపహతము మాడ్కిన్ । జేతోగతి భ్రమకుఁ గరము చింతాకులమై,

ఏను నేయంగలకార్యంబు దోఁచక మదనసేన జననీజనకులం జూడ నొల్లక నా తలిదండ్రులకడకుం బోనిచ్ఛగింపక యచ్చపలాక్షిమణిని దలంచుచు నానాదేశంబులు దిరిగి ధారానగరంబుఁ జేరితిని. ఈనగరాధిపతి భోజుండు కవికులంబుల కద్వారక ధనంబు లొసంగుచున్నవాఁడు. ఇతనిసభాస్థలంబునకుం జేరితి నేని సర్వకాలము కవులతో విద్యావినోదంబునం గాలయాపనము సేయుచుండవచ్చు. ఇట్లయినం బ్రియావిరహావిక్లబం బగుమానసంబునకు వ్యాపారాంతరప్రవణత్వంబునం గొంత యూరట్యయత గల్గంబోలు.

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి. ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఓరా ! యీయెదుటం బొడసూపు బాలికావతంసంబు పురహరనయనాగ్నిదగ్ధుండగుమన్మథునికిం గల్పించినసంజీవనౌషధివిశేషవాంకురంబునాఁ దోఁచెంచుచున్నయది. ఓరా యీసుందరవదనయందం బేమందును ?

చం. నును పవడంపు దీవియయునుంగుని గారవుఁగావి మోవి,
కుందనపుంజొకాటపుంగొమరు తళ్కులకాయ మెఱుంగనుం గొ,
ఘనవననీలనీరజనిభం బగువాల్గనుదోయి యొప్పు నీ,
యనుపమరూప బాలిక ధవాంబుధి యిందిర నాఁగఁ బొల్చెడిన్.

ఈనితంబవతీకులాభరణంబుం గాంచినంతన నిది నాకన్నుల కమృతవర్తికయుం బోలె నతులానందంబు సమకూర్చుచున్నది.

మఱియును.

ఉ. చానను బాసి దుఃఖభరసాగరమందు మునుంగుచుండఁగా,
మానస మీనుమాత్రునసమానజయేందిర బాలికామణిన్,
జానుపడంగ నాత్మకృషను సంతరణం బనియొంచి మించి యా,
మానవతీలలామమయి మక్కువఁ జొక్కుచునున్న దెంతయున్,

ఈ శాంతవాంగి తనయొడ [illegible] కూడి శాకపత్రాంతమందొకింత హస్తమును చనుమునుంచుటం గాంచిన [illegible] శాల కరయుగుట సువ్యక్తంబయ్యెడిని. ఈపత్రము [illegible] [illegible] చున్నయది మిగుల మదన రాగవిశేషంబుం బురికొల్పుచున్నయది.

కం. ఈలలన శాకపత్రముఁ । గేలం ధరియించి రాగ [illegible],
లీలఁ దనమగని దనుమం దాలిద చనుదెంచురతివిధానం దోఁచెన్.

నృత్యతినభినయించి,,

కొన్నిదినంబులకు ముందు [illegible] [illegible] బహుభుజపరిష్కారకృతవరణనైన నమస్కారంబునను జనుచున్నదాని [illegible] [illegible] చూచి బాలోలు! [illegible] దేవ [illegible] [illegible] వగచుచున్నదాని నగుటంజేసియును నాటకశాంగి [illegible] [illegible] నిరూపింపనయితి గాదయుండెదు. ఈలలనామణియును నాయకు సమ్ముఖమున [illegible] చున్నయది. బాల్యంబున నుండుటంజేసి యంతగ లజ్జాగతి యయ్యుంగనిది గాన సవిందచిత మనస్కయయి నాయపచనంబులకుం బ్రతివచనంబులొసంగుచు. కుసుమాకరా ఆశ్చర్యంబు [illegible] [illegible] [illegible] దయుండెం బోలు, దీనితో [illegible] దీని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] శంకయుం [illegible] [illegible] కొంచుక [illegible] కల్పించుకొనియుదంగాక.

[illegible] ప్రదర్శించుచున్నాఁడు,,

[illegible] సఖులును బ్రవేశించిరి.

సఖులు. [illegible] [illegible] [illegible] మూర్తిందాలిచినమన్మథుం [illegible] బోలుచువాఁడు [illegible] [illegible] సిస్నుం గాంచుచు [illegible] [illegible] [illegible] మందహాసముందరం బయినవదనారవిందంబుతో [illegible] [illegible] చున్నవాఁడు. ఇతని [illegible] యాకృతిం జూడుము. మనకుం గరము [illegible] [illegible] [illegible] నిలువంబడి యామహాభాగుని వదనంబులు [illegible] [illegible] [illegible] పోవుదము. ఇతండు కొన్నిదినంబులకు ముందు [illegible] [illegible] గాంచి [illegible] [illegible] వర్ణించియుండు సరసకవితా విశేషవిభూషితుండు. ఇట్టి మహానీయుమనుగ్రహంబునకుం బాత్రంబ [illegible] నేని [illegible] వెల్ల [illegible].

[illegible] [illegible] గాంచి [illegible] [illegible] నిలుచుండె,

కాళిదాసుండు. కాంచనమాలకు దగ్గఱి,,

* శ్లో. కా త్వం బాలే,,

వేశ్యాకన్య. వినయంబుతో,,

† శ్లో. కాంచనమాలా !

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర ! యిది దీనికిందగినపేరు. దీని నిరవద్యం బగు సౌందర్యంబునకు శోభావహంబుగ విద్యయు నుండుట బంగారమున కామోదం బుండుటయు.

ప్రకాశముగ,,

‡ శ్లో. కస్యాః పుత్రీ !

కాంచనమాల. ప్రణయంబుతో,,

§ శ్లో. కంచుకవత్యాః,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

కంచుకవతి భోజభూపతి రాణి యగు లీలాదేవికిం బ్రధాన[illegible]పదంబున నుండునని యనియు నసమానరూపగుణగణోపేత యనియును విని యున్నాఁడ. దీనిని యవివేకాదులు దానియాత్మజాత యనుటకుం దార్కాణ యయియున్నది.

ప్రకాశముగ,,

¶ శ్లో. కిం తే హస్తే,,

కాంచనమాల ముఖవికాసంబుతో,,

$ శ్లో. తాళీపత్రం,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర ! దీనిప్రత్యుక్తిమాధుర్యంబు కర సుఖినందని [illegible] చేయుచున్నది.

ప్రకాశముగ,,

---

* టీ. బాలే = ఓపడుచా ! త్వం = నీవు, కా = ఎవ్వతెవు ?

† టీ. కాంచనమాలా = కాంచనమాలయను దానను.

‡ టీ. కస్యాః = ఎవ్వతెకు, పుత్రీ = కూఁతురవు.

§ టీ. కంచుకవత్యాః = కంచుకవతియను దానికూఁతురను.

¶ టీ. తే = నీయొక్క, హస్తే = చేతి యందుండునది, కిం = ఏమి ?

$ టీ. తాళీపత్రం = నాచేతనుండునది తాటాకు.

* శ్లో. కా పా శే ఖా.

కాంచనమాల సుందరశోభాంగిలో,,

† శ్లో. కా ఖా గా ఘా.

కాలికాచరణు, శ్లాఘించుము,,

ఔరా! అతిరమ్య మధురం బగు నీ బాల్యభావంబె యిట్లు నిర్భర నిరాంత్రమై యుండ దీని ముఖకమల లావణ్యవిలాసం బింతగంబు నంగో మనోహరంబై యుండదా!

ఉ. బంగరుతీవయుందు నననల్లిన పల్లవమాట చిత్రమా,

సంగతిగాంచి రమ్య మధురము సాధుసుధారస మొలుకు బల్కగం,

బుం గలిగించునన్న యువతీ మనస్సమ్మతమౌ నమ్మోహమే,

నిం గలగంగ శోభఖలదివ్య వతి యిట్టిదా శోభ దార్శనమా.

అని కాంచనమాలం గాంచి నవ్వుచు,,

ఓగులుకులాడీ! యిట్టి దేహ.

చం. కులుకులు గుల్కుచున్నదనుగవ శోభ గ్రామ్యంచుమైదీగతో,

నలఘు గ్రోతిధరాలసం బగుకరంబందంపుయానంబుతో,

లలిత దారవిలాసలాలస నవిలా లాలిత్య చిత్రతో,

విలసన్మాత్య పరాగవిలాస నగుదుగా కిప్పల్ దగం జేయుదా!

కాంచనమాల. స్మితముం గావించుచు. అత్మగతముగ,,

---

* టీ. శేఖానీత, కాపాడువీడు ? తాగిరితరుడు ముచ్చిద్రద్వా.

† టీ. కాఖా గాఘా: కాఖా గాఘాలు.

ఈకాంచనమాల సమస్తనిరీక్షాధరము లగువాక్యంగమ్మలను ఎటుపుమాటలే మొదలుగాను అని నీక ముఖమునను పానుదపు దగుపుణ్యమునిం గాంచి గద్య నుంచుటవలన యిష్టములైన కృతించు కావ్యప్రబంధర్మాభ పూర్వకాలికం బయినవానవనిస్సామ్ములు ప్రాణము చేర యిని సిద్ధయింపవలసియున్నది. అప్పటికి కాఖా గాఘాల పఠించుచుండుట సామాన్యమగుం నగినదిగా దనవచ్చు. మఱియుం గవి యుడిగిన శ్లోకమున్న యందు శ్లోకరూపముగా నవ్విర మొసంగుటం జేసి విద్యాకవిత్వవిచక్షణ యనియుం దెలియుచున్నది. కాన నిచట * ఖా గాఘా అని విశేషాకారముతోఁ బల్క నంగుడు నతఁడవామాన్య శాస్త్రతీతిచే భావ్యము సామాన్యమను విశేషముచేత బల్కుట యాశ్చర్యమ్మ్యదేల కదిలె సుగుచున్నది. భర్తృపుండా యుఁడు అనుచోట వృక్షవిశేషమును జెప్పుటకు సామాన్యమునుకల్పవృక్ష మని తాత్పర్యము గదా!

ఈసుందరాకారునిసాంగత్యమువలన నాయౌవనము సార్థకంబగుచున్నది.

ఈతనివిడచి నుండ నోప. చెంతనే మెలంగుచు నిరిగెదను.

అని సఖులమాటలనుఁ జనుట నభినయించుచు నిర్వ్రీడిత యగును.

సఖులు. ఒండొరులతో,,

ఏమే యీచిత్రము? ఈనవచంద్రుండు మనసఖి యభినవయౌవనాగమంబు గలిగిన నట్లుండునో యనుచు యావిశేషంబుం గనుంగొనఁ దలంచినటులు దినదినాభివృద్ధి బొందు చనంబులు పల్కనవి మునిసినవాడన మనప్రియసఖి వయోగతిభేదయౌవన మగును చంద్రకళవిధంబునం బొలుపారుచున్నయది. ఇట్టిమాహాత్మ్యంబు గలవాఁడు నిశాచంద్రుండ యని వింటిమి. ఆతండే యీయౌవనిని మనకాంచనమాలభాగ్యంబు పండినయదియ.

నేపథ్యంబునుండి కిందఁజూచి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! కాంచనమాలా! ఏలనే యిట్లు సిగ్గుపడియెదవు? ఎప్పటికైన నిట్లు గావలసినదానవేగదా! అమ్మహాత్మునిఁ జూచినపుడె నామానసము యిమ్మహాపురుషాభినందనీయం బగుటకు మహామనంబు సంతసము నిశ్చయము సంతసించి యిమ్మహాకవికిం గృతజ్ఞతాసంసూచనం బొనర్పఁగ మామాటలనుం జనుట మానుడీదయు. ఇట్లు పోవం జనదు. ఇతనిపిడోక్తిని గ్రహింపఁ జనవలయుంగాదే! కవిగడుగు దనుమ్ము.

అని చేతులు పట్టి తిగుచుచున్నారు.

అభినవయౌవనముతో లజ్జావనతాననయై కాంచనమాల ప్రవేశించి,,

ఓసి సఖులార యేమతిశయంబుం గాంచిమీరలిట్లు నన్నగదుపెట్టం గడంగితిరి?

సఖులు. ఓసి ప్రియసఖి! నీమైందిఁగ నీమతిశయంబు వొదమూటినది యెఱుంగవా?

కాంచనమాల. తన్నుం గలయం గాంచుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చిత్ర మిదేమి నాశ్రవణసీమలకుం జనె నేత్రపద్మముల్,
గాత్రము పీడసాగెడిని కాంతునిపై మదిఁగోర్కెఁగ్గ నే,
మాత్రము గానరాదు గద మధ్యము నూఁగుగ సారు దోఁచెడిన్,
గాత్రన భార మయ్యెఁ గటిమండలి సిగ్గును నిగ్గుచేరెడిన్.

ఇట్టియభినవతారుణ్యకళావిశేషంబు వొదముటకు ఫలంబుగ,,

చం. సుభగవయోవిలాసుఁ డతిశోభనగాత్రుఁ డుదారకాంతియౌ,
నభినవమన్మథుండు నను సాదర మారఁగఁ జెట్టపట్టి వా,

అభినవకవిత్వ గూరిచి [illegible] దేవ్యాశో,
[illegible] కన్ను [illegible] నగర్.

సఖులు. ఒండొరులతో,,

ఓసీ! యీ కవితలకుంజూచి కొన్ని [illegible] మాను [illegible] లాడంగదంగి యుండు కనుపులవకదోచుటం జేసి [illegible] వచ్చిం చెవుల నందుకు సల్పినవాఁడు. [illegible] గాంచినమాల [illegible] గావింపంజనును.

కళావతి [illegible] గాంచి,,

[illegible]! నీవు కొన్ని [illegible] దవు [illegible] చేర్చవలెనని యుండుంటిని, [illegible] యీడుబాలిక [illegible] వారి యాటలాడం [illegible] చేర్చుకొనక తమతోఁగనుండి [illegible] గాంచినమాలిక [illegible] యేడుచుచుం దనతల్లిం జెప్పఁగా నవి [illegible] దోషకంటులకుపదనంబులు కొన్ని [illegible] నందు కలయుచు న [illegible] చున్నదానిం [illegible] నవ్వుచుండఁగా నందుకు [illegible] పలుకిన్నంగాంచి [illegible] వయస్యవృత్తంబు [illegible] యబ్బురంబుంగాంచితివా! యీ బాలిక యేడుచు [illegible] నవ్వుచు [illegible] చున్నది. ఇది యేమి? యని యడిగిరి. అందు కిట్లంటివి.

* శ్లో. న మాతుం శక్యం తే నయనయుగ మాళికరతలైః,
తను [illegible] గాఢాంధతమసం,

నవమాన్యలు [illegible] నీనికారణంబున ఖిన్నురాలైన బాలిక తనతల్లితో వారలు తన్ను వారియాటలలోఁ జేర్చుకొనమికిం గారణములు వచించుచు నేడుచుచున్నది.

టీ. * పుత్రివచనము. హే జనని = ఓతల్లీ! తే = నాయొక్క, నయన యుగం = కన్నుదోయి, అళికరతలైః = చెలికత్తెల హస్తతలములచేత, మాతుం = [illegible]

సఖీనా మాహ్లాతిం విరచయతి సౌరభ్య మితి తాం,
రుదంతీం తన్మాతా హసితవదనా చుంబతి ముహుః.

మితి యొనర్చుటకు. నశక్యం = సాధ్యము గాదు. ఓ మాతా! నా కన్నులు చెలికత్తె యల చేరలకొలతకు మీరి యుండుటచేఁ గన్నులు మూయుచుకొను వారి తెగలోఁ జేర్చుకొన రని చెప్పుచున్నది. కొందఱు దాఁగికొనవచ్చినను వారిని వెదకి పట్టుకొని నవారిని మఱికొందఱు కన్నులు మూయువారును దాఁగ నాడినవారు దాఁగిన వెంటనే కన్నులు తెఱచికొనుటయుఁ గరతలముల చేత నీ కన్నులు మూయఁబడియున్నదిగదా లౌకికక్రీడావిశేషపరాయణసము ప్రసిద్ధము. కన్నులు పూర్ణముగ మూయఁబడినచో దాఁగి కొనువారు కనఁబడుదురు. మానిదుంబ్రయోజనముండదు. దీని కన్నులు చేరలు మిక్కు టమై యున్నవి కానఁ గన్నులు మూయునది కాదనుచున్నది. మఱియుం తను జ్యోత్స్నా = శరీరచ్ఛాయాచంద్రిక, గాఢాంధతమసం = దట్టమగునట్టి చీకటి మును, స్ఫుటయతి = చెదరఁగొట్టుచున్నది. ఇతరులకుం దెలియఁబడకుండ నంధ కారావృతమగు స్థలంబున దాఁగికొని వెన్నెలవంటి శరీరకాంతి యాచోటి యంధకారం బును రూపుమాపి యందఱకు నన్నుం దెలియునట్లు సేయుచున్నది. కాన దాఁగికొను వారు వైరంబు పట్టుచు దానిని గ్రహింపజనదని తమ తెగకపమానము రాకుండం గాఁది కొనుటకుం గడంగి తన్నుం జేర్చుకొనుటకు సమ్మతింపరు. అని యనుచున్నది. కడు దవ్వులకుం జని దాఁగికొనవచ్చునే యన్నచో:— సౌరభ్యం = దేహమునం గలపరి మళము, సఖీనాం = చెలికత్తెలకు, ఆహ్లాతిం = మిక్కిలి ప్రమోదము, విరచయతి = చేయుచున్నది. పద్మినీ జాతి కాంతకు దేహమందు దివ్యపరిమళ ముండును గాన నీ బాలికయు నా జాతి లోఁ జేరినది యగుటంజేసి యట్టి సౌరభము శరీరమం దున్నది. ఇది పోయినమార్గమున సౌరభము గ్రమ్ముకొను కారణముచేత దానిని నిరూపించి సఖు లశ్రమముగం బట్టు కొందురు. ఎంతదవ్వుల కరిగినను మార్గమున మూఁగిన సౌరభము గాంచి నన్నాలయము వైపునకుం జనియె, రండు పట్టుకొందము అని తెలుపుచున్నది కానను దాఁగికొను వారలును తమ తెగలోఁ జేర్చుకొనరు అని జననితోఁ జెప్పుచున్నది. ఇతి = అని, రుదంతీం తాం = ఏడుచుచుండునట్టి దానిని, తన్మాతా = దానితల్లి, హసితవదనా = నవ్వుమొగము గలదై, ముహుః = సారెకు, చుంబతి = ముద్దుకొనుచున్నది. తాను స్త్రీరత్న మగుటంజేసి తనకన్నులు చేరలకు మిక్కుటమై యుండుట కడు సౌందర్యవతి యగుటకుం దార్కాణ యని యెఱుంగక మగుడ యగుటంజేసి యిది యాటలాడుటకు శక్య పోయెనే యని ఖేదపడుచున్నదే యేమి దీని మౌగ్ధ్యమని తల్లి దానిని దానియొక్క పలుకునకు ముద్దుకొనుచున్నది. ఇచ్చో తక్కినరెండు నూహించునది.

అని వచించి యున్నత కార్యంబు సాధింపం బోయెను. అంత కని యాకాంచనమాల తల్లి కడు సంతసించుచు నిర్జన నికటులా పరిసరంబునను రాగంబు వదలిన గదా యా కాంచనమాలయాపరేఖాదులు సార్థంబు లగుట యిగని పూని క్రీడానుచ్చంబు కనం బడునట్లు తోఁచుచున్నయది. ఇంతదనుక నిటువలెనీ నీరయాత్రయింతయు జరిగినవాఁడు గనికవిమలం సుందుకల్పంబు దగునా! యని చింతం గూనమండువాడు మాగగంబునం గలిగియుండుట నాఁకులభావం బిప్పుడు నివర్తించినది. ఇట్టి కరణాగ్రేసరుఁడు తనకు యూవరాజ్యాది గుణంబులఁ దద్దయుం నుద్దియగు ముగ్ధకన్యకల కెంతో నమానాగతూరితాంతరంగుఁడు గాక పోయె నుండవనిమ్మా చింత దీని కఠినవయోవనంబు సంక్రాంతంబయి కనంబడినది గదా సలుపవలయు. అందు కింతను రెండు మూఁడు సంవత్సరంబులు గడవవలసియున్నది. ఆకాలమునవుం జూచుకొందము. అని యిట్లు సిస్పృహో నవుం దనతోఁగూ మాట్లాడె. ఓకవికులావతంసమా భవదనుగ్రహంబున నాతలిశయము సయితమిప్పుడే సమకూరిన యది. దానికి ఫలంబుగ మాప్రియసఖియుం దనురాగంబుగ నీకానికం ముకవతిప్రార్థనం బంగీకరించి తదీయమందిరంబున భవదీయపాదసేవాంచిత పరిపూర్ణంబు గాఁ గల్గుతును.

కాళిదాసుఁడు. ఓకాంతాతిలకంబులారా! మీమాటలవలనకరంబు సంతసం బందితిని. ఆవాఁడు భువనేశ్వరీపాదవందనాభిగ క్షేమంబు చేయుచున్నవాఁడుం గాన బాగుగ నిరూపింప నసపుడక పోయెను. అబాలికా పతియనుటే యుక్తముగాని నిర్ధారణ సేయఁబాలదు సంశయాక్రాంతమానసుండనై గుంటితిని యాపరేఖావిలాసంబులం బర స్ఫురసమానభావంబునం బరగుబాలికామణు లెందఱో యుందురుగదా! ఆబాలికావతం సంబే యిది యగుటవలన నాకుం బరమామోదంబు సమకూరె. దీనితల్లి కంచుకవతి దీని ముద్దుగొనుచున్నవాఁడదే నా! దానిచినయాదిగుణంబులకుం గడుసంతసించినాఁడ.

నేపథ్యంబునం గలకలంబు గల్గఁగా,,

కాంచనమాలసఖులు తిరిగిచూచి. భయసంభ్రమంబులతో,,

ఓసి ప్రియసఖి కాంచనమాలా! అదె కనుంగొనుము; భోజభూపాలుని సూనుండు కమలాలయాదేవిసహోదరుఁడు సురగారూఢుండై సమీపమున నురనా పురజనం బులం బ్రపంచించుచు మనయుండుకడ కేతెంచుచున్నవాఁడు ఇతఁడు కరనా కతో రుఁడు. రాజవల్లభుండు నగుటం జేసి తాఁ జేసినపనులకుం బనులకేల యుండ దని గర్వంబుం గొనియుండువాఁడు. మఱి యెం గామవశీకృతుండై సుందరీసందోహంబునం దక్రమం బాచరించుచున్నాఁ డని వింటిమి. వీఁడు మనకాంచనమాలం గాంచె నేని సంచలితస్వాంతుండై యవినయంబునకుం గడంగక పోఁడు. ఏమి సేతుం జనుసు అక్కటా! యీఘోరంపు దుఃఖసముద్రంబునుండి ప్రియసఖి నెట్లు తప్పింపం జనును. ఏమి సేయుదము?

తురగాధిరూఢుండై రాజస్యాలకుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజస్యాలకుఁడు ఆత్మగతమున

ఔరా! ఏమి యీ విచిత్రము! ఒకనిముసకాలమునకు ముం దీవేశ్యాకన్యక నా కేమరయ్యె. అప్పుడు బాల్యంబు విడకయుండినయీయండజయాన యిట్టు లొక్క యడుగునన యభినవయౌవనోద్భేదసుభగ యగుట కగపడుచున్నది. అరయ దీనియౌవనాగమ మత్యద్భుతంబు. ఈపుండరీకాక్షి శైశవంబునన యుండినదాని జూచుచుండునప్పుడ,,

చం. ఉరమున నుబ్బుమీఱెఁ గుచయుగ్మము కన్నుల దీర్ఘభావముల్,
నగవున నెన్నెఁ. గన్బొమలు వాలెను వక్రతను లయ్యె. నంతకున్,
గమనము మందలీలయను గన్పడె వక్త్రము తోఁచె. సుగ్గముల్,
బరమతనత్వముం గొనియె. భాషయు లఘ్వయ్యె నితంబబింబముల్.

అనవరతంబుం గాక యీరమణీశిరోమణికి యౌవనప్రవేశోద్భేదంబునందున నంగకంబులం గలిగిన గుణవిశేషంబులు కవులు శ్లాఘనీయంబులైన యది బాల్యంబు విడుచుచుండ శైశవపదంబునన తారుణ్యంబు గూడుచుండునప్పుడా.

ఉ. తనుభావంబు గటీతటంబు దోఁపఁగం దాఁ గైకొని స్తనాల లో,
చనముల్ సాదవిమక్షచంచలగతుల్ శ్లాఘించు చంగీకరిం,
చెను వక్షంబు నుఱోజయుగ్మలతనుగ్రీవమ్యగం బూని యూ,
వన మీకాంతశుభాంగకంబులగుణవ్రాతంబు వే మార్పఁగన్.

ఇది లీలావతిసైరంధ్రి యనుకంచుకివలనఁ గాంచనయూఁ. దీని బహు దినంబులుగ రాజకులంబునం దనవారితో మెలఁగుచుండువాని నెఱుఁగుదు దీని గాఁచు జీయకంబున కనుదంచు దీనియౌవనాగమనసంప్రాప్తిఁ గోరుచుంటిని. నుదీ నా భాగ్యబలంబునన కాఁబోలు నిది యిష్టిరమణీయావస్థం గాంచెకావున బహుకాలంబునకు నామనోరథంబు నీడేరె. దీని నాయింటికిం దోడ్కొనిపోవుట యీనగరంబున నాసేయంగడంగిన పనుల కష్టముపడ్డట వివ్వరికైనం దరంబగునే! ఏ సర్వోపాయంబు వెదకి దీని నక్కార్యోద్యోగం జేయించుకొని తోడ్కొని చనిపోయిన యిట్టులున్ నితియు నశ్నుంగట్టాయిందం జనుదెంచిరేని నాప్రియురాలు వారికిం దెగకొలిపి యాగయుండు నట్లు గాచుకొన నగును ఇది సామాన్యకన్య యగుటంజేసి యిట్లు చేయుట యంత గా నపరాధంబుగఁ బరిగణింపదు. వైరిన మనోరథంబు నెరవేర్చుకొనవలెను.

తురగంబుదిగ్గి, కాంచనమాలకత్తి యశ్వంబుపైఁ గూరుచుండఁజేసి యట్లైన.

సఖులు. హాహాకారంబులు సేయుచు చేదాటుచేసికొని,,

ఓసీ! మనముద్దుచెల్లెలు ప్రాపునుండిల్లేవారిం బడియుచే! యింక నేమిసేయం గలవారము. ఈక్రూరకర్మునివలన బాధింపఁబడినదాఁ డీముద్దుగుమ్మ యిమ్మహాఁ బడును. ఇందు జంపుసేయం జనను. ఎగ్గు వాటిల్లు. కాన నొక్కరుఁడు చని మనచెలికి వాసి లీలా దేవి కీయద్భుతంబు విన్నవించితేని యాదేవి కుతూహలపడి కాంచనమాలను గాంధర్వ దనకడకు రప్పించుకొనును. అట్లయిన నీ క్రూరునినిరోధంబు మనకుఁజేరఁ గాదు. ఒం డుపాయం బిందుపయోగింపదు. ఇందు మనలోఁ గొందఱు నిచ్చ కాంచనం జనుఁడు.

అనుకొనుచు సఖులలోఁ గొందఱు నిష్క్రమించిరి.

కాంచనమాల. విన్న నైనమోముతోఁ. నినుమనుము లాడుచును వెనంగొన, పాండి మిగులుమోపులఁ గాళిదాసుని జూచి,,

ఉ. రాతిరి నేఁడు రేపగలి రాఁగలఁ దాగ్గ్యముఁ దుద్భవింపుఁగో.
నూతనకాంతి నిమ్ముసిరి నూలొన్నరిసినవ్వుఁ గానని యుగను నీ,
ఖాతిని వంకిలోనదినబద్ధము పట్టెది యాసఁ గాంచ నం,
ధూతనుదంబు నాస్తి యుదిభ్రాంతిని నద్దిని గంపూరింపఁబడిగో.

కాళిదాసుండు. ఆగ్రహగతమున,,

ఈయుంటి రాజుడిఁ నసద్వంబుననునా దాను వన కిష్టుండైన ప్రియుండినయాగముం బునగుఁ గుతూహలపడుచుండఁ గా దన యుత్సాహంబునకు విరోధంబుగ నీకష్టునిచేతం బడ జాలినవచ్చిన న్యాయమా యేమనితు నదుభానంబు నాకు యూదితము గావించినదాని. ఈబుద్ధ్యుత్సుకమదం బడంచి యీకాంతి నీసంకటంబుముక్తులన విముక్తం జేయ నగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓ రాజపుత్త్రిక !

* శ్లో. చతురం తురగం చరిత గ్నయతః పథి పౌరజనాన్ ప్రతిమర్దయతః,
నహి తే భుజవీర్యభవో విభవో భగినీభగభాగ్యభవో విభవః.

---

* టీ. పథి = మార్గమునందు, పౌరజనాన్ = అడ్డము గావచ్చినపురజనులను, పరిమర్దయతః = ప్రహరించుచు, తురగం = గుఱ్ఱమును, చతురం = చాతుర్యముతో, చరిత ర్దయతః = నస్కందితము, ధౌరితకము, వల్గితము మొదలగునశ్వధారావిశేషంబులతో నడిపించుచు, తే = ఇట్లు ప్రవర్తించుచుండునీకు, విభవః = ఇట్టివైభవము, భుజవీర్య భవః = విభవః = బాహువీర్యముచేత సంపాదించిన విభవము, నహి = కాదు. మఱి :— భగినీ భగభాగ్యభవః = నీతోఁడఁబుట్టినదానిభగము చేసినభాగ్యమువలననైన, విభవః = వైభవము. నీ విట్లు మార్గమున నడ్డమువచ్చినవారిం బ్రహరించుచు గుఱ్ఱపుస్వారి సేయు వైభవము నీకు నీబాహువీర్యమువలన నైనది గాదు. మఱి నీతోఁడంబుట్టినదానియం దనురక్తుండై యుండుభోజునియందుం గలదాక్షిణ్యవిశేషము. అనిభావము.

రాజస్యాలుఁడు. నివ్వెఱపోయి, కాళిదాసునిం గాంచుచు. ఆత్మగతముగ,,

కట్టా! వీఁడు నన్ను నిపుణంబుగ నుపాలంభించినవాఁడు. వీఁడు నన్నధిక్షేపించుట విని రథ్యాజనులు స్మేరముఖు లయి నన్నుం గాంచుచు నేగుచున్నారు. ఇంతకంటె నవమానం బేమి గలదు. వీనికి మాఱుత్తరం బీని యుంతసంగొని మిక్కుటముగఁ బరిభవంబు గల్గుట నిక్కంబు. కాన వీనితో మాటలాడం జనదు. ముఖ్యముగ నితఁడు శ్రీయారాధ్యుఁడు నేని నాసంటిగర్వితులగర్వం బడంచుచుండు. వీని శిరచ్ఛేదము దుద చుట్టించుట యుక్తంబు. అట్లయినం గాని నాగదంగినకార్యంబు నిరర్థకంబుగఁ జనగదు. ఏవిధి వీనిం జంపింతును.

చింత నభినయించుచు సోల్లాసముగ,,

ఆ! చింతితార్థంబు నెఱవేఱుమార్గ మిపుడు స్ఫురించుచున్నది. ఇట్లు చేసిన వీఁడు బ్రహ్మరక్షోహతుండై చచ్చు. ఇదియే నిశ్చయంబు.

హస్తసంజ్ఞచే భటునిం బిలిచెను.

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఆర్య! యేమి యాజ్ఞ యిచ్చెదరు?

రాజస్యాలుఁడు. భటునికర్ణంబునఁ గొన్నియర్థంబులు వచించి,,

ఓరి! నైశంబ సని కార్యం బనుష్ఠింపం జేయుము.

భటుఁడు. అయ్యా! మీయానతిం జరిపెదను. ముదలఁ గొనుచున్నాఁడను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

స్యాలుఁడు. ఎదుటికి దృష్టి నిగుడ్చి.

ఇదె లీలావతీపరిచారికలు గొందఱు త్వరితగతిం జనుదెంచుచున్నారు. ఏలకో!

చింతం గూరుచుండెను,,

లీలావతీపరిచారికలు ప్రవేశించి. ఒండొరులతో,,

ఓసి యిదే నాఁడే మనకంచుకపతికూఁతురు కాంచనమాల!

ఏమే యీవిచిత్రము! ఈనాఁటియుదయంబున మనము చూచినప్పుడు బాల్యం బున నుండినయది. ఇప్పు డిట్టితారుణ్యంబు నొందుట కరము చిత్రంబు గాదె! దీనిం గాంచుచుండినప్పుడెల్ల కమలాలయాదేవిసహోదరుం డితండు శృంగారసపదగ్వంబుం జెందుచుండువాఁడు. వీఁడు దీనియౌవనాగమమునకుం బ్రతీక్షించుచుండినయర్థంబు రాజకులంబునం గలపరిచారికాజనంబునకెల్ల సువిదితంబు. ఇదియుఁ దగుసమయంబున నితనిచేతికిం దొరికె. లీలావతీసందేశంబుం జెప్పితిమేని యీనాతిని విడువం జాలఁ డయుత్తలంపడు. ఎట్లైనను జెప్పక తప్పదే!

సమీపమునకుం జేరి,,

అన్య దేవి యగు లీలావతి తన ప్రధానమంత్రికి [illegible] గాంధర్వ[illegible] నమయంబున వింతగ వర్ణించియున్నాను గనిగ వని కని యోగిని[illegible] [illegible] దలంచి దాని దోడ్కొని రమ్మని నన్ను నియమించియున్నది. వేడుకయోగం బనుష్ఠింప జనును.

శార్దూలకుడు. చింతతో ఆత్మగతమున,,

కట్టా! చేయలంతిం వరికినబంగారము చేయిజాతిపోవుచున్నది. ఏమి సేయనగును. దేవియాజ్ఞ దురతిక్రమణీయము. తదీయపరిచారికాజనంబునకు పరా[illegible] ప్రతిపాలనంబు నప్రతిహతము.

అను చింతింపుచుండె,,

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఇదియు నీవిచేతినుండి తప్పింపుకోవుటకుం దగునుపాయము.

సుప్తమునుండి దిగ్గునలేచి లీలావతీపరిచారికాజనంబుతో గనిపించెదరు.

నియోగిజనులు కొందఱు ప్రవేశించిరి.

నియోగులు. ఈరాజశార్దూలకుండు మనకుం జెప్పకుండ నరహత్యాకార్యంబు సేయ మన మియ్యెడ జేర్చియున్నారము గాదా! వీడీపాపం బెవ్వనియందు జేయం దలంచినవాడో?

కాళిదాసునిం గాంచి,,

ఎవ్వనియందని విచారించ నేల! యామనోహరాంగునియందు వాని నిశ్చయించెను. వీడు రూపవంతులం జూచి రూపాద్వేషులు[illegible]. ఈలోకంబునందు గాఢాంధతమసంబు సూర్యునెదుటం బోలె రాజశార్దూలకత్వంబునం బడనికృతి యడంగక పోవునా! అయిన నతడు సేయుకపటంబు కడు దుస్తరంబు. ఎట్లయ్యెడినో! మనకుం తీసినయాజ్ఞ యనుష్ఠింపక తీరదు గదా!

కాళిదాసునిం దరిసి,,

కవివరా! వందనము! ఈధారానగరంబున భోజభూపాలుండు తననగరంబున నుండువారిం గహనప్రసూనశిల్పివరులం గొని సకలజననయనమనోహరంబుగ నొకభవనంబు వినోదార్థంబుగ నిర్మించి దానం బ్రొత్తగ నీయూరికిం జనుదెంచినవారలం గని పిలిచికొనిపోయి యాతిథ్యంబు సేయ మమ్ము నియోగించియున్నాడు. మేమును బ్రతిసంధ్యము సంచరించుచు సాధువులం గనిపెట్టి తోడ్కొనిచని వారలకు విందొసంగుచుందుము. నీవు కవికులవర్యుండవు. నిన్నుం బూజించితిమేని యీధారాపతి యొనరించినపని సార్థకం బగును. మాప్రార్థనం బంగీకరించి మావెనువెంట రమ్ము.

కాంచనమాలయు సఖియలును ఆత్మగతంబున,,

కట్టా! ఈ నియోగిజనులు రాజస్యాలుని దుర్నయంబునకు లోనై యీ మనోహరాంగుని బ్రహ్మరాక్షసునికి భక్ష్యంబు గావింపం గడంగి యున్నారు. వీరలు చెప్పిన భవనంబు ప్రాంతరథ్యయం దున్నది. అది నిర్మించిన వాదిగ సకలము పాంథులేవు ఉపాటున నాయింటం బరుండి దానిం గాచియుండు బ్రహ్మరాక్షసునిచేత భక్షింపంబడి మడిసిరని యిది యీయూర నెల్లరకుం దెల్లం బయినయది. భూతాధిష్ఠితం బైన యీమందిరంబునకుం గొనిచని యీకవిచంద్రునిం జంపం బోయెదరు. ఏమి సేయనగున్? ఈమన్మథోపమునికిం గలిగిన దుస్తరంపుటిడుమ యెట్లు తొలంగింపవచ్చు. కట్టా! యిట్టి యీపటునిం బాల్పఱిచి విధాత యీతనియం దకార్యంబు సేయం గడంగె. దైవమా! నీ ఘోరచరితంబు నేమనం జాలుదును. నీ సేయంగడంగినపనులకుం బ్రతివిధానంబు లేక యున్నది. ఓ యనాథరక్షకా! శ్రీయఃపతీ! నీవ యీతనిం గావంగలవాఁడవు.

కాళిదాసుఁడు. ఓ యధికృతులార! మీ ప్రార్థనార్థం బనుష్ఠింప నే సిద్ధపడి యున్నవాఁడ. పోదము రండు. ఆ భవనం బనల్పశిల్పనైపుణ్యసీమం బని విందు. దానిం జూడఁగోరిక నాకును గలదు.

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమి సేయుదు? ఈ కవివరుండు నియోగిజనుల ప్రార్థనను సమ్మతించినవాఁడు. ఈ జగన్మంగళరూపనిర్మాణుని మొగంబుం గాంచనివాఁడు నే నీయుసురులు దొరంగుట నిక్కంబు. ఈతని కీదని యిడుమ దాపరిన నా ప్రాణంబులుండవు. ఈ యభినవమోహనాకారునితో నయ్యెడకుం బోఁ జన దని వచింతు నన్నన్ ఈ రాజస్యాలకునికిం గోపంబు గల్గు నని తోఁచుచున్నది. ఇంకం జేయంగలకార్యం బిది యని నా డెందంబునకుం దోఁపదు. ఈసుకుమారాకారునిం గూడనివాఁడు నా కాయంబు దురంతవేదనానికాయంబై యుడంగుట నిక్కంబు.

లీలావతీపరిచారికలు. ఓసి! కాంచనమాల! దేవి నిన్నుం గాంచఁ ద్వరపడియెడిని. పోదము రమ్ము.

అని దానిం దోడ్కొని చనిరి.

కాళిదాసుండు ఆత్మగతమున,,

కాంచనమాల దైవవశమున నీయవినీతుని చేతినుండి విముక్త యయ్యె. లీలావతీదేవికడకుం దోడ్కొనిపోఁబడియెడిని. కానం దదాజ్ఞానుసారిణి యై కంచుకవతి యాత్మతనూజాత యభీష్టార్థంబు నెఱవేర్పకపోదు. క్రమక్రమముగ నిది నాకు లభించు. ఇప్పుడు ప్రియావిరహవిక్లబం బయినమానసంబున నీకాంచనమాలం గాంచి యించుక యాశ్వాసంబుం జెంద నగు నని తలంచుకొనుచుండ విధి యీకాంచనాంగినిసయిత

మొదటఁ బాపుచున్నది. ఇప్పుడు ప్రతికూలప్రవర్తనంబున నుండువిధి యనుకూలప్రవర్తనంబు
నకుం గడంగక పోదు. ఈనిరోగిజనులు పిలుచుభవనంబునకుం జని యందు జరుగు
కార్యంబులచేఁ గొంత ప్రొద్దుపుచ్చెదము.

కాంచనమాలసఖులు. ఓసి మనప్రియసఖి! యీకవివల్లభునియం దనురాగం
బుం జెందినయదియు. ఇతని కేదేని యప్రియంబు గల్గిన జీవితమున సంశయము పరిత్యజిం
పం గడంగు. ఇప్పు డీకవివరునకుం గలిగిన యాదరున నితనికి రాజ్యార్ధంబు నిశ్చయించిన
చోఁ దప్పించుకొనం గలఁడు. లేనిచో బ్రహ్మరాక్షసుని వాతం బడును. మనలో
నెవ్వతె స్థైర్యం గవిననుసరించుకొని యాభవనంబుదనుకం జని యాయుద్యోగ మేదియుండి
తటి వానికిని నితనికిఁ గలుగుకార్యంబు విన్నవింపవలయు. ఇంక నీమధురవచన కు సరి.

రాజసహాయుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పోని మిత్రకాంచనమాల; రాజకులంబునను గుంపుమనది; నాకుం దొరకకపో
వునే! ఇప్పుడు నాకీయుంబూనినసంకటంబును గని పిలుచుమూర్ఛ మానసంబునకు
సుస్వస్థతం గలిగించుకొనియెద. తదుచితసంవిధానంబు జరుపంబోయెద.

అని ప్రస్థానముందురయ్యె.

కాళిదాసుఁడు.

చం. ప్రియుని దలంచి మానసము పెక్కుతెఱంగులఁ గుందఁ బాఁగ నా,
నియతికి సాత్త్వలో నిపుణ నిక్కి దయిణించుక రేని గల్గ దా,
శ్రీయుఁ బొమఁగూడిన లేక మది సంతతదుఃఖము పాయకున్నదిం.
తయుం వనజాయతాక్షునికృతం బదలం బనితేజు దీనికా.

కం. వనజాక్షునిదయ గల్గిన । ఘనతరదుఃఖాంబునిధిని గాల్వయుఁ బోలెన్,
జనులు దరింతురు నా కటఁ। దనభుఁడు శరణంబు గాక యన్యుఁడు గలఁడే.

ఇప్పుడు రాజనిరోగిజనంబులతోఁ జని చిత్రసీమం బను పేరం బరగుభవనోత్త
మంబుం గనుంగొనుచు రాత్రి పుచ్చెదను.

అని నిరోగిజనంబుతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.

కాంచనమాలసఖులు. ఈమధురవచన కవి వెంట నరుగుంగాక. మనమందఱ
ము గృహంబులకుం బోవుదము.

అని యందఱు నిష్క్రాంతలైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం
షష్ఠాంకము ముగిసెను.

శ్రీరస్తు.

శ్రీః.

కాళిదాసచరిత్ర ప్రకరణము.

సప్తమాంకము.

భోజభూపతియు లీలాదేవియుం బ్రవేశించుచున్నారు.

భోజుఁడు. దేవీ ! నీ విప్పుడు వింత యైన చిఱునగవుతోఁ గనుపట్టుచున్నావు. దీనిం గాంచ నీముఖసారసంబువలన నేఁ డ్రోలం దగుశ్రవణాప్యాయంబు బొందు గల దని తోఁచుచున్నది. అట్టి దేదేని యుండిన వీనులకు విం దొనర్పుము.

లీలాదేవి. స్మితము గావించుచు,,

ఆర్యపుత్ర ! భవదీయం బగువదనారవిందంబు మందహాససుందరం బై యుప్పొంగినది యిప్పు డీమత్సంశయాకులం బగుచుండుటం గాంచిన మీరు నన్ని దే నొకార్థం బడుగం దలంచినట్లు సూచితం బగుచున్నది.

భోజుఁడు. దేవీ ! నీతర్కం బుపపన్నంబు. కొన్నిదినంబులనుండి యొక వింత కాంత నానయనపథంబునం దగులుచున్నది. అది మనసైరంధ్రి యగుకళింగపతికూఁతురు కాంచనమాల యని యూహింపం దగియున్నను దానికూఁతురు శైశవంబునన యుండునది గాన నాసంభావన యసంభావితం బై కనంబడుచున్నది. ఆకాంత యెవ్వతెయో యని సంశయించుచున్నవాఁడ.

లీలావతి. చిఱునగవుతో,,

ఆర్యపుత్ర ! ఆవింతకాంత యెవ్వతె యని మీ రనుకొంటిరి.

భోజుఁడు. దేవి ! అది కాంచనమాలయే యని నిర్ణయించుకొనియుండెదను. కాంచనమాల యయ్యేనేని యిప్పుడ తరుణియయి చూపట్టం గతంబు లేదు. కాన సంశయించెదను.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! మీరొనరించినవిశ్చయంబు యథార్థంబు.

భోజుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో,,

దేవి ! యేమి యిది ! అది కాంచనమాలయేనా ! అట్లైన దాని కభినవయౌవనాగమం బకాలంబున నెట్లయ్యె ?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! ఒకమహాకవివలన నది లభించినయది.

భోజుఁడు. ఆశ్చర్యంబుతో,,

దేవి! యిది కడు వింతగ నున్నది. ఆ స్త్రీమహాత్మ్యం బెవరికైనను జెప్పఁదగునా! ఆకాలంబునను యోగిని యీ వనంబుల నెలకొన్నట్లు పఠించిన యామహీపాలుని గాక్షేపించెదరు! ఈవృత్తాంతము సాకల్యముగఁ జెప్పుము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! చెప్పెదను వినుఁడు.

అని రాజుతోఁ జెప్పెను.

భోజుఁడు. దేవీ! నీ చెప్పినదాని వింటి రాజునకు యుండవలెనో! కాని సాఁటిగని ధనంబులు సర్వంబును వర్ణించుట యొక్కడిది? అట్టి వాక్సిద్ధి యాతనివలె గలదని కొనియుండుదును.

ఇతనిం గాంచం గోరి బహుదినములుగ నేఁ బ్రయత్నించుచున్నవాఁడ. ఎట్టకేలకు నేను నామంత్రి యగు సాధ్యబుద్ధిసాగరుండును కొలనిగాఁడు వేషాంతరధారులమై నగరవీథులఁ దిరుగుచు సంధ్యాకాలంబున యొక పాకశాలయొద్ద సన్యాసి నిలువండి పలుకును చేసి మాంసముఁ దినుటం గాంచి ఆ! మనసంయమియందు నిట్టి యధర్మము జరుగుచున్నదిగదా! యని యచ్చెరువందుచు నతనివృత్తాంతం బారయం గోరి యాతనిం జేరి యిట్లంటిని.

* శ్లో. భిక్షో మాంసనిషేవణం కిముచితం,,

అని యడుగఁగా నతఁ డిట్లనెను.

† శ్లో. కిం తేన మద్యం వినా,,

అనఁగా నితం డింతటితో నుండువాఁడు గాఁడు; మద్యంబునను బ్రియుండుగఁ గియున్నాఁడు. ఆ! ఏమి యీ సన్యాసప్రకార మని యనుకొని యిట్లంటిని.

‡ శ్లో. మద్యం చాపి తవ ప్రియం,,

అనఁగా నతఁడు,,

§ శ్లో. ప్రియ మహో వారాంగనాభిస్సహ,,

---

* భిక్షో = ఓరి సన్యాసీ! మాంసనిషేవణం = మాంసభోజనము, ఉచితంకిం = యుక్తమా యేమి?

† మద్యంవినా = మద్యములేక, తేన = ఆ మాంసము చేత, కిం = ఏమి ప్రయోజనము.

‡ తవ = నీకు, మద్యంచాపి = మద్యముసయితము. ప్రియం = ప్రియమా!

§ వారాంగనాభిస్సహ = వారాంగనలు త్రాగఁగా శేషించినది వారలతోఁ బసి త్రాగుట, ప్రియమహో = ప్రియము :

అనెను. అది విని నేను మనంబున మద్యపాననిరతునికి వారాంగనారతియు నత్యంతప్రియంబు గాకపోవునే యని తలంచుచునట్టి వారాంగనారతి ధనాఢ్యునికి గాని భిక్షుకునికెట్లు దొరకంబోవు నని శంకించుచు నాతనితో,,

* శ్లో. వారస్త్రీరతయే కుత స్తవ ధనం,,

అని యడిగితిని. అందు కాతఁడు,

† శ్లో. ద్యూతేన చౌర్యేణవా!

అనఁగా నే నతనిపలుకులకుఁ గడు నచ్చెఱువోయి మనంబున నితని కీభిక్షు వేషం బెక్కడ? చౌర్యద్యూత వారాంగనాసంగమమద్యపానములం బెక్కడ? బ్రహ్మవిద్యాపరిశ్రమమున కుచితం బగునీపాపసమాశ్రయమును స్వీకరించుట కేదియా ఫలంబనుకొని యిట్లంటిని.

‡ శ్లో. చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతాఽస్తి భవతః,,

అని యడుగఁగా నతఁ డిట్లనియె.

§ శ్లో. భ్రష్టస్య కావా గతిః,,

అనఁగా విని యది యేను మున్ను సన్యాసి యొకండు కాంతానుషక్తుండై యాశ్రమాచారభ్రష్టతం జెంది బ్రహ్మానందాధిరాజ్యపదవీచ్యుతియు సంసారసుఖ సంప్రాప్తివిరహంబును గాంచి రెంటికిం జెడినరేవడయ్యె నుండ నదిమొదలు తద్వృత్తాంతం బరయం గోరి కవిసంఘంబున కీసమస్య యొసంగినాఁడ. ఆసమస్యార్థంబును నాకుం జెప్పి మనకవులలో నెవ్వఁడేని యిట్లు వేషాంతరధారియై వచ్చి నాకీయర్థం బెఱిగించెనో! యని సంశయించుచు నాయర్థం బార్యబుద్ధిసాగరునితోఁ జెప్పఁగా నతఁడు రాజా నీ

* వారస్త్రీరతయే = వారకామినులతో రతిసేయుటకు, తవ = నీకు, ధనం = ద్రవ్యము, కుతః = ఎట్లుదొరకును?

† ద్యూతేన = మధ్యాహ్నమందు జూదమాడుటచేతను, చౌర్యేణవా = రాత్రి వేళల దొంగతనము చేయుటచేతను సంపాదించెదను.

‡ భవతః = నీకు, చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతా = దొంగిలించుటయందును, జూదమాడుట యందును, పరిజ్ఞానము, అస్తి = కలదా!

§ భ్రష్టస్య = వర్ణాశ్రమాచారమువలనం జెడినవానికి, గతిః = గతి, కావా = ఏది. వర్ణాశ్రమాచారపరిభ్రష్టుని నెవ్వరు నాదరింపరు గాన నట్టివానికి దిది గాక లోక యాత్ర జరుపుకొనుటకు గతి యే మున్నది?

సభాగృహం బీపాటికనుష్ఠం డెరుకవి లేఁడు. ఇతఁడు క్రొత్తగ వచ్చి చేరియుండెం జనును. నీ యొనర్చిన యథాపంతయుం గనుఁగొన్నఁ బ్రసన్నుఁడయితి. ఆయన నిక్కం బితని నింతటితో నొప్పరిశీలించి యుండినం గొన్ని దినంబులకు శాస్త్రవాదంబులతో గెలువనీకపోఁడు. ఇట్టి మహాకవి భవత్సందర్శనంబునకు రాఁదగినవాఁడు. అనఁగా నీతఁ డెవఁడయిన నీ విద్యా వంతుం డెవ్వఁడో! మన్మనోగతార్థంబును దెల్పినవాఁడు. ఈ యర్థంబు విచారించి యిది సత్యం బగునేని యితని మహాకవి గాఁ గొనియాడుచుఁ గా నెంచవచ్చునని తలంచు కొనుచుం బోయి కొన్నినాళ్లకు గూఢచారులవలనఁ బూర్వ మేను గాంచిన ధాత్రీశ సన్యాసి మద్యపానాదిదుష్కృత్యముల యుంటయుం దెలిసి సత్యంబు వల్లకాని నా వచనం బులఁ దలంచుచు నాకిప్పుడప్పుడు నా చేతను సన్యాసులను నంపువాఁడను; బహుతర ప్రయత్నంబులు సల్పియు సఫలమనోరథుండఁ గాకయుండితిని. ఆ వాఁడు సభ్యమధ్యమ యందు గానంబడినవాఁడె కాంచనమాలయం దీకడు నబ్బురంబుం గావించినాఁ డని తోఁచెడిని. నీ వీకాంచనమాలను నిప్పింపుకొనఁగానె యాకవి యెక్కడ కేగెనో! ఎవ్వరి కైన విదితంబె?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! భవదీయసాల్యలబుందు కమలాలయాసహోదరుండు వానినిక్కముగ బ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బగు చిత్రసీమం బను నూతనభవనంబునకుం దవధికృతులంగొని తోడ్కొనిపోయిరట.

భోజుఁడు. ఉద్విగ్నుండగుచు,,

కట్టా! ఈ కవినదిట్టుండు కవివరుని నమ్ముండి యాలోకంబున భారతీవిలా సంబు మాకుం గడంగినవాఁడు. ఇనికం జెంగటం గష్టుండును గలఁడె? ఇప్పటి కాక విగతి యేమయియుండునో!

సుందరి ప్రవేశించి. దేవి! జయంబగుంగాత. నీకుం గాంచనమాలయందుఁ గరము ప్రీతి కలదుగాన దానికేమంబు నీకు విన్నవింపం జనుదెంచితిని.

లీలావతి. సంతోషముతో,,

ప్రాణనాథ! ఈ మధురవచన నుడివినవచనంబులచేఁ గవివరుండు జీవించి యున్నాఁడని యూహింపం జనును. మీ కతనిం గాంచం గల్గు.

సుందరిం గాంచి,,

ఓ మధురవచనా! నీవు కవివృత్తాంతం బారయ నాతనితోఁ జిత్రసీమంబునకుం జని యున్నట్టు లాకాంచనమాల వచియించె. ఆ మందిరంబునం జరిగిన వృత్తాంతంబుఁ జెప్పుము.

మధురవచన. దేవి ! కవికులచంద్రుం డగు నాయుపాధ్యాయునిమహిమ యింతింతని చెప్పం దరంబు గాదు. స్వాలకచోదితు లయి నియోగిజను లాకవిని సన్నుతిసేయుచుం జంపంగడంగి వినయంబుం గాన్పించుచు నాబ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బైనయాతనమందిరంబునకుం గొనిపోయి యాతిథ్యం బొసంగి మృష్టాన్నపానాదులం బరితృప్తునిం గావించి మహార్హశయనంబునం బరుండం జెప్పి చనిరి. ఏను నాకవి పరుండినశయనంబుసమీపంబున స్తంభాంతర్హితనై యామందిరంబులోన నిలయుల రేయింగడపెనుండం గవి వృత్తం బరయం గోరి నాప్రాణంబు లాకవివరుండు గావం గలవాఁ డనుస్థైర్యంబుతో నుంటిని. అట్లుండం దొలిజామున,

ఉ. జుంజురుపల్లపెండ్రుకలు జొల్లు దొరంగెడుసల్లిసృక్వముం,
యంజనశైల మట్లు నలు పారుమహోన్నత దేహకాయముం,
గుంజరదంతకుంతసమఘోరతరాస్యగ దీర్ఘదంష్ట్రికల్,
పంజులఁ బోలుకన్ను లలుభస్థితి నొప్పెడురక్కసుం డొకణ్.

కవి యుండుచోటికిం జనుదెంచి యోరీ ! నేను బ్రహ్మరాక్షసుండను ; ఈగృహంబుం గాచియున్నాఁడ. నానడిగినసమస్యలకుం దగు నుత్తరంబీనినాఁడు నిన్నుం జంపుదు. ఇట్టిమందిరంబునం బడవులంబట్టి నాచేత మడిసినవారల లెక్కింపం దరంబు గాదు. నీవునట్లు నాచే భక్షితుండవు గాఁబోయెదవు సుమీ ! నాకు నుత్తరంబీఁగలవా ! నుడువుము. అని యిట్లు చెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు.

శ్లో. సర్వస్యద్వే,, అనినుడివెను.

భోజుఁడు. ఓదేవి ! యిది పాణినిముని రచించినయష్టాధ్యాయులం దెనిమిదవయధ్యాయంబునందలి మొదటిపాదపు మొదటిసూత్రము. ఈవ్యాకరణసూత్రము వీప్సాభీక్ష్ణ్యవర్జనాద్యర్థంబులందుం గొన్నిశబ్దములకు శబ్దస్వరూపమునకంతటికిని ద్విరుక్తి గలుగు ననునర్థంబు దోఁపింపం జెప్పంబడినది. దీనికి లౌకికార్థంబు సుయోజితముగావించివచింపవలయు నను నుద్దేశంబుచే సమస్యగా నీఁబడియె. దీనికిం దగునుత్తరం బొసంగంగలవాఁడో ! యారయ నగు. మధురవచనా ! అనంతరం బేమయ్యె ? వచింపుము.

మధురవచన. మహారాజ ! ఆకవి యారాక్షసు నించుకేనియు సరకుసేయక తత్క్షణమె యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. సుమతికుమతీ సంపదాపత్తిహేతూ,, అని.

భోజుఁడు. ఔర ! ఆవ్యాకరణసూత్రమునకు లోకవ్యవహారానుగుణముగ నర్థయోజనంబు గల్పించి తదనురూపముగ సమస్యాపూరణంబు గావించిన యీకవివరునిబుద్ధిచతురత కరము మెచ్చం దగినది. అంత నేమయ్యె ?

మధురవచన. మహారాజ! ఆ రాక్షసుండు కవి పఠించిన ప్రత్యుత్తరంబు విని యప్పుడేమియుం జెప్పక చని రెండవయామంబున నొండియుం జనుదెంచి యాకవిం జేరి యోరీ! యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపు మట్లు సేయనినాఁడు నిన్ను భక్షించెదను. అని యిట్లు సెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. వృద్ధో యూనా,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! ఇదియుం బాణినిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దమునకుఁ బ్రాచీనులు వృద్ధసంజ్ఞ వక్కాణించిరి. యువప్రత్యయాంతశబ్దముతో సమాసముం బొందిన గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దము శేషించు ననునర్థంబు గలయది యేకశేషాధికారమునం దున్నది. దీనికిని లోకార్థయోజన మెట్లు గావించెనో! ఇట్టికవనంబులం గదా! కవిపుంగవులబుద్ధి ప్రకటితము గావలయు. మధురవచనా! అంత నాకవి యేమి ప్రత్యుత్తర మొసంగె?

మధురవచన. మహారాజ! ఆకవి బుద్ధివిశేషం బసాధారణంబు. ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుడు నప్పుడ యుత్తరంబు పఠియించె.

కవి. శ్లో. సహపరిచయాత్త్యజ్యతే కామినీభిః,, అని.

భోజుఁడు. శ్లోకము చదువుము,, ఆకాశముల క్ష్యము సరించి,,

భళిర! ఓసీ! కవియుత్తరంబు నీకే తగును. బాగుగ నెఱింగి పల్కితివి. ఓ మధురవచనా! ఆకవివృత్తాంతంబు వినంబడియుం బడియుం గుతూహలం బయ్యెడిని, వచింపుము.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసుం డది విని మిన్నక చని మూఁడవ యామంబున నొండియుం జనుదెంచి కవింజేరి యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపనినాఁడు నిన్నుం దినెదఁ జో యని యిట్లనియెను.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. స్త్రీ పుంవచ్చ,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! ఇదియుం బాణినిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంత మగు స్త్రీవాచకశబ్దము యువప్రత్యయాంతముతో సమాస మగునపుడు శేషించు. అది హేతువుగా నాగోత్రప్రత్యయాంతము పుంలింగశబ్దమువలె నగును. అనునర్థంబు గలది. కవి తనబుద్ధివిశేషంబున నిట్టి శ్లోకాంతరయోజనంబు చేసెనో తెల్పుము. దీనికిని లౌకికార్థయోజనంబు సులభంబు గాదు.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుటయు తడవు గాని కవి పఠించుట కొంచెమయిన నాలస్యంబు లేకుండె. అట్లు చెప్పినంతనుఁ గవి యిట్లనియెను.

కవి. శ్లో. ప్రభవతి యదా తద్గేహం వినష్టం,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యిట్లు వ్యాకరణసూత్రమునకు సంగతముగ లౌకికార్థమూ జన ముంగల్పించుట కలంతులకగునే! కడుమహనీయం దసంజను. అంత వారలప్పట్టెం బెట్లు ముగిసె.

మధురవచన. మహారాజ! యిప్పుడు కవిపల్కులు విని యూహించినది యేమి యనఁ దనకు నని స్వాల్పసభామున ప్రశ్నంబ సమాదించి కవిం జేరి యోగీ! సమస్తంబగు సమస్యాప్రశ్నములను పూర్ణముగా పూరించితివి. ఇందు నొకటి గలదు. దానికి నయితము సంగతార్థంబుగ నచించితి వేని భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్తు. లేనివాఁడు నిన్ను శిక్షింతును. అని యిట్లు పల్కెనింతె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. ఏకో గోత్రే,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యిదియు నాపాణినిసూత్రమే. అపత్యప్రత్యయములు నెక్క చోటం జెప్పఁబడినది. గోత్రార్థంబున నపత్యప్రత్యయములు పెక్కులు రావలయు నేని వానికిఁ బదు లొక్కటియే వచ్చు నని దీనియర్థము. దీనికిం గవి నచించిన దేమి?

మధురవచన. అట్లు బ్రహ్మరాక్షసుండు పల్కఁగాఁ గవి మందస్మితసుందరవదనారవిందుఁడై కవి యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. * ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం బిభర్తి,, అని.

భోజుఁడు. ఓసీ! యేమి యీకవిచతురత! ఒకయర్థంబునను మఱియొకటి వదు దీయకుండం జెప్పినవాఁడు. ఇట్టి వాగ్వైచిత్ర్యంబు గలకవియుండు స్థూలమనుష్యుం గాక యితరునికి నరహంతకుఁడైన దయారసంబు గల్గక పోవునే! అనంతర మా బ్రహ్మరాక్షసుండు కవియం దెవ్విధిఁ బ్రవర్తించినవాఁడు?

---

* సర్వస్య ద్వే, ఇత్యాదులకులౌకికార్థము.

టీ. సర్వస్య=సమస్తమునకు, సంపదాపత్తిహేతూ = సంపదలకును విపత్తులకును గారణములైనవి, సుమతికుమతీ = మంచిబుద్ధి చెడుబుద్ధులనునవి, ద్వే = రెండు.

యౌవనసహపరిచయాత్=యౌవనముగలవానితోఁ బరిచయముకల్గుటవలన, కామినీభిః=స్త్రీలచేత, వృద్ధః=ముసలివాఁడు, త్యాజ్యతే=విడువఁబడును.

స్త్రీ=ఆడుఁది, పుంవచ్చ=పురుషునివలె, యదా=ఎప్పుడు, ప్రభవతి=పెత్తనము చేయునో! తత్ గేహం=ఆ యిల్లు, వినష్టంహి=చెడిపోయినదే.

గోత్రే=కులమునందు, యఃపుమాన్ = ఏపురుషుఁడు, కుటుంబం=కుటుంబమును, బిభర్తి=భరించునో; ఏకః=అట్టివాఁడొక్కఁడే, ప్రభవతి=కుటుంబమున సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

మధురవచన. దేవ! వినుము. [illegible] యఁ గవిచయం గనుంగొని యోమహారాజా! [illegible] నిర్మించుకొనిన [illegible] గాకయుండ [illegible]. [illegible] నీయందుఁ గరం బనురాగంబుం గొంటివి. [illegible] యున్నావు. నీకార్యం [illegible] గనం దలంచెదము. [illegible] బ్రార్థింపఁ గవిరయ [illegible] గాంచి యిట్లనియెను. [illegible]! నీ [illegible] బునం జరుగుచున్నదు [illegible] గదా! [illegible] నీదివ్య [illegible]. అనిన నప్పుడ [illegible],

సీ. పరిణతశీతకిరణ [illegible] దాని,
ధూళిధూసరము [illegible] దాని,
[illegible] దాని,
[illegible] దాని,
గీ. [illegible] దానిఁ గంటిఁ [illegible] దాని
[illegible]
దేవ! వినుము.

ఉ. అగపడియె గాత్రసౌగ పారసి చూచి [illegible] దాని,
భారతులందు దేవపతిభామినియందు సురూప్యరాశియం,
దారఁగ నుండఁ బోల దన నచ్చర [illegible] తన్నవో,
దార [illegible] ధారుణిఁ గాంతలం బాటిసేరటన్.

దారుణ [illegible] యిట్లు [illegible] యయినదాని [illegible] కవిరయ నవిరళబాష్పధారలు నయనకమలంబులం దొరంగ నిట్లనియె.

ఉ. కామిని నీవు వాకొనకుఁ గాటియ నొందుచునున్నదాన వా,
కామునిశాతబాణహతిఁ గన్నియ యీవిధి గ్రుక్కుచున్నవో,
[illegible] దాహముఁ గాంచుచు నుండె దయ్యయో,
భామిని యిట్లు నీవు పడుపాటులు పూని సహింప లేనిదన్.

అనిచెప్పి బ్రహ్మరాక్షసునిం గాంచి యోభూతనాథ ! యీకామిని నిజవ్రతంబు సలుపుచుం గడు డస్సి శ్రమాకుల యయి నిదుర గూరుచున్నయది. ఇది యెయ్యెడ నీ కుపలబ్ధ యయ్యె ? అని యడిగిన నారక్కసుండును గయాళనగరపురంబున నొకమనోహరోద్యానంబునందు నా కీముచ్చికంటె దొరకినయది. అనినం గవియు నోభూతనాథ కరుణించి యీకాంచనాంగి నందవిడిచియుంపుము. ఈనరాధిపతి మజ్జనకునిచేత సుశిక్షితుం డగుటం జేసి తననుం దిట్టపడని కామినులం దన్యాయం బాచరింపఁడు. ఈ యంగనయు నచటం జేరినతఱి నాపురుషునిం గోరి దుఃఖ నాప్యాయితం బగుచున్నది. అతం డన్యాయ మాచరింపఁడు గాన నిట్టి సౌభాగ్యంబునం దెచ్చుట తగదు. ఎల్లరకు సువిదితంబగునట్లు దెప్పింపం గలను. దీనిం దీనికొని పోయి పూర్వమిది యున్నచోటన యుంచుము. అని ప్రార్థించినంతన నాకాంచనాంగిం గొని రక్కసుండు సనియె. పిండియుం గడువేగిరంబ ప్రవేశించి యారాక్షసుఁడు కవిం గాంచి యోమహాత్మా ! నీకు నొండుప్రియంబు సేయం గలను. కోరినది వదింపుము. అనినం గవియు రక్కసుం గాంచి యోరక్షోనాథ ! నీవు నాయందుఁ గరుణ గలిగి యుంట నిక్కంబేని యీమందిరంబుం బాసి చనుము. ఇదియ నాకుం గావలసినవరంబు. అనిన నట్ల యగుం గాక యని యాబ్రహ్మరాక్షసుండు సనియె.

ఇంతలోఁ దన్మందిరాధికృతులు తలుపులు దెఱచుకొని వచ్చి యాకవి జీవించి యుండుట కచ్చెరు వందుచు నాతనిమాహాత్మ్యంబు వర్ణించుచు నతనికి వందనంబులు సల్పి యిట్లనిరి. ఓయయ్యా యింతదనుక నీయింటం బరుండి జీవించినవాఁడు లేఁడు. నీవొక్కరుండవ బ్రతికితివి. బ్రహ్మరాక్షసునివలనం దప్పించుకొన్నవాఁడవు. ఈగృహంబు భోజభూపతి యొకోద్యానంబు గట్టించినది. కట్టిన దాదిగ భూతాధిష్ఠితం బై యుండినకతంబున నామహీపతి యీగృహంబుం బరదేశాగతుల కాతిథ్యంబు సేయుట కేర్పఱిచినవాఁడు. ఏమహాత్మునివలన నైన నీయనిష్టంబు దొలంగునో యని తలపోయుచుండు. ఈబ్రహ్మరాక్షసునిం దోలి రాజాకడ బహుమతులం బడయుకోరికతో నాశకులు మంత్రశాస్త్రపారంగతులు సనుదెంచి యీభూతంబును బాఱఁదోలం గడంగి వానిచే భక్షితు లైరి. నీవు దానిం జయింపక జీవించియుండవు. ఈవృత్తాంతంబు రాజెఱింగెనేని కరము నిను సన్మానించు. అని చెప్పుచుండఁగాఁ గవియు వారల వీడ్కొని యామందిరంబుం బాసి పోయె. నే నామందిరంబుం జొచ్చి యచటి యధికృతులను బరిచారకులను ననిన యనంతరము కవితో మాటలాడం దలంచుకొనుచు వారలు వనిన వెంబడిన యాబ్రహ్మరాక్షసుండు రాఁగా నగవు పడకయుండి యింతలో నదియు మరలి పోఁగా నింక నీకవికి దీనివలన భయం బుండదని తలంచి వృత్తాంబాగను నిగూ

ధత్వంబున నుంటిని. నవి నసినయునంతనిమును నీకు కారలం గానంబడినచో నాయం దన్యథాబుద్ధిం గాకుంతు వని యెంచి నన్నగినలు చుకొనవయు దొబిడిగి దొబిడిగి నంబం బులనుబు వునన యూయిల్లు వదలి వచ్చితిని. ఇట్లగుటం జేసి కంచిం గాంచన మాల యిల్లు నూపి యతనిం దోడ్కొనిపోవుట నిమువుపడ దయ్యె.

భోజుండు. మకరూపాలములో,,

ఓమధురవచనా ! యిప్పుడు కాంచనమాల యెచ్చోట నున్నది ?

మధురవచన. దేవ ! భవదీయ నన్యాలయునికి భయంపడుచు నీలీలావతిదేవి సన్నిధానంబునను యున్నది. అతండు టసుం దనగదను రప్పించుకొనం దనవలన నైనంత దనగినపాలంబులు నన్ను విన్నవించు. దేవిసన్నిధానమునను నన్నుముం జేసిరిం గాంచనమాల యతని మాయాజాలంబునం దగులుకొనక పోదు. ఆకారణమునన దేవి యుం దానిని వశపోయుదు.

భోజుండు లీలావతిం గాంచి సవ్యముగ,,

ఓ దేవి ! కాంచనమాలం దప్పించుకొను దర్పసారు నతిసంధానంబొనర్పను దగినయుపాయంబుం బన్నవలసియున్నది. ఇందుకు నాకుందోఁచినది చెప్పెదను. వినుము. నాగదు నతిసంబంబట్టున్నదుం దనాకాఁడు నిపుణ చతురుండు. కాంతలం సేయుపలాసంబుల సభినయించుటయందు నాసివలె నెట్టిదిట్టలును కొల్లం గారు. వానిప్రాయంబును గాంచనమాలప్రాయంబుతో సమాన మయినయది. వానిం గాంచనమాలవేషంబు వేసి యది నన్యాతించినట్లు లొల్లనసినక నంపినం గాంచనమాలకుం గలిగిన నిర్బంధంబు వాయు. ఇదియ చేయందగినపని. కాఁడు సాకు దుటుకది గాన నతనిం బరిహాస్యునిం జేయుట తగనిది గాదు.

లీలావతి. మందహాసంబు సేయుచుందలవాంచుకొనుచున్నది.

భోజుండు. ఓమధురవచనా ! ఈయర్థంబున వానికై ప్రయత్నించునది యెవ్వ తెయో ! యెట్లుంగుగువా !

మధురవచన. దేవ ! కమలాలయాదేవి పరిచారిక చిత్రవతి యిందుం బ్రవర్తించుచు యున్నది. పెక్కుప్రయత్నంబులు సల్పి విఫలోద్యమ యాయి మీఁదటికార్యం బాలోచించుచున్నయది.

భోజుండు, ఓసి ! యట్లయిన నా చిత్రవతితోఁ జెప్పుము. కాంచనమాల రాజ భవనసమీపమున నుండుకృతకోరకం బనునుద్యానంబునకు రాఁగలదు. విజనం బైయుం డునచోటికి దర్పసారుండు నచ్చునేని యతనిమనోగతార్థంబు నెఱవేఱు. ఇది

రాజస్యాలకుని కెఱుంగం జెప్పుము. అని వేత్రవతికిం జెప్పి మఱియుం గృతకోరకవనాధికృతునితోఁ జెప్పి యాపవనము వివిక్తంబు గాఁ జేయుఁడు. పొమ్ము. అట్లనుచు నీవృత్తాంబుఁ జెప్పి చందురుండు దోఁతెంచుట కించుకముందఱ కాంచనమాలాసాహిత్యంబుతో నయ్యోడకు రమ్మనుము.

మధురవచన. నవ్వుకొనుచు,,

దేవ! దేవరయాజ్ఞానువర్తనంబుం గావించెదను. అని నిష్క్రాంతయయ్యె.

భోజుఁడు. దేవీ! మనము కృతకోరకోపవనమునం బోలుచుదాయపర్వతకంబుపై నుండుచంద్రశాలకుం జేరి యందుండి మాయాకాంచనమాలతో మదీయస్యాలుండు ప్రవర్తింపంబోవు చేష్టలు కొన్ని కన్నులపండువుగఁ జూతము. నిగూఢమార్గంబున నయ్యోడకుం బోదము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! మీ స్యాలకుని నందఱు నిందఁ బరిహసింతురు. ఇంత నతండు నలువురిలోఁ దలవొగ్గంబోఁడు. అందు వలన వాని నిట్లవమానపఱచుట తగునా!

భోజుఁడు. దేవీ! వాని నే నవమానింపవలసినది లేదు! వాఁడే తన కుమతంబునన తనకుఁ దాన యవమానితుం డయ్యెడిని. చూడుము; ఆశకువలన శాస్త్రిమూలు వడపిన వాఁడు!

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! ఈ వృత్తాంబు కమలాలయచెవి సోకినచో దుస్సహాయమానమానస గాదా!

భోజుఁడు. దేవీ! తన సహోదరుని గర్వం బడంగునట్లు కవి వచియించినపద్యం బువిని యాకాంత తన సహోదరునియందు దుస్సహాయమానమానస యయి యుండదు. కాని మఱియెవ్వరియందును విరసంబడం బోదు. అదియటుండంగా వానికి గర్వభంగంబు సేయకపోరాదు. కావింపనిచో వీఁడు సాధువుల కిట్టియపకారంబులు సేసి తిట్టులు వడుచుండు. దీన నపకీర్తి నాకును గల్గు. అది యట్లుండనిమ్ము. దాయపర్వతారోహణంబుఁ గావింతము రమ్ము.

భోజలీలావతులు పర్వతారోహణం బభినయించిరి.

భోజుఁడు. దేవీ! ఇదె చంద్రశాలకుం జేరితిమి. ఇందు జాలకాంతర్భిత్తుల పైయుండి చేష్టలు గనుగొందము.

అని దేవితో జాలకాంతరోపవిష్టుండై కృతకోరకంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి,,

దేవి! ఇంక నిస్సంకోచము. సౌభాగ్యయుతుండగు దర్పసారుండు మధురాననవన్నెనగు నవటంపుపలం దగులుకొని కృతకోరకంబుగ ప్రవేశించుచున్నాఁడు. వీఁడు కాంచనమాలా సఖుండు గావునఁ దక్షిణవేదనాజనితపొందు కాదిగుణంబులం దర్శనము మాటియుండెడిని.

దర్పసారుండు ప్రవేశించి,,

కట్టా! కలని నమయించం జేసిన ప్రయత్నంబు వమ్మయ్యె!

పోని మన్మథుండు? కాంచనమాలాప్రాప్తికిఁ జేసిన ప్రయత్నంబులు ఫలోన్ముఖంబులు గానందున నది యేమి సేయునో నేను?

ఉ. కాంచనమాలఁ గాంచి మదిఁ గామశరాహతిఁ గుందుచుండఁ గా,
సంచితమైత్రి వేత్రవతి యాత్మహితం బగుమాటఁ జెప్పినన్,
మించినకోరికంబునకు మోహనలోచన గూడనిచ్చెనన్,
పంచశరుండు నాకుఁ గృపాపరతం గని నేమి భాగ్యమో!

పలుపలంకులు నిరూపించి,,

ప్రవనాంబున నీయుపవనంబున జనమర్తిగం బై యున్నది.

సీ. కృతకోరకము వివిక్తము। మతిమృదు ప్రేమమునఁ గూర్చె శుభగతిఁ గన వా
యతనుఁడు నమ్మఁజేసెను న। న్నతునిరమో దాద్రిశిఖర మోహింపన్,
ఏలకో తడ వయ్యెఁ గాంచనమాల రాకున్నదే!

కాంచనమాలా వేషధారిణియై యక్షుండు ప్రవేశించి.

యక్షుండు. ఆత్మగతమున,,

ఏను భోజభూపతినియోగం బనుష్ఠించువాఁడ. కామాతురుండై పరుగతిం ప్రవర్తించుచున్న దర్పసారు నవమానితుం జేసెద. వీఁడు తరసాలపాదపంబు చాటున నుండి కాంచనమాల రాక కెదురు చూచుచున్నాఁడు. నావచ్చిన జాడ లెఱుంగఁడు. నాపాలఁ బడిన యటులు నటించి త్వరితగతిం బలికెదు. కాన సంతోషించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి వేత్రవతీ! మధురవచన నీతో నీకాంచనమాల కృతకోరకోద్యానంబులో నిర్వాహితం జెలంగుచున్నది; దీనిం దోడ్కొనిచని యావనంబుసొంపుఁ గాన్పింపుము; ఏను దేవికార్యంబునకుఁ గాఁ జనవలసియున్నది యని చెప్పి నీచేతికి నన్నప్పగించినంతనె నీవు ఈ యుపవనంబున నన్నొంటి విడిచి పోతివి. ఇదేనఁ జెలిమి!

పసిడి యని యూరయుక పోతివి. ఈయుపవనంబు విశిష్టం బయి యున్నయది గాన సరిపోయె. కానిచో నేమిగతి కావలె ? ఇట్టి మోసగత్తె పని యెఱుంగుదునేని నీతో నేను రానే రాను.

నలువలంకలు దిలకించునట్లభినయించి,,

సంభ్రమముతో,,

ఆ ! ఇచ్చోట నన్యపురుషులెవ్వరో యున్నట్లు గానంబడియెడిని. ఏమి సేయవచ్చు ! ఏకతంబునం బురుషుం డొంటిపోటెకాఁడు సుదతి యొంటిమైఁ జిక్కెనేని దానిం గాంచి గరగరికగలమగవాఁ డూరకుండునే.

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి ! అర్జునుండు నీయుక్కపటంపువగలు మానితివే !

లీలావతి. ప్రాణనాథ ! యిట్టియర్థంబులందు మీరలె యాతనిం దిద్దినట్లున్నది. మీకు వీఁడడపగాఁడు గాన సర్వజ్ఞులరగుమీవలన నావిధము లగునర్థంబుల నెఱింగియుండఁడా.

దర్పసారుఁడు. మాయాకాంచనమాలం గాంచి. సంతసించుచు. ఆత్మగతమున,, వేత్రవతి యొనరించినయుపాయంబు కరము శ్లాఘనీయంబు. కాంచనమాలయుం జేయలఁతిని జిక్కినయది. దీనిని విస్రంభోపాయంబున వశగతం జేసికొనియెద.

సమీపమునకుం జని,,

ఓవగలాడీ! ఏ నన్యుండను గాను. తపస్సులంబట్టి నీయుం దారఁ గాంచుచుండు వాఁడను. నన్నుం గాంచి భయంపడఁ బోకుము.

మాయాకాంచనమాల. దర్పసారునిం జూచిన ట్లభినయించుచు. లజ్జావినయ సంభ్రమంబులతో మఱియుండుచోటికిం జనియె.

దర్పసారుఁడు. వెంటనంటిచని,,

ఓముద్దులగుమ్మ ! నీ వేల నన్నొప్పరికించి చనియెదవు ?

ఉ. మారకఠోరశాతసుమమార్గణతాపభరంబు హెచ్చె నీ
చారుపయోధరస్తబక సంగత చందన పంకలేప మి
చ్చారతిఁ జెందఁ గోరితిని సాంకవగంధిరో నీవు నాపయిన్,
గూరిమిఁ గాంచి నాభవ మనంతగతి న్నల మొందఁ జేయుమీ.

మాయాకాంచనమాల. తలవాంచుకొనియుండె.

దర్పసారుఁడు. కామావేశంబుతో,,

కం. సుగంధి మాటలాడవె । నగుమీ నీ యిరుపురుగులు రహిఁ జేర్చెద నా,
స్తనులకౌ నిక పోకలు । గ్రనుముగఁ గ్రాంగనిచ్చి ఘనకుచయుగ్మా.

మాయాకాంచనమాల. చెలికుంజాన్నుచు నాడెను,,

చం. సరసము చాలు చాలు నిలు పాదనలోదర యింతి నిండఁగా,
సరసతఁ జేర రాఁ దగున చర్చనిధానలు పాదికల్ భువిన్,
విరసముగఁ గల్గఁ జూచె యిలఁ బిం గడుఁ గష్టము గల్గ వర్చుటా,
పురుషుల కర్చురల్ గడప పోలుఁ దొలఁగిరింతు రంతటన్.

అని యాడ్యాగించి జనుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓరీ! యుద్ధనా! ఫలించె! నీవు దీనిని చూచుచుండు చెప్పకొనిన జరిగినది. చర్చనిధానలు పాదికలు గలుగు దనాట దిక్కారు.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! పురుషుల కర్చురల్ గడప పోలుఁ దొలఁగిరింతు రన్నది తథ్యము గాదే?

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి యదియును సత్యమే! ప్రస్తుతం బగునదంబు గాంచుదము.

దప్పకారుఁడు. అనునయించుచు వెంటంబడి,,

చం. నిలుము లతాంగి పోక కరుణింపుము నాపయిఁ గోప మేలనే,
చిలుకలకొల్కిరో! భయముఁ జెందకు వెంటను రాను నిన్ నే,
లలితవిలాస్తయౌవనవిలాస వశీకృత మానసుండనై,
పలుదిరి నిల్వలేను పెదవాఁడను గాను వృథాత గావుమా.

అని మాయాకాంచనమాలచేయిపట్టును.

మాయాకాంచనమాల. మొగమూరఁజేసికొని,,

గీ. పాదగర మనుసులవాఁర మొకటి కపిరిఁ దొరకిన మార్కుర గాంతుమాట,
తేవాన మనవచ్చు నాసన యూహ నాస్తుకొని నటించును గాక తద్గుణముఁ గనునే,

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

ఓరియుద్ధనా! మర్కటసాదృశ్యముచే బాగుగవీనినధిక్షేపించితివి. మానసీ మందు గాన వండియు ని నన్నుసరింపం గడంగెదిని.

దప్పకారుఁడు. కాస్వోలపడినవిధి వెండియును నటునయించుచు,,

ఉ. కోమలి రిత్తకోపములు గూడునె యిప్పటికైన నాపయిన్,
గామునిలీలలం బ్రణయగౌరవసమ్మతులైన నిన్నెలం,
వేసటలు గాంచబోయెదవు వేడుక నన్నలయించె దింతయున్,
సామజయాన మోడి యికఁ జాలును లీల నేలు గ్రమ్మనన్.

అని చుబుకంబుంబట్టి యెత్తి ముద్దుగొనంబోవును.

మాయాకాంచనమాల. తటాలున వానిచేయిఁ దట్టి వేసి,,

గీ. చనునె నీ కిట్టి పెద్దతనాలు బోయ । నుడుగు మనుగుదలకు మది యిట్టు లనుచితాగ్రహము,
దప్పి నడచుట నీకొప్పదనమునసుమ । తగిన విధమున మనుము మాతో బాగుగను నీవు.

దర్పసారుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పయింబయిఁ బడఁతులతో మెండుగాద్దుం గూడదు. కాని నిప్పుడు బలాత్కారము పనివలన నివర్తించుకొనుట యుక్తము.

మాయాకాంచనమాలభుజంబు పదలి,,

ఉ. సారపుసారముం గనని చాపలమొందుచు గాంచుచుంటి వే నా,
సార మెఱుంగు నాతిముఖ సారసవీక్షణ మేసిఁ జాలు పో!
మాయాకాంచనమాల. అనూరునభినయించుచు,,

ఉ. పూరుషులంగనామణులబుద్ధులు బుద్ధి నెఱుంగ జాలరోఁ,
జేరిన వారికూటములు చీయనరే గనులారఁ దెల్పరే.

భోజుఁడు దేవి! మన యుద్యానుఁడు కాంచనమాలావేషంబుఁ దాల్చి యీదర్పసారుని వంచించుచుండు మించిన వేడుక గలిగించెడి! ఇంతయుం గాంచనమాల మధుర వచనచే బోధితయై తనయింటికిం బోయియుండు. ఈదర్పసారుండును వంచితుం డయ్యె. ఇఁక వీరలు నివృత్తులౌట మంచిది.

దర్పసారుండు. ఆత్మగతమున,,

ఈ కన్యకామణి చేయులంతిం జిక్కియుం దప్పిపోవునట్లున్నది. ఏమి సేయునగు?

ప్రకాశముగ,,

కం. కరుణింపుము నాపయి నో । యరవిందదళాక్షి నీదుసంఘుర్షింపను నా,
శిరముఁ గదియించి మ్రొక్కెద । వరపద్మిని నన్ను నేలు వాంఛలు మీఱన్.

అని మాయాకాంచనమాల యడుగులపయిం బడుచున్నాఁడు.

అర్జునుఁడు. నవ్వుచు,,

ఓ రాజసార్వభౌమా! నేను పతివ్రతను గాను. ఇదె మూడు నెల్లునుండె. నన్నుం గాంచి యేల మూర్ఛపడియెదవు?

అని సీత పలికి నిష్క్రమించెను.

ఓ సార్వభౌమా! రాజును దేవుని గను సుపదు పోట్లు దారుణమైన కారాగృహమునకై గొంపు నున్నాఁడు. ఇంక సింహాసనాసీనుఁడ వగుట గాదు. ఏఁ బోదుముగాక.

అని నిష్క్రమింతురు దయ్యె.

దర్పసారుఁడు. బిడ్డాయెనది. కొంత సేపునకు గుండె. దీనావసుండై. ఆత్మగతమున, ఆ! మోసపోతిని. ఏమి సేయుదన్నా! కారాంధుఁడను జ్ఞానంబు మాసియుండు నన్నది యథార్థంబయ్యె. ఇంక నీయూరనుండి రాజా మొగంబుం గాంచుటకంటె సవమానం బేమియుం లేదు. ఇంక నింటికిం జనుట యుక్తంబు గాదు. నిజనగరంబునకరిగెదను.

అని నిష్క్రమింతురు దయ్యె.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో.

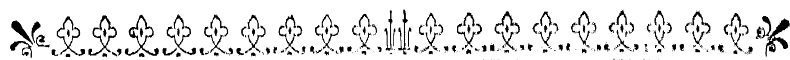
దేవి! ఈ మానహీనుని మూలమునఁ బెక్కుదినంబు లఱసియుఁ గమలాలయను మోమోడి యట్లు సేయుచుంటిని. ఇప్పుడు విధివశంబున వీఁడె మనపట్టనంబు వదలి పోవలసినట్లయ్యె. ఇంక నాయెదుటికి రా మోమోడుదును. కాంచనమాలాకవీంద్రులవృత్తాంతం బారయుదము. నగరునకుం బోదము. మధురవచనకవితం గలాలాప నంటి వృత్తంబుఁ దెలిసికొందము.

అని నిష్క్రమింతురైరి.

ఇది కాళిదాసుచరిత్ర ప్రకరణమునందు

సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

అష్టమాంకము.

కలాలాప ప్రవేశించి,,

ఏను భోజలీలావతులయాజ్ఞానుసారిణినై మధురవచనయింటికిం జనియెద. గతదినాంతంబున దారుపర్వతకమునుండి దిగి వచ్చి రాజును రాణియుం నన్నుం జీరి ఓహో కలాలాప! దర్పసారుం డజ్ఞానవికటంబున వంచితుండై యీయూరు వాసె. కాంచనమాల నిర్బంధంబు నివృత్తం బయ్యెనది. నీవు మధురవచనగేహమును జని దానినడుగుము. కాంచనమాల యింటికిం జనినయనంతరము ప్రియసంప్రాప్తి దానికి యయ్యెనా! లేదా! ఇది తెలిసికొని రమ్ము. అని యానతి చేసి పంపిరి. ఏనును మధురవచనయింటిదాపునకు వచ్చితిని. అదె నాప్రియసఖి మధురవచనయు నతిత్వరితగతి నెక్కడకో చనం బయనమై వచ్చుచున్నది.

మధురవచన ప్రవేశించి. సంశయంబుతో,,

ఏలకో లేపకదన ప్రియసఖి కాంచనమాల నన్నుం బిలువ పంపినయది. ప్రియసంప్రాప్తివలన సంతసంబు గూరుచుండినయాకాంత కేదేని కొంత యయ్యెనో! లేనిచో నన్నేల రప్పింపం బూనినయది?

ముందుకు దృష్టులు నిగుడ్చి. వైచిత్ర్యంబుతో,,

రాజాంతఃపురపరిచారిక కలాలాప యిదె నాకడ కేగుదెంచుచున్నయది. ఏదేని కారణంబు లేక యిది రాదు. కాన నారయ నగు. ప్రియసఖి! కలాలాప యంతఃపురపరిచారిక వగు నీకు మావంటివారియిండ్లకు రాంగతంబు మీసులకు వింతై యుండును. ఎఱింగింపుము.

కలాలాప. ప్రియసఖి! అవన్నియు నట్లుండనిమ్ము. కాంచనమాలకుం బ్రియసంప్రాప్తి యయ్యెనా! ఈవృత్తాంతం బారసి రమ్మని భోజలీలావతులు నన్ను నీకడ కంపిరి.

మధురవచన. ప్రియసఖి! లీలావతీదేవికిం గాంచనమాలయందుం గల ప్రియంబు కడు నధికంబు; కాన విచారించుకొని రమ్మనినయది. చెప్పెదను వినుము. అర్జునుండు కాంచనమాలావేషంబుం దాలుచుకొని కృతకోదకోద్యానంబునకు నాతోం జనుదెంచె.

రాజస్యాలుఁడును కార్యంబులందు వ్యాపృతులై యుండఁ జిత్రపటీప్రధానులు వానిం గాంచనమాలయే యని రయించి త్వరితతరంబుగ నతనికి వృత్తాంతంబు విన్నవించిరి. అందు చిత్రపటికాపటంపుం గాంచనమాల ననుసరించె. అది గాంచి యేను దాని వెడబాసి పోయి కాంచనమాలాగ్రహణనియుక్తలగు దాసికలు తమ కార్యంబు ఫలించిన దని యేమఱుపాటున వారివారి యిండ్లకుం జనఁగా నతినిగూఢమార్గంబునఁ గాంచనమాలం దోడ్కొని తెచ్చి దాని యింట విడిచితిని. ప్రియసఖి కపిగళం బగు చింతతో విషాదంబు నొందుచు స్నానాదులు నిర్వర్తించుకొని సౌధోపరిదేశంబున నుండి నలుదెసలం బరికించుచుండెఁ. ఇప్పుడు తత్సమీపవర్త్యయిన దాసవిపణిం దనుచుఁ గాంచనమాలం గాంచియున్నది.

శ్లో. * ఝడితి ప్రవిశ గేహం మా బహి స్తిష్ఠ బాలే,
గ్రహణసమయవార్తా శ్రూయతే శీతరశ్మేః,
తవ ముఖ మకలంకం వీక్ష్య నూనం స రాహుః,
గ్రసతి తవ ముఖేందుం చంద్రబింబం విహాయ.

---

* టి. బాలే = ఓపడుచా! ఝడితి = వేగముగ, గేహం = ఇంటియందు, ప్రవిశ = ప్రవేశింపుము. బహిః = వెలుపల, మాతిష్ఠ = ఉండకుము. ఏలయనఁగా:— శీతరశ్మేః = చంద్రునికి, గ్రహణసమయవార్తా = ఉపరాగము సంభవించుసమయ మను వార్త, శ్రూయతే = వినంబడియెడిని. ఈయూరఁ జంద్రగ్రహణము గలుగం బోయెడుమని పదంతి వినంబడుచున్నది యని యర్థము. చంద్రోపరాగము గలిగినఁ గలుగనిమ్ము! అందుకై వెలుపల నుండక యింటిలోపలికి జనవలసిన దేమి యన్నను:— అట్లు పోనినాఁడు గలిగెడుకష్టము దెల్పుచున్నాఁడు. స రాహుః = ఆ చందురుని మ్రింగం గడంగు రాహువు, తవముఖం = నీమొగమును, వీక్ష్య = కని, చంద్రబింబం = చంద్రబింబమును, విహాయ = వదలిపెట్టియే, అకళంకం = కళంకరహితుఁడైన, తవముఖేందుం = నీయొక్క ముఖచంద్రునిని, గ్రసతి = మ్రింగెడిని. నిర్దోష మగువస్తువు దొరికెనేని సదోషమగువస్తువును గోరరు. కాన నకళంక చంద్రుండై యొప్పు నీమొగంబుం గాంచి కళంకి యగుచంద్రుని వదలి రాహువు నీమొగంబును మ్రింగంబోవు. నీమొగంబు కళంకము లేనిచంద్రబింబముపగిది నొప్పుచున్న దని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

చం. ఘనకచ యింటిలోపలికిఁ గ్రక్కునఁ బొమ్మిఁక వెలుపట నుండఁగా,
జన ముపరాగవేళ యిది చంద్రుని కంచును బౌర లాడుటల్,
వినఁబడె నీముఖేందువును వీడక రాహువు గాంచెనేని భా,
మిని యకళంకి మ్రింగుఁ గడిమి స్సకళంకుని బాసి ప్రేల్మిడిన్.

ఇట్లు కవి వచియించినపలుకులు విని యతనిసికతావిశేషంబునకు మనంబున మెచ్చుకొనుచు వెండియు నాతనిసరసోక్తిసుధారసంబుం గ్రోలం దలంచి యాదరమం దంగా నాకాంచనమాలభావం బెఱింగి నీ నాకామినీమణి కంచుకము దాల్పకయుం డుట మనంబునం దలంచుకొనుచుఁ గవిం గాంచి యోకవికులతిలకా! యిది యింటి లోనికింజని చేయవలసినకార్యం బే మేనిఁ గలదా! ఆనతిమ్ము అని యడుగఁగా నాతండు గాంచనమాలం గాంచి,,

శ్లో. * కనకాంగి కలయ కంచుక మనయోః స్తనయోః జవేన ఘనతరయోః,
పురుహూతదిగ్విభాగా దుదయతి కోకారి రద్య పరిపూర్ణః.

అని చెప్పిన నాతనిసుధామధురంబు లగువచనోక్తుల విని నాకాంచనమాల వేగంబ సౌధతలంబు డిగ్గి పరిచారిక యందిచ్చునాంగజప్రదీప్త నొడిగికొని సఖీనివహం బకంబు తోడ రాఁ దనగృహాంబహిర్ద్వారదేశగతుండై సత తనరాజును నెదురొత్తుకొనం జను దేరనప్పుడు కవివరుండును బ్రణయరసపరిప్లుతంబు లయి మందహాసరోచిరుదంచితంబు లగు నుదారకటాక్షవీక్షణంబుల నాకాంచనమాలముఖారవిందంబునందు నిలుపుచున్న సిగ్గుపడుచు మాప్రియసఖి తనకేలం దన్ముఖం బయింటచెఱంగు నెత్తి మోమునదాపున కడ్డముచేసి కొని సుస్మితంబు సేయ నది గని కవి యిట్లనియె.

శ్లో. † ఉచితం గోపన మనయో స్తనయోః కనకాద్రికాంతితస్కరయోః,
అవధీరితవిధుమండలముఖమండలగోపనం కిమితి.

---

* టీ. కనకాంగి = బంగారమువంటి దేహదీప్తిగలదానా! ఘనతరయోః = కడుగొప్పవియగుచుఁ అనయోః స్తనయోః = ఈస్తనములకు, జవేన = వేగముగ, కంచుకం = రవికను, కలయ = తొడుగుము. అద్య = ఇప్పుడు, పురుహూతదిగ్విభాగాత్ = తూరుపుదిక్కుభాగమునుండి, కోకారిః = జక్కవలకుసూదకుఁడగుచంద్రుఁడు, పరిపూర్ణః = కడుంబూర్ణుండై, ఉదయతి = ఉదించెడిని. ఓకాంతా నీయొక్కగుబ్బలు జక్కవ లగుటంజేసి చక్రవాకవైరి చందురుం డనుసు మనుజేని కుచచక్రవాకంబులు విరియయుం గాన వేగముగఁ గంచుళికఁ దొడుగు మనుచున్నాఁడు.

ఈ శ్లోకమునకు సరియాయిన యాంధ్రపద్యము.

కం. కనకాంగి గబ్బిగుబ్బల కునుపడఁ గంచులిక దొడుగు ముద్దియ యుదిగో,
కనుఁ గోకవైరి యేతెంచె ఘనమండలుఁ డగుచుఁ బొడమెఁ గాఁ బ్రాగ్దిశలోన్.

టీ. † కనకాద్రికాంతితస్కరయోః = బంగరుకొండవన్నెఁదొంగిలించిన వగుటంజేసి, అనయోః స్తనయోః = ఈ నీస్తనములకు, గోపనం = దాపఱికము, ఉచితం =

గానిన నటనినదనసంభాషణామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు నానందసాగరమ బగుచిత్తంబుతో నమస్కరించి తానిచ్చినంతనే యాసనంబున గూర్చుండియుండెను పదియవ్వ లజ్జాగ్రహాగృహీతయై యయ్యెడను నాశ్చర్యంగా నీపలుకలంబుభావం బెఱింగి యే మొల్లరమును బూన్ప నానరపా గ్రేసరుని కొద్ది దండ యనంగి తోడ్ప్ర చని కేళీమందిరంబున నవల్పసుఖదం బగు తల్పంబున సుపవిష్టుం జేసినది. అంత మీరు నాయుద్దేశం బనుసరించితిరి. కాంచనమాల యింతకు ముందు నన్ను తిరస్కరించి రమ్మని చెప్పి పంపె. కతంబు స్ఫురించుచున్నది. ఇదియ ప్రస్తుతం బగుస్పష్టం బు. ఇది దేవికి నివేదింపుము. స్థలంబు గను కాంచనమాలమందిరంబునకుం జని [illegible] [illegible]

ఇది దాసి [illegible]

ప్రథమాంకము.

[illegible] ఇతరులు దొంగిలించిన వారలను రాజభటులు కంటికిం గనంబడకుండ దాచియుంచుట యుక్తమే యనునది లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన బంగరు కొండ వన్నెలం దొంగిలించినది స్తనకలశంబులని గుబ్బల కంచుకము చేత మూసిపెట్టుట యొప్పిదంబ యగు నని భావము. అవ ... పనం — అవధీరితవిధుమండల = చంద్రమండలమును దిరస్కరించినదియగు, ముఖమండల = ముఖమండలమునకు, గోపనం = దాచుట, ఉచిత = ఎందుకు? ఇతరులను దిరస్కరించి విజృంభించుచుండువారిని దాచుటకై యెవర్వ లసినది లేదనుట లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన చంద్రమండలమును దిరస్కరించి విజృంభించు ముఖమండలమును దాచుటకై ముసుగు నుచితంబు గాదని భావము. స్తనములను గప్పుకొనుట యుచితమే! ముఖ మేలఁగప్పుకొనియెదవు? ఇది తగదని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియగు నాంధ్రపద్యము.

చం. ఘనఘన మహీధరేంద్రమణిశకాంతులఁ బల్కులు దొంగిలించుటన్,
స్తనకలశద్వయంబునను ధారుణిఁ గోపన మొక్కఁ గాని యా,
[illegible] స్ఫురచ్ఛశిఘనప్రభల న్నిరసించి మించుచున్,
[illegible]

కాంచనమాల ప్రవేశించి. దీనత్వముతో,,

నా ప్రియసఖి మధురవచన యింకను రాకున్నది. ఏఁ జెప్పినంపి తోడ వచ్చెద.

మధురవచన ప్రవేశించి. ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నీకోరిన కాంతునిం బడసియుం సంతోషాంబునిధియందుం దేలనివిధంబు నీవిన్నవైనమొగంబు దెలుపుచున్నది. మఱియును.

చం. మలయజపంకలేప మిటు మాయుచు యున్నదిదేమి చన్నులన్,
కలసినపత్త్రభంగములు గండములం జెదరున్న వేలని,
స్ఫుల నుగునోష్ఠబింబమునఁ దోఁచునునుద్దమలంపురాగముం,
గలయక యున్నదేమి కలకంఠిరో యుక్తివహారొక్క నాకున్నై.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి : యే మనిచెదవే! ప్రాణనాథునిమోము గనంబడుటను ముందఱ ప్రణయకోపమా! ఎంతలే నీమాటలు.

ఉ. కోప మదేల నాదు మదిఁ గోర్కులు చేకొనసాగకున్న నో,
రూపవతీవతంసమ! నిరూఢిగఁ జెప్పెద నాయకుండు నన్,
తాపపరీతుఁడై వ్యసనతప్తమతిం గడుఁ గుందుచుండఁగా,
నే పగిది న్సుఖంబుఁ గను నింతి కృపాకలితాంతరాత్మతోన్.

మధురవచన. ప్రియసఖి ప్రణయంబు విశేషించిన నల్కగుట చిల్కలకొల్కులకుం దగునర్థంబు గాన నడిగితిని. ఇట్టికారణము లేనినాఁడు రసాభిజ్ఞశిఖామణి యయ్యు ననురక్తయగు సౌభాగ్యలక్ష్మి నవాపకారయందుం బూర్వము మోదితయైన దానియందుఁ గ్రీడావిముఖుండై యుండం గతం బెద్దియో!

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! నాథుండు నాయం దనురక్తుం డగుట యథార్థంబ. ఇతండు కాంతాంతరసమాసక్తుండై తద్వియోగంబునం గుందుచుండు విధంబు గానం బడియెడి. బలవద్వియోగవ్యథావివశుండు తనయభీష్టాంతరంబులం బాటింపకుండుట తెల్లంబ కదా!

మధురవచన. ప్రియసఖి! ఆ యర్థం బటుండనిమ్ము. గతరాత్రియం దతఁ డెట్లు ప్రవర్తించెనో యెఱింగింపుము.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి చెప్పెదను వినుము.

ఉ. ఆరసితో స్తనమందు ప్రియ మూర సుఖాంబుధి నోలలాడుటల్,
గోరిన యస్త్రగాన్నసంగుయుగ్మక చేదన తోన్వతేగ తా,
పారదు వచ్చి నూతనము సన్నున నామది సిగ్గడించుచున్,
వారని బాష్పసంతతిసమగ్రసుఖాశ్రుపుగోడఁ జాగిలన్.

ప్రియసఖా ! యేమి సేయుదు. ఇంచుకయు నూలము లేదా ; యది యెటులయ్యెనంత మనితోఁ జేసిన శిరోపచారంబులాదు,

చం. తనువునఁ జందనం బలఁదఁ దక్షణమాత్రన పెట్లఁబారెనా,
తనుసుమమాల్యసంతతులు దాపమునం బడినట్లు వాడె సే,
మనిదమఁ దాపశాంతికి [illegible] సుంటిని గంటి ప్రేమ్ఖరిన్,
ఘనఘన సారశేషము నిశాముకతి ష్వలియుంపఁ బాసెడిన్.

ఇట్టి దురంతసంతాపవేదనాపరిస్ఫూర్తి స్వాంతుండైనయామనోహరాంగునికి,

కం. సర్వాలోకనీయంగళ సౌర ప్రేమ। తను వ్విరహాజపాండిమాధార ముగుచు,
జిక్కి యభినవసౌభాగ్యశేష మయిన। సుందరాకారశేఖరతో నందగించు.

నతియును నాలోకనీయసౌందర్యలక్ష్మీత్రయంపగనతి యగునా ప్రాణనాథుండు నాకడగుం జేరిన దాదిగ.

చం. పులుగులు ప్రగమ్మ్రమగుమోయి భూరితబాష్పము లైనకన్నులన్,
పలితవిమూర్ఛనాళితవికంపిత మై చెరఁ గాంచుమానసం,
బలఘుసురోచిశేష మయి యందము మీరెడుచూను గల్గి యా,
గలపడఁజేసె నామనము ఘోరతరాత్రి మునుంగఁ జేయుచున్,

ఇవ్విధంబున నేయు యంతయునుం గడిచినం బ్రభాతశేషంబునను సయితి దూధన్యచరితుండు.

ఉ. తాపము సల్ప నిచ్చి నుడిఁ దాల్పఁడు చేమఱుఁ బల్కరింపఁగా,
దీనతతోడఁ బల్కి పతిదీర్ఘతరోష్ణతమారుతాస్యుఁడై,
మానసిదింతతోడ ననమానవిలాసముఁ బాసి యుండు న,
వ్వాన్యసనీరజాక్షి యెద్ది యెటులొక్కొ? కతం బిఁకఁ డెట్లు తోటఁకున్.

మధురవచన. ప్రియసఖా ! ఇందుకుం గతంబు గలదు. మధుమంతపురాధినేత కూఁతురీతనికిం బ్రాణపయిత. ఏకారణంబుననో దాని నెడఁబాసి యితండు విరహాగవ్యథాకర వాంఛితకరణాండై యుండెడిని. దాని రూపుతీయుకం బనన్యసాధారణము.

బ్రహ్మరక్షస్సు మానితుఁడు యీరీతి నొకపరి నూతనపుటలంకారంబున నాకంటికిం గనం బడిరెను. ప్రియసఖి ! లోకంబున నెందఱో సుందరాంగులు గలరు గాని యీనిరవద్య రూపోపేతవంటి నాతి యీ భూతలంబున నుండదు. వినుము.

ఉ. ఆ నవమోహనాంగి కనులారఁగ నే గని నంత నెమ్మనం బానినొ,
జానవరూపసంపదల నెచ్చెరు వందఁగ బోయి లోకులా,
మానవయోవిలాసములమారుత నేఁ బొగడంగజాలనో,
మానిని దానిఁ బాసి భువి మానవమాత్రుఁడు దోర్వఁజాలునే.

ఆకాంతం గాంచి యాకవివరుండు దానివిరహవ్యథావివశత్వంబునను నగణి తాప్పుకలేతుఁ డంటై భూతనాథునితో వెండియు నిది యుండునట్టి దీపం జెప్పు మని ప్రార్థించిన నాబ్రహ్మరాక్షసుం డిట్లు చెయుసరించె.

కాంచనమాల. ఆ ! ప్రియసఖి అట్టియనురూపవయోగుణోపేతయుం దనుర క్తుండు గాన నీ యితరానురాగంబు తద్విరహవ్యథాకులితహృదయుం డగుటనిట్టుల్లం బున రసభావంబుం జెందక యున్నది.

ఉ. ఆరుచిరాననం గలసినంతట గావి సుఖంబుఁ జెందఁడా,
సారవిచారుఁ డీనరనుసఖ్యము జన్మఫలం బటంచు,
చారుముఖీవతంసమ విచారము సేయుము దానిఁ జేర్పఁ గా,
బోసన సద్వయత్నములు పూనికఁ జేయుట యొప్పిదం బగుటా.

ఆరమణీవతంసంబుం బడసినం గాని యీతనికి యవస్థావిశేషంబు నివర్తింపదు. అది నివర్తింపనినాఁడు నాకు నీతనితో సుఖం బనుభవింపం బోలదు. కాన నాకాంతా సమాగమం బీకవివర్యునికిం గలుగం జేయ నగును. ఇందు కను వెదిరో యెఱుంగను.

మధురవచన. ప్రియసఖి భోజునికిని కవికిని పరస్పరసమావేశం బయినం గాని యీకార్యంబు సాధితంబు గాదు. ఈవృత్తంబు లీలావతీదేవికి విన్నవించి తన్మూలక ముగ రాజుచెవి కెక్కింపం జనును. భోజభూపతి కవులయెడం గరమనురాగంబు గల వాఁడు. ఈకవివరునిం గాంచం గోరుచుండెడిని. ఈతనిం గనుంగొనకనే కరూశదేశ పతికి వర్తమానం బెఱింగించి యానాతిం జెప్పించి యితని కర్పింపం గలండు. తొలుత నీకభినవకారుణ్యంబు గలుగం జెప్పిన యర్థంబు వినియే యితనిమతిమాంద్యప్రభావం బునకు నచ్చెరు వొందుచున్నాఁడు. ఇట్టియద్భుతచరితంబులు పెక్కులు కవివరుని యందుం గాన్పింపఁబడె. అవియు నతనిచెవి కెక్కెనవి. కవియును రాజసన్నిధానం

బునకుం జను. కిరీటింబునన్ను గన్నులగ్రి గట్టక పోను. ఇంతను భువనేశ్వరీమాన్యప్రసాద ముంబు నతిశయము చేయుచుండుగుమేని కార్యంబు నున్నది. ఏం జని లీలావతీ స్పృష్టిం బరీక్షింతు. నీవు భువనేశ్వరిం గొలుచుచుండుము. ఉద్దిష్టకార్యం బను ష్ఠింపక పోదు.

మంత్రియుమృష్టానిగుడి. నైబిత్త్యంబుతో,,

ఓ కాంచనమాలా! ఇది యేమివింతయు. ఆర్యుండు బుద్ధిసాగరుండు తా నీసాం జేని యూవంతను తనలనివాఁడు మహాత్ముండై గ్రంథంబులు దాల్చి పైదిగంతర్కొ చిత వేషంబుతోఁ బాదచారియై యిచ్చట నేను జూచుచున్నవాఁడు. ఈభోజాని ముఖ్యామాత్యుండిప్పు డిట్లు రాఁ గతం బేమొకో! ఇతఁ డెచ్చట నెగడిన.

సమంధరీముముగ,,

ఎచ్చట నో యని చింత? నానంటి చే వచ్చుచున్నాఁడు.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! ఒకనాఁడేని యిట్లు రానివాఁడు తాన యిప్పు డిటు వచ్చుటకుం గారణము నుమారు గనుంగొనవలయు ననుటయు కాని యుండు గాదు. కవియం సింత ప్రొద్దెక్కుడయ నింగను శయనంబున నిదురగూరువాఁడునుం బోలెఁ బరుం డియుండెడిని. త్వరితగతి లోనికిం జని బుద్ధిసాగరుని రాక కవికి నివేదింతుఁగాక.

అని మందిరాంతరాళంబునకుఁ జనం గడంగుచున్నది.,,

బుద్ధిసాగరుండు ప్రవేశించి. సత్వరముగ,,

ఓ కాంచనమాలా! నన్నుం గాంచి నీవు త్వరితగతిం జనుటకుం గారణం బెయ్యం గుదును. కవి యుండుశయనాగారంబున కేన వచ్చెద. అతనికిం బరిశ్రమం బొనంగం జనను.

అని సుందిరాంతరప్రవేశ మభినయించుచున్నాఁడు.

శయనస్థుం డయి కాళిదాసుండు ప్రవేశించె.

కాళిదాసుఁడు. శయనంబునం దుపవిష్టుండై.

ఆర్య బుద్ధిసాగర! నీ విచ్చ్యటకుం జనుదెంచుటకుం గతం బెయ్యది!

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ మహాత్మా! వినుము. మదీయజనని కడు వృద్ధ నీ వీయూ రికిం జనుదెంచిన దాదిగ నుని గప్పినవిప్పవంటివాఁ డితం డని చెప్పుచు వచ్చినది. కరము జీవపిత్స సమారాధనంబునం దత్పరయై యుండినయది. పతిభక్తిపరాయణ.

ఆయమ నీ ప్రభావంబుం గలతెఱంగున నెఱుంగు. ఆసతి తనప్రాణప్రయాణసమయం బున నన్నుంజీరి యో బుద్ధిసాగర! నేను పరలోకగత నైన యనంతరమున నాపుం జేయు పలికినయాథార్థ్యశైషిక్రియలయందుఁ గళాచంద్రుని నియంత్రితుం జేసి యాతనియందు మనంబున నిసడించుకొనక భోజనం బిడవలయు. అట్లైన నీ చరిత్ర స్థిరం గాంచి యచ్యుతం బగుపదంబును నీశరుల ననుగ్రహంబునం బడసెద. ఇదియె నాయభ్యర్థనంబు. అని నుడివిన నేనును. మాతృవాక్య మనతిక్రమణీయంబు గాన నట్ల యొనరించెద నంటిని. నాతల్లియుం బరలోకగత యయ్యె. తదిష్టార్థంబు నెఱవేర్ప నిన్నుం దోడ్కొని పో వచ్చితిని. ఈదినమున భవదీయపాదపద్మసంజాతపూతం బైన నాయిల్లు సకల సాధు జనసంసేవ్యం బగుం గాత.

కాళిదాసుఁడు. బుద్ధిసాగర! నీనుడివినవచనంబులు సత్యము గలదా! అట్లైన జనుదెంచెదను. నియంత్రణకో పాయంబునను బూర్వభావికార్యంబులు నిర్ధారించుకొనము.

బుద్ధిసాగరుఁడు మహాత్మా! అనుగృహీతుండ నైతిని.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. ఓ ప్రాణదయితా! కాంచనమాల! ఏలనో నామానసంబు దుఃఖాకులం బగుచు సంతపించుచున్నది. ఎవ్వరితో నైన మాటలాడ నొల్లను. రాత్రి నిదురలేమిం జేసి యించుక శిరోవేదనయు బాధించుచున్నది. సూర్యుండు నడికొలమున కెక్కనేని నా కెఱింగింపుము. అప్పుడ లేచి బుద్ధిసాగరునియింటికిం జనవలయు. ఈ శయనాగారంపుందలుపులు మూసికొని పొమ్ము.

కాంచనమాల. ప్రాణనాథ! యట్లయే నిగూహింపుఁడు.

అని తలుపులు మూసి నట్లభినయింపం గాళిదాసుండు నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.

మధురవచన. ప్రియసఖి నేను దేవిలీలావతి కీవృత్తం బెఱింగింపం జనియెదను. నీవు స్నానాదులు నిర్వర్తింపం బొమ్ము.

అని కాంచనమాలతో నిష్క్రాంతయయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

అష్టమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కా ళి దా స చ రి త్ర ప్ర సం గ ము.

నవమాంకము.

భోజుఁడు లీలావతియుం బ్రవేశించుచున్నారు.

భోజుఁడు. దేవీ! యీనాఁడు నేను విచిత్రస్వప్నముం గాంచినప్పుడు కలయం దనుకరణపరుండు నగు దండి మొదలగువారు నాతోఁ గూడి నేను నాసింహ బంధురంబులఁ గూర్చొని యున్నప్పుడు వచ్చి యనుచు వీరలు కవితాభాగ్యంబు లనుభవించుచుండ నోర్వకఁ గొన్ని విధంబులఁ బరాభవంబులు సహించుచుండ రాజా సమస్త శాస్త్రవిశారదుఁ డగుకవిశేఖరు లనేకులు మనయాస్థానముం బ్రాపించినఁ దాను కవులకు బంధురంబులఁ గొప్పతనము నానిగూఢమై బద యాచ్ఛాదనముఁ జేయఁ దమయానుభవంబులై కోపంబు ధరింప సద్గుణవంతులగు మేము వారిపట్లఁ గని సంతోషం బంద దని తలంచి రాజ్యకార్యభారంబున నింకఁ జేరెండు దినంబులు కాలంబు గడిచినయనుగ్రహం బునకావలం బయ్యెనో లేదో యనుటకు సందేహమున్నది. తెలిసికొన వలయు. ఈ పరిచారికఁ బోవ దాని నంపి నాహృదయగ్రాహిణిని సీత యను దాని రప్పింపుము.

లీలావతి. ప్రాణనాథ! అట్లనే,

అని కలాలాపం గాంచి,,

ఓసి నీవు సత్వరముగ జని సీతం దోడ్కొని రమ్ము.

కలాలాప. దేవీ! ఇదె నీయానతిఁ జరిపెదను.

అని నిష్క్రమించి వెండియుం బ్రవేశించి,,

దేవ! మహామాత్యవర్యుండగు బుద్ధిసాగరుఁడు జలపూరితసువర్ణకుంభంబులు చేఁబూని యుండు బ్రాహ్మణులతో వాకిట నిలిచి భవద్దర్శనంబునకు వేచి యున్నవాఁడు.

భోజుఁడు. సంశయించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పుడు వృద్ధుఁ డగుబుద్ధిసాగరునితల్లి కాలగతిం జెందియుండుటచేతంబునఁ దదూర్ధ్వదేహికకృత్యంబులు వ్యాప్తుండై యుండవలసినవాఁడు బుద్ధిసాగరుం డిందులకుం

జనుదెంచుటకుం గారణంబు బలవత్తరంబై యుండకపోదు. నుతియుం బూర్ణకుంభంబులు దాలుచుకొని యుండు బ్రాహ్మణులం దోడ్కొనివచ్చుట యేలకో ;

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ ! రమ్మని చెప్పుము.

కలాలాప. దేవ ! అట్లగు,

అని నిష్క్రాంతయగు బుద్ధిసాగరునితోడను బూర్ణకుంభములు దాలిచిన బ్రాహ్మణులతోడను బ్రవేశించి,,

ఆర్య ! అమాత్యసత్తమా ! రాజు మధ్యాహ్నస్నానకాలాపరోధమున నుండి భవదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించెడిని. ఉపసర్పింపుము. ఏను దేవియానతి సేయంజనియెద.

అని నిష్క్రాంత యగును.

బుద్ధిసాగరుఁడు. భోజునికి సమీపించి,,

ఓ రాజా ! మన మీదినమునందు జన్మసాఫల్యంబుం గంటిమి. స్వర్గలోకంబున నుండు మందాకినీపావనతీర్థంబు నివి బ్రాహ్మణులచే సువర్ణఘటంబులందు నాపించుకొని తెచ్చియున్నాఁడను. ఇంక దీనికి బ్రాహ్మణాగ్రగణ్యులు వేలుగ నాతీర్థంబులు దెచ్చియున్నారు. ఈపావనోదకంబుల నీవును దేవియుఁ దానమాడి సమస్త కలుషవిముక్తులగుఁడు. నీకు మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింపం బోవునని త్వరపడుచు నీమహాతిశయంబు నీకుం బ్రాప్తింపఁజేయు నాకార్యంబు నవనిమ్మన నిది సేయం జను నని నిర్ణయించి నీయందుం గలవాత్సల్యంబున నివి దెచ్చితి. అథర్వణ మంత్రంబులతో నీ విప్రవర్యులు నీ కభిషేకంబు సల్పెదరు. బ్రాహ్మణపుణ్యయువతులు దేవిని దానమాడింతురు.

భోజుఁడు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఆర్య ! భగీరథునంతటివాఁడు తత్పూర్వపూర్వులును దానును సాధించినయగత్య యంబగు తపఃఫలంబునను బడసినయీదివ్యగంగాజలంబులు నీకు లభించుట యెట్లు! ఇది కరమాశ్చర్యకరంబై యొప్పెడిని. భవన్మూలకముగ నాకు నీవిశేషంబు సంప్రాప్తంబయ్యె. మనయందు దేవత కనుగ్రహంబు గల్గెనో తెలియదు. కృతార్థుల మయితిమి. నీకుం గలిగినయీమహాతిశయంబును నాకును సంప్రాప్తంబు గావించిన నీవాత్సల్య విశేషంబునకు నేను నీ కేమి సేయంజాలుదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! సాధుజనులసమాగమంబు గలిగెనేని యదియె జన్మఫలంబు. దానం బడయరాని దేదియును లేదు. అట్టిది యబ్బుటం జేసి యీయతిథేయంబు సంప్రాప్తం బయ్యె.

భోజుఁడు. ఆర్య! అట్టిసాధుజనుఁడు లభించెనే? నీసన్నిధి ననుగ్రహించిన వాఁ డెవ్వఁడు? తద్వృత్తాంతంబు జరిగినవిధం బెట్లు? సర్వంబు వినిపింపుము. కౌతూహలం బయ్యెడిని.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! యిప్పు డీయూర నతిచతురకవితావాతురీవిభూషితుండగు నొకబ్రాహ్మణుండు దిరుగుచున్నాఁ డని నీ వెఱుంగుదువు గాదె! నాతల్లి యతని ప్రభావం బెఱింగినవృద్ధ తనయూర్ధ్వదైహికకార్యంబులం దతని నిమంత్రితునిం గావించి భోజనం బిమ్మని నాకుం జెప్పి కాలధర్మంబు నొందినయది. ఏను మాతృకార్యంబునందు వాఁడె గాన నతని నీదినమున నిమంత్రితుం గావించితిని. మధ్యందినమునఁ గావలయు.

చం. నియమము సారశౌరకథను నిష్ఠగమై యలరారు మునితో,
వగతను మునినున్నపుప్పవన్నెలఁ జెన్నలరారు నవ్వుతో,
నరుణితరోధగోష్ఠమున నష్టపుమస్తములంపుఁగాంతితో,
సరగున వచ్చి స్నానవిధి సల్పకయే కుడువం గడంగినన్.

ఏను మది మాతృవత్సలత్వంబునం జేసి యాతనియందు దోషబుద్ధి వలుక నుంటిని గాని యాతనికి సహనిమంత్రితులు విప్రులు తదశుద్ధి కసడించుకొనుచు నోరి బ్రాహ్మణుండా? దానమాడక కుడుచుట యనుచితంబు. అంతియ కాదు. రాత్రియంతయు వేశ్యాగృహంబునం గడపి యా వేశ్యాసంభోగచిహ్నంబులను మాపుకొనకయ పూనుప్పుంభాఁదివేషంబుతో నీవైదికకార్యంబునకుం గడంగుట పర మెంపునిపని. ఇట్టి యనుచితకృత్యంబులు సేయునీతోఁ బొత్తున భుజియించుట మాకుం బాతిత్యహేతువగు. బుద్ధిసాగరునిం గాంచి యోమార్చ్రోసవలసివచ్చె. అని పరుషవచనంబు లాడిన నాకవివరుం డందు విని యోవిప్రవర్యులారా! యిప్పు డేఁ జేయం దగుపని యేమియో! అనతిండు. అనిన నాబ్రాహ్మణులు ఓవిప్ర! నీవు తొలుతఁ దీర్థోదకంబులఁ దానమాడవలయు; సవంతరముగా శ్వేతాంబరంబులు ధరించి వైదికకార్యంబున కుపయోగింపం బను అని చెప్పిన విని యామహాత్ముండు నవ్వి యోవిప్రవర్యులారా! నన్నుం దీర్థోదకంబులం దానమాడు మంటిరి. అట్టియుదకంబులం గానక యున్నాఁడ. పర్యాప్తంబు లైనయుదకంబులు విశుద్ధంబులు గానివి నరుల నెట్లు విశుద్ధులం జేయం జాలును?

భూమియం దుండు నేఁటియుదకంబులుగాని పర్యుషితంబులు గానివి గలవా! యని యడుగ నావిప్రు లొకరిమొగం బొకరు సూచుకొనుచు బదులు సెప్పం జాలక యూరక యుండిరి. అప్పుడు నే నాకవివరునితో నోమహాత్మ యీ యపర్యుషితంబు లగుతీర్థోదకంబుల రప్పింపంగలవాఁడ వని తోఁచుచున్నది. కానిచో నిట్లు నీవు వీరి నడుగవు. నన్నుం గాంచి నాయందుం గనికరించి నాతల్లి నీయందుంచినభక్తిగౌరవంబులం బరికించి యట్టి యుదకంబులు రప్పించి నెల్లరం బావనులం జేయుము. అతులితం బగుయుపకారంబుం గాంతుము. అని ప్రార్థించిన నామహాకవి సంతసిల్లి యించుక ధ్యాననిమీలితనేత్రుండై యుండి కన్నులు దెఱచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఆదా వాదిపితామహస్య నియమవ్యాపారపాత్రే జలం,
పశ్చాత్పన్నగశాయినో భగవతః పాదోదకం పావనం,
భూయ శ్శంభుజటావిభూషణమణి ర్జహ్నో ర్మహర్షే రియం,
కన్యా కల్మషనాశినీ భగవతీ భాగీరథీ దృశ్యతాం.

---

* టీ. ఆదౌ = తొలుత, ఆదిపితామహస్య = ఆద్యుఁడగు బ్రహ్మయొక్క, నియమవ్యాపారపాత్రే = నియమానుష్ఠానమునకుఁగా నుంచుకొనియుండు పాత్రమునందు, జలం = ఉదకము. పశ్చాత్ = పిమ్మట, భగవతః = భగవచ్ఛబ్దవాచ్యుఁడైన, పన్నగశాయినః = శేషశాయియగు నారాయణుని, పావనం = పరిశుద్ధమగు, పాదోదకం = పాదతీర్థము. భూయః = మఱియు, శంభుజటావిభూషణమణిః = మహాదేవునిజడలఁ గలంకారరత్నము. జహ్నోర్మహర్షేః = జహ్నువనుమహామునికి, కన్యా = కూఁతురు. అయినః—భగవతీ భాగీరథీ = భగవతియగు దేవగంగ, ఇయం = ఇదిగోఁ దెంచెడిని. దృశ్యతాం = చూడనగుఁ గాత. ఇచట భాగీరథీశబ్దమునను భగీరథపథప్రవృత్త యయిన గంగ యర్థ మయినను మందాకిని యుపలక్షణము.

తొలుత గోలోకమున మహాదేవునిగీతంబు విని ద్రవీభూతు లయిన శ్రీరాధాకృష్ణుల శరీరములవలననిస్సృతము లగుజలములకధిదేవత యయియొప్పుచుగంగాదేవి యుద్భవించె. అదియాకృష్ణునిం గామించినందున రాధ కుపిత యై తజ్జలాత్మకస్వరూపంబును మ్రింగి రూపు మాపం గడంగుడు నది యెఱింగి గంగ తనస్వరూపముల నుపసంహృతములఁ గావించుకొని రాధానాథునిచరణకమలములందు లీన యయ్యె. జలతత్త్వంబుతో సంబంధంబువాయుడు బ్రహ్మాండంబు వెల్ల సాగిన బ్రహ్మాదు లాయనర్థంబు వారించు

అని పచియించఁగా నప్పుడు,

ఉ. శారదనీరద ప్రకర చందన చంద్ర పయోధి పూర సం,
హారగుచి ప్రవాహ రుచి రాంగళు మూని నిత్య స్తుతిం నఘ,
స్వర్గమణీ తుహార వని చెప్పఁగ నొప్పుచు గుల్యమై జగ,
బోనమార్గ నాగ్రమని భూమిని మర్త్య జనాభ్యసీనమై.

అప్పు డానది నన్నుం గాంచి యానాఁడుని జలంబు లమృతోపమంబులు ; దీని యందుం గానవారు దేవం బొందినవారు లగుదు రని యా నాజలంబులం దాన గావించి దేవతల ప్రార్థించిరి. అప్పు డీయ నదియందున దేవు గాన సిద్ధుల దావ్యజ్ఞతి లంబులంబంగ రుసుందలం బాలులచేతం బడ్డించి సమర్థ్యమ్మ సౌఖ్యములం బతి గమింపనుండం జెప్పించితిని. ఇదియు యీపావనోదకము దొరకుటకుం గతంబు.

భోజుఁడు ఆశ్చర్యమునను,,

ఆర్య ! ఆకాశవ్యాప్తుని మహాత్మ్యం శ్రేమని పొగడంగలవాఁడను. ఇతనియందు

గ గోలోకంబునందేని కృష్ణుని ప్రార్థించి యతనియాజ్ఞ రాధాదేవిని శాంత బోధను గావించిరి. అప్పుడు గంగ భగవంతుని పాదారవిందములలో నతిశీలం జల రూపిణియై యుండెను. ఆ పావనోదకంబులను దొలుత నలువ దనకమండలువున నుంచు కొనిరి. ఆతీర్థంబులను మహాదేవుఁడు శిరంబునం దాల్చికొనెను. అంత యథా పూర్వముగ గంగ గోలోక స్వర్గలోకాదిస్థానంబులందుఁ బ్రవహించెను. త్రయీపతి బలిచక్రవర్తియొక్క సంపదఁగైకొని యింద్రుని కీఁ దలంచి వామనుండై పుట్టి త్రివిక్ర ముఁడై పెరిగిన కాలంబున నూర్ధ్వాండమును గాలునం బయికిఁ బోయిన యతనిచరణమును గనిన బ్రహ్మండు మున్నుదా సంపాదించుకొని యుండిన కమండలూదకంబులం గడిగె. త్రివిక్రమపాదోదకములను మందాకిని జలంబులు నొక్కటి యయి స్వర్గంబున నున్నయవి. మరి కొంతకాలంబునను భగీరథుండు ప్రార్థింపఁగాఁ గమలగర్భునాజ్ఞ నాగంగ యిలాతలంబునకు రానయిన నాజలంబుల యురవడికి భూమి యోర్వఁజాల దని మహాదేవుఁ డాయాకసంబునుండి పడు గంగాప్రవాహంబును శిరంబునం దాలిచి మెల్లన విడువఁగా నాప్రవాహము జహ్నుముని యజ్ఞవాటంబు నావరింప నతఁడు యజ్ఞ విఘ్నకారిణి యని యాజలంబుల నెల్ల యోగబలంబునఁ ద్రాగి తనచెవినుండి విడిచెను. కాన గంగ జహ్నుమునికన్య యయ్యె. ఈచరిత్రవిస్తారంబు నేఁ జెప్పఁగించి యుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తపురాణంబునం దెలిసికొనవచ్చును.

దేవతలకు సయితము దయ గలిగియుండుట విస్పష్టం బయ్యె. ఇట్టిమహాత్మ్యం బీయూర నుండియుం గాంచుటకు లేకయున్న నాదుర్భాగ్యం బేమనవచ్చు! అంత నేమయ్యె?

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ రాజా నేను మున్ను దక్షిణమాహాత్మ్యంబున సంచరించుచుండ నిమంత్రితులగు బ్రాహ్మణులలో నొక్కరుండు నాచేవగనుండు నాకో నిట్లనిరి. ఓమంత్రిపుంగవా! యింతవఱకు నితఁడు కాళిదాసుఁ డని యెఱుంగకుంటిని. ఈయతిమానుష ప్రభావంబున నితని నిరూపించి చూచి గుఱుతుపట్టితిని. ఇతనిప్రభావంబు నితఁడు భగవత్ప్రీతికి పాత్రత్వం బడసినవృత్తాంతంబును వినుఁడు.

ఏను శ్రీరంగస్థలంబున ననుకలము రంగనాయకీప్రాణనాథుని దర్శించుచుండు వాఁడను. ఒక్కదినంబున రాత్రివేళ నాదేవపూజానియుక్తులగు పూజారులు గుడితలుపులు ముగింపుచేసికొని కవాటములు మూయుచుండిరి. అప్పు డీయతివేషధారి యుద్వేగంబునం జనుదెంచి రంగనాథుని దర్శింపఁ గోరి పూజారులం జీరి దేవుని దర్శింపవలయును తలుపులు తెఱువుఁడు అని యడుగఁగా నాగుడిపూజారు లితనిం జూచి ఓరీ! దేవుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు; ఇప్పుడు దర్శనంబునకు సమయంబు గాదు అని చెప్పి గ్రామ్యునింబోలెఁ బరిహసింపఁగా నీకవి తలయూఁచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఐంద్రీం పాటలయ న్నలక్తకరుచా మంఘ్రిత్విషాం జాలైః,
ఆశాం రత్నకిరీటకాంతినికరైః పాశాయుధీయా మపి,
పర్యంకే పవమానతూలభరితే పారే కవేరాత్మజం,
ముద్రా కాచన ముక్తిదానసరళా నిద్రాతి:—

---

* టీ. అలక్తకరుచాం = లత్తుకగొప్పయిన యొఱ్ఱని కాంతులుగల, అంఘ్రిత్విషాం = పాదకాంతుల, జాలైః = సమూహములచేత, ఐంద్రీమాశాం = ఇంద్రపాలిత మైన ప్రాచీదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగలదిగాఁ జేయుచు; రత్నకిరీటకాంతినికరైః = రతనంపుబొమిడికపు పస్నెలగుంపులచే, పాశాయుధీయామాశామపి = వరుణపాలిత మగుదిశను, పాటలయన్ = రక్తవర్ణముగాఁ జేయుచు, పారేకవేరాత్మజం = కావేరీనదీతీరమునందు, పవమానతూలభరితే = వాయువను సుగుదూదినింపఁబడియున, పర్యంకే = పానుపునందు, (అనఁగా శేషశయనంబునం దనియు; సతఁడు సర్పంబుగాన వాతాశనుఁడనియు భావము) ముక్తిదానసరళా = మోక్షము నొసంగుటయందు సామర్థ్యముగల, కాచనముద్రా = ఒకముద్ర:— దత్తసర్పము, నిద్రాతి = నిద్రించుచున్నది. జాగర్తి వా = మేలుకొనియేయున్నది! శ్రీరంగనాథుఁడు కావేరీతీరమందుఁ దూరుపు దిశకుఁ బాదపద్మములు సాచియుఁ బడమటి దిశయందు శిరం బిడుకొనియుఁ బవ్వళించి యున్నాఁ డని భావము.

అని చెప్పినఁ దోడనె యాయాలయంపుఁదలుపులు తమంతఁ దామె తెఱచుకొ
నెను. అప్పుడు తదంతరంబునందు,,

సీ. శ్రీరంగనాయకీచారుదక్షభాగ కాశ్మీరసముదగవక్షంబుతోడ,
నవనీలనీరదోద్భవసుందరచ్ఛాయఁ గడలుఁ బ్రోచునాదేహకాంతితోడ,
కరుణాతరంగముల్ గలుగుచుం బర్వఁగఁ జేయు నళినదళసుప్రసన్ననేత్రములతోడ,
నటిలబంధురనీలకుంతలావృత మయి కళ మీఱు ముద్దుమొగంబుతోడ,

గీ. మణిమయాభరణభూషణగణముతోడ|దంబు మీఱెడు కనకాంబరంబుతోడ,
మధురనాదము మానసమౌళితోడ|తరుణితోఁ గన్పడియె రంగధాముఁడపుడు.

ఇట్లు ప్రేమం గనంబడి యాదేవదేవుండు నవ్వుచు ఓ కాళిదాస! మహా
కవి! మదీయాలయపరిచారకులు నీప్రభావం బెఱుంగక నిన్ను గ్రామమునుండి వెలఁ
బరిహసించి దేవుండు నిద్రించుచున్నాఁ డని యనిరి. తదనుగుణముగ నీవు నన్ను సంస్తు
తించినశ్లోకముచే నిద్రాతి యని యుంటివి. ఆనాఁడువంటి నిష్ఠయందు ప్రభావమహాత్మ్యంబున
నిద్రించినది యుండబోలె నదెంతు. కాన నిష్ఠలంబున నీకోరింత గన్పడదయుండ సమర్థించు
నది యని యానతిచ్చినం గవియు మహానందామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు
నిట్లనియె.

శ్లో. బాగ్త్రిణా.

అని యిట్లు సన్నుతి యాలయపు ప్రదక్షిణనమస్కారంబు లొనరించి దేవా
నీవు నాపయిం గరుణించి దర్శనం బొసంగుటంజేసి కృతార్థుండనైతి నని సంస్తుతించిన
వారంగధాముఁడు సంతృప్తుండయ్యె. అంతం గవియు నచ్చోటు వాసి చనియెను.
అది గాంచి యచటనుండువార లాశ్చర్యముఁ బొందిరి. ఇది నే నుతించిన మణియుక్తప్రభా
వంబు. అని యామాహాత్మ్యంబునకు సన్నుతిగా నీ మాశ్చర్యపూరంబునం దేలుచు నాస్వ
గ్గదీపాంబున జలంబులం విడయఁబడు నివాపాంజలులు నిర్వర్తింప నంతలో యతీశ్వరులు
నాజననుండు నాతల్లియు మాకన్నులప్రోలఁ గనంబడి యోపుత్రకా! నీవిమలమహత్త్వ
మనుగ్రహంబువలని స్వర్గంగాజలంబులం దానమాడి మాకు నివాపంబు లొసంగినకతం
బున మే మెల్లరము పాపంబులు వాసి యచ్యుతం బగుపదంబుం బ్రాపించుచున్నార
ము; అని చెప్పి చనిరి. ఓ రాజా యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బత్యద్భుతంబు నీకుం
దెల్పితిని.

భోజుఁడు. ఆర్య! బుద్ధిసాగర! నీతల్లి యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బెట్లెఱింగెనో;
తద్వృత్తాంతంబు నీ వెఱుంగుదువేని వచింపుము. అది కర మాహ్లాదావహంబు గాకపోదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! చెప్పెదను వినుము. వృద్ధ యగు నాతల్లి; భువనేశ్వరీ పాదపంకజప్రణామబద్ధాశయ యొకనాఁడు తదీయదేవాలయంబునకుం జని యాజగదంబికకుం బ్రణమించి సంస్తుతించి తనమనంబున నోదేవి! యేను భవసాగరాంతర్నిమగ్న నై భవదీయచరణసమాశ్రయణం బనునావం గాంచినదానను. నన్నుఁ జిరునగవికిం జేర్చు భారము నీది యని ప్రార్థించి యచ్చోటు వాసి యింటికిం జనుదెంచుచు మార్గమధ్యంబున విజనంబైయుండు నొకగుడిసెలో నొకయోగిని బిడ్డను గోసి నిట్టూర్చి యయ్యత్తగారో! నాభాగ్యమా! నమ్మమ్మా! యని యొకమాఱు మఱ్ఱిమానినని యనంతరము మాబిడ్డనిచే భాగ్యపుత్రుఁడా! యనియు, పుత్రునిపుత్రుఁడా! యనియు, మామగారూ! అనియు, కుమారుఁడా! యనియు, పినతండ్రీ! యనియు, మఱఁదీ! యనియు సంబోధించుచు ముద్దిడుకొనియెను. అది గాంచి నాతల్లి సగర్వగనిరుద్ధములయిన యీవచనములొక్కని కనుటకు యెట్లని వితర్కించుచుఁ గతంబు తెలియఁగ యాయోగినికడకుం జని తనసంశయంబడిగిన నాయోగిని యిట్లనియె.

ఓయమ్మా! వినుము. ద్రవిడదేశమందు జంగమువాని కొక్కనికిం జారుతర సౌందర్యోపేత యగుకూఁతు రొక్కతె జనియించి మఱియొకజంగమువానికిం బత్నియై మగఁడు బిచ్చమెత్తుకొనుచు నూళ్లవెంటం దిరుగుచు దూరదేశంబునకుం బోయియుండ జనకునింటనుండెను. ఆ జంగమునింగారి సమారూఢయౌవనయై సవిూపదేశంబున నుండు కోడెకాండ్రకుం దంగెడిజారిణియై ప్రవర్తించుచు నొకకుమారునిం గనియె. దానిజననీజనకు లావృత్తాంతం బితరులకుఁ దెలియకయుండఁ దాఁచి యాశిశువును తమయింటి కతిథియై వచ్చిన కన్నడదేశపుజంగమువానికి సంతానహీనున కొక్కనికిం బుత్రకుఁగా నొసంగిరి. ఆనాఁటి తొల్లింటివలె మఱికొందఱువగకాండ్రం గూడి రహస్యంబుగఁ గామసుఖం బనుభవించుచుఁ గర్భంబుఁ దాల్చి నన్నుం గనియె. పూర్వశిశువుంబోలె నన్ను నొకతెలుఁగుదేశపుజంగమువానికిం బుత్రికగా నొసంగిరి. క్రమక్రమముగ నక్రమప్రవర్తనము బయల్పడుటం జేసి బంధువులచే నాయమ్మ బహిష్కృతయయి యుదరపోషణంబునకు రూపవతి గాన వేశ్యావృత్తిం గైకొని బ్రతుకుచున్నది. నన్నును నాయన్నను గైకొనిపోయినవారు పరస్పరబంధుభావంబు గలవారగుటం జేసి తమతమయౌరసపుత్రు లనియే చెప్పుకొనుచు మాయిరువురకు వివాహంబు సల్పిరి. మే మిరువురము భిక్షుకవృత్తిచే జీవించుచు నొకయూర నుండ నాభర్త యింట లేని సమయంబున నొకయోగిని సనుదెంచి నన్నుం గాంచి యోసీ! అన్నను వివాహముచేసికొన్నదానా! కడుఁ బాపిష్ఠురాలవే యనిన నేను గర మనుతపించుచు నాయోగినిని వేడి వృత్తాంతంబుఁ దెలిసికొని భాతృగమనపాపంబున శోకించుకొనుచు నాయోగి

ని నా కీపాపంబుఁ దొలఁగను పాయం బుపదేశింపు మని వేడుకొనఁగా నాదయామయు రాలు నాకు యోగం బుపదేశించి తన వెంటం దోడ్కొని చనియె. నామగండు నన్నుం గానక దుఃఖాకులితుండై దేశంబులు దిరుగుచుఁ దల్లి వేశ్యయై యుండునగరం బునకుం జేరి దానిని సంగడము చేసికొనియె. ఆయిరువురకుం జనించినవాఁ డీ బిడ్డఁడు. ఏను పుణ్యక్షేత్రదర్శనోత్సుకతం జెలంగుచుం బోవుచుండి మధ్యమార్గంబున వీనిం గాంచి యాసఁ గొని దగ్గఱకుం జేరి నాకు నీకుమారునికిని గలసంబంధంబులు సెప్పు కొనుచు ముద్దుపెట్టుకొంటిని. (1) వీఁడు నాజననికిం జనించుటంజేసి తమ్ముఁ డాయెను. (2) నాతోడంబుట్టినవానికిఁ గుమారుఁడు గాన నాకు మేనల్లుఁడయ్యెను. (3) నాజన నికిం గుమారునికుమారుఁడు గాన దానికిం బసతినగు నాకు వీఁడు పౌత్రుఁడయ్యె. (4) నాజననికి నేను కొడుకుపెండ్లామును గానఁ గోడలి నైతిగదా! దానంజేసి నాజనని నా కత్తగాఁగలదు. అత్తగారిమగఁడు మామగారు. మామగారితమ్ముఁడును మామగా రగును. నామగని యమ్మకుఁ గొమరుఁడు గాన నతనికి సహోదరుండయ్యె. అకతంబున నాకు మామగా రయ్యె. (5) నామగనికిం గుమారుండు గాన నాకు సుతుండయ్యె. (6) నాజనని పెనిమిటి నాకుఁ దండ్రిగదా! తండ్రితమ్ముఁడు పినతండ్రి యయ్యె. ఈ బిడ్డఁడు నామగని యమ్మకుం గొడుకు గాన నతనికిం దమ్ముఁడగు. (7) నామగని తమ్ముఁడు గాన మఱఁది యయ్యె. ఈ యేడుసంబంధంబులును జెప్పి ముద్దుగొంటినని నుడివెను. నాతల్లియు నది విని యాశ్చర్యంబు నొందుచు నిట్టి పాపాటవీపటలిసహితను యోగాగ్నివలనఁ గాల్పంబడి పోయెఁ గదా! సంసారమునను౦డువారికి నిస్తరణో పాయం బిట్టియోగీంద్రుల యనుగ్రహంబగదా యని చింతించుచు నాయోగినితో నో భగవతీ! నన్నుం దనుగ్రహించి యేదేని సద్గతి వడయు నుపాయం బుపదేశింపు మని యడిగిన నాయవ్వయుం నో బ్రాహ్మణీ యేను పుణ్యక్షేత్రవిలోకనోత్కంఠాకుల మానసనై వేగిరంబ యరుగుచున్న దానం గానసిప్పుడు భవద్భవిష్యత్కథంబు నెఱవేర్ప నసమ ర్థను ; దివ్యజ్ఞానంబున నాకెల్లవృత్తాంతంబులు దెలియు ; ఇప్పుడేను నీ బిడ్డనితో నాడుకొనినసంబంధప్రకారంబు నాకుం గాక మతియెవ్వరికిం దెలియదు; ఈ సంబంధ ప్రకారంబు సమస్యగాఁ బ్రకటించిన నందు సత్యంబెఱింగి యెవ్వండు వల్కు ; నాతనివలన నీ కుత్తమగతి గలుగంబోవు నని పలికి చనియె. నాతల్లియు నయ్యోధ వాసి యేగుదెంచుచుం దన కెదురుగా భువనేశ్వరీపాదప్రణామాసక్తుండై పోవునీకవిం గాంచి తనకడ నంతుపరిచారికలం గొని ॥ శ్లో॥ శిశుం లాలయంత్యబ్రవీత్సా ఖాలితా! భ్రాతృవ్య! పౌత్ర! శ్వశుర! సుత! పితృవ్యేతి తం దేవరేతి,, అనుసమస్యను జెప్పింప నది విన్నతోడన యతండు,

* శ్లో. జారోత్పన్నౌ విసృష్టౌ తనయదుహితరౌ దంపతీ దైవయోగాత్,
రోగిణ్యా గర్హితా సా తదనుగమవశా ద్యోగినీత్వం ప్రపేదే,
పశ్చా ద్వేశ్యాకృతాంబాజనిత సుతశిశుం లాలయంత్యబ్రవీత్సా,
భ్రాత ర్భ్రాతృవ్య పౌత్ర శ్వశుర సుత పితృవ్యేతి తం దేవరేతి.

అని చెప్పి చనియె. నాతల్లియు నది విని యాసంబంధప్రకార మెఱింగి తెల్పినందు కాతనిని సర్వజ్ఞుండై యుండునని మెచ్చుకొనుచు నానాటంగోరి యతనికడఁ దా సద్గతి నొందుటకుం దగిన వెఱవు దెలిసికొనం గోరుచుండి యకస్మాత్తుగఁ దనయుఁ గాలగతిం జెందఁ దైనం దనమనంబున వెఱ పూహించి సన్యాసం జేరి యీవృత్తాంతంబుఁ జెప్పి తన యౌర్ధ్వదైహికకార్యంబునం దతని నిమంత్రితునిం జేసి వృషోత్సర్గాదుల సంతృప్తునిం గావించినం దనయుఁ బరలోకంబున సమస్త సుఖంబు లబ్బు నని చెప్పి కాలగతిఁ జెందెఁ.

భోజుఁడు. ఆర్య బుద్ధిసాగర ! అతని సర్వజ్ఞుండు గానినాఁ డీవృత్తాంతం బతిరహస్యం బెట్లెఱింగి పల్కుట యెక్కడిది ? పరోక్షమునం జరిగినవృత్తాంతంబులు సయితం మతని కెఱుక పడనివి లేవు. ఇతనిమాహాత్మ్యంబు సాధారణంబుగాదు. తదీయదర్శనంబె పాపాపహంబగును. అది నాకు సమకూరుకాలంబుం బ్రతీక్షించుచున్నాఁడ.

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ రాజా ! కాలంబు రాక యెవ్వరుం గానరు. అది రాఁగాఁగూడక పోదు. సర్వంబు కాలవశంబై యుండును. ఇప్పుడు మన కిట్టి యతిశయంబు గల్గునని మనంబునకైనఁ దలపోసియుంటిమా ! అది యట్లుండనిమ్ము. నేను కర్తవ్యశేషంబు గలవాఁడను. ఇంటికిం జనియెదను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

---

* టీ. జారోత్పన్నౌ = జారపురుషునిచేఁ గలిగినవారగుటంజేసి, తనయదుహితరౌ = కుమారుఁడును గూఁతురును, విసృష్టౌ = పరిత్యజింపఁబడినవారు ; (అనఁగా నితరులకీఁబడిరనుట) దైవయోగాత్ = విధివశముచేత, దంపతీ = భార్యాభర్తలయిరి. సా = ఆకూఁతురు, రోగిణ్యా = ఒకరోగినిచేత, గర్హితా = నిందితయై, తదనుగమవశాత్ = దానిననుసరించి చనుటచేత, యోగినీత్వం = యోగినిగాయుండుటను, ప్రపేదే = చెందెను, పశ్చాత్ = పిమ్మట, వేశ్యాకృతాంబాజనితసుతశిశుం = వేశ్యగానైనతల్లికి దానికుమారునివలనం జనించినశిశువును, లాలయంతీ = లాలనసేయుచున్నదై, సా = ఆకూఁతురైనయోగిని, భ్రాతః = ఓతమ్ముఁడా! అనియు; భ్రాతృవ్య = అన్నకుమారుఁడా! అనియు; పౌత్ర = కుమారునికుమారుఁ డగుమనుమఁడా ! అనియు; శ్వశుర = శ్వశురుఁడా! అనియు; సుత = కుమారుఁడా ! అనియు; పితృవ్య = తండ్రితమ్ముఁడా ! అనియు; దేవర = మఱఁది ! అనియును ; తం = ఆబిడ్డనిగుఱించి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

భోజనంబు. ఓదేవీ! కలాలాపవిలాసంబోయనుసీత యుండదనుట రాలేదు. కవిపండితసంఘంబు శాంతక్రోధంబై యుంటేకిం జని యుండదేమి! కావున దడయక యున్నది యని తోఁచెడిని. అదిసమర్పించునంతలో మాధ్యాహ్నికస్నానాదికృత్యంబులు దీర్చుకొని యభ్యవహారంబు సల్పి యుండెదను.

అని దేవితో నిష్క్రమింతురు ఇద్దఱు.

మిశ్రవిష్కంభము.

సీత ప్రవేశించి. ఏను మహారాజసమాహూతనై తత్సన్నిధి కరుగుచున్నదానను. కవివరులు కలహించుకొనుచు సభ విడిచి పోవుచుండుటంబట్టి యధిపతి మదల కప్పుడె చనుదెంచుటకు లేకపోయెను. కలాలాప మహీపతి లీలావతీదేవిభవనంబున నున్నాఁడని వినియుంటిం గాన నక్కడకుం జనియెదను.

అని పరిక్రమించుచు స్వగతమిట్లనుచుండి,,

ఔరా! ఈరాజసభయం దగ్రస్థిగఁ జనుదెంచిన కవీంద్రుని సామర్థ్యంబె సామర్థ్యము. ఇంతటిసమర్థులిందఱును నీరాజసభకుం జనుదెంచినవారు లేరు. రాజా శంకరకవి కొసంగిన ప్రశ్నమునకుఁ గుతించి ప్రత్యుత్తరము బ్రస్తుతించి బయిసహసాంబునం దగుసమాధానంబు చెప్పి యాజగడము నివర్తింపం జేసినయీకవిచంద్రుని బుద్ధికౌశలంబునకు రాజా కిరణము మెచ్చెను. అగ్య్ర బుద్ధిసాగరుఁడు మొదలగువారు నుడువఁగా నతిమానుషంబగు సామర్థ్యంబు విని యాతనిం గాంచుటలు మహీభర్త గనుంగొనం దహతహపడుచుండెడిని. ఈయపరిమేయ ప్రభావసంపన్నుండు కొన్నిదినంబులనుండి యీయయోరం బోధసూర్యువాఁడు దా నుండనుట రాజసభకు రాకుండి యీదినంబున సనుదెంచుట యాగనిమాడ్కి బ్రాహ్మణులు క్రోధమూర్తులై యభ్యవహారాదికంబులు సయితముప్పరికించి యుండుటం గని దయమానమానసుండై వారల నుపశమితక్రోధులం జేయం దలంచి యీ కవిపండితసంఘంబు నాత్మీయసమావేశంబున నలంకరించె నని తోఁచెడిని. ప్రాయికంబుగ మహాత్ములు పరులకష్టంబుల కోర్వంజాలరు. తమవలననైనసంతయుపకారంబునప్పు యాయుడును దొలంగింపక పోరు. వారలస్వభావం బట్టి వారము ఈకవివరునిం గనినచో మహీపతి యెంత సంతసించునో!

ప్రత్యక్షితో,,

ఆ! ఈకవి వర్యునియం దెంత సంతసంబు గల్గునో యంత యసూయ యీదినంబున బహుళ రాఁబోవు ఖాండములయందు లేనికిం గలుగకపోదు. నవరసాలంకార

మనోహరంబగు కవితాచమత్కృతి యున్నంగాని సంతసింపఁడు. అభ్యాంతరములకీగంధమే తెలియదు. వేదవిత్తములగు బ్రాహ్మణసత్తములు రాజాకడనుం జనుదెంచి యాచ్ఞాభంగంబుం గాంచి చనిరెుదరే! యని మానసంబు చింతాకులం బగుచున్నది. ఇందు కేమి సేయనగు ?

చింతనభినయించి. తలయూఁచి,,

సరి ! ఇది యీవిధంబునం జరిపినచో సర్వము సమంజసంబు యగును. రాజా కడనాకవిరాజుండు కాలంబున భా... నబ్రాహ్మణులం బ్రవేశపెట్టినచో వారలందరుం గలలోపంబును గవి సమర్పపెట్టు. బ్రాహ్మణులును భాగ్యవంతు లౌదురు. నేనుండగు కార్యంబిదియె. ఇప్పుడు పగలపరాహ్ణంబు దాఁటె. సాయాహ్నంబు ప్రవృత్తం బయ్యెడిని. కవియు సభయందె యున్నవాఁడు. రాజానకు స్వస్తివంతంబు సవిదంతము. ఇదె దేవియుండుసంతఃపురము.

ప్రవేశమభినయించి. ముందుకు దృష్టిసారించి,,

అదె మహీభర్త మహావాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుపవనమాధురులంబులు సేవించెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని యుపసర్పించుచున్నది.

వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై భోజుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుండు. ఆశ్చర్యముగ,,

ఏఁ జెప్పింపని సమయంబున యిట్లు సందనుల సీత రాకున్నయది. దీనిఁ గను దిందనుక నిష్ఫలంబు గాకయుండునే !

సీత. రాజుసమీపమునకుంజని,,

మహారాజ జయంబు గల్గుంగాత.

భోజుండు. ఓసి ! సీతా ! నిన్నె తలంచుకొనుచుంటిని. వచ్చితివి. చాలంబు సంతసం బయ్యె. నేను మధ్యాహ్నమునకు ముందు నిన్నుఁ దమ్మంటిని. నీవు తడయుట కుం గారణం బేమికి

సీత. మహారాజ ! తా మేయర్థంబు నన్నడుగం బిలిపించితిరో ? ఆయర్థం బప్పటికి సాంతంబు గాకయుండె. శంకరకవికి మహారాజా సంక్రీడించులక్షలధనం బొసంగిన కారణంబునఁ బ్రవృత్తం బగువిద్వత్కలహంబు కోలాహల మనుదెంచి దేవి యాజ్ఞాప్రకారంబుఁ జెల్పునప్పటికి నివర్తింపక యుండెను. కవులు పరస్పరము గల హించుకొనుచు సభాభవనంబుం బాసి పోకుండిరి. అందుచే రానను పుడమియుండె.

భోజుఁడు. సరే! వారలనివాదం బిప్పటి కెట్లు నివర్తించెనో తెల్పుము.

సిత. మహారాజ! మీరు సభాభవనంబుం బాసినయనంతరము తత్పూర్వమంత్రి ప్రోత్సాహితులై లోలోపల కలహింపఁబోవుచుండిన యా కవులను బ్రోత్సాహ్యోన్ముఖ యొండ్రి పితంబయిన నంతట నొండొరులు రోషపరవశులై వాక్కలహంబునకుం గడంగి ఈనర పతియున్నత యేమి? వీని నిక్కఁగోలఁచుట యుచితమానసము; సభలోపల శాస్త్రవిచారు లొల్లరు తమ స్వతంత్రయింపఁబోని యుండుమనుచు లక్ష్యపెట్టక యెచ్చును. మనపాలి నవ స్థుండుగాక ప్రాయోగవి యగుశంకరునికిం బండ్రెండులక్షల ధనం బొసంగె. పాత్రా పాత్ర వివేకంబు లేనివాఁ డిచ్చిన నేమి? ఈకుండిన నేమి? ప్రభు వవివేకమతి యయి గుణజ్ఞు లగువారెల్లరుండుట నేడెమానము పెట్టి కోటిచ్చినవాఁ డగుచేని యయోగ్యుడనజ్ఞులు నీరం జనదు. అని యివ్విధంబునం బలుకుచు మూఁడువయాదంబు గడచుటకుముందు సభాభవనంబు వదలి పోకుండిరి. అప్పుడు,

సీ. మతిగణమండిత మహానియమంబుల నలితనపోలనముగంబువాఁడు,
స్వగమదమునకు సమిత్రశతములుజసాంద్ర చరిత్రతనుచ్ఛాయవాఁడు,
కవనదివ్యాంబునసృతి ప్రాసరణాజ్ఞనూనరుములచే నమరువాఁడు,
శృంగారరస మిట్లు రంగారఁ బరిణామమొంగెదనో యని చెప్పనొప్పువాఁడు.

గీ. కవిత యీరీతి జెప్పంగఁ గాంచె నొక్క,
నవవిలాసంబు మూర్తితో నమరె నొక్క
యనుచుఁ జూడంగఁ దగునట్టియుండగాఁడు,
వచ్చె కథ కొక్కసత్కవివల్లభుండు.

ఇట్లు సమావిచినవాని; మహీపలయంబునకుం దీనమహేంద్రుండునుం బోని వాని; నాసది శిఖామణిం గాంచి యావిద్వత్సభ భయంబును గౌతుకంబును జెంది యుండె. అతఁడంత నందఱకుం బ్రణామంబు బొనర్చి భోజభూపతి యెక్కడ! అని యడిగిన భోగాంతఃపురమున నున్నాఁడని సభాసదులు బదులు చెప్పఁగా నతఁడు పండి తులం గాంచి మీరలేల నిచట నున్నారని ప్రశ్నచేసి యందఱుం గారణంబుఁ జెప్పిరి యంతట నతఁడు.

ఓపండితులార! శంకరకవికి రాజు పండ్రెండులక్ష లిచ్చె నని మీ రసూయం జనదు. భోజునభిప్రాయంబు మీ కెఱుకపడినది గాదు. భోజుండు మానసంబున శంక రునిం బూజింపఁ దొడంగియుండినవాఁడు గానఁ దత్సమయమున సన్నిహితుఁ డైనశంకరుని యందు శేషాదరము గలిగి యున్నాఁ డని యవ్వారలు నొక్కరుకు చేతను శంకరకవి నొక

లక్ష్మిచేతను బూజింపఁబడినవాఁడు. ఇదియ నాయభిప్రాయంబు. అని చెప్పెను. అని యిట్లు చెప్పఁగావిని చెప్పఱపడి పండితు లందఱు మాఱు పలుకక యాసనమునుండి కొంత సను లేచి పోయిరి.

భోజుఁడు ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఔరా! యీమహాకవికాళిదాస మని వర్ణింతును! నామానసంబునందు గల భావంబుం దెలిసి చెప్పెను. ఇట్టికాళిదాసుఁడు మనుష్యమాత్రుఁడు గాఁడు. కాని సాక్షాద్భారతీదేవ్యవతార మని యెంచ నగును. ప్రత్యక్షంబ యాతనిం గనుంగొన నామానసం బుత్కంఠితం బగుచున్నయది.

సీత. మహారాజ! ఆతని నేను సింహాసనాసీనుం గావించి వృత్తాంతంబు రాజునకు విన్నవించి నిన్నతని దగ్గరకుం దోడ్కొని వత్తు నని చెప్పి వచ్చినదానను. ముందు యేనిఁ దోడ్కొని వచ్చెద.

భోజుఁడు. ఓసి! యట్లయిన! తోడ్కొని రమ్ము.

సీత. నిష్క్రమింత యయ్యె.

భోజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఏమిరా! సీత దోడ్కొనిరాఁగలపురుషునిం గనుంగొనుటకు మానసం బత్యంతకుతూహలంబునం బొందుచున్నది.

సీత. కాళిదాసునితో ప్రవేశించి,,

సీత. ఓమహాకవీ! అదె మహారాజు వాతాయనాంతరోపవిష్టులై యున్నారు మారుతసేవ యొనర్చెడిని. సమీపమునకుం జనుము,

కాళిదాసుఁడు రాజసమీపంబునకుం జనుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. కవిం గాంచి లేచి నమస్కరించి. ఆత్మగతంబున,,

ఆ! ఏమి యితని సౌందర్యంబు. మన్మథసంతాపంబుల దిరస్కరించుచున్నట్లు తోఁచుచున్నాఁడు. ఆదినంబున మాంసాహారంబుచేఁ గాపాడఁబడినవాఁ డితండ యని తోఁచెడిని. అప్పుడు నాకుంగలిగిన వితర్కంబున నన్నంబడెయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ! స్వస్తి గలుగుంగాత.

భోజుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! భవద్దర్శనంబున సంతోషాంబుధిం దేలుచున్నాఁడ.

అని యాలింగనముచేసికొని కేలు తనకేలం గీలించి,,

ఓ కవివరా! భవన్నామంబునం దగిలి యేమి యక్షరంబులు సౌభాగ్యంబుం గాంచిన యవి? ఏ దేశపుజనులు భవద్వియోగమున బాధపడియెదరు?

కాళిదాసుఁడు. భోజునిహస్తంబునందు "కాళిదాసః" అని వ్రాయుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. కాళిదాసునిపాదంబులపైఁ బడియెను.

కాళిదాసుఁడు. రాజుం గవుఁగిటం గ్రుచ్చియెత్తెను.

భోజుఁడు. ఓ మిత్రమా! ఇప్పటికి నాయదృష్టంబు పండినయది. నీప్రభావంబు జనులవలన విని బహుదినములుగ నిన్నుం గాంచఁ దమకింపుచుంటిని. కవివరసమాగమంబు మావంటివారలకు సులభసంపాదనంబు గాదు! ఇది భాగ్యవిశేషంబునం గాక యూరక దొరకునే.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ! కవి యగువానికిం బ్రభుపరిగ్రహంబు లేకున్నను ప్రభు వగువానికిం గవి లేకున్నను ప్రసిద్ధి గలుగం బోదు. వినుము.

* శ్లో. మణినా వలయం వలయేన మణి ర్మణినా వలయేన విభాతి కరః,
కవినా చ విభు ర్విభునా చ కవిః కవినా విభునా చ విభాతి సభా.

భోజుఁడు. మహాసంతసంబుతో,

మిత్రమా! కవికులచంద్ర కాళిదాస! భవదీయసరసవచనామృతధారలు గ్రోలం గంటి. జన్మసాఫల్యంబుం గాంటి.

---

* టీ. మణినా = రతనముచేత, వలయం = కడియము, విభాతి = వెలింగెడిని. వలయేన = కడియముచేత, మణిః = రతనము, విభాతి = వెలింగెడిని. మణినావలయేన = రతనముచేతను కడియముచేతను, కరః = హస్తము, విభాతి = ప్రకాశించెడిని. అట్లు:— కవినాచ = కవిచేత, విభుః = రాజును, విభునాచ = ప్రభువుచేత, కవిః = కవియు, కవినావిభునాచ = కవిచేతను ప్రభువుచేతను, సభా = సభయును, విభాతి వెలింగెడిని. రతనము చెక్కుటవలన వలయమును; వలయమునందుఁ బొదుగుటచే రతనమును; ప్రకాశము గాంచుచుండుట యట్లుండ నట్టి రత్నముచేతను వలయంబుచేతను వానిని దాల్చిన హస్తమునకుఁ బ్రకాశము గల్గును. అట్లు కవిగూడుటచే రాజును రాజాశ్రయముచేఁ గవియును నీయిరువురు గూడుటవలన సభయుఁ బ్రకాశించెడిని. అని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియైన యాంధ్రపద్యము.

కం. వలయము మణివలనను నా । వలయముచే మణియు నొప్పవరలెడుఁ గరము,
తెల్లంగవిచే విభుఁడును గవి । యలవిభుచే వీరివలన నలరెడి సభయున్.

ద్వారికుండు ప్రవేశించి. మహారాజ! యే దేశమునుండియో యిరువురు విప్రులు చనుదెంచి ద్వారదేశంబున నిలువంబడి భవద్దర్శనంబునకు వేచియున్నవారు.

భోజుడు. వారి ప్రవేశపెట్టుము.

ద్వారికుండు. నిష్క్రమించి బ్రాహ్మణులతో ప్రవేశించి.

ఓ బ్రాహ్మణులారా! అదె భూపతి కవితో మాటలాడుచు నిలువంబడి యుండెడిని. సమీపమునకుం జని మీయాశీస్పూర్వకంబులు చెల్లించుకొనుడు.

అని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

బ్రాహ్మణులు రాజాసదనం జనిరి.

భోజుడు. ఓవిప్రులార! మీర లే మపేక్షించి వచ్చితిరి?

బ్రాహ్మణులు. మహారాజ ధన మపేక్షించి నీసన్నిధానంబు జనుదెంచినారము. వేదవేదాంగంబు లభ్యసించినవారము. నిష్పచ్ఛరంబునం గలుగునిడుములు సహింపం జాలక నిన్నుం గాంచ వచ్చితిమి.

భోజుడు. ఓవిప్రులారా! మీరలుం గవితాసామర్థ్యంబు గలదా! శ్లోకం బేదేని రచించుకొని తెచ్చితిరా!

బ్రాహ్మణులు. ఓమహారాజ! శ్లోకము చేసికొని వచ్చితిమి. అది సగమే కాని పూర్ణము గాలేదు.

భోజుడు. నవ్వుచు.

మీరు ఛాందసు లగుట తెలియుచున్నది. అర్ధశ్లోకమును రచించినవారు తక్కిన సగమును రచింపలేరా! మంచిది చేసిన యర్ధశ్లోకంబైనను పఠింపుడు.

సీత. ఆత్మగతమున,,

వీరల్లనుభవించి యేమో సేయ చింతించినయది.

బ్రాహ్మణులలో నొకండు,,

శ్లో. అణో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్,, అనియెను.

మఱియొకబ్రాహ్మణుండు,,

శ్లో. యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం,, అనియెను.

భోజుడు. నవ్వుకొనుచు.

మిత్రమా! ఈ విప్రులు కేవలము ఛాందసులు. తాము గంటిన వేదవాక్యములను లౌకికఛందము లని పఠించెదరు. వీరలయజ్ఞానంబుం గాంచిన మానసంబునకు వెగటయ్యెడిని. ఈరెండువాక్యములను జేర్చి సరసంబుగ నొకశ్లోకము పఠింపుము.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజా వినుము. మీరలు వచించినవాక్యములలో అణో రణీయాన్, అనువాక్యము మొదటను యజ్ఞోపవీతం అనుదానిని కడపటను జేర్చి కూర్చిన నానుడువువాక్యము నడుమ సరిపడి వచ్చును. ఎట్లన:—

* శ్లో. అణో రణీయా న్మహతో మహీయా।న్మధ్యం నితంబశ్చ యదంగనాయాః,
తదంగహారిద్ర నిమజ్జనేన, । యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం.

భోజుఁడు. సంతోషభరితుండై కాళిదాసుని గౌఁగిటంజేర్చుకొని,,

ఓ మిత్రమా! కాళిదాస! కవి వర్య నీవ కాదే! ఇట్లు సరసంబుగ వచియించువాఁ డెవ్వఁ డున్నాఁడు? ఇట్టి సరసాగ్రణి వగు నీకుఁ బ్రియతమావిరహం బుండం బోలును.

కం. నవనీతము వంటిది యీ భువి । నవసుమశయ్యయ మెఱుఁగు ప్రాంబోధులతోఁ,
గవఁగూడి మెలఁగకున్నను । నవనవదుఃఖాగ్నిశిఖల నలిఁ జెంది చెడుజ.

నీవు నా ప్రియామణిసంగమమును గుఱించి యున్నావని మధురవచనాబోధితయై లీలావతీదేవి నాకుం జెప్పినయది. నీవు దయితాసహితుండవై సుఖంబుం గాంచుచుండం జూచి యానందంబు జెంద మనసు ఉవ్విళులూరుచున్నయది. తదానయనార్థం బింకఁ బ్రయత్నింపవలయు. ఇప్పుడు సూర్యుండస్తగిరిశిఖరారూఢుం డయ్యె. సంధ్యాకాలంబు ప్రవర్తించెను. నీవు సంధ్యను వర్తింప నిన్నుం గోరెదను.

కాళిదాసుండు. మహారాజ వినుము.

---

* టీ. యదంగనాయాః = ఏకాంతను, మధ్యం = నడుము, అణోః = సూక్ష్మమునకంటె, అణీయాన్ = కడుసూక్ష్మమై! నితంబశ్చ = పిఱుందు, మహతః = గొప్పదానికంటె, మహీయాన్ = కడుగొప్పదియౌ! తదంగ...మజ్జనేన:—తత్ = ఆకాంతయొక్క, అంగ = తనువున నుండు కొనియుండు, హారిద్ర = పసుపునందు, నిమజ్జనేన = మునుంగుటచేత, యజ్ఞోపవీతం = జన్నిదము, పరమం పవిత్రం = కడు పరిశుద్ధము. అతిసూక్ష్మ మగుమధ్యంబు నతివిపులం బగునితంబంబులును గలకాంత కర మనుస్మరించి కౌఁగిలి యుండదు పోదు. అట్టిదానిఁ గౌఁగిలించుకొనిన నప్పుడాయంగ సంగత మగుపసుపువలన పసుపైన జన్నిదమే పరమపవిత్రమైనజన్నిదము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియగు నాంధ్రపద్యము.

ఉ. ధారుణి నెలతాంగికి నితంబయుగంబును గొనుదీపియుఁ,
హారిదపుహస్తాంగుళు మహత్తరమైనదాని కిం,
హారమువ్యయమున మన సందడమునకు దానియంగకా,
శృంగారపు మెగ్గనే మనమున జన్నిదమే పవిత్రమౌ.

* శ్లో. వ్యసనిన ఇవ విద్యా క్షీయతే పంకజశ్రీః। గుణిన ఇవ విదేశే దైన్యమాయాంతి భృంగాః,
కునృపతిరివ లోకం పీడయత్యంధకారో। ధనమివ కృపణస్య వ్యర్థతామేతి చక్షుః.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో,,

మిత్రమా! ఇం దసమానకల్పనము ప్రపంచానుసారముగ నుండుటంబట్టి కరము మోదావహం బయ్యె.

బ్రాహ్మణులం గాంచి,,

ఓ బ్రాహ్మణులార! మీరు శ్లోకము రచియింప సామర్థ్యము లేనివారయ్యును మీరు సంతరించి తెచ్చిన శ్రుతివాక్యంబులచే నీమహాకవీశ్వరుల యతిరుచిరార్థకావ్యామృతంబుఁ గ్రోలంగంటిని. ఇప్పు డీసందర్భమునకుం గారణభూతుల రైతిరి గాన మిమ్ము సత్కరింప వలసియున్నది. ఓరీ యెవఁ డక్కడ?

దౌవారికుండు ప్రవేశించి,, మహారాజ యేమి సెలవు?

భోజుఁడు. ఓరి దౌవారిక! ఈవిప్రులను గోశాధికారులయొద్దకుం దోడ్కొని పోయి చెరియొక లక్షధన మిప్పింపుమని.

---

* టీ. పంకజశ్రీః = తామరపూవులయొక్క కాంతి, వ్యసనినః = ద్యూతాది సప్తవ్యసనములం దగులుకొన్నవానియొక్క, విద్యేవ = శాస్త్రజన్యజ్ఞానమువలె, క్షీయతే = క్షీణతనొందుచున్నది, శాస్త్రము తెలిసి పదివిసను ద్యూతమద్యపానాదులం దగులుకొన్నవానికి జ్ఞానము క్షీణించుచు నట్లు, అట్లే సాయంకాలము గాఁగాఁ బంకజములు కాంతి క్షీణించుచున్న దని యర్థము. గుణినః = గుణవంతులు, విదేశ ఇవ = పరదేశము నందుంబోలె, భృంగాః = తుమ్మెదలు, దైన్యం = దీనతను, ఆయాంతి = చెందుచున్నవి. గుణవంతులు వారలయోగ్యత తెలిసికొని గౌరవించువారలు లేమింజేసి పరదేశంబున దైన్యంబు నొందుచందంబునం దుమ్మెదలు తమ కామిత లాభంబు గానమింజేసి సముదయంబు మొగిడ్చుకొనుటంజేసి దైన్యంబునుం జెందుచున్నవి, అంధకారః = చీకటి, కునృపతిరివ = కుత్సితుండగు రాజువోలె, లోకం = జనులను, పీడయతి = బాధించుచున్నది. కునృపతి కప్పములు మొదలగునవి మెండుగ విధించి జనుల దారిద్ర్యదుఃఖంబున ముంచి పీడించును. కృపణస్య = పిసినియొక్క, ధనమివ = ధనమువలె, చక్షుః = కన్ను, వ్యర్థతాం = నిష్ప్రయోజనత్వమును, ఏతి = చెందుచున్నది. కృపణుఁడు ధనమును దా ననుభవింపఁడు. పరుల కీయఁడు. వానిధనమునకు దానోపభోగములు లేమింజేసి వ్యర్థతయగు.

దౌవారికుఁడు మహారాజ! అనుగ్రహంబ.

అని విప్రులం దోడ్కొని నిష్క్రమింతుండయ్యె.

భోజుఁడు. మిత్రమా! మహాకవీ! సంధ్యోపాసనాదికార్యంబులకుం బోదము రమ్ము. కొన్ని దినములలోనం గర్ణాటదేశమునకుం జనం బ్రయత్నంబు సలుపుదము.

కాళిదాసుఁడు మహారాజ! యట్లయగుంగాక.

అని నిష్క్రమింతురు.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

నవమాంకము సమాప్తము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

దశమాంకము.

బ్రాహ్మణవేషధారియై భోజుఁడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. ఏను గళాచంద్రుని కార్యార్థము కరూశదేశాధీశుని వేషము వలెగ బ్రాహ్మణవేషధారినై యిట వచ్చినాఁడ. కరూశదేశాధీశుని నగరంబుం జొచ్చినాఁడను. బ్రాహ్మణవేషధారి స్తుతినిగాన రాజసభయందుఁ బ్రవేశంబు సులభంబు యగును. ఇది రాజనగరు!

ప్రవేశంబభినయించి,,

ఓరి ద్వారపాలక! ధారాపతి యగు భోజభూపాలుని సభనుండి యొక విద్వాంసుఁడు దర్శనార్థియై వచ్చియున్నాఁడని వచింపుము. ఓరి! యేమనుచున్నాఁడవు! రాజు విద్వత్పరివేష్టితుండై యుత్తరదేశాగతులగు పండితులతో సంభాషించుచున్నవాఁడు; మీరలు నిరభ్యంతరముగ రాజాస్థానమునకు వచ్చుననియా చెప్పెదవు? మైన మఱియు మేలయ్యె. ఇది రాజసభ కేగెద.

పరిక్రమించి,,

వీర్యగుప్తుం డిదిగో! సింహాసనాధిష్ఠితుండై యుండెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని కొన్ని యడుగులు నడచును.

విద్వత్పరివేష్టితుండై వీర్యగుప్తుండు ప్రవేశించె.

భోజుఁడు. రాజా! స్వస్తి గలుగుంగాత.

వీర్యగుప్తుఁడు. బ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కరించెదను. మీరెక్కడనుండి వచ్చితిరి?

భోజుఁడు. ధారాపతి యగు భోజభూపాలుని సభనుండి!

వీర్యగుప్తుఁడు. సాదరముగ,,

అట్టు లయిన సారతరవిద్యావిశేషవిభూషితులరై యుండుదురు బోలు.

భోజుఁడు. ఔను. ఆ ధారానగరంబునందు సయితము కవి గానివాఁడు లేఁడు. అట్టియెడం దత్సభావిభాజితు లగువారి నడుగవలెనే! ఆభోజుని సభ కళింగ, శృంగార, వినాయక, శంకర, తారేంద్ర, విద్యావినోద, శేషణ, గోవింద ప్రముఖసుకవిగణంబుచే

నలంకృతంబై యుండెను. అందుఁ గాళిదాస, భవభూతి, దండి, భట్టబాణాదులు సుకవుల
కొలువుతీరియుండినవారు. అందును గాళిదాసుండు మిన్నయై యుండెను.

విక్రమార్కుఁడు. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! దండియు భవభూతియు భట్టబాణుం
డును నిరుపమానకవితాచాతుర్యధురీణు లనిరి. వారికన్న గాళిదాసుండు శ్రేష్ఠుఁ
డని చెప్పఁదగినచరిత్రంబు లుండునుగదా! అవి చెప్పి వినుము నింకోరుచున్నాను.

భోజుఁడు. రాజా! అట్టిచరిత్రంబులు పెక్కులు గలవు. వినుము. మహోపా
కాళిదాసుండు తనకవితాచమత్కారంబుచే సమస్తజను ధారానగరి మెప్పించుచు సకీ
ర్తిసంగీతమున్ కీర్తించి భోజునితో సమానుండై యుండెను. అట్లగానుండు
గలుగుటంబట్టి భట్టబాణప్రముఖులు మనంబున నసూయ నిండినవారలయి రాజున
కతనియందుం గలగౌరవప్రేమను తొలంగింప నెంచి యాలోచించి నవసరంబు
కొనినవారలయిన భోజునిగదకు బోయి దేవా! ధారానగరి! కాళిదాసుండు శ్రేష్ఠ
లంపటుండై యున్నవాఁడే గాదు; నత్యవ్రతంబులు విడిచిను భక్షించుచున్నాఁడు.
అనుదినమునంగటివీథిలో నుండి యొకని విలుచుకొని పోవుచుండఁగా మే మిల్లువారమును
జూచినవారము. బ్రాహ్మణుండై జనించి చేపలు తినుటధర్మవిరుద్ధముగదా యని
యనిన రా జెదలో నాలోచించి వీర లతనియం దసూయచే నసత్యంబులు పల్కు
చున్నా రని నిశ్చయించికొనియును వారలమాటను చిన్నబోకయుండ వారలతో
బండితులారా! అతఁడు చేపల నెత్తికొనిపోవుచుండఁగా నేను రమ్మన్నట్లు చెప్పి
పిలుచుకొని రండు; మీరలు నుడివినయర్థంబు యథార్థం బయ్యెనేని యతనిఁ బరిభ
వింతము. అని చెప్పి పంపఁగా వారలు తాము పల్కినయసత్యవచనంబుల సత్యము లని
నిరూపింప నోడి మఱునాఁడు మొదలు కాళిదాసుం జూడఁ గాంచి
వారలవంతయుండుపం దలంచి యొకనాఁడు వారు చూచుచుండ మాంసాహారమునకుం
జని చేపలఁగొని చంకఁ బెట్టుకొని రాజరథ్యామునఁ జనుదెంచుచుండెను. భట్టబాణ
ప్రభృతు లట్లాతఁడు చనుదెంచుచుండం గాంచి మించినముదంబున నతనికడకుం జని
కాళిమిత్రమా! కాళిదాస! ని న్నిప్పుడ భోజుండు దోడ్కొనిరమ్మని ముదలచేసె
నని చెప్పఁగా దీనాననుండువోలెఁ దోఁచెంచుచు నొక్కింతతడవు తప్పించుకొనిపోవం
గడంగి తప్పనుపడువాఁడునుంబోలె నభినయించి కుడను విధిలేక చనుదేరంబూనినవాని
పగిదిఁ దదాశీతుండై భోజునిగదు రాఁగా,

రాజు కవిం గాంచి శ్లో॥ (1) "కక్షే కిం తవ" అని యడిగెను.

అందుకు గవి రాజుం గాంచి (2) "పుస్తకం" అని బదులు చెప్పెను.

అది విని రాజు (3) "కి ముదకం" అని యడిగెను.

అందుకుఁ గవి (4) "కావ్యార్థసారోదకం" అని బదులు చెప్పెను.

అది విని రాజు (5) "గంధః కిం" అని యడిగెను.

అందుకుఁ గవి (6) "ఘనరామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః" అని చెప్పె.

అది విని రాజు (7) "పుచ్ఛః కిం" అని యడిగె.

అందుకుం గవి (8) "నవతాళపత్రాంకితం" అని బదులుచెప్పె.

అంత రాజు (9) "కిం పుస్తకం హే కవే! అని యడిగెను.

అందుకుం గవి (10) "రాజన్ భూమిసురోత్తమాచ్ఛ్రుత మిదం రామాయణం పుస్తకం" అని యాచేపలుకునట్లు భూమిసురుం బడవేయఁగా నది కాగితకట్టయ్యుంబును రామాయణపుస్తకం బై యొప్పెను. రాజు పరమానందంబుం జెందె. సభయందెల్ల విద్వాంసు లవనతులై యేమియు ననలేక యుండిరి. అదిచూచి భట్టభానుండు కాళిదాసునియందు దివ్యప్రభావంబు గల దని యెంచి యాతనితో సఖ్యంబున మెలంగుచుండెను.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రవర్యా! ఆకవివరునికిం గలదివ్యప్రభావం బేమని వర్ణింపంగలము.

భోజుఁడు. ఓరాజా! ఇంతమాత్రమే కాదు! దండికిని యాతనికి జరిగినకలహంబునందీతని ప్రభావంబు కరం బరుదై తోఁచు. అది చెప్పెదను విను.

---

1. కక్షే కిం తవ=నీచంకలో నుండున దేమి?

2. పుస్తకం=పుస్తకము.

3. కిముదకం=నీళ్లేమి?

4. కావ్యార్థసారోదకం=కావ్యార్థంబులలోని సారమే యుదకము.

5. గంధః కిం=గంధమేమి?

6. ఘన..ద్భవః=రామరావణులకు మహాయుద్ధమునం జచ్చినవీరులకంపు.

7. పుచ్ఛః కిం=తోఁక లేమి?

8. నవ.. ఖితం=క్రొత్తతాటాకులందు మొదళ్లు కొనలు దఱుగనివానియందు వ్రాసినది.

9. కిం పుస్తకం హే కవే=ఓకవీ! అదేమి పుస్తకము?

10. రాజన్భూ...పుస్తకం. ఓ రాజా! విప్రోత్తములు ఆదరించుచుండు రామాయణ పుస్తక మిది.

ఒక దినమున దాఖేటకక్రీడకుం జనియుండి ప్రభాతసమయసమాగతుండై తనకు అంగటనుండు కవివరులం గనుంగొని.

భోజుండు ; శ్లో. చరమగిరినితంబే చంద్రబింబం లలంబే ”

అని ప్రభాతవర్ణనోదార మగు నొక సమస్య యొసంగె.

అందుకుం దొలుత భవభూతి ; శ్లో. అరుణకిరణజాలైరంతరిక్షే గతర్క్షే,, అని యనియె.

అంత దండియుం ; శ్లో. చలతి శిశిరవాతే మందమందం ప్రభాతే,, అని వక్కాణించె.

ఈయిరువురు నుడివినయర్థంబులును దనభావంబునం బొదలునవి గామిచేఁ గాళిదాసుని నడిగెను.

అతఁడు. శ్లో. యువతిజనకదంబే నాథముక్తోష్ఠబింబే ,, అని

పఠింపఁగా రాజు పరమసంతసించి కాళిదాసుని విశేషముగను దక్కినవారిని యథోచితముగను సన్మానించెను.

అందును దండి కోపోద్దీపితుండై రాజుం గాంచి నీవు కాళిదాసునియందుఁ బక్షపాతంబు గలవాఁడవు గాన నతనిం జెలువ సన్మానించితి వని దూఱిన భూపతి మీ యిరువుర తారతమ్యంబు భువనేశ్వరీసమక్షంబునం గాని వ్యక్తంబు గా దయ్యెడకుం బనుఁ డని చెప్పిన నతండు కాళిదాసునిం దోడ్కొని యయ్యెడకుం బోఁ బనుప నయి యూరు వెడలఁగా నొకసౌధమున వీరిరువురను గాంచనివ్వాఁదోటయొకటి గన్పడియె. దానిరమణీయత కచ్చెరువందుచు నాయిరువురు నందుం జొచ్చి యాయుద్యానము నందుం బచ్చవిలుకానిమాయయో యనం దగునొకమచ్చెకంటిం గాంచి తదీయసౌందర్య విశేషంబున కరుదందుచు నాపూర్ణచంద్రాననతో మాటలాడం గోరిక వొడమఁగా నాసంభవుచెంగటికిం జేరిరి. అప్పుడు దండి యిట్లనియె.

---

* టీ. అరుణకిరణజాలైః = అనూరునికిరణములగుంపులచేత, అంతరిక్షే = ఆకాశమందు, గతర్క్షే = నక్షత్రములుమాసినదికాఁగా; ప్రభాతే = ప్రాతఃకాలమునందు, శిశిరవాతే = చల్లనిగాలి, మందమందం = మెల్లమెల్లగా, చలతి = వీవఁగా; యువతిజనకదంబే = ఎల్లప్రాయంపుంబడఁతులగుంపు, నాథముక్తోష్ఠబింబే = నాయకులచే విడువంబడిన యధరబింబములు గలది కాఁగా ; అనఁగా నప్పుడే తమదయితల నధరామృతంబుఁ గ్రోలి వీడుచుండ్రని భావము. చరమగిరినితంబే = అస్తాద్రిసానువునందు, చంద్రబింబం = చందురునిబింబము, లలంబే = వ్రేలాడెను.

* శ్లో. చూర్ణ మానీయతాం తూర్ణం పూర్ణచంద్రనిభాననే,,

అని యడుగఁగాఁ గాళిదాసుండును.

† శ్లో. పర్ణాని స్వర్ణపర్ణాని కర్ణాంతాయతలోచనే ,,

అనియనియెను. అందు కాకాంతామణి తనసఖియం జేరి యిట్లనియె.

‡ శ్లో. పర్ణాని దీయతాం చూర్ణం తూర్ణం చంద్రనిభాననే.

కాళిదాసాయ కవయే దండినే పండితాయచ.

అని చెప్పి యాకాంత సఖితో సాపనంబుతో నంతర్హిత యయ్యె. అట్లు కాఁగా నది తమతారతమ్యంబుం జెప్పం బోవనూపి యంతర్హిత యయినభాసిని యని గుర్తించిరి. తన్నుఁ బండితసామాన్యునిగాఁ బల్కినందున దండి గర్వాభిమానంబులు కాళిదాసునిం గారవించె. ఇట్లు భవభూతియు నొకనాఁడు భోజునికావ్యగ్రాహిణి సీత సేయుచున్న రత్యంతప్రసంబున నితనికి నోడిపోయెను. అది యెల్లరకు విదితంబు.

విద్యాగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు ,,

ఆ! ఆకాళిదాసునియందు దేవికిం గలవాత్సల్యాతిశయంబు నేమని పొగడం గలవాఁడ? అత్యద్భుతం బాతనిపరునిమాహాత్మ్యము.

---

* టీ. పూర్ణచంద్రనిభాననే=పున్నమచందురుని బోలుయను మోముగలదానా! తూర్ణం=వేగముగ, చూర్ణం=సున్నము, ఆనీయతాం=కొనితేఁబడుఁగాక.

† కర్ణాంతాయతలోచనే = చెవులదనుక దీర్ఘములైయుండు కన్నులుగలదానా! స్వర్ణపర్ణాని పర్ణాన్యపి=బంగారువన్నెగల యాకులను, తెమ్ము.

‡ చంద్రనిభాననే=చందురుని బోలుయనమోముగలదానా, తూర్ణం=వేగముగ, కవయే కాళిదాసాయ=కవియగు కాళిదాసునకు, పర్ణాని=ఆకులను, పండితాయ దండినే=పండితుఁడైన దండికి, చూర్ణం=సున్నమును దీయతాం=ఇమ్మా!

కవులునుడివిన పద్యమునం బూర్వార్ధమునందుఁ దూర్ణ మనియెడుపద మధికము. ఉత్తరార్ధమునందుఁ గర్ణాంతాయత,, లోచనే యనుచోట వ్యాదయాంగము నైనసారస్యముండుటంబట్టి పూర్వార్ధము చెప్పినవాఁడు పండితుఁడనియు నుత్తరార్ధమునుడివినవాఁడు కవియనియు నభిప్రాయము.

మఱియు భోజునిసభయందు జరిగిన యతని యతిమానుషప్రభావద్యోతకంబు లగు చరిత్రంబులు పెక్కులు వినియున్నాఁడను. ఆతనిం బిలిపించి యతనియిష్టార్థంబు లొసంగి పూజించి కృతార్థతం గాంచ నెంచియున్నాఁడ. ఇది యెప్పటికి లభించునో యెఱుంగ.

భోజుఁడు రాజా! నీ కాయతిశయంబుఁ జెందుట కిదియ యదను!

వీర్యగుప్తుఁడు. విప్రోత్తమా! అదెట్లు!

భోజుఁడు. రాజా! చెప్పెదను. వినుము. మధుమంతపురాధినేతకూఁతురు మదనసేన యిప్పుడు నీచేతం జిక్కియున్నదిగదా!

వీర్యగుప్తుఁడు. సత్వరముగ. ఔను! అయిననేమి.

భోజుఁడు. ఆకన్యకాశిరోమణి నతని కర్పించితివేని యతనియిష్టార్థపూరణంబు సల్పినవాఁడ వగుదువు.

వీర్యగుప్తుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో.

ఈ సవి దానిం గోరుటకుం గతంబేమి?

భోజుఁడు. ఆమదనసేన యతనిసతి.

వీర్యగుప్తుఁడు. సోద్వేగముగ,,

ఆ! అతనిపత్నినా! నే నపహరించితిని!

అహో! ఎంతటి దుష్కార్యంబు సేయంబడె! ఆ కన్యక విద్యలయందు నన్నోడించుటచే నీను వెరిగి సమయంబు రాఁగా నాకస్మికంబుగ దొరకిన యాకన్యకాలోకశిఖామణిని; గౌతమునిచేతం జిక్కి వెక్కుచుండు దానిఁ దత్సహాయుండై సనుదెంచిన యతనినుండి బలిమిమీఱి తెచ్చి నోడ్కొని వచ్చితి. ఇతనిభార్య యని యెఱింగిన నప్పుడ యతనికి సమర్పించి నాజన్మంబుఁ గృతార్థతాభాజనంబుగఁ జేయక పోదునే!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఇప్పటికి మించినదేమి? అట్లొనర్పం జనును సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! మదనసేన బ్రాహ్మణపత్ని యని యెఱుంగను. ఎఱింగితినేని తదపహరణంబునం బ్రవర్తింప. గౌతముఁడు కపటంబున నొకగాడిదల మేపువానికి దానిం బెండిలిసేయించె నని వినియుంటిని.

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఆగాడిదలమేపువాఁ డెవఁ డని యనుకొంటివో! వాఁడె నీముఖ్యామాత్యుఁ డైనమిత్రమాధవుని యనుమారుండు కళాచంద్రుండు. ఆతండ కాళిదాసుండని కీర్తికెక్కియున్నాఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఉల్లాసంబుతో,,

ఆశ్చర్యం బగు మిత్రమాధవునిపుత్రుండా కాళిదాసుండు! కళాచంద్రుండు నాకు నెయ్యుఁడు. అతఁడు గురుశాపంబునం గడుకష్టంబుం గూడి మెలఁగుచున్నాఁ డని యెఱింగి మిత్రమాధవునితో మనంబునందుఁ గడు సంతాపించుచు నాకష్టంబులు వదలి తదుపలబ్ధికై చింతించుచుంటిమి. ఇట్లుండ నా కళాచంద్రుండె కాళిదాసుండయి గన్పడుచున్నాఁడని వింటి. ఇంతకంటెఁ బరమమంగళము గలదే! శపథంబు నెఱింప మదనసేనం బెచ్చినాఁడ సంతియ కాని దానియం దేదేని విశ్రంభంబు నాదెస నాకు మనం బొప్పదు. అనన్యగతియు నిర్భాగ్యుండగు జనుఁ డెంచుచుండఁగ తనపాణిగ్రహణమునకై యొకవ్రతంబు సల్పుచున్నయది. ఆసతీతిలకంబు నీయం బూనినవ్రతాచరణంబు సఫలమై మోదదాయకం బయ్యె. దైవవశంబునం బ్రాహ్మణాపరాధంబును మిత్రద్రోహంబును నాకుం గలుగక తప్పిపోయె. నేను తొలిపుట్టువున నేమిపుణ్యంబు గావించితినో! నాప్రాణమిత్రం బగుకళాచంద్రునిం గాంచి యతనివల్లభ నతనికి సమర్పించి ధన్యుండను గావలె నని యున్నాఁడ. అతం డెచ్చోట నున్నాఁడో! ఈసుముహూర్తదినంబు నా కెప్పటి కగునో! మదనసేనను గళాచంద్రునిం గూర్చి వారలు సుఖాంబుధిం దేలం జూచి నాకన్నులకుం ఫలంబు నెప్పుడు సంపాదించుకొనంగలనో!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! అతం డీయూరన యున్నాఁడు. నీ వనుకొన్నకార్యంబు నెఱవేర్చి పరమామోదంబును భాసురతరయశంబుం గాంచుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓవిప్రోత్తమా! నాయందుఁ గరుణ యుంచి యాకళాచంద్రుం డుండుచోటికి నన్నుం దోడ్కొని పొమ్ము. అతనిని సపాదపతనంబుగ నభ్యర్థించి తెచ్చి మదనసేనతోఁ గూర్చెదను.

భోజుఁడు. ఓ రాజా! అట్లయినం బోదము రమ్ము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

శుద్ధవిష్కంభము.

లీలావతియుం గాంచనమాలయుం బ్రవేశించిరి.

లీలావతి. ఓసి కాంచనమాలా! నేను సాధారణవిప్రకామినీవేషంబుం బూని వచ్చినదాన నగాన నన్నెవరు గనిపెట్టం జాలరు. ఈయుపవనంబు పురుషవర్జితంబై వివిక్తంబగుచు మనకుం గోరినచోటులకుం జన ననువై యున్నది. మఱియు నిది శుక

పిక నిరంతరారావభరితంబై చెవులు సోఁకియుండెడిని. శుభకరంబు లగుశకునంబులు గానంబడుటంజేసి మనయభీష్టార్థంబు వేగమ సమకూరు ననియూహం దోఁచుచున్నది.

ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి,,

ఓసి కాంచనమాలా! అదె! యాసరోవరంబుతీరతటంబునం జూడుము. అద్భుతదర్శనమనోహరం బగుస్వర్ణఘటితరంబును దదంతరంబున నొకకాళికామూర్తియు నాదేవియెదుటఁ గరోపరతపంబు సేయుచు గూరుచుండినయొకపుండరీకపత్రాక్షియుం గనంబడెదరు. ఈకామినీతిలకంబె నీప్రాణనాథునిదయితయై యుండవలెను. అయ్యుద్యానం బనియా కామినీమణివృత్తాంతం బరయుదము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

లీలావతి. ఆశ్చర్యముతో,,

ఓసి కాంచనమాలా! ఈ సుందరీలోకలలామంబును గాంచితివె!

ఉ. ఏమి పయోవిలాస మిది యేమి సురూపవిశేష మేమి యా,
కోమలదేహధన్యరుచిశోభనకం బిది యేమి యారయా,
కామునిశాసనోగ్రముఖకాంతి యిదేమియొ గాంచరే దయా,
పాపుబయానవంటి పెరసాంకవగంధుల నీధరాస్థలిన్.

ఈకోమలి యిప్పుడు నిరంతరపశ్చాద్విశేషంబు కలుగుసంతాపంబుం గాంచి.

కం. కతిఁ బాసి నవసిమానవ। రతిరూపునఁ బ్రకృతి లోలినలుపఁ గజెఁగునా,
రతిరూ యని తలఁచందగు। నతివ యిదేలా వ్రతంబు లాన వలిచెడిన్.

ఈ మనోహరాంగివృత్తంబు మన మారయం దగునదియై యుండు. ఈ కాంత వసించుపర్ణఘటితంబునకు దక్షిణమున నుండు రసాలవల్లరీకుంజాంతరంబునుండి యది యాడులాపవచనంబులచే దీనివృత్తం బారయుదము.

కాంచనమాలయు లీలావతియు రసాలవల్లరీనికుంజాంతరిత లైరి. భోజుండును కాళిదాసుండును విద్యగుప్తుండును బ్రవేశించిరి.

విద్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! నీవు విప్రవేషంబునం జనుదెంచి నన్ను మోసపుచ్చితివి. నీవు మన్నగరంబునకుం జనుదెంచినప్పుడు నిన్ను నే నెవిధి గారవించి కొండొకసంభాషణయుసో యది గావింపకుండ నన్ను వంచించితివి. ఇట్లు విప్రవేషంబునం జనుదెంచి కాప్రమాదంబుం బ్రకాశింపం జేసితివి.

భోజుఁడు. వీర్యగుప్తుఁడా! ఏ నుద్యోగించిన కార్యంబునకు నీ వనుకూలించెదవో? లేక ప్రతికూలించెదవో? ఈయర్థం బెఱుంగఁ బ్రచ్ఛన్నవేషంబునం జనుదెంచితిని. అది యెఱింగి నన్నుం బ్రకాశితుం గావించితివి. నీవు నన్నుఁ గనిపెట్టుటయందుఁ బ్రమాదపడినను గవికామినిం గాచుటయందుఁ బ్రమాదంబుం జెందవయితివి. అందు నిం గర మభినందింపవలసియున్నది సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! ఇది నాయనుసరించినపున్నియాఫలంబంట. బ్రాహ్మణపత్నియం దపరాధంబు సల్పియు మిత్రపత్నియందు విప్రియంబు సల్పియుం దుష్టం బొరయువాఁడు గలఁడె! అట్టియుద్యోగంబు నాకుం గల్గియుండుటకంటె దుర్గొంటె మిగులదు! అదె కనుంగొనుఁడు; మదనసేన తపంబు సల్పుచుండుప్రదేశంబు; మన మీనాతి వసించుచోటి కుత్తరమున నుండుతమాలకుంజంబుమాటున నుండి యీరాజసుత సేయు నుగ్రతపశ్చర్యావిశేషంబు లరయుదము.

ఎల్లవారును దమాలకుంజంబుమాటునకుం జనిరి.

భోజుఁడు. మిత్రమా! కాళిదాస! నీప్రాణదయిత యనుభవించుక్లేశంబుం గనుంగొంటివె!

ఉ. కన్నులనుండి బాష్పములు గ్రంగుగ ధారలుగట్టి పైపయిం,
జన్నులపైని నుండుతెలిసన్నని చేలమునందు గారఁగా,
నన్నన వెక్కి వెక్కి తనయాననుఁ ద్రోవలు లేక క్రుక్కెడిన్,
పున్నెపుదీవి గాలిగతిఁ బొల్పుఁ దొలంగుతెంగు దోఁచఁగన్.

కాళిదాసుండు. కన్నులనుండి బాష్పంబులు గార నూరకుండె.

కాళికాదేవిప్రాముల నుపవిష్టయయిన మదనసేన ప్రవేశించెను.

మదనసేన. శోకంబుతో,,

కట్టా! యేమి సేయుదు. ఏఁ జేయంబూనినవ్రతంబును ముగిసినయది.

ఉ. ఆరసి చేఁ గఠోర మగునట్టివ్రతంబుల నాచరించితిన్,
భూరిదయామయాంతరవు భూతపతీందునిభాస్యు సన్మహో,
దారకు నాయెడ న్దయ యధన్యయొకన్ బొడమూపదయ్యె నే,
నేరమి జీవితంబు ధరియించుదు మించుదు నాథుఁ గాంచుదున్.

కొన్నిదినంబులకైనను ప్రాణనాథునిసమాగమంబు దొరకదా యనునడియాస వలనం గాలంబు గడపుటకు ననువు లేకయున్నది.

ఉ. భూవరుఁడాయెడు సాధుజనపూజ్యుఁడు గాన [illegible],
[illegible] ప్రతిపన్నని [illegible],
[illegible],
[illegible] జనుడు [illegible].

ఇంక [illegible].

ఉ. ఏమి [illegible],
భూమిని నాఁడు [illegible],
[illegible],
[illegible].

భోజుఁడు. మిత్రమా ! కాళిదాస ! [illegible] ! నీ [illegible] బులు. [illegible] గానుగొనుచుండిన [illegible] !

కాళిదాసుఁడు. [illegible].

కాంచనమాల. దేవి ! [illegible] మదనసేన యని [illegible]. [illegible] వృత్తాంతం [illegible].

ఇరువురును మదనసేనకుఁ [illegible].

మదనసేన. ఎదుటిదృష్టులు నిగుడించి. ఆత్మగతంబుగ,,

[illegible] నర్వోదంబు [illegible] వెందుచుండుగున నున్నది. [illegible].

లీలావతి. మదనసేనతో,,

ఓయవ్వ ! నీ [illegible] ! ఏకారణంబున నిట్లు [illegible] ?

మదనసేన. ఓయవ్వలార ! ఈసుందరభాగ్యవృత్తాంతం బేల యడిగెదరు ? అది విన్నమాత్రాన మీకును [illegible].

కం. ఏమందు నాయభాగ్యము ! కామిని భూతలమునందుఁ గాంతలలోనన్,
శ్రీమహిత నగుచు మగనిన్ గామనిభుం గోలుపోయి గాసియపడెదన్.

లీలావతి. ఓజవ్వని నీవదనంబువలన నీవు కళాచంద్రునిపత్ని వగుమదనసేన వని తెలియఁగంబడియెడి. మాకుం దోఁచినయీయర్థంబు యథార్థంబె.

మదనసేన. ఓయవ్వ! ఔను. ఎట్టివానిం జేపట్టిన నేమి! తలవ్రాంత యెవరికేనిం దప్పింపఁ [illegible] ! శ్రీమాపతిపుత్రునిం జేపట్టినరతికిం బ్రియవిరహంబువలనం గుందవలసినదయ్యెఁ గదే ! [illegible] ధనుర్విద్యాచార్యునివలన నామగండు నన్నెడఁ [illegible] !

శోకావేగంబుతో" బాష్పంబు లురల్చుచు,,

ఇంక.

గీ. భువనజననేత్ర నిర్మాణపుణ్యఫలము । లలితసౌభాగ్యలీలావిలాసపదము,
రూపగౌరవలక్ష్మినిరూఢపదవి। మగనియాకారరేఖ నెమ్మదిఁ గాంతు.

అని యేడ్చుచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఏయేకాలమున కేది యేది యెవనికి లభింపవలసియున్నదో! అది తప్పిపోవునా! ఇట్లని మానసంబునను దనవలన నైనంతదనుక సమాధానంబు చేసికొనవలయుంగాని యిట్లు దుఃఖావేశవేగంబున కరఁగి దుమందుచున్నావే!

మదనసేన. ఓయమ్మ! ఏమి సేయుదును. ఏటికిం దానమాడఁ బోయినవాఁ డింటికిం జనుదెంచునంతలో నాగతి యిట్లు లయ్యెనే! ఇందు కెంత చింతించినం దీఱునా! అదియునుంగాక.

చం. అతిసుకుమారకాయుఁ డతఁ డంగజఘోరనిశాతసాయకా,
ప్రతతికిఁ జిక్కి వేదనలపా లయి దూర్వ్యఁగఁ జేర లోకనే,
క్రతతిఫలంబు వాయఁగను దక్కిన దౌతసదీపయాత్రన,
మ్మతి విదనాడి నొక్కెయని మాటికి మాటికిఁ గుందుచుండెదన్.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! నీ వందులకై చింతఁ గూరవలదు. నీదయితుండగు కళాచంద్రుం డిప్పుడు ధారానగరంబున నున్నవాఁడు. కాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యకవలన నతఁడు తనలోకయాత్రయందు శిథిలుండు గాక యుండెడిని.

మదనసేన. సంతసంబుతో,,

ఇన్నిదినములకు నాదయితుని క్షేమవృత్తాంతము వింటిని. చెవులకు నిమిత్తి ఫలంబుం గంటిని. ఆనందసుధాంబుధిం దేలం గంటిని.

ఆత్మగతమున,,

నానాయకుండు మద్ప్రాప్తియం దాశ మాని వేశ్యాకన్యకతో సుఖించుచున్నాఁడు గాఁబోలు!

ఆకాశము లక్ష్యముచేసి. ప్రకాశముగ,,

ప్రాణనాథ!

చం. అమరసమాన! నీవు గద మానఁ గడోరము గొ ప్రవర్తనంబులన్,
ప్రణయమునఁ జేసి చేసి పదము గాతిఁ దీగొని యుండెడిన్,
రమణినిఁ గూడి నీవు ఘనరాగముతోడఁ జరించుచుంటి వ్యాప్తిం,
బు మహితరీతిఁ గాంచెదవు కోరినఁ బాసెద నిప్తు ప్రాణముల్.

అని విముక్తకంఠస్థు రోదనముచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఈ దుఃఖావేశమును. శాంతపఱచుకొనుము నీవు నీదయితుని నిం జేర్పం బ్రయత్నించుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓవీర్యగుప్త! మిత్రమా! ఈ మదనసేన ప్రియవిరహంబున నింక నొంతతడవునకు శరీరము బాయునని తోచెడిని. దానిసమీపమునకుం జని చంద్రగుప్తునిరాక సూచింగించి యూరడింపుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! యట్లు చేయుదుంగాక.

అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మదనసేన. వీర్యగుప్తునింగాంచి. భయోత్కంపంబులతో. ఆత్మగతమున ,,

ఈవీర్యగుప్తునిచేఁ జెప్పినగదు విప్పుటతో ముగిసె. వ్రతసమాపనానంతరము తనశయనంబునకు వచ్చెద నని నేఁ జెప్పియుండుమాటఁ దీరదు నాతోఁ గలయ నిదె యీతం డేగుదెంచుచున్నాఁడు. వీనివలనం దప్పించుకొనుట కుపాయంబు లేదు. ఈన రోజలంబులం బడి ప్రాణంబులఁ బాయుటయ మానంబు గాచుకొన నను వయిన విధానంబు.

ప్రకాశముగ,,

ఉ. ఏ నొకవత్సరంబు గడు వేడ్కను వేడితి రాజు నిచ్చ నా,
స్నానముతోడ నే వ్రతము మానక చేసెద వ్యర్థమాయె నో,
వూనిక వీఁడధర్మరతి వుట్టి నను గలయంగ వచ్చెడిన్,
మానము గాచుకోఁజనును మాన్యతఁ బ్రాణము లొలిఁ బాసియున్.

కం. జలములఁ బడి ప్రాణంబులు లలిఁ బాసిన నాకు నింకీలం గలుగదు పో,
బలవద్వ్యసనము ప్రేల్చెడి దోలఁగెదఁ గాయంబుతోడఁ దుర్విధివశనై.

అతి త్వరితగతిం జలములకడ కరుగుచున్నది.

భోజుఁడు. ఆ! కష్టము! కష్టము! వీర్యగుప్తుండు తనకడకు వచ్చుటకుం గతంబు యథార్థంబుగ గ్రహింపం జాలక యీనీలాంక యితఁడు తన కెగ్గు దేనిఁ గావించునో

యని తలంచి భయంపడి పాతివ్రత్యంబుఁ గాచుకొన నెంచి జలంబులం బడం బోయెడిని. మన మెందు తలంప నాకనకాంగి సుఖియుండు దలంచినయది. దీని సమర్థంబు వాటిల్లనున్నయది. ఇది నివర్తింపం జేయఁ జెరవారలం దగరు. మిత్రమా! సఖీచంద్ర! నీవె చనియీ దారుణసాహసంబువలన నీసతి నివర్తింపం జేయవలసినవాఁడవు. ఇం దాలస్య మొనర్పం దగదు. శైఘ్ర్యంబ చని యాశ్వాసితం జేయుము. ఇతరుసం గాంచిన నిపుడు సిగ్గుపడును గాన నే రాఁ జనదు.

కాళిదాసుండు. అట్లగు;

అని త్వరితగతి మదనసేన కడకుఁ జేరి,,

ఉ. కోమలి యీయనర్థమునకుం దొడఁగం దగునె యూరడిల్లుమీ,
నీమది దుఃఖసంతతుల నేఁడిటఁ బాయుము; కూడునె బళా,
సామజయాన కీర్తియుతి సాహసవృత్తుల నెప్పుడైన నీ,
కోమహిళాలలామసుమ సన్నుతి నన్నుఁ గాళిదాసుఁడన్.

ఉ. చంద్రముఖీలలామ భవసాగరవర్తను నీవు కాయముల్,
సాంద్రతరార్తిచేఁ దొలఁగఁ జక్కఁదనంబున దిక్కు లేదు ని,
స్తంద్రమురూపలక్ష్మికి నిధానము లే దిఁక మీఁదటం గళా,
చంద్రుని కేది దిక్కు గుణసంపద నిన్నటు నుండు దుర్గతీ.

మదనసేన. భయమోదలజ్జాసంభ్రమంబులతో నిలువంబడి చూచి. ఆనంద బాష్పకులకపోలయగుచు,,

నాథ! జయంబగుంగాత.

కాళిదాసుండు,,

కం. లలనా బాష్పస్తంభిత! గళస్థ సల్కుటయు నాపఁ గడుపడి జయముల్,
కలిగించు నింక నాకు! స్థలమె భవల్లాభగరిమకంటె న్యథముల్.

మదనసేన. ప్రాణనాథ! మీరలు ధారానగరంబున నున్నట్లు వింటిని. ఇప్పు డిచ్చోట కెట్లు సనుదెంచితిరి.

కాళిదాసుండు. ఓప్రాణదయితా! ధారాపతి యగుభోజభూపతిసహాయంబ యీసేమమునకుం గారణంబు.

మదనసేన. సత్వరముగ,,

ప్రాణనాథ! ఆభోజభూపతియు నేగుదెంచియుండెడినా ఏమి?

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! మనయందుం గల ప్రేమసుభరంబున నామహీపతియు నాతనిదేవి లీలావతియుం నిర్వ్యాడను వచ్చియున్నారు. ఆబ్రాహ్మణకాంతారూపంబుననీతో నింతవఱకుం దొంగతనమాటలాడినతరుణి యీ లీలావతీదేవి! ఈవీర్యవప్తుండును నా బాల్యసఖుఁడు. ఇతఁడు నీవు నాసతివయితి వని యెఱింగి నిన్ను నాకు సమర్పింప నిచ్చగించినవాఁడు గాని యితరకారణంబునం గాదు. అది యెఱుంగక నీవు భయంపడితివి.

మదనసేన. లజ్జతో. ఆత్మగతమున ,,

ఆ! వీరి యిందుం బూనుకొనక నాకుఁ బ్రాణనాథునిసంప్రాప్తి గలుగంబోదు.

లీలావతీదేవికి దగ్గఱి. ప్రకాశముగ ,,

ఆర్యా! మదనసేన నీకు వందనమాచరించెదను.

అని నమస్కరించు.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! రాజపుత్త్రి! ఇఁక నెడఁబాయక నీనాయకునితో సుఖింపుము.

మదనసేన. ఓయార్యా! ఏ నింతవఱకు నిన్నెఱుంగక యథోచితవిధానంబుఁ జరుపకుంటి. ఆయపరాధంబు క్షమింపం గోరెద.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఈనాతియ నీదయితునిప్రణయిని యగు కాంచనమాల. ఇదియ నీదయితునివిరహవ్యథావిశేషంబు మాకుం దెలిపి మమ్మిద్యోడకుం దోడ్తెచ్చినది. దీనియందు నీవు సహజస్నేహం బుంచందగు.

అని కాంచనమాలకరంబు మదనసేనకరంబున నుంచి పట్టుకొనుచున్నది.

మదనసేన. ~~ఆర్యా! నానురాగంబునకు నుత్కంఠ గలదే!~~

కాంచనమాలకరంబుఁ దనకరంబునం దెమల్చుచున్నది.

మదనసేన. ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నాకు నీకంటెం బ్రియవయస్యలుగలరా!

కం. పతి యన్యాసక్తుం డని। మతి నెఱిఁగి తదీయ మైనమక్కువఁ దీర్పన్,
సతి యెవతె గడఁగు నో। కృతమతి కాంచనమాల యిట్టిమాన్యవు నీవే.

భోజుఁడు. కాళిదాసునిచెంతకుం జనుదెంచి,,

ఓమిత్త్రమా! కాళిదాస! మహాకవీ! మదనసేనాజీవితనిబంధన! వినుము.

చం. సుమసుకుమారగాత్రిని విశోభితపుణ్యచరిత్రఁ గాంచి తీ,
సమలినకీర్తితో నిచట నప్పుడు నప్పుడు నాపురంబునన్,
క్రమముగ సంతతంబును నికామముదంబున నుండి యుర్వరన్,
రమణులఁ గూడి సౌఖ్యము చిరంబుగఁ గాంచుచునుండుమీ భువిన్.

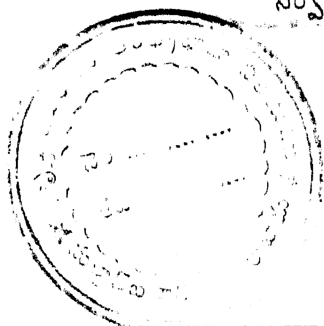
ఓచెలికాఁడా ఇంకను నీ కేమి ప్రియం బొనఁగూర్పం గలవాఁడను ?

కాళిదాసుఁడు. ఓమిత్రమా ! భోజభూపతీ యింతకంటెను నా కేమి ప్రియంబు గావలెను ? అయిన నిది యగుంగాత.

భరతవాక్యము.

గీ. నిరత సుగుణగాంత జనులను నిండుసుఖము,
అవని ఫలియించుఁగాత సస్యంబు లెపుడు,
లీల వెలుఁగొంటెరాజగోపాలకృష్ణ,
యాచభూమీంద్రుఁ డ్రీపతి బ్రోచుఁగాత.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమాణమానస భార
ద్వాజగోత్రపవిత్రతిరుమలార్య పుత్ర పెరుందేవీగర్భజన్మ
చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన కాళి
దాసచరితప్రకరణమునందు దశమాంకము
సర్వంబును సంపూర్ణము.

“హిందూరత్నాకర” ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి :—1928.